

PISMENOST IN KULTURA KIJEVSKE RUSIJE

PREVODI IN KOMENTARJI IZBRANIH TEKSTOV

Prevod: Simon Malmenvall in Aljaž Glaser

Univerza v Ljubljani
FILOZOFSKA
FAKULTETA

PISMENOST IN KULTURA KIJEVSKE RUSIJE

Prevodi in komentarji izbranih tekstov

Naslovi izvirkov: *Слово о законе и благодати митрополита киевского Илариона*
Чтение о житии и погублении блаженую страсотерпцю Бориса и Гльба
Житие преподобнаго отца нашего Феодосия, игумена Печерьскаго
Суд Ярославль Володимеричь: Правда Русьская

Prevod: *Simon Malmenvall, Aljaž Glaser*

Uredil: *Blaž Podlesnik*

Avtorji spremnih besedil: *Blaž Podlesnik, Simon Malmenvall, Aljaž Glaser*

Jezikovni pregled: *Darja Markoja*

Tehnično urejanje in prelom: *Eva Vrtnjak*

Naslovnica: *spomenika Vladimirju I. v Kijevu (1853) in Moskvi (2016)*

Založila: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani

Izdal: Oddelek za slavistiko

Za založbo: Roman Kuhar, dekan Filozofske fakultete

Vodja uredništva strokovnih publikacij Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani: Tanja Žigon

Ljubljana, 2019

Prva izdaja

Tisk: Birografika Bori, d. o. o.

Naklada: 200 izvodov

Cena: 19,90 EUR

Knjiga je izšla s podporo Inštituta za literarne prevode, Rusija.

To delo je ponujeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva-Deljenje pod enakimi pogoji 4.0 Mednarodna licenca. / This work is licensed under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License.

Prva e-izdaja. Publikacija je v digitalni obliki prosto dostopna na <https://e-knjige.ff.uni-lj.si/>

DOI: 10.4312/9789610601845

Kataložna zapisa o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

Tiskana knjiga

COBISS.SI-ID=299678976

ISBN 978-961-06-0192-0

E-knjiga

COBISS.SI-ID=299630080

ISBN 978-961-06-0184-5 (pdf)

Kazalo

Blaž Podlesnik: Rusi v Kijevu in Kijev v Rusih?	5
Beseda o postavi in milosti (prev. Simon Malmenvall)	29
Simon Malmenvall: <i>Beseda o postavi in milosti</i> : primer osmišljanja položaja Kijevske Rusije v svetovni krščanski skupnosti	51
Branje o življenju in smrti blaženih strastotrpcev Borisa in Gleba (prev. Simon Malmenvall)	71
Simon Malmenvall: <i>Branje o Borisu in Glebu</i> : reprezentacija verskega in političnega zgleда	83
Žitje našega prečastitega očeta Teodozija, igumna Pečerskega (prev. Aljaž Glaser)	99
Aljaž Glaser: <i>Žitje Teodozija Pečerskega</i> in politika žanra	143
Ruska pravda (<i>razširjena redakcija</i> , prev. Aljaž Glaser)	155
Aljaž Glaser: <i>Ruska pravda</i> : vpogled v »pravni tekst« Kijevske države	173

Blaž Podlesnik

Rusi v Kijevu in Kijev v Rusih?

Politika je k...

Po »napornem« letu 2014 je v začetku decembra ruski predsednik Vladimir Putin v predsedniški poslanici Federalni skupščini Ruske federacije, obema domovoma ruskega parlamenta in širši javnosti predstavil ključne dogodke leta. Ni bilo presenečenje, da je bila kot osrednji dogodek v poslanici izpostavljena vrnitev Krima pod rusko upravo, morda pa se je kaka obrv dvignila ob razmerju, ki se je v omenjeni poslanici vzpostavilo med posameznimi argumenti oziroma razlogi za upravičenost intervencije:

V tem letu smo skupaj prestali preizkušnje, ki jih zmoreta prestati le zrel in povezan narod ter resnično suverena in močna država. Rusija je z dejanji dokazala, da je zmožna zaščititi sodržavljane ter se častno boriti za resnico in pravičnost. [...] Zavedli smo se neločljivosti in celovitosti tisočletne poti naše očetnjave. In verjamemo vase. V to, da zmoremo veliko in da bomo dosegli vse. [...] Za našo državo in za naš narod ima ta dogodek [vključitev Krima v RF – *op. B. P.*] poseben pomen. Zato ker na Krimu živijo naši ljudje, zato ker je ozemlje strateško pomembno, zato ker se prav tu nahaja duhovni izvir oblikovanja mnogolike, a monolitne ruske nacije in centralizirane ruske države. Prav tu, na Krimu, v starodavnem Hersonu – ali kot so ga imenovali ruski letopisci, v Korsunu – je prejel krščanstvo knez Vladimir in nato krstil vso Rusijo.

Ob etnični sorodnosti, jeziku, skupnih elementih materialne kulture, skupnem, čeprav ne trdno zamejenem ozemlju, porajajoči se skupni gospodarski dejavnosti in knežji oblasti je bilo prav krščanstvo močna duhovna združujoča sila, ki je omogočila, da so se v oblikovanje enotne ruske nacije ter skupne državnosti vključila po krvi različna plemena in plemenske zveze vsega prostranega vzhodnoslovanskega sveta. Prav na tem duhovnem temelju so naši predniki prvič in za vselej oblikovali zavest, da so en narod. Zato lahko utemeljeno rečemo, da imajo za Rusijo Krim, starodavni Korsun oz. Herson, Sevastopol ogromen civilizacijski in sakralni pomen. Pomen, kakršnega ima Tempeljski grič v Jeruzalemu za muslimanske ali judovske vernike. Prav takšen bo tudi naš odnos do tega od danes in za vedno.¹

Politika je *kompleksna*

Politično ozadje dogodkov je mogoče sicer bolj ali manj verodostojno rekonstruirati,² a v danem primeru nas ne zanimajo tehnologija politične akcije, konkretne mednarodnopolitične implikacije ali vprašanje, kdo ima v sporu prav, temveč bomo del Putinove poslanice, ki utemeljuje tisočletno pravico Rusov do ozemlja, na katerem so prejeli duhovno podstat svoje »ruskosti«, prebrali predvsem kot poskus oblikovanja nove kolektivne identitete, ki bi jo lahko po analogiji s t. i. »predmodernimi«³ etnično-nacionalnimi identitetami označili kot *po-moderno*. Namenoma smo se izognili pojmu *postmoderna*, saj gre v omenjenem primeru za oblikovanje identitete, v katerem se mehka, fluidna definicija identitetnega polja (ki naj bi bila značilnost postmoderne) povezuje z enačenjem nacionalne in konfesionalne identitete, kar naj bi bila vsaj v zahodnem razumevanju ena od tipičnih značilnosti predmodernih identitet.

Težava, s katero se že desetletje ukvarjajo ideologi sodobne ruske države, je, kako najti skupni ideološki imenovalac narodnostno ter versko raznolike federacije. Prvi in najenostavnejši odgovor na to vprašanje je bila restavracija ideje močne države, države, ki nekaj pomeni v mednarodni politiki in je sposobna narediti red doma, a ideja, ki naj bi s ponosom navdajala državljane te države, je malo prispevala k oblikovanju skupnega nadnacionalnega in nadkonfesionalnega identitetnega polja, ki bi preseglo tradicionalne nacionalne in verske

1 Путин 2014.

2 Podr. gl. Bebler 2014, 202–208.

3 Gl. Plokhy 2006, 2–7.

delitve. Pot za doseganje slednjega snovalci nove nadnacionalne ideje (»mnogolike, a monolitne ruske nacije«) očitno vidijo v vračanju k pravoslavju kot povezovalnem jedru, ki je v preteklosti združilo vzhodne Slované in številna neslovanska ljudstva, ki so naseljevala ta prostor. Identiteta je postmodernistično fluidna – niha med politično, konfesionalno in nacionalno, tako da je civilizacijski »duhovni temelj« najširše sprejemljiv. Vtis »mehko« orisanega identitetnega polja dodatno krepi dejstvo, da je center identitetne konstrukcije prisoten zgolj implicitno.

Ta center je seveda Kijev, iz Kijeva se je Vladimir podal na vojaški pohod nad grško kolonijo Herson na Krimu, kjer naj bi se po pričevanju letopiscev po uspešnem obleganju mesta in pred poroko z bizantinsko cesarično dal krstiti, nato pa naj bi Herson v zameno za cesarično prepustil Grkom, sam pa naj bi se vrnil v Kijev z novim duhovnim temeljem bodoče »centralizirane ruske države«. Čeprav je Putin »osvajal« popolnoma drugačen Krim kot Vladimir, je analogija povedna. Moskva kot novi center tisočletne pravoslavne očetnjave prevzema vodilno vlogo povezovalca ozemelj v svojem interesnem območju; vanj nedvomno sodijo dežele »vsega prostranega vzhodnoslovanskega sveta«. Na koncu tisočletne poti je Moskva Kijev, Vladimir P. pa novi Vladimir z nalogo ustvariti novo nacijo.

Dve leti po krimski krizi je uradna Moskva nadaljevala s prizadevanji simbolne selitve Kijeva v Moskvo. Novembra 2016 so na Borovickem trgu ob Kremlju odkrili »prvi spomenik sv. Vladimirju v Rusiji«. Tu je bila vzporednica s Kijevom v ospredju, v Kijevu nad Dneprom namreč kot eden od najbolj znanih simbolov mesta stoji spomenik Vladimirju od petdesetih let 19. stoletja, in če vemo, da so moskovski spomenik mestne oblasti najprej želele postaviti na razgledni ploščadi nad reko Moskvo na Vrabčjih gorah,⁴ je jasno, da gre za neposredno polemiko s Kijevom in kijevskim spomenikom. Kijevski spomenik je dvodelen, dobre štiri metre visok kip svetnika stoji na šestnajstmetrskem kamnitem podstavku v obliki kapele. Svetnik v desnici drži križ, ki po velikosti presega velikost figure, v levici pa pokrivalo ob ročaju pripasanega meča. Kijevski Vladimir torej razoglav stoji na cerkvi, medtem ko je moskovski spomenik s svojimi dobrimi sedemnajstimi metri sicer nekaj manjši, a skoraj v celoti

4 Ideja je naletela na precejšen odpor Moskovčanov, saj so Vrabče gore za meščane očitno prepomembne, da bi nanje umestili nekaj, kar tja zgodovinsko in simbolno ne sodi. Zato so mestne oblasti v demokratično glasovanje prek mobilne aplikacije ponudile tri nove lokacije: trg pred zloglasno Lubjanko, na katerem je v sovjetskih časih stal *Železni Feliks* (spomenik prvemu šefu sovjetske tajne policije Feliksu Dzeržinskemu), nov moskovski park Zarjadje, ki so ga v centru uredili na mestu porušenega hotela Moskva, ter Borovicki trg ob enem od vhodov v Kremelj. Z dobro tretjino glasov je ljudstvo izbralo Borovicki trg.

predstavlja ogromno figuro kneza, ki ima kot kijevski Vladimir v desnici ogromen križ, v levici pa ob prsih drži meč, čigar ročaj deluje kot pomanjšan križ, medtem ko je pokrivalo moskovskega Vladimirja na svojem mestu – na glavi. Če se kijevski spomenik iz časa, ko kultura t. i. *uradne ljudskosti* v 19. stoletju znova intenzivno ponotranji svoje srednjeveške vzhodnokrščanske korenine,⁵ ukvarja predvsem z idejo krščanstva kot temeljem ruske kulture in je kijevski Vladimir upodobljen kot človek, ki se mu je bila razodela Blaga vest, je v moskovskem spomeniku v ospredju vprašanje razmerja med »duhovno podstatjo« in državo – med križem in mečem.

Ista ideja hibridnega političnega, religioznega in (nad)nacionalnega duhovnega temelja ruske države, kakršno je Putin zarisal v poslanici leta 2014, je zvenela tudi ob odkritju in posvetitvi spomenika, kjer so bili ob Putinu in patriarhu Kirilu prisotni tudi predsednik vlade Medvedjev, minister za kulturo, predstavniki mestnih oblasti in številni predstavniki ostalih veroizpovedi. V videoposnetku odkritja spomenika, ki so ga povzeli vsi uradni mediji, objavljen pa je bil tudi na uradnem kanalu Ruske pravoslavne cerkve,⁶ prav to idejo poudarjajo vsi trije govorniki, najbolj nedvoumno pa je misel o tem, da Vladimirjevo sprejetje krščanstva 988 predstavlja »začetek naše nacije, naše države in naše kulture, [torej] vsega tega, kar je v stoletjih povezalo narode velike Rusije«,⁷ izrazil uvodni govornik. Ker slika pove tisoč besed, je režiser posnetka omenjene besede pospremil s statičnimi podobami častnih gostov, ki niso puščale nikakršnega dvoma, da nova ideja države-nacije poskuša ob jasni hierarhiji preseči tradicionalne nacionalne in konfesionalne delitve.

5 Podr. gl. Podlesnik 2018, 167.

6 Kdo je dejanski avtor posnetka, ki so ga posredovali vsi uradni mediji in s katerim se je dogodek zapisal v spletno zgodovino, ni jasno. Uporabnik, ki je skrajšano različico posnetka objavil v Wikipediji, je kot avtorja navedel Administracijo predsednika RF, a danes na njihovi uradni spletni strani dogodek predstavljajo le fotografije. Je pa posnetek na voljo na uradnem kanalu RPC na spletnem servisu Youtube. Gl. Церемония 2017.

7 Церемония 2017, 1:58–2:07.

Slika 1: Skupinski prihod častnih gostov (Церемония 2017, 0:43)

Slika 2: Častni gostje I. (Церемония 2017, 1:27)

Slika 3: Častni gostje II. (Церемония 2017, 1:37)

Slika 4: Najbolj častni gostje (Церемония 2017, 1:59)

Politika je *kreativna*

Tako Putinov krimski govor kot celoten moskovski spomeniško-identitetni performans sta tipična primera tekstov, ki jih Plokhy označuje kot »*identitetne tekste*, ki jih ustvarjajo elite«. Tovrstni teksti ustvarjajo in »ohranjajo identitete, ki upravičujejo njihov obstoj ter predstavljajo njihovo videnje sveta«,⁸ in bolj kot je identitetna situacija v naslovljeni skupnosti zapletena, bolj so tovrstna besedila za elite pomembna. Osrednji argument vsake skupnostne identitetne konstrukcije je zgodovina, a zgodovinska verodostojnost je v njih razumljena *do-besedno*: ustvarjalcev teh besedil ne zanima dejanska zgodovina, temveč kako je mogoče določene zgodovinske dogodke predstaviti kot »dostojne vere« ter jih povezati v (s)miselno zaporedje, katerega logična posledica je posredovana ideja skupnosti v sodobnosti. Zagate, ki se ob tem pojavijo, je treba reševati ustvarjalno – z analogijami, palimpsesti in prenašanjem idej ter konceptov iz posameznih zgodovinskih obdobjev v neko povsem drugo zgodovinsko stvarnost, predvsem pa s poenostavljanjem kompleksne zgodovinske stvarnosti v enostavno shemo, elementi katere nato postanejo sredstvo za oblikovanje nove na prvi pogled enostavne in razumljive, a kompozicijsko in interpretativno zelo zapletene celote.

Ponazoril bom le z dvema primeroma, ki sta neposredno povezana s tematiko besedil te knjige. Prvi je Vladimirjev krst v mestu Herson, ki – kot bomo videli v nadaljevanju – nikakor ni nesporno dokumentirano zgodovinsko dejstvo. Podatek o mestu Vladimirjevega krsta, ki je bil očitno že v 11. stoletju predmet polemik in ki se je že takrat povezoval z določenim kompleksom identitetnih idej, v identitetnem tekstu družbene elite 21. stoletja najprej postane nesporno dejstvo, nato pa se zgodovinski Herson 10. stoletja kot vzhodnim Slovanom tuja, grška kolonija preoblikuje v »Sveto rusko zemljo« s preprosto kontaminacijo: Krim ob Hersonu oz. Korsunu nenadoma postane tudi Sevastopol, mesto, ustanovljeno ob osvojitvi Krima v drugi polovici 18. stoletja, mesto, med obrambo katerega se je med krimsko vojno sredi 19. stoletja dokončno izoblikovala »moderna« ruska nacionalna identiteta. Tako tuj Krim, na katerem je svojo vojaško in politično moč Bizancu dokazoval Vladimir I., postane naš Krim, sveti kraj ruske vojaške slave 19. stoletja, ki ga je Vladimir P. znova in za vedno vrnil pod rusko oblast. Kar je za nekoga, ki pozna zgodovino tega prostora, na prvi pogled čisti zgodovinski nesmisel, postane v kontekstu identitetne konstrukcije *duhovno bistvo* – *močna država*, prepričljiv argument: duhovno bistvo in vojaška politična moč sta neločljivo povezana, kraji, kjer je »rusko« orožje dokazovalo svojo vojaško

8 Plokhy 2006, 7.

moč, so sveti kraji in izvor duhovnega bistva nacije, zato je bil Krim ruski že v 10. stoletju, v »tisočletni poti očetnjave« pa se je to zgolj dokončno udejanjilo.

Drugi primer je povezan z ves čas prisotno polemiko s Kijevom. Ideja Vladimirja kot kijevskega velikega kneza, ustanovitelja prve ruske države in utemeljitelja ruske nacije, prav tako ni nekaj, kar bi bilo mogoče zgodovinsko povezati s Kijevsko državo v obdobju od 9. do 11. stoletja. Gre za poznejše ruske (in litovske) poskuse povezovanja lastne zgodovine z zgodovino prve vzhodnoslovanske države, ki smo jim priča skozi celotno zgodovino tega prostora, in v luči takšnih zgodovinsko-identitetnih konstrukcij nov smisel dobijo tudi očitna zgodovinska neskladja. Ko je Putin ob odkritju spomenika Vladimirju ob številnih drugih pomembnih zgodovinskih vlogah pripisal tudi vlogo »zbiralca ruskih dežel«, se je na internetu pojavil val kritik na račun neizobraženosti piscev predsednikovih govorov. Omenjeni naziv namreč zgodovinarji navadno povezujejo z dvema moskovskima knezoma – Ivanom I. (Moskvi je vladal 1325–1340)⁹ in Ivanom III. (na moskovskem prestolu 1462–1505), med katerima je prvi začel ozemeljsko širitev Moskovske kneževine, drugemu pa je Moskvi dokončno uspelo priključiti večino vzhodnoslovanskih ozemelj (najpomembnejša so bila obširna ozemlja Novgoroda), ki niso bila pod litovsko oblastjo, ter celo osvojiti nekaj ozemlja v spopadu z Litvo. Zbiralca ruskih dežel sta v zgodovinopisju torej dva moskovska kneza na začetku in koncu skoraj dvestoletnega političnega in identitetnega preoblikovanja marginalne lokalne vzhodnoslovanske kneževine v politično in kulturno središče ruskega sveta, in to, kar se v Putinovem govoru na prvi pogled kaže kot »napaka«, je le projekcija ideje novega Vladimirja na vso tisočletno rusko zgodovino. Vladimir I. sicer res ni »zbral« ruskih dežel, Kijevska država je v času Vladimirja I. nadzorovala precej manj ozemlja kot recimo v času njegovega očeta Svjatoslava Igorjeviča, a Vladimir naj bi bil prvi, ki je povezal duhovno bistvo s politično in vojaško močjo ter tako rodil idejo, ki so jo nato v tisočletni zgodovini udejanjali novi, moskovski Vladimirji. Takšna je glavna ideja, velika slika, vse ostalo pa so le nepomembne podrobnosti ...

Politika je *kulturna*

V starem slovenskem reku, ki metaforično poganja naša razmišljanja o vlogi kijevske zgodovine v sodobnem ruskem političnem identitetnem diskurzu, je politika dojeta kot nekaj zunanjega oziroma kot nekaj, kar bolj kot v vrednostno

9 Ivan I. je znan pod imenom Ivan Kalita [= Mošnja], ker naj bi v svoji politiki raje in učinkoviteje od meča uporabljal denar.

jedro sodi na obrobje kulture. Tak vrednostno dvoumen položaj politiki pripisujemo predvsem zaradi njene aktivne vloge: od politike pričakujemo, da bo vrednostno-smiselno polje neke skupnosti prevedla v konkretna dejanja in odločitve, in ker ob tem neizogibno trčita ideja in stvarnost, vrednote pa prizemlji pragmatizem, se v odnosu do identitetnega jedra skupnosti politiko doživlja kot vrednostno problematično ali celo kot neizogibno zlo. V slovenski zavesti je takšno »eksternalizacijo« (ali »outsourcing«) politike v polju nacionalne kulture verjetno krepila vplivna ideja o »tisočletni zgodovini pod tujimi gospodarji«, kjer naj bi politične odločitve sprejemali slednji (ali njihovi domači pomagači, ki so se – sram jih bodi – uдинjali tujcem), zato politiko – ne glede na njeno vsebino – zelo težko sprejmemo za svojo. A dejstvo je, da je vsakršna politika neločljivo povezana z vrednotami in smisli skupnosti, s katero upravlja. Če je politika umetnost možnega, je polje, v katerem se zarišejo meje tega »možnega«, kompleksen preplet vrednost in smislov skupnosti – torej njena kultura.

Ob nedavnih prizadevanjih Putinove administracije, da bi moč države okrepila z novo nadnacionalno identiteto, ki naj bi bila udejanjenje tisočletne ideje ruske državnosti, se sicer lahko zgražamo in opozarjamo na to, kako svobodno in neobremenjeno nove ideje uporabljajo (zlorabljajo) in reinterpretirajo posamezna zgodovinska dejstva, a ne glede na to, kako vrednotimo Putinov politični projekt *tretjega imperija*,¹⁰ moramo priznati, da je v dosedanji politiki dokazal, da razume, kako sta ruska in sovjetska kulturna izkušnja prejšnjih dveh imperijev izoblikovali polje možnega, kaj je v tem polju politično mogoče in kako poskušati to polje preoblikovati ter s tem pomakniti njegove meje. Kakšen bo rezultat teh prizadevanj, si seveda ne upam napovedati, ne znam si tudi predstavljati, ali bi bil morebiten uspeh teh prizadevanj za Rusijo pozitiven ali ne, prepričan pa sem, da se omenjene ideje navezujejo na nekatere jedrne predstave ruske in sovjetske kulture in imajo močan identitetni potencial.

Kultura je p...

Če nad početjem Putinove administracije pogosto vihamo nosove kot nad nespodobno politično propagando, imamo za politična identitetna prizadevanja njegovih predhodnikov navadno več razumevanja. Z ustrezne zgodovinske distance in ob precej bolj jasnih predstavah, kakšni so bili rezultati teh

10 Carski – sovjetski – postsovjetski ... Poimenovanje ni aluzija ne na Tretji Rim niti na Tretji rajh, a če bralec eno od obeh aluzij v njem prebere, to verjetno kaže na njegovo vrednotenje Putinovega političnega projekta.

identitetnih prizadevanj, jih ne dojemamo kot marginalne in vrednostno vprašljive, temveč kot nekaj, kar velja za nesporen temelj kulture. Če pogledamo dovolj od daleč, ustrezna identitetna politika pravzaprav *je* kultura. In z vidika samozavedanja ruske kulture je čas Kijevske države čas uspešnega začetka ruske nacionalno-politične zgodbe ...

Besedila, ki jih bo bralec v slovenskem prevodu lahko prvič prebral v tem izboru, lahko do določene mere pojasnijo, zakaj. Ponujajo namreč dokaj celovito sliko idejnega in vrednostnega sistema elit novonastale skupnosti prve srednjeveške vzhodnoslovanske države, sliko, ki se s tisočletne distance zdi kot velika zgodba o uspehu. Čas nastanka teh besedil je čas, ko se je izoblikovala kulturna in politična identiteta vzhodnoslovanskih ljudstev, v veliki meri so jo poskušala oblikovati prav ta besedila, zato so ob vprašanju oblikovanja sodobne ruske (nacionalne) zavesti zanimiva vsaj v dveh pogledih: promovirajo identitetne predstave, ki jih kasneje vzhodnoslovanski prostor sprejme kot temeljne, obenem pa ob natančnem branju tudi v teh besedilih opazimo podobne lome in vrzeli, kot smo jih lahko opazovali v sodobnih političnih identitetnih tekstih. Opraviti imamo torej s tipološko sorodnimi teksti, ki vsak na svoj način skušajo premostiti očitna nasprotja in antagonizme, ki jih je kijevska kultura 11. in 12. stoletja občutila kot problematične ter jih je zato poskušala nevtralizirati v okviru novih identitetnih konstrukcij.

Kultura je *pisna*

V ozadju ideje tisočletne ruske državnosti, ki jo je kot duhovni temelj omogočilo pravoslavje, je predstava o tem, da so Rusi postali Rusi, ko so sprejeli krščanstvo oziroma ko so s cerkvenoslovansko pismenostjo sprejeli Božjo besedo. Za sodobno moskovsko politiko je to nesporno zgodovinsko dejstvo in izhodišče oblikovanja identitete nove nacije, v času Kijevske države, v katerem so se ti procesi dejansko odvijali, pa je bila pismenost tista sfera kulture, v kateri sta se povezali in medsebojno osmislili predkrščanska in krščanska zgodovina tega območja. Razcvet kijevske pisne kulture opazujemo v obdobju vladavine Vladimirjevega sina Jaroslava (Jaroslav Modri, na kijevskem prestolu [1016]1019–1054) in njegovih naslednikov od sredine 11. do začetka 12. stoletja. V tem času nastaja najstarejši ohranjen vzhodnoslovanski letopis *Pripoved o minulih letih* (v nadaljevanju PVL), ki predstavlja osnovni zgodovinsko-identitetni okvir kijevske politične in verske elite,¹¹ ter druga besedila,

11 Gl. slovenski prevod v Glaser 2015, podrobneje o besedilu pa Malmenvall 2015.

posvečena posameznim vprašanjem samozavedanja nove skupnosti. Vsem tem besedilom je skupno, da poskušajo utrditi specifičen položaj Kijevske države v odnosu do kulturno sorodnih konkurentov. Čeprav so ta besedila običajno obravnavana kot relativno verodostojni zgodovinski viri, iz katerih je mogoče z ustrežno kritičnim pretresom izluščiti zgodovinska dejstva, niso redki tudi avtorji, ki opozarjajo, da je prikaz predzgodovine in nastanka Kijevske države v PVL podrejen sočasnim ciljem srednjeveških kronistov. Sledil naj bi svetopisemskim modelom prikazovanja preteklosti, za prikaz razselitve slovanskih plemen na tem območju in postopno selitev političnega centra bodoče Kijevske države iz Novgoroda na severu v Kijev na jugu pa naj razen pričevanja kronista ne bi bilo pravih arheoloških ali kakih drugih dokazov.¹² Za razmislek o identitetni funkciji teh tekstov v Kijevski državi nekaj desetletij po uradnem sprejetju krščanstva pravzaprav ni tako pomembno, kakšna je bila dejanska zgodovina ljudstev tega prostora, več o situaciji v takratni kijevski kulturi namreč lahko izvemo, če natančno opazujemo, kako so svojo bližnjo in daljno preteklost opisali.

Kultura je *pravoslavna*

Celotna pismenost kijevskega obdobja je neločljivo povezana s krščanstvom. Cerkvenoslovanski prevodi svetopisemskih besedil, v katerih se je Božja beseda širila med vzhodnimi Slovani, niso ponudili zgolj jezikovnih vzorov, po katerih je bilo mogoče spregovoriti tudi o lastni zgodovini in sedanosti, veliko pomembnejše so bile ideje in koncepti novosprejete religije, skozi katere se je nato v Kijevu prelamljala tudi predkrščanska tradicija. Če PVL v sodobnih kategorijah lahko označimo kot hibrid posvetnega in nabožnega besedila, ki (pred)zgodovino Kijevske države prikazuje v luči »zgodovine odrešenja«,¹³ gre pri prvih treh besedilih našega izbora vsaj na prvi pogled za izrazito verska besedila. *Beseda o postavi in milosti* je – kot ugotavlja avtor prevoda in spremne študije o besedilu – po svoji žanrski naravi preplet različnih nabožnih žanrov od eksegeze do molitve.¹⁴ Tudi deli, ki bi jih bilo mogoče povzeti s posvetno

12 Tolochko 2008, 174–175 idr. Avtorju bi sicer lahko očitali, da tudi njegova polemika z zgodovinsko verodostojnostjo PVL ni povsem nemotivirana. Z izključitvijo »severne«, normanske dinastične komponente iz zgodovine Kijevske države ta postane zgodovina osrednjega porečja Dnepra in kot taka nesporno »ukrajinska« (sicer ima t. i. »avtohtona« interpretacija nastanka Kijevske države dolgo tradicijo – gl. Петрухин 2000, 69–87).

13 Podr. gl. Malmenvall 2015, 207–209.

14 Gl. pogl. *Literarna struktura* v spremni študiji S. Malmenvalla.

retorično kulturo, izpostavljajo predvsem verska vprašanja, zato delo največkrat označujejo kot pridigo, čeprav si znanstveniki niso enotni, kje in ob kakšni priložnosti je bilo besedilo prvič prebrano. Avtor pridige Hilarion v besedilu skuša umestiti Kijevsko državo v kontekst svetopisemske zgodovine ter hkrati tudi na sočasni zemljevid civiliziranega sveta, to pa je mogoče le z mojstrsko rabo jezika in konceptov, ki v avtorjevih očeh ta svet določajo: razlaga Svetega pisma je način za duhovno osmišljanje novonastale skupnosti, v enakem osnovnem okviru je treba najti tudi odgovore na glavna geostrateška in politična vprašanja časa.

Tudi obe žitji v našem izboru pričata o tem, kako ključna je za kulturno okolje Kijevske države predstava o novi veri. V prvem – v *Branju o življenju in smrti blaženih strastotrpcev Borisa in Gleba* – je tragična smrt dveh Vladimirjevih sinov, ki sta življenje izgubila v spopadu za oblast po očetovi smrti, preosmišljena v krščanskih kategorijah boja med dobrim in zlim ter (samo)žrtvovanja v imenu višje resnice. Drugo žitje – pripoved o življenju ustanovitelja Kijevskopečerskega samostana Teodozija – osvetljuje drugo različico idealnega junaka nove skupnosti. Če je v osmišljanju usode Borisa in Gleba v ospredju ena od različic mučeništva kot sledenje vzoru Kristusove žrtve, je v pripovedi o Teodoziju v ospredju usoda puščavnika in spokornika – torej človeka, ki sledi Kristusovemu vzoru tako, da z zavračanjem posvetnega že v tostranstvu skuša živeti bodoče kraljestvo duha.

Četrto besedilo v našem izboru – najstarejši ohranjen vzhodnoslovanski zakonik *Ruska pravda* – se zdi najmanj vpet v kontekst s pravoslavjem zaznamovane pisne kulture. Seznam lakoničnih pravnih določb, ki zadevajo predvsem materialne odnose, se od ostalih besedil v izboru jasno loči po obsegu, tematiki in slogu. Nobenega dvoma ni, da gre za besedilo, ki je izvirno zgolj pisno potrdilo nepisana pravila, ki so med različnimi družbenimi skupinami Kijevske države veljala pred sprejetjem krščanstva.¹⁵ A tudi ta dokument, ki naj bi začel nastajati v času Jaroslava Modrega, kasneje pa so ga dopolnjevali njegovi trije sinovi ter vnuk, knez Vladimir Monomah (na kijevskem prestolu 1113–1125), priča o naraščajočem vplivu pravoslavja na vseh področjih kulture. Če se najstarejše plasti besedila, ki naj bi nastale v času Jaroslava Modrega in njegovih sinov, ukvarjajo predvsem s krvnimi in premoženjskimi delikti, kar bi danes sodilo v domeno kazenskega prava, je del, ki naj bi ga v zakonik dodali v času Vladimirja Monomaha, precej pozornosti namenil tudi procesnim

15 O t. i. »ruskem zakonu« (*Закон русский*), ki ga kot tradicionalno pravo tega področja omenjajo različni pisni viri, na kratko gl. Feldbrugge 2009, 51–52.

vprašanjem, civilnopravnim odnosom (dedovanje) in upravnim določbam (sodne pristojbine, plačila za gradnjo obzidij in mostov). Vzporedno s pisno fiksacijo knežjega prava je v Kijevski državi nastajalo tudi cerkveno pravo. T. i. »cerkvena statuta« Vladimirja I. in Jaroslava Modrega, ki sta se v več različicah ohranila v kasnejših prepisih, določata pristojnosti cerkvenih sodišč,¹⁶ v konkretnih določbah pa se Jaroslavov statut ukvarja predvsem s prestopki, ki bi jih bilo v novem kulturnem kontekstu mogoče razumeti tudi kot prestopke zoper krščanske norme (posilstvo, ugrabitev žene), čeprav je tam najti tudi določbe o npr. posameznih primerih kraje (kraja pridelkov). Statut jasno odmerja kazen, ki gre v teh primerih cerkvenim oblastem, in določa tudi morebitne dodatne kaznovalne pristojnosti kneza. Če pustimo ob strani zapleteno vprašanje morebitnega bizantinskega (rimskega) vpliva na zgodnjeruske cerkvene in posvetne pravne tekste (gl. Feldbrugge 2009, 59–125), je že iz površne primerjave razvoja posvetne knežje zakonodaje v času od Jaroslava Modrega do Vladimirja Monomaha očitno, da so nekatera izhodišča cerkvene pravne regulative, ki je nastajala opiraje se na grško (denimo denarna kazen namesto povračilnega dejanja ali plačilo kazni nosilcu cerkvene/posvetne oblasti, in ne oškodovancu), postopno prenašala tudi na posvetne knežje pravne norme. Če je bil knežji »ruski« zakon Jaroslava Modrega v osnovi zapis predkrščanskih norm, ki so določale pravne odnose vojaške in politične elite ter ostalih slojev prebivalstva, se v širitvi teh določil v času Jaroslavovih sinov, predvsem pa v času njegovega vnuka Jaroslava Modrega tudi knežje pravo spreminja v pravo krščanske srednjeveške države.

Kultura je *politična*

Vsa besedila v našem izboru imajo bolj ali manj jasno prepoznavno politično agendo. Smiselna in simbolna topografija kulturnega okolja, ki ga vzpostavlja, je – podobno kot pri sodobnih identitetnih diskurzih – podrejena konkretnim političnim ciljem, zato so njihovi junaki – enako kot v sodobni politični propagandi – skrbno izbrani in osmišljeni v skladu z osnovno idejo, ki utrjuje ali opravičuje določeno politično akcijo.

V prvih dveh besedilih našega izbora je človek za to akcijo že omenjeni Jaroslav Modri. Knez, ki je s politično in gmotno podporo duhovščini omogočil razcvet kijevske kulture od srede 11. do prve tretjine 12. stoletja, je oblast v

16 Jaroslav Modri se v svojem cerkvenem statutu neposredno sklicuje na grški *Nomokanon*, ki v tem času še ni vseboval določb posvetnega prava (gl. Feldbrugge 2009, 83–85).

Kijevu namreč prevzel na način, ki ni bil najbolj v skladu z idejo oblasti, ki jo je sam nato promoviral. Hkrati si je v času vladanja prizadeval, da bi se Kijevska država v odnosu do bizantinske državniške in cerkvene tradicije, po kateri se je zgledovala, uveljavila kot neodvisna in enakovredna. Čeprav današnji kremejski ideologi to vlogo pripisujejo Vladimirju I., je bil prav Jaroslav Modri tisti, ki mu je uspelo predkrščansko kijevsko zgodovino preobleči v ideje nove krščanske kulture in utrditi predstavo o Kijevski državi kot močni krščanski državi ter o kijevskem knezu kot preudarnem, močnem, a hkrati pravičnem in usmiljenem krščanskem vladarju.

V odnosu do Bizanca je osrednji problem nove politične in kulturne elite občutek podrejenosti, ki izhaja iz dejstva, da so v Kijevu sprejeli religijo bizantinskega dvora. V zgodovinski refleksiji je ta problem v ospredju v PVL, kjer sta na različne načine poudarjena politična in vojaška moč Kijeva v 9. in 10. stoletju in dejstvo, da je bil izbor krščanstva Vladimirjeva suverena odločitev,¹⁷ medtem ko idejne temelje te enakopravnosti v pravoslavju kot novem svetovnonazorskem okviru ponuja Hilarionova pridiga. Kar se na prvi pogled zdi kot teološka razlaga, v ozadju skriva skrito polemiko z idejo o grški superiornosti: temeljno bogoslovsko vprašanje pridige – vprašanje odnosa med Staro in Novo zavezo – se namreč kaj kmalu izriše kot vprašanje odnosa med postavo, dano izbranemu ljudstvu, in milostjo, ki je bila darovana vsem in v celoti, ob tem pa avtor na različne načine poudarja, da čas sprejetja krščanstva ne igra bistvene vloge. Dejstvo, da so krščanstvo sprejeli od Grkov, je predstavljeno kot še eno razodetje večne resnice: Vladimir ni sprejel krščanstva od Grkov, po božji milosti je namreč ponovil dejanje Konstantina Velikega in – kot cesar Grke – v svetlobo popeljal svoje ljudstvo. Svetlemu vzoru pa s svojimi dejanji zvesto sledi aktualni kijevski knez in Vladimirjev sin Jaroslav Modri.¹⁸

17 Npr. zapisi o napadih Rusov na Carigrad (PVL, I. 852, 907 in 944), mirovne pogodbe z Grki (PVL, I. 912 in 945), Vladimirjev pogovor s »filozofom« – grškim duhovnikom in odposlancem carigradskega dvora (PVL, I. 986), zgodba o Vladimirjevih odposlancih, ki naj bi mu priskrbeli informacije o samostojni izbiri vere (PVL, I. 987), zgodba o Vladimirjevem krstu v Hersonu (PVL, I. 988). Tudi za letopisca je – podobno kot za današnjo moskovsko politiko – pomembno, da se je Vladimir krstil v Hersonu, in ne morda v Kijevu ali celo v Carigradu, a pomen krimskega Hersona je v tem primeru povsem drugačen. Za letopisca Krim ni nikakršna »ruska sveta dežela«, krst v Hersonu zanj dokazuje, da je Vladimir sprejel krščanstvo na mejnem območju interesnih sfer obeh držav po vojaški zmagi nad grško kolonijo, torej kot enakopraven partner bizantinskih cesarjev, in ob sklenitvi dinastične zveze (poroka z bizantinsko princeso). O polemikah zgodovinarjev, v kolikšni meri lepopisno poročilo o dogodkih ustreza dejanskemu zgodovinskemu dogajanju, gl. Роменский 2017, 15–82.

18 Podr. gl. poglavji *Patriotsko in versko samopotrjevanje* in *Podoba dobrega vladarja* v spremni študiji S. Malmenvalla.

O zgodovini kijevske cerkvene uprave v najzgodnejšem obdobju je sicer malo potrjenih dejstev in mnogo različnih domnev,¹⁹ a zelo povedno je, da PVL, ki sicer mnogo pozornosti posveča knežjim dejanjem na cerkvenem področju, o cerkveni politiki pove bore malo. Iz zapisa o posvetitvi ene od cerkva leta 1039 izvemo le, da je bila v tem času že ustanovljena metropolija carigrajskega patriarhata, ki jo je takrat vodil grški metropolit,²⁰ iz letnega zapisa 1051 pa, da je Jaroslav tega leta »postavil« Hilariona za prvega domačega, vzhodnoslovanškega »ruskega metropolita«. ²¹ Zgodnji upravni okvir Cerkev, ki je bila organizacijsko podrejena Carigradu, ostaja torej zunaj zgodovinske refleksije nove krščanske politične sile, cerkvenoupravna podrejenost Grkom je sicer dejstvo, a PVL kot »uradna« zgodovina nove države izpostavlja predvsem knežjo vlogo v cerkveni upravi. Duhovni temelj te nove kulturne in religiozne samozavesti pa s svojo pridigo utrjuje Hilarion, ki s teološkimi znanji in retoričnimi veščinami svoji deželi in svetu kaže, da nova vzhodnoslovanska kulturna elita ne bo zgolj sprejemala nove besede o svetu, ampak jo bo tvorno uporabila za oblikovanje tega novega sveta po svoji volji in podobi.

Hilarionova pridiga je torej nastala v času, ko so bila prizadevanja Jaroslava Modrega po oblikovanju enotnega kulturno-političnega konteksta Kijevske države na vrhuncu. V okviru krščanskega osmišljanja zgodovine je Jaroslava predstavil kot duhovnega dediča velikega Vladimirja, čeprav Jaroslavov položaj na kijevskem knežjem prestolu nikakor ni bil samoumeven. Oblast je sicer prevzel na povsem enak način kot njegov oče Vladimir – v dinastičnem spopadu z brati –, a kulturni kontekst, v katerem so se osmišljale predstave o knežji oblasti, se je s krščanstvom pomembno spremenil. V Kijevski državi je knežja oblast temeljila na predkrščanski predstavi o oblasti kot nečem, kar ne pripada posamezniku, temveč celotnemu rodu, in ne glede na Vladimirjeva prizadevanja, da bi po bizantinskem vzoru vzpostavil enovladje,²² se je predstava o rodbinski pravici do oblasti ohranila tudi v novem kulturnem okolju. Vsi potomci knežje rodbine so imeli načelno pravico do bolj ali manj pomembnih knežjih položajev v različnih mestih, glavno oblastno središče – Kijev – pa je pripadlo predstavniku, ki je bil v rodovni hierarhiji najvišje. Pogosti spopadi za kijevski prestol dokazujejo, da je bila pomemben argument v določanju

19 Gl. Роменский 2017, 230–239.

20 Podr. gl. op. 213.

21 Zapis se v prevodu glasi: »Jaroslav [Modri] je zbral škofe in v cerkvi svete Sofije postavil Hilariona za ruskega metropolita« (PVL, l. 1051).

22 Gl. Петрухин 2000, 167–174, 255; o pomenu rodovnih tradicij za kijevsko knežjo kulturo gl. tudi Литвина, Успенский 2006, 11–12.

te hierarhije vojaška moč posameznega kneza. Slednja je predstavljala enega ključnih atributov oblasti, zato ne preseneča, da se v kijevski krščanski kulturni zavesti ohrani svojevrsten kult politične in vojaške moči, ki pa ga mora nov kulturni model ustrezno preoblikovati. Pri Vladimirju je ta slika močnega in zvitega vojščaka v ospredju v njegovem »poganskem« obdobju: v PVL je najprej predstavljen kot nekdo, ki si brezkompromisno prilasti vse, kar lahko (nebrzdano prešuštuje, ugrabi bratovo nevesto in pobije njeno družino, z zvi-jačo ubije lastnega brata in se polasti kijevskega prestola), dokler se s krstnim imenom Vasilij ne prerodi v preudarnega, milostljivega, a močnega krščanskega vladarja. Pri Jaroslavu Modrem, ki je kijevski prestol po očetovi smrti prav tako zasedel v bratomornem spopadu, bi bil podoben model osmišljanja nemogoč. Zgodovinska dejstva so bila sicer podobna,²³ a če je Jaroslav svoja dejanja želel predstaviti v kontekstu nove kulturne paradigme, je moral svoj pohod na oblast osmisлити kot dejanje pravičnega, tu pa sta pomembno vlogo dobila dva od treh v spopadu ubitih bratov – Boris in Gleb. Žrtvi sta se podredili volji starejšega brata Svjatopolka in se nista uprli morilcem, ki jih je nadnju poslal brat. Posmrtni čudeži so potrdili svetost njunih dejanj, kar je utrjevalo idejo primata najstarejšega predstavnika rodu, obenem pa je takšen prikaz dogodkov opravičeval Jaroslavov spopad s starejšim Svjatopolkom, v katerem Jaroslav dobi vlogo izvrševalca božje volje, kneza, ki s prestola prežene »nepravo«, »zlo« oblast in znova vzpostavi pravično vladavino.²⁴ Kult obeh knežjih bratov je tako hkrati utrjeval novo idejo delitve oblasti ter pravico Jaroslava in njegovih naslednikov – zato ni naključje –, da se kult dokončno utrdi ob koncu 11. stoletja, ko se po krajšem obdobju sporazumne delitve oblasti med tremi Jaroslavovimi sinovi znova intenzivno razplamtijo nasledstveni spori.²⁵

23 Jaroslav, ki je bil pred očetovo smrtjo knez v Novgorodu, se je pred tem uprl očetu in mu prenehal plačevati davke, zato naj bi Vladimir celo načrtoval vojaški pohod proti nepokornemu sinu (PVL, l. 1014–1015), a je nato nenadoma umrl. V Kijevu je zavladal najstarejši Vladimirjev sin Svjatopolk, temu pa je sledil vojaški spopad med Vladimirjevimi sinovi, v katerem so življenje izgubili najprej Boris, Gleb in Svjatoslav, nato pa sta se za Kijev dokončno spopadla Svjatopolk in Jaroslav. Leta 1019 je dokončno zmagal Jaroslav, a ga je kasneje izzval še polbrat Mstislav. S slednjim sta si za slabi dve desetletji razdelila vplivni območji (Jaroslav je vladal v Kijevu, Mstislav pa v kneževinah vzhodno od Dnepra), dokler ni Jaroslav sredi tridesetih let po Mstislavovi smrti dokončno zavladal sam (več o dogodkih gl. Malmenvall 2015, 190–192).

24 Tu se ne bom ukvarjal s tehtnim vprašanjem, v kolikšni meri pisni viri, ki so nastali v času Jaroslava Modrega in njegovih naslednikov, dejansko odražajo dogajanje po Vladimirjevi smrti. Omenim naj samo, da nekateri raziskovalci na osnovi podobno politično pristranskih skandinavskih sag trdijo, da Borisov morilec ni bil Svjatopolk, temveč Jaroslav (gl. Петрухин 2000, 175).

25 Podr. gl. poglavje *Svetost in politika* v spremni študiji S. Malmenvalla.

Če sta »strastotrpca« Boris in Gleb v krščanskem kontekstu utemeljevala in utrjevala posvetno politično idejo, je bila osrednja ideja v ozadju čaščenja Teodozija Pečerskega cerkvenopolitična. Podobno kot v primeru Borisa in Gleba je krajša pripoved o Teodoziju vključena tudi v PVL v letnem zapisu ob njegovi smrti (l. 1074),²⁶ a za razliko od nesklenjenih in pogosto nekoliko kaotičnih informacij o svetnikovem življenju in ostalih pomembnih možeh v zgodovini samostana, ki jih bralcu ponuja letopis, je Nestorjevo žitje pomembno, ker zgodovinska pričevanja o samostanu in njegovem predstojniku uredi v skladu z vsemi pravili hagiografskega žanra. Nestor, ki se je pisanja *Žitja* lotil po tem, ko je že napisal *Besedo* o »knežjih« svetnikih Borisu in Glebu, je tu mučeniškemu vzoru knezov zoperstavil pravičniški ideal božjega moža in asketa, ideal, ki s svojim zavračanjem posvetnih vrednot in telesnega ugodja dokazuje prisotnost Božjega duha v tostranstvu. Za samostan, ki je bil odvisen od darov in posvetne oblasti, je delo, ki je po bizantinskem vzoru posvetilo življenjsko pot enega od ustanoviteljev skupnosti, seveda pomenilo pomemben prispevek pri utrjevanju prestiža samostana. Bralcu tudi ne bo ušlo, da so ob podobi svetega moža v besedilu v ospredju zgodovinski detajli, ki izpostavljajo njegov primat med kijevskimi samostani, precej pozornosti pa pisec namenja tudi posebnemu odnosu, ki ga ima do samostana knežja oblast. Tu je hkrati poudarjena neodvisnost duhovne avtoritete, ki se ne podreja posvetni oblasti (pripoved o bojarjevem sinu, o knezu, ki je čakal pred samostanskimi vrati, o Teodozijevem vztrajanju pri preseganju spora med Jaroslavovimi sinovi), temveč v svoji svetosti tudi posvetni oblasti kaže pravo pot. Vsi ti elementi vnašajo v *Žitje* aktualne politične poudarke, in pripoved o življenju svetega moža postane tudi pripoved o veličini prvega kijevskega samostana, o svetem kraju, ki dokazuje neposredno Božjo prisotnost med vzhodnimi Slovani, ter o položaju, ki si ga cerkvena, duhovna elita skuša izboriti v odnosu do knežje, posvetne oblasti.

Ker je politika pogosto polna paradoksov, ne preseneča, da v kulturi kijevskega obdobja *Ruska pravda*, ki bi kot pravni kodeks po svoji žanrski naravi morala soditi v jedro političnoidejne sfere kulture, ostaja nekako na obrobju. Ker gre za besedilo, ki je očitno nastalo kot kompilacija pravnih določb, ki so jih uvedli različni knezi v različnih obdobjih, in ne za zakonik, ki bi bil sprejet kot udejanjenje politične volje konkretnega vladarja v določenem zgodovinskem trenutku, je *Ruska pravda* med vsemi besedili našega izbora najmanj idejno

26 Kijevisko-pečerska lavra, ki je implicitni junak žitja, se sicer kot tema PVL pojavi že v zgoraj navedenem zapisu o Jaroslavovi nastavitvi metropolita Hilariona. Slednji naj bi na mestu, kjer je nato menih Antonij najprej osnoval puščavniško skupnost, igumen Teodozij pa za njim samostan, rad molil in celo izkopal prvo jamo (l. 1051) – te so prvotno služile kot meniške celice.

koherentna in najmanj vezana na določljiv sklop političnih idej. Spomenik, ki se je ohranil v samostanskih prepisih (najstarejši ohranjeni datirani prepisi so iz 13. stoletja), so pisci v kontekst vzhodoslovanske knjižne kulture očitno vključevali kot potrditev pravne in upravne suverenosti kijevskih krščanskih vladarjev (podobnim ciljem služijo tudi pogodbe z Grki, vključene v PVL), kot dokaz avtentičnega, samobitnega »ruskega« zakona, ki je že pred pokristjanjenjem živel v obliki nepisanih pravil, ter kot potrditev sodne suverenosti različnih kijevskih vladarjev, medtem ko pravna regulativa v sodobnem smislu očitno ni bila v ospredju.

Pravda sicer obstaja v dveh osnovnih različicah – v t. i. »kratki« in »razširjeni«, vendar pa »razširjena« *Pravda* ni preprosto dopolnjeno besedilo krajše različice, temveč so določbe krajše različice v razširjeno vključene na različnih mestih ter so delno preoblikovane.²⁷ Tudi v sami »kratki« različici kodeksa, ki naj bi nastala v času od srede 11. do prve tretjine 12. stoletja, raziskovalci odkrivajo več različnih časovnih plasti besedil, ki jih povezujejo z različnimi vladarji in dogodki: tako naj bi se v krajši različici besedila ohranile zakonske določbe Jaroslava Modrega in njegovih sinov, v obsežnejši različici, ki je verjetno nastala po smrti Jaroslavovega vnuka Vladimirja Monomaha, pa so zakone Jaroslava in njegovih sinov na novo osmislili v kontekstu zakonodaje vnuka.²⁸ V celoti torej obsežnejša verzija besedila ni zakonik v sodobnem smislu besede in ne udejanja določenega sistema pravnih norm, temveč gre bolj za svojevrstno zgodovino knežjega prava, v kateri je bolj kot narava pravnih določb pomembna kontinuiteta pravne suverenosti kijevskih knezov.

Poglejmo kot primer le najstarejše določbe, po katerih je *Pravda* tudi dobila enega od svojih naslovov (*Zakon Jaroslava*). Te so najverjetneje urejale vprašanje odnosov lokalnega prebivalstva in vikinških najemnikov – Varjagov. Jaroslav je bil zadnji kijevski knez, ki se je v svoji politiki intenzivno opiral na vikinške najemnike, severne vojščake je uporabil tako v sporu z očetom kot v kasnejšem spopadu s Svjatopolkom,²⁹ njihova prisotnost v mestih pa je vodila do konfliktov z lokalnim prebivalstvom, zato naj bi bila najstarejša plast teksta povezana z reguliranjem prav teh odnosov.³⁰ Kljub temu da je bil v političnem

27 Podr. gl. poglavje *Redakcije RP* v spremni študiji A. Glaserja.

28 Gl. Feldbrugge 2009, 38–39.

29 Prav Jaroslav je najpogosteje omenjani »ruski« knez v skandinavskih sagah (gl. Мельникова 2011, 302–303).

30 Ob katerem konkretnem izbruhu sovražnosti med dvema skupinama prebivalstva naj bi Jaroslav sprejel prve določbe, ni enoznačno ugotovljeno. Nekateri avtorji omenjajo novgorodske nemire v letih pred Vladimirjevo smrtjo, ki naj bi jih Jaroslav poskušal pomiriti z novo

in pravnem smislu ta problem že v obdobju Jaroslavovih sinov – še bolj očitno pa v času njegovega vnuka – stvar zgodovine, prvi paragraf »razširjene« *Pravde* še vedno ponavlja Jaroslavovo določbo. Če so Jaroslavovi »Rusi[ni]« verjetno označevali najemniške Varjage, »Sloveni« pa lokalno vzhodnoslovansko prebivalstvo Novgoroda, družbena osnova tega pravnega odnosa v začetku 12. stoletja skupaj z vikinškimi najemniki izgine. Ime *Rusi*, ki se je prvotno povezovalo z izvorno skandinavsko (?) elito kijevske družbe,³¹ je kmalu postalo skupno ime prebivalcev Kijevske države, te različne časovne plasti besedila, ki danes povzročajo nemalo težav interpretom in prevajalcem,³² pa pisca, ki je *Pravdo* sestavljal v 12. stoletju, očitno niso preveč vznemirjale, saj ga bolj kot jasnost in konkretne implikacije posameznih določb zanima sam Jaroslavov zakonodajni akt, ki ga nato vsak v svojem zgodovinskem in političnem kontekstu ponavljajo njegovi politični nasledniki. Tudi *Pravda* je torej v svojem bistvu globoko politična, a ideja, ki naj predstavlja osnovo političnega delovanja, tu ni družbenonormativna oziroma pravna: v kontekstu pravoslavne pisne kulture ta pravni spomenik promovira le še enega v vrsti atributov politične moči krščanskega vladarja.

P... (*olitika*) in k... (*ultura*)

Ohranjena besedila zgodnj srednjeveške kulture vzhodnih Slovanov, ki jih knjiga prinaša v slovenščini, je torej mogoče brati na dva zelo različna načina. Lahko jih beremo kot zgodovinske vire, torej kot besedila, ki prinašajo relevantne podatke o zgodovini nastanka in oblikovanja prve vzhodnoslovanske države, ali pa jih dojemamo predvsem kot *identitetne tekste*, ki so jih kot kulturni identitetni projekt nastajajoče države ustvarjale kulturne elite danega obdobja. Ob sodobnem branju teh besedil moramo nedvomno upoštevati oba vidika. Če jih nekritično beremo le kot zgodovinske dokumente o politični, verski in

zakonodajo, preden se je po očetovi smrti spopadel s Svjatopolkom (Feldbrugge 2009, 36–37), drugi navajajo leto 1036, ko naj bi ob utrjevanju svojega položaja na kijevskem knežjem prestolu skušal pomiriti nemirno prebivalstvo najpomembnejšega severnega mesta v državi (Malmenvall 2015, 192 in op. 29).

31 Tako vsaj meni velik del sodobnih raziskovalcev zgodovine kijevskega obdobja (gl. npr. Мельникова-Петрухин 2011). Obstajajo sicer tudi hipoteze o »avtohtonem« (vzhodno) slovanskem izvoru imena; to naj bi med drugim potrjevala tudi zgodnjenemška poimenovanja kijevskih trgovcev (gl. Назаренко 2001, 11–50).

32 Prim. denimo številne opombe v tokratnem slovenskem prevodu in osvetlitev problematike prevajanja naslova besedila v poglavju *Jezik pravnega kodeksa in problematika, povezana z njegovim poimenovanjem* v prevajalčevi spremni študiji.

vojaški veličini prve vzhodnoslovanske države, postanejo temelj najrazličnejših ideoloških shem, predmet boja za nacionalno zgodovino posameznih vzhodnoslovanskih narodov ali – kot smo lahko opazovali v identitetnem projektu sodobnega Kremlja – vir povsem arbitrarnih zgodovinskih znakov, ki naj bi pomagali razrešiti aktualne politične zagate. Po drugi strani pa ta besedila so zgodovinski dokumenti, funkcijo oblikovanja zgodovinskih predstav so imela že v času svojega nastanka, ko so – ne glede na specifičen identitetni in ideološki okvir – ohranjala in v celoto urejala najrazličnejša pričevanja o bližnji in nekoliko bolj daljni preteklosti vzhodnoslovanskega prostora. In to vlogo so nato ohranila v različnih obdobjih vzhodnoslovanske zgodovine, ko praktično do sodobnosti predstavljajo temeljne zgodovinske vire zgodnjevzhodnoslovanske zgodovine in obenem osnovo za najrazličnejše – pogosto polemične – idejne predstave o zgodovini sodobnih vzhodnoslovanskih narodov.

Naše soočenje »pritlehne« politike in »kompleksne« kulture ob temi Kijevske države je bilo namenjeno prav opozarjanju na to neizbežno dvojnost. Ob aktualni zgodbi Putin in Kijev je najlažje zamahniti z roko, opozoriti na napake in manipulacijo z zgodovinskimi dejstvi ter sodobne ruske politične historiozofske poskuse obsoditi kot zavržno politično manipulacijo, a ko si kremeljski ideologi prizadevajo ustvariti idejo nove Rusije, so – podobno kot kijevski pisci v 11. in 12. stoletju – razpeti med zgodovino in novo družbeno stvarnostjo. Kijevska država je tisočletje del ruske zgodovinske zavesti, od vzpona Moskve naprej je bila na različne načine interpretirana kot osnova ruske državnosti in danes je del ruske zgodovine,³³ in prav to tudi sodobne identitetne projekte, ki se na prvi pogled zdijo nezaslišani, premika v polje politično mogočega.

Na drugi strani spektra identitetnih besedil je kulturna dediščina Kijevske države: Božja beseda, v duhu katere so vzhodni Slovani prvič celovito osmislili svoje mesto v prostoru in času. To, kar se s perspektive sodobnih zgodovinskih shem zdi absolutna vrednota predvsem zato, ker lahko ponudi vrednostne temelje določeni zgodovinski ideji, je resnično pomembno, ker lahko ob poglobljenem branju ponudi sliko sveta, ki ni tako zelo daleč od sodobnosti. Vse štirih pomembne spomenike zlate dobe Kijeva lahko v določenem smislu označimo kot *politične pamflete*, a podobno kot pri sodobnih identitetnih besedilih je njihov identitetni potencial odvisen od *kompleksnega kulturnega* konteksta, v katerem se različna zgodovinska dejstva soočajo s političnimi izzivi sodobnosti. Če jih bomo brali zgolj kot identitetne pamflete ali zgolj kot

33 Več o pomenu, ki ga ima ideja Kijeva kot *drugega* Jeruzalema za predstavo o Moskvi kot *tretjem* Rimu, gl. Ричка 2005, 154–209.

zgodovinske dokumente, bomo spregledali njihovo resnično vrednost, končen rezultat takšnega branja pa bo zavračanje ali potrjevanje določene predstave o ruski ali ukrajinski zgodovini. Več nam lahko o času in prostoru, v katerem so besedila nastala, povedo, če smo jih – podobno kot nedavni Putinov govor – pripravljani brati kot poskuse utrjevanja določenih politično-verskih idej v okolju, ki je bilo v marsičem neenotno. Čeprav so kijevske pisce vodile ideje nove pravoslavne kulture, so se morale te soočiti s predkrščansko knežjo dinastično tradicijo, s politično realnostjo surove vojaške moči, z vprašanjem odnosa med mestno ekonomsko elito in knežjim dvorom ..., zato besedila o svojem času in prostoru veliko povedo tudi v delih, kjer v ospredje prihaja polemika, ter v vrzelih in nedorečenostih.

Vse velike polemike o zgodovini kijevskega obdobja, kot so na primer vprašanja o skandinavski ali slovanski vlogi pri nastajanju politične infrastrukture Kijevske države, polemika o pomenu severnih ozemelj Novgoroda pri oblikovanju dinastije in države, razprave o izvoru in pomenu imen *Rus*['i] in *ruski* in celo vprašanje o dejanskem kraju Vladimirjevega krsta – če navedem le te, ki sem se jih zgoraj na kratko dotaknil – temeljijo prav na nedorečenostih in vrzelih v posameznih ohranjenih besedilih ali v nedoslednostih, ki jih razkrije soočenje različnih ohranjenih zapisov o istih dogodkih. Za zgodovinarje je to težava, ki jo razrešujejo s kritično analizo in dodatnimi viri, s pomočjo katerih eno od alternativ razglasijo za zgodovinsko neverodostojno in politično motivirano, a če nas res zanimata predvsem čas in prostor Kijevske države, in ne njuna vloga v poznejših zgodovinskih shemah, so prav te vrzeli najdragocenejše okno v svet zgodnjerednjeveškega Kijeva. »Pritlehna« politika je namreč le obraz »kompleksne« kulture, nasprotja, ki jih skuša odpraviti, preseči ali prikriti z vzpostavitev celovite ideje sveta, neizogibno določajo tudi poskuse njihovega preseganja, zato besedila – podobno kot sodobni politični govori – vedno povedo več, kot so se namenili povedati njihovi avtorji. Če jih res beremo, spoznamo, da Vladimir s krščanstvom nikakor ni razrešil dotedanjih kulturnih nasprotij, temveč je le ponudil nov svetovnonazorski in spoznavni okvir, v katerem so se kulturne elite dokončno zavedle vseh teh nasprotij: krščanske vrednote so trčile ob knežjo kulturo nasilja, predstave o močni posvetni oblasti ob idejo ponižne svetosti, tradicija suverenih mest, ki so kneze in njihove vojake pogodbeno najemala za vojaško zaščito, ob idejo mogočnega krščanskega vladarja, skandinavska viteška kultura pa ob bizantinsko krščanstvo, ki je na ta prostor prišlo v slovanski besedi. Prav v teh zelo različnih silnicah identitetnega polja so *Rusi* kijevskega obdobja skušali svoje ime napolniti z vsebino.

Nadaljnja zgodovina vzhodnoslovanskega prostora z razpadom Kijevske države na samostojne kneževine, z mongolskimi osvajalci v 13. stoletju ter z vzponom in dokončno nadvlado Moskve je seveda potrebovala drugačen Kijev, zato je ta postal nekakšen izgubljeni zlati vek (vzhodno)slovanske pravoslavne državnosti, ki jim je dala pisno besedo, pravoslavje in politično samozavest. Kot tak bo Kijev za vedno del vseh treh vzhodnoslovanskih nacionalnih kultur, za vedno bo torej tudi v Rusih ... Kar pa se Rusov v Kijevu tiče, se bom – iz očitnih razlogov – raje izognil temu vogalu večnosti (*za vedno*) in nekaj besed namenil le nasprotnemu kotu: nedvomno lahko rečemo, da so Rusi v Kijevu *od vedno*, osrednji cilj kulture obdobja je osmisлити *rusko* deželo, *Ruse* in *rusko* zgodovino, a to so bili neki zelo drugačni Rusi.³⁴ Res je sicer, da imajo Rusi kijevskega obdobja s sodobnim vzhodnoslovanskim narodom, ki nosi to ime, marsikaj skupnega, a če bomo te podobnosti ob ustrezno poenostavljenem zgodovinskem modelu le izrabljali za opravičevanje sodobnih geostrateških projektov, spregledamo tisto, kar je res zanimivo – presenetljivo kompleksnost identitetnega polja, ki v marsičem spominja na sodobne ruske (pa tudi kake druge) identitetne dileme.

Viri in literatura

- Bebler, Anton, 2015. The Russian-Ukrainian Conflict Over Crimea. *Teorija in praksa* 52, 1-2/2015. 196–219.
- Feldbrugge, Ferdinand Joseph Maria, 2009. *Law in Medieval Russia*. Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers.
- Glaser, Aljaž (prev.), 2015. *Pripoved o minulih letih*. Ljubljana: Znanstvena založba FF.
- Malmenvall, Simon, 2015. Kijevska Rusija in »Pripoved o minulih letih«. *Pripoved o minulih letih*, 175–248. Ljubljana: Znanstvena založba FF.
- Podlesnik, Blaž, 2018. *Pregled ruske kulturne zgodovine*. Ljubljana: Znanstvena založba FF.
- Plokhly, Serhii, 2006. *The Origins of the Slavic Nations. Premodern Identities in Russia, Ukraine, and Belarus*. Cambridge: Cambridge University Press.

34 To je tudi eden od razlogov, da za označevanje prve vzhodnoslovanske države uporabljam poimenovanje Kijevska država (gl. tudi Podlesnik 2018, 31). Morda jezikovno ustrežnejši prevod Kijevska Rusija, ki je prav tako v rabi v slovenščini (gl. npr. Malmenvall 2015, 175, in spremni besedili istega avtorja v tej knjigi) in ki vzhodnoslovanski pojem *Русь* prevaja s sodobnim poimenovanjem ruske države, se namreč kaže v sodobnem kontekstu političnih privzajanj zgodovine s konkretnimi geostrateškimi implikacijami po nepotrebnem zavajajoč.

- Tolochko, Oleksiy P., 2008. The Primary Chronicle's 'Ethnography' Revisited: Slavs and Varangians in the Middle Dnieper Region and the Origin of the Rus' State. *Franks, Northmen, and Slavs: Identities and State Formation in Early Medieval Europe*. Turnhout: Brepols Publishers. 174–188.
- Литвина, А. Ф., Успенский, Ф. Б., 2006. *Выбор имени у русских князей в X–XVI вв.: Династическая история сквозь призму антропонимики*. Москва: Индрик.
- Мельникова, Е. А., 2011. Балтийская политика Ярослава Мудрого. *Древняя Русь и Скандинавия: Избранные труды*, 302–344. Москва: Русский Фонд Содействия Образованию и Науке.
- Мельникова, Е. А., Петрухин, В. Я., 2011. Название «русь» в этнокультурной истории Древнерусского государства (IX–X вв.). *Древняя Русь и Скандинавия: Избранные труды*, 133–152. Москва: Русский Фонд Содействия Образованию и Науке.
- Назаренко А. В., 2001. *Древняя Русь на международных путях: Междисциплинарные очерки, культурных, торговых, политических отношений IX–XII веков*. Москва: Языки Русской Культуры.
- Петрухин, В. Я., 2000. Древняя Русь: Народ. Князь. Религия. *Из истории русской культуры. Том I (Древняя Русь)*, 13–412. Москва: Языки Русской Культуры.
- Путин, Владимир, 2014: *Послание Президента Федеральному Собранию 4 декабря 2014 года*. Москва: Кремль. [<http://kremlin.ru/events/president/news/47173>].
- Церемония, 2017. Церемония открытия памятника св. равноап. великому князю Владимиру на Боровицкой площади в Москве. *YT russianchurch*. [<https://www.youtube.com/watch?v=JK3tPd0N05M>].
- Роменский, А. А., 2017. *Империя ромеев и «тавроскифы»*. *Очерки русско-византийских отношений последней четверти X в.* Харьков: Майдан.
- Ричка, В. М., 2005. Київ — Другий Єрусалим» (з історії політичної думки та ідеології середньовічної Русі). — Київ.: Інститут історії України НАН України.

Beseda o postavi in milosti

(prev. Simon Malmenvall)

Tekst *Besede o postavi in milosti* kijevskega metropolita Hilariona sledi zadnji cerkvenoslovansko-ruski znanstvenokritični izdaji, ki sta jo leta 1997 pripravila rusko-ukrajinski slavist Aleksander Mihajlovič Moldovan in ruski teolog Andrej Ivanovič Jurčenko. Omenjena izdaja je izšla v prvem zvezku znanstvene zbirke staroruskih tekstov pod uredništvom ruskega literarnega zgodovinarja Dmitrija Sergejeviča Lihačova (prim. Молдован, Александр М., in Андрей И. Юрченко, ur., prev. 1997. Слово о законе и благодати митрополита киевского Илариона. V: *Библиотека литературы Древней Руси*, zv. 1, 26–51; 480–486. Ur. Дмитрий С. Лихачёв. Санкт-Петербург: Наука). Izdaja Moldovana in Jurčenka temelji na enem izmed najstarejših ohranjenih rokopisov *Besede* in obenem edinem vsebinsko popolnem – t. i. *Sinodalnem rokopisu*, nastalem v drugi polovici 15. ali na začetku 16. stoletja in odkritem v *Kodeksu 591* Moskovske sinodalne knjižnice. Sprotni komentarji prevedenega teksta, ki zajemajo tako biblijske reference kot tudi pojasnitve težje razumljivih pojmov, so prevzeti iz najnovejše ruske literarnozgodovinske izdaje omenjene Hilarionove pridige. Leta 2014 jo je pripravil literarni zgodovinar Aleksander Nikolajevič Užankov (prim. Ужанков, Александр Н., ur., prev. 2014. »Слово о законе и благодати« и другие творения митрополита Илариона Киевского, 146–247, 282–348. Москва: Академкнига).

O postavi, dani po Mojzesu, in milosti in resnici, razodeti po Jezusu Kristusu;¹ in o tem, kako se je postava umaknila, milost in resnica pa sta napolnili vso zemljo; in kako se je vera razširila med vse jezike [/ljudstva], tudi do našega ruskega. In pohvala našega kagana [/kneza]² Vladimirja, po katerem smo bili krščeni. In molitev k Bogu, ki jo izreka vsa naša [/ruska] zemlja.³ Blagoslovi, Gospod Oče.

Blagoslovljen bodi Gospod, Izraelov Bog, krščanski Bog,⁴ saj si svoje ljudi obiskal, saj nisi dopustil, da bi tvoja stvaritev za večno ostala ujetnica mraka ma-likov in se pogubila zaradi služenja hudim duhovom.

Ti si namreč Abrahamov rod na začetku opremil s ploščami in postavo, naposled pa vse jezike rešil po svojem Sinu, z Evangelijem in krstom si jih pripeljal do obnovitve vnovičnega življenja, v večno življenje.

Naj ga torej hvalimo in slavimo, neprestano hvaljenega od angelov, in se mu poklonimo, saj se njemu klanjajo kerubi in serafi.⁵ Kajti videl je in se ozrl na svoje ljudi:⁶ ni nas rešil niti sel niti oznanjevalec, temveč sam Odrešenik. Na zemljo ni prišel kot privid, temveč resnično, za nas je trpel z mesom in do groba in skupaj s seboj k življenju obudil tudi nas.⁷

Kajti k ljudem, živečim na zemlji, je prišel tako, da se je oblekel v meso, k biva-jočim v podzemlju pa je vstopil preko razpetja in ležanja v grobu,⁸ da bi oboji, tako živi kot mrtvi, spoznali svoje obiskanje in božji prihod in razumeli, da je ta tako za žive kot mrtve⁹ močni in silni Bog.

1 Prim. Jn 1,17.

2 Naziv »kagan« je turškega izvora. Običajno je označeval posvetnega in hkrati verskega voditelja stepskih konjeniških plemen med Črnim in Kaspijskim morjem. Sprva so ga nosili le nasledniki nekdanjega turškega kaganata iz 6. stoletja, tj. vrhovni poglavarji Povolških Bolgarov in Hazarov, ali tisti, ki so jim bili podrejeni. Ta naziv se je na vzhodnoslovanskem območju ohranil do 12. stoletja in bil občasno v uporabi kot častni vladarski naslov, denimo pri velikem knezu Vladimirju Svjatoslaviču in njegovem sinu Jaroslavu Modrem.

3 »Ruska zemlja« ali »Ruska dežela« (csl. *руська земля*) je splošno razširjen izraz, ki ga pisci različnih srednjeveških vzhodnoslovanskih tekstov uporabljajo za označevanje ozemlja Kijevske Rusije in poznejših staroruskih/vzhodnoslovanskih političnih tvorb.

4 Prim. Lk 1,68.

5 V krščanski teološki tradiciji so kerubi in serafi angeli, ki spadajo med hierarhično najvišja nebeška bitja.

6 Prim. 1 Kor 9,16.

7 Prim. Iz 63,9.

8 Prim. 1 Pt 3,19.

9 Prim. Mr 12,27.

Kdo je namreč tako velik kakor naš Bog?¹⁰ Ta je edini, ki dela čudeže, ki je določil postavo kot pripravo na resnico in milost, da bi bila v njem obsežena človeška narava, z odpovedjo mnogobožstvu malikov pripravljena verovati v enega Boga; da bi človeštvo, kakor z vodo umita umazana posoda, preko postave in obreze sprejelo mleko milosti in krsta. Postava je namreč predhodnica in služabnica milosti in resnice, resnica in milost pa sta služabnici prihodnjega veka, neminljivega življenja.

Kakor je postava sebi podrejene privedla k milostnemu krstu, tako krst svoje sinove pripušča k večnemu življenju. Mojzes in preroki so namreč govorili o Kristusovem prihodu, Kristus in njegovi apostoli pa o vstajenju in prihodnjem veku.

Če se spomnimo tudi preroških pridig o Kristusu, zapisanih v tem [Svetem] pismu, in apostolskih nauk o prihodnjem veku, je to odveč in se že preveša v nečimrnost.

Če je namreč v drugih knjigah pisano in vam znano, bi bilo za nas razlaganje vsega tega izraz predrznosti in častihlepja.

Ne pišemo namreč za nevedne, temveč za tiste, ki so se do vrha nasitili knjižne sladkosti; ne za drugoverske sovražnike, temveč za resnične [božje] sinove; ne za tujce, temveč dediče nebeškega kraljestva.

Ta pripoved je torej o postavi, dani po Mojzesu, in milosti in resnici, razodeti po Kristusu; in o tem, kaj je zmogla storiti postava, kaj pa milost. Najprej postava, nato milost. Najprej senca,¹¹ šele nato resnica. Podobi postave in milosti sta Hagara in Sara,¹² zaslužnjena Hagara in svobodna Sara. Najprej zaslužnjena, šele nato svobodna, da bi to bralec razumel.¹³ Abraham je tako že od svoje mladosti Saro imel za ženo, svobodno, in ne sužnjo.

Bog je že pred vsemi veki izbral in si zamislil poslati svojega Sina na svet in po njem razodeti milost.¹⁴ Sara ni rodila, saj je bila neplodna.¹⁵ Ni bila [v resnici] neplodna, temveč ji je bilo po božji previdnosti določeno, da rodi v starosti.

10 Prim. Ps 76,14.

11 Prim. Kol 2,17; Heb 8,5; Heb 10,1.

12 Prim. Gal 4,22–31.

13 Prim. Mt 24,15–16.

14 Prim. 1 Pt 1,20.

15 Prim. 1 Mz 11,30.

Skrito je bilo tisto neznano in skrivnostno, pripadajoče božji modrosti.¹⁶ Angelom in ljudem ni bilo odkrito, temveč zakrito z namenom, da se odkrije ob koncu časov. Sara je dejala Abrahamu: »Ker je Gospod Bog določil, da ne morem rojevati, se ulezi k moji služabnici Hagari in rodil boš od nje.«¹⁷ Milost pa je dejala Bogu: »Če še ni čas, da se spustim na zemljo in rešim svet, se ti spusti na goro Sinaj in določi postavo.« Abraham je Sarine besede upošteval in se ulegel k njeni služabnici Hagari.¹⁸ Bog pa je upošteval besede milosti in se spustil na Sinaj.¹⁹ Služabnica Hagara je Abrahamu rodila, služabnica – sina služabnice. Abraham mu je dal ime Izmael.²⁰ Mojzes pa je s sinajske gore prinesel postavo, ne milost; senco, ne resnico. Pozneje, ko sta bila Abraham in Sara že stara, se je Bog oglasil Abrahamu, ki je opoldne sedel pred vhodom v svoj šotor pri Mamrejevem hrastu. Abraham mu je stekel naproti, se mu poklonil do tal in ga sprejel v svoj šotor.²¹ Ko pa se je ta vek bližal h koncu, je Gospod obiskal človeški rod in se spustil z nebes tako, da je vstopil v telo Device. Devica ga je s poklonom brez bolečine sprejela v svoj meseni šotor, govoreč angelu: »Gospodova služabnica sem, naj se zgodi po tvoji besedi.«²²

Tedaj je Bog razvezal Sarino telo in za spočetjem je rodila sina Izaka, svobodna – svobodnega.²³ Ko pa je Bog obiskal človeško naravo, se je odkrilo, kar je bilo neznano in skrito. In rodila se je milost; resnica, ne postava; sin, ne suženj. Potem ko se je dojenec Izak nahranil in okreplil, je Abraham takrat, ko se je njegov sin Izak prenehal dojit, priredil veliko gostijo.²⁴ Ko pa je bil Kristus na svetu in se milost še ni uspela dovolj okrepiti, temveč se je dojila trideset let,²⁵ se je tudi Kristus skrival. Ko se je božja milost razmahnila in okreplila in tudi razodela vsem ljudem ob jordanski reki,²⁶ je Bog priredil veliko gostijo in slavje s teletom,²⁷ vzrejenim že od vekov. Po svojem ljubljenu Sinu Jezusu Kristusu je k veliki radosti povabil nebeščane in zemljane, v eno zbral angele in ljudi.

16 Prim. Ps 50,8.

17 Prim. 1 Mz 16,2.

18 Prim. 1 Mz 16,3–4.

19 Prim. 2 Mz 19,20.

20 Prim. 1 Mz 16,15.

21 Prim. 1 Mz 18,1–5.

22 Prim. Lk 1,38.

23 Prim. 1 Mz 21,1–3.

24 Prim. 1 Mz 21,8.

25 Prim. Lk 3,23.

26 Prim. Mt 3,13–17; Tit 2,11.

27 Prim. Lk 15,23.

Ko je pozneje Sara videla Izmaela, Hagarinega sina, kako se igra z njenim sinom Izakom in kako je Izmael užalil Izaka, je Abrahamu dejala: »Odženi služabnico skupaj z njenim sinom, sin služabnice namreč ne more podedovati dediščine sina svobodne.«²⁸

Po vnebohodu Gospoda Jezusa Kristusa so učenci in ostali, ki so že sprejeli vero vanj, bivali v Jeruzalemu in oboji so bili pomešani, judje in kristjani, in postavna obreza je žalila milostni krst. In krščanske Cerkve v Jeruzalemu niso sprejemale neobrezanih škofov, saj so postavljeni starešine prihajali izmed obrezanih. Do kristjanov so bili nasilni, sinovi služabnice [so se znašali] nad sinovi svobodne. In med njimi je bilo veliko sporov in prepиров.²⁹ Ko je svobodna milost videla svoje otroke kristjane, ki jih preganjajo judje, sinovi suženjske postave, je zavpila k Bogu: »Odženi judovstvo skupaj s postavo, razkropi ga po deželah. Kaj imata vendar skupnega senca in resnica, judovstvo in krščanstvo?«

In izgnana je bila Hagara s svojim sinom Izmaelom, in Izak, sin svobodne, je postal naslednik Abrahama, svojega očeta. In judje so bili izgnani in razkropljeni po deželah in milostni otroci kristjani so postali nasledniki Boga in Očeta.³⁰ Svetloba meseca namreč preide, ko sonce vzide – tako tudi postava, ko se razodene milost. In nočni hlad je prenehal, ko je zemljo ogrela sončna toplota. In človeštvo ni več ujeto v postavi, temveč prosto hodi v milosti. Judje so namreč ob sveči postave opravljali svojo nalogo, kristjani pa pod soncem milosti gradijo svoje odrešenje.

Kakor se je judovstvo opravičilo po senci in postavi – odrešilo pa se ni –, tako se kristjani po resnici in milosti ne opravičujejo, temveč odrešujejo.

Pri judih je opravičenje, pri kristjanih pa odrešenje. Kakor se opravičenje nahaja v svetu, odrešitev pa v prihodnjem veku, tako se judje veselijo zemlj-skega, kristjani pa tistega, kar je v nebesih. Zato je judovsko opravičenje revno zaradi svoje zavisti, saj se ni razširilo med ostale jezike,³¹ temveč je ostalo zgolj v Judeji. Krščansko razodetje pa se blago in radodarno razliva po vsej zemlji.³² Manasejev blagoslov se je uresničil pri judih, Efrajimov pa pri kristjanih. Manasejevo starešinstvo je bilo namreč blagoslovljeno z Jakobovo levico,

28 Prim. 1 Mz 21,10; Gal 4,30.

29 Prim. Apd 6; Gal 2.

30 Prim. Rim 8,17.

31 Večina staroruskih/vzhodnoslovanskih srednjeveških tekstov izraz »jezik« enači z ljudstvom. V tem primeru pa so »jeziki« oznaka za pogane.

32 Prim. Apd 13,47.

Efrajimova mladost pa z desnico. Čeprav je bil Manase starejši od Efrajima, je zaradi Jakobovega blagoslova postal mlajši. Tako je tudi z judovstvom: čeprav je bilo prej, se je krščanstvo po milosti nad njega povzdignilo. Jožef je namreč rekel Jakobu: »Oče, na tega položi desnico, saj je starejši.« Jakob pa je odgovoril: »Vem, otrok, vem. In iz njega bo izšel narod in se povzdignil, toda njegov mlajši brat bo postal večji od njega in njegov rod bo v množici jezikov.«³³

Tako je tudi bilo. Postava je bila namreč prej in se povzdignila z malim in prešla. Krščanska vera, ki se je pojavila pozneje, pa je postala večja od prvega in se razplodila med množico jezikov.

In Kristusova milost je zaobjela vso zemljo in jo prekrila kakor morska voda. In vsi so staro, ki ga je obljubljala judovska zavist, odložili in se po Izaijevi prerokbi oklenili novega.

»Staro je prešlo, oznanjam vam novo: pojte Bogu novo pesem! In njegovo ime je slavljeno po vsej zemlji, tudi pri tistih, ki plujejo po morjih in plavajo v njem in po vseh otokih.«³⁴ In še: »Kdor mi služi, bo poimenovan z novim imenom, ki bo blagoslovljeno na zemlji, saj bodo ti blagoslovili resničnega Boga.«³⁵ Prej se je [Bogu] klanjalo edino v Jeruzalemu, danes pa [se mu klanja] po vsej zemlji. Kakor je Gideon rekel Bogu: »Če boš po moji roki rešil Izrael, naj bo rosa samo na runu, po vsej zemlji pa suša.«³⁶ In bilo je tako. Po vsej zemlji je bila namreč prej suša, jeziki so bili ujetniki prevare malikov in milostne rose niso prejeli. Bog je bil poznan le v Judeji in v Izraelu je njegovo ime veliko,³⁷ in Bog je bil slavljen edino v Jeruzalemu. Gideon je zopet dejal Bogu: »Naj bo suša samo na runu, po vsej zemlji pa rosa.«³⁸ In bilo je tako.

Kajti judovstvo je prenehalo in postava je prešla. Žrtve niso [Bogu] prijetne, skrinja in plošče in žrtvenik so bili odstranjeni. Po vsej zemlji je namreč rosa, saj se je po vsej zemlji razprostrla vera, milostni dež je orosil kopel ponovnega rojstva, da bi svoje sinove oblekel v neminljivost.

Kakor je Odrešenik govoril Samarijanki: »Kajti prihaja čas, in je že sedaj, ko se Očetu ne bodo klanjali niti na tej gori niti v Jeruzalemu, temveč bodo resnični častilci, ki se Očetu klanjajo z duhom in resnico, saj Oče išče prav

33 Prim. 1 Mz 48,18–19.

34 Prim. Iz 42,9–10.

35 Prim. Iz 65,15–16.

36 Prim. Sod 6,36–37.

37 Prim. Ps 75,2.

38 Prim. Sod 6,39.

takšne častilce, to je [takšne, ki se mu klanjajo] s Sinom in Svetim Duhom.«³⁹ Tako tudi je. Po vsej zemlji se slavi Sveta Trojica, ki čaščenje prejema od vsega ustvarjenega. Boga po preroštvu slavijo tako mali kot veliki: »In vsakdo bo svojega bližnjega poučil in človek svojega brata, govoreč: 'Spoznav Gospoda,' da bi se o meni prepričali vsi, od malega do velikega.«⁴⁰ Kakor je tudi Kristus govoril Očetu: »Priznavam te, Oče, Gospod nebes in zemlje, ki si zakril modrim in razumnim in odkril malim. Oče, takšna je tvoja volja.«⁴¹ In blagi Bog se je človeškega rodu tako zelo usmilil, da tudi ljudje, živeči v mesu, po krstu in dobrih delih postajajo božji sinovi in deležniki v Kristusu.⁴² Kajti kakor pravi [Janez] Evangelist: »Tistim, ki so ga sprejeli, verujočim v njegovo ime, je podelil oblast, da postanejo božji otroci; tistim, ki niso iz krvi, niti iz mesenega niti moškega poželenja, temveč rojeni iz Boga«⁴³ po Svetem Duhu v sveti kopeli. Vse to je naš Bog v nebesih in na zemlji storil tako, kakor je hotel.⁴⁴ Zatorej, le kdo ne bi proslavil, le kdo ne bi pohvalil, le kdo se ne bi poklonil veličastvu njegove slave in le kdo se ne bi začudil nad njegovo neskončno ljubeznijo do ljudi! Pred vekom je bil rojen iz Očeta, enega prestola z Očetom, enega bistva [z njim]; kakor sončni žarek se je spustil na zemljo, da bi obiskal svoje ljudstvo. Ne da bi se od Očeta ločil, se je utelesil v čisti Devici, brez moža in neoporečen, vstopil je [vanjo], kakor zna le on. Sprejel je meso, izšel je, kakor je vstopil. S Trojico je eno v dveh naravah – Bog in človek.

Povsem človek po učlovečenju, povsem Bog ne po videzu, temveč božanstvu; ne preprost človek, temveč tisti, ki je na zemlji razodel božje in človeško.

Kajti kakor človek je raztegnil materinsko bivališče in kakor Bog je prišel [iz Device], ne da bi poškodoval [njeno] devištvo. Kakor človek je pil materino mleko in kakor Bog pripravil angele peti s pastirji – »Slava Bogu na višavah.«⁴⁵ Kakor človek je bil povit v plenice⁴⁶ in kakor Bog je modre vodil po zvezdi.⁴⁷ Kakor človek se je ulegel v jaslje⁴⁸ in kakor Bog od modrih prejel darove in

39 Prim. Jn 4,21.23.

40 Prim. Heb 8,11.

41 Prim. Mt 11,25–26.

42 Prim. Heb 3,14.

43 Prim. Jn 1,12–13.

44 Prim. Ps 113,11.

45 Prim. Lk 2,14.

46 Prim. Lk 2,7.12.

47 Prim. Mt 2,2.9.

48 Prim. Lk 2,7.12.16.

poklone.⁴⁹ Kakor človek je bežal v Egipt⁵⁰ in kakor Bogu so se mu klanjale egiptovske z roko narejene podobe.⁵¹ Kakor človek je pristopil h krstu⁵² in kakor Boga se ga je Jordan ustrašil, da je začel teči vzvratno.⁵³ Kakor človek je razgaljen šel v vodo in kakor Bog je od Očeta dobil oblast – »Ta je moj ljubljene Sin.«⁵⁴ Kakor človek se je štirideset dni postil in postal lačen in kakor Bog je premagal skušnjavca.⁵⁵

Kakor človek je šel na svatbo v Kano Galilejsko in kakor Bog je vodo spremenil v vino.⁵⁶ Kakor človek je spal na ladji in kakor Bog je zagrozil vetru in morju in sta ga poslušala.⁵⁷ Kakor človek je jokal za Lazarjem in kakor Bog ga je obudil od mrtvih.⁵⁸ Kakor človek se je usedel na osla in kakor Bogu so mu vzklíkali: »Blagoslovljen, ki prihajaš v Gospodovem imenu.«⁵⁹ Kakor človek je bil razpet⁶⁰ in kakor Bog je s svojo oblastjo skupaj s seboj razpetega spustil v raj.⁶¹ Potem ko je okusil kis, je kakor človek izdihnil in kakor Bog omračil sonce in zatresel zemljo.⁶²

Kakor človek je bil položen v grob in kakor Bog je uničil pekel in osvobodil duše.⁶³ Kakor človeka so ga zapečatili v grobu in kakor Bog je prišel ven, pečate pa ohranil cele.⁶⁴ Kakor človeku so judje s podkupnino stražarjem poskušali prikriti [njegovo] vstajenje⁶⁵ in kakor Bog je postal znan po vsej zemlji.⁶⁶ Resnično,

49 Prim. Mt 2,11.

50 Prim. Mt 2,13–14.

51 Prim. Iz 19,1.

52 Prim. Mt 3,13.

53 Prim. Ps 11,3–5.

54 Prim. Mt 3,11.

55 Prim. Mt 4,1–11.

56 Prim. Jn 2,1–11.

57 Prim. Mt 8,23–26; Mr 4,35–39.

58 Prim. Jn 11,32–44.

59 Prim. Mt 21,7–9; Mr 11,7–9; Lk 19,29–38; Jn 12,12–16.

60 Prim. Mt 27,35; Mr 15,25; Lk 23,33; Jn 19,18.

61 Prim. Lk 23,39–43.

62 Prim. Mt 27,45–54; Mr 15,33–39; Lk 23,44–46; Jn 19,28–30.

63 Prim. Mt 27,57–60; Mr 15,42–46; Lk 23,50–53; Jn 19,38–42; 1 Pt 3,17–20.

64 Prim. Mt 27,66–67.

65 Prim. Mt 28,10–15.

66 Prim. Iz 52,10.

kdo je večji Bog kakor naš Bog! To je Bog, ki dela čudeže.⁶⁷ Izvršil je odrešenje sredi sveta,⁶⁸ s križem in bolečino na kraju lobanje, okusil je kis in žolč,⁶⁹ da bi Adamovo sladko okušanje od drevesa,⁷⁰ prestopok in greh pregnal z okušanjem bridkosti. Tisti, ki so mu to storili, so se ob njega spotaknili kakor ob kamen in propadli,⁷¹ kakor je govoril Gospod: »Kdor se bo spotaknil ob kamen, bo propadel, padel bo nanj in ta ga bo ugonobil.«⁷² Kajti k njim je prišel, da bi izpolnil prerokbe, ki so govorile o njem, kakor je sam govoril: »Nisem poslan samo k izgubljenim ovcam Izraelove hiše.«⁷³ In še: »Postave nisem prišel uničiti, ampak dopolnit.«⁷⁴ In Kanaanki, pripadnici drugega jezika, ki je prosila za ozdravitev svoje hčere, je dejal: »Ni dobro kruh odvezeti otrokom in ga vreči psom.«⁷⁵ Oni pa so ga razglasili za lažnivca⁷⁶ in rojenega iz prešuštva in tistega, ki hude duhove izganja z Belcebubovo⁷⁷ pomočjo.⁷⁸ Kristus je slepim odprl oči, pohabljenec očistil, grbaste vzravnal, obsedene ozdravil, šibke okrepil, mrtve obudil.⁷⁹ Oni pa so ga mučili kakor zločinca in ga pribili na križ. Zato je na njih prišel božji gnev, dokončni,⁸⁰ saj so sami prispevali k svoji pogubi. Odrešenik, ki je povedal priliko o vinogradu in delavcih, je vprašal: »Kaj naj torej [gospodar] stori s temi delavci?« Odgovorili so: »Zlobne naj hudo pogubi in vinograd preda drugim delavcem, ki mu bodo dajali sadove ob svojem času.«⁸¹

In sami so bili preroki svoje pogube. Kajti na zemljo jih je prišel obiskat in ga niso sprejeli. Ker so bila njihova dela mračna, niso vzljubili svetlobe, da se njihova mračna dela ne bi razkrila.⁸² Zaradi tega je Jezus, ko je prišel v Jeru-

67 Prim. Ps 76,14–15.

68 Prim. Ps 73,12.

69 Prim. Ps 68,22; Mt 27,24–50; Mr 15,12–37; Lk 23,22–46; Jn 19,16–30.

70 Prim. 1 Mz 2,9.16–17.

71 Prim. Iz 28,16; Rim 9,31–33; 1 Pt 2,6–8.

72 Prim. Mt 21,44.

73 Prim. Mt 15,24.

74 Prim. Mt 5,17.

75 Prim. Mt 15,21–26.

76 Prim. Mt 27,62–64.

77 Eno od imen za hudega duha oziroma Satana.

78 Prim. Mt 12,24; Mr 3,22; Lk 11,15.

79 Prim. Mt 11,5.12.22; Mt 20,34; Mr 8,23; Mr 10,52; Lk 7,21–22; Lk 13,11–13; Jn 5,8; Jn 9,6; Jn 10,12.

80 Prim. 1 Tes 2,14–16.

81 Prim. Mt 21,40–41.

82 Prim. Jn 3,16–21.

zalem in videl mesto, zajokal in o njem dejal: »Ko bi le v teh dneh razumel, kaj se bo zgodilo s tvojim mirom. Sedaj pa je tvojim očem prikrito, kako so ti dnevi šteti in kako bodo tvoji sovražniki obkolili tvojo trdnjavo in te ponižali in te popolnoma obkrožili in pobili tebe in tvoje otroke, saj nisi razpoznal časa svojega obiskanja.«⁸³ In še:

»Jeruzalem, Jeruzalem, ki moriš preroke in kamenjaš k tebi poslane. Kolikokrat sem hotel zbrati tvoje otroke, kakor kokoš zbira svoja piščeta pod svoje peruti. In niste hoteli. Zato vaš dom ostane prazen!«⁸⁴ Tako se je tudi zgodilo. Prišli so namreč Rimljani, Jeruzalem opleni in ga uničili do temeljev. Judovstvo je od takrat mrtvo in postava je skupaj z njim ugasnila kakor večerna zarja in judje so raztreseni po deželah, da zlo ne bi prebivalo skupaj.

Prišel pa je Odrešenik in Izrael ga ni sprejel in po evangelijskih besedah »je prišel med svoje in svoji ga niso sprejeli.«⁸⁵ Sprejeli pa so ga jeziki. Kakor govori Jakob: »Ta je hrepenenje jezikov.«⁸⁶ Kajti že ob rojstvu so se mu najprej poklonili modri iz jezikov, judje pa so ga poskušali umoriti; zaradi njega so namreč pobili dojenče.⁸⁷

In izpolnila se je Odrešenikova beseda, da »bodo prišli mnogi z vzhoda in zahoda in se z Abrahamom in Izakom in Jakobom ulegli v nebeško kraljestvo, sinovi kraljestva pa bodo izgnani v večno temo.«⁸⁸ In še: »Tako se vam bo odvzelo nebeško kraljestvo in dalo deželam, ki prinašajo sadove po njegovi volji.«⁸⁹ K njim je poslal svoje učence, govoreč: »Pojdite po vsem svetu, označujte evangelij vsemu stvarstvu. Kdor bo veroval in se krstil, bo rešen.«⁹⁰ In: »Pojdite, učite vse jezike, krščujte jih v imenu Očeta in Sina in Svetega Duha, učec jih izpolnjevati vse, kar sem vam zapovedal.«⁹¹

Milosti in resnici je ugajalo posijati na nove ljudi. Vino novega nauka se namreč, sledeč Gospodovi besedi, ne vlija v stare mehove, ki jih je obetalo judovstvo, saj

83 Prim. Lk 19,41–44.

84 Prim. Mt 23,37–38.

85 Prim. Jn 1,11.

86 Prim. 1 Mz 49,10.

87 Prim. Mt 2,1–18.

88 Prim. Mt 8,11–12.

89 Prim. Mt 21,43.

90 Prim. Mr 16,15–16.

91 Prim. Mt 28,19–20.

se ti razženejo in vino razlije.⁹² Kako naj tisti, ki so se klanjali mnogim malikom, ohranjajo nauke resnične milosti, če sence postave ni mogoče obdržati? Novi nauk v novih mehovich so jeziki! »Izpolnjevati je treba oboje!«⁹³ Tako tudi je. Kajti milostna vera se je razprostrla po vsej zemlji in prišla do našega ruskega jezika. In jezero postave je presahnilo, evangeljski izvir pa se je razlil in prekril vso zemljo in se razlil tudi do nas. Tako tudi mi z vsemi kristjani slavimo Sveto Trojico, Judeja pa molči. Kristus je slavljen, judje pa so prekleti. Jeziki so privedeni, judje pa odrinjeni. Kakor je rekel prerok Malahija: »Izraelovih sinov ne želim in žrtev iz njihovih rok ne bom sprejel, saj bo moje ime slavljeno v deželah od vzhoda do zahoda in na slehernem kraju bo mojemu imenu prinašano kadilo, saj je moje ime veliko med deželami.«⁹⁴ In David: »Vsa zemlja naj se ti pokloni in ti poje.«⁹⁵ In: »Gospod, naš Bog, kako čudovito je tvoje ime po vsej zemlji.«⁹⁶ In že se več ne imenujemo služabniki malikov, temveč kristjani; nič več brez upanja, temveč upajoči na večno življenje.

In nič več ne gradimo satanskih svetišč, temveč postavljamo Kristusove cerkve; drug drugega nič več ne koljemo za hude duhove, temveč je Kristus zaklan in zdrobljen za nas kot žrtev Bogu in Očetu.

In nič več se ne pogubljam, okušajoč žrtveno kri, temveč se rešujemo, okušajoč prečisto Kristusovo kri. Blagi Bog se je usmilil vseh dežel in [tudi] nas ni prezrl, hotel je in nas rešil in nas privedel k resničnemu razumu.⁹⁷ Kajti na našo pusto in presušeno zemljo, ki jo je izsušil žar malikov, je naenkrat priteknel evangeljski izvir, napajajoč vso našo zemljo. Kakor je rekel Izaija: »Naj priteče voda tistim, ki hodijo po puščavi, in suho se bo spremenilo v močvirje in v žejni deželi bo izvir vode.«⁹⁸ Ko smo bili slepi in resnične luči nismo videli, temveč smo blodili v prevari malikov in bili tako gluhi za odrešilni nauk, se nas je Bog usmilil in posvetila nam je luč razuma, da bi ga spoznali, kakor se glasi prerokba: »Tedaj se bodo oči slepih odprle in ušesa gluhih bodo slišala.«⁹⁹ Ko smo sledili hudim duhovom, smo se potikali po poteh smrti, in poti, ki vodi v življenje, nismo poznali; zato smo – moleč malike, ne pa svojega Boga in

92 Prim. Mt 9,17.

93 Prim. Mt 9,17.

94 Prim. Mal 1,10–11.

95 Prim. Ps 65,4.

96 Prim. Ps 8,2.

97 Prim. 1 Tim 2,1–5.

98 Prim. Iz 35,6–7.

99 Prim. Iz 35,5.

stvarnika – s svojimi jeziki jecljali. Ker nas je obiskalo božje človekoljubje, nič več ne sledimo hudim duhovom, temveč jasno slavimo našega Boga Kristusa po prerokbi: »Tedad bo hromi skočil kakor jelen in razločen bo jezik jecljajočih.«¹⁰⁰ In Gospod je tudi nam, ki smo bili nekoč kakor zveri in živina, ki nismo razumeli, kaj je desno in kaj levo, in bili navezani na zemeljsko in si niti malo nismo želeli nebes, po Izaijevi prerokbi poslal zapovedi, ki vodijo v večno življenje: »Sklenem jim zavezo s pticami na nebu in zvermi na zemlji.' In rekel bom drugim, ne svojemu ljudstvu: 'Vi ste moji ljudje.' Ti pa mi bodo rekli: 'Gospod, ti si naš Bog.'«¹⁰¹ In tako smo se mi, ki smo bili tujci, preimenovali v božje ljudi; mi, ki smo bili sovražniki, smo se preimenovali v njegove sinove.¹⁰² In po judovsko ne preklinjamo, temveč po krščansko blagoslovljamo; ne sestajamo se, kako razpeti, temveč kako bi se Razpetemu klanjali; Odrešenika ne razpenjamo, temveč se k njemu stegujemo; reber ne prebadamo, temveč iz njih pijemo izvir neminljivosti; ne prodajamo ga za trideset srebrnikov, temveč drug drugega in vse naše življenje izročamo njemu; vstajenja ne tajimo¹⁰³ in po vseh svojih domovih kličemo: »Kristus je vstal od mrtvih.« Ne govorimo, kako je bil ukraden, temveč da se je vrnil, od koder je prišel; nismo neverni, temveč mu kakor Peter govorimo: »Ti si Kristus, sin živega Boga.«¹⁰⁴ Skupaj s Tomažem [govorimo]: »Ti si naš Gospod in Bog.«¹⁰⁵ Skupaj z razbojnikom [govorimo]: »Spomni se nas, Gospod, v svojem kraljestvu.«¹⁰⁶ In tako, verujoči vanj in izpolnjujoči izročilo sedmih zborov cerkvenih očetov,¹⁰⁷ molimo k Bogu, da bi nas vedno bolj vodil po poti svojih zapovedi! In izpolnilo se je, kar je rečeno o nas jeziki: »Gospod bo pred vsemi jeziki pokazal svojo sveto roko in vsi konci zemlje bodo uzrli odrešenje, ki prihaja od našega Boga.«¹⁰⁸ In dalje: »Živ sem,' govori Gospod, 'in pred menoj se bo upognilo vsako koleno in vsak jezik bo priznaval Boga.'«¹⁰⁹ In po Izaiju: »Vsaka dolina se bo napolnila

100 Prim. Iz 35,5–6.

101 Prim. Oz 2,16–23; 1 Pt 2,9–10.

102 Prim. Ef 2,19; Rim 5,10; Kol 1,21–23.

103 Prim. Mt 27,62–64.

104 Prim. Mt 16,16.

105 Prim. Jn 20,28.

106 Prim. Lk 23,42.

107 Mišljenih je sedem vesoljnih cerkvenih zborov oziroma ekumenskih koncilov, ki so potekali med letoma 325 (prvi nikejski) in 787 (drugi nikejski). Ti so v kontekstu boja proti različnim herezijam s soglasjem večine škofov takratnega krščanskega sveta opredelili temeljne krščanske verske resnice (dogme).

108 Prim. Iz 52,10.

109 Prim. Rim 14,11; Iz 45,23.

in vsaka gora in vsak grič se bo zravnal in krivo bo postalo ravno in razgibane poti bodo postale gladke in razodela se bo Gospodova slava in sleherno meso bo od našega Boga uzrlo rešitev.«¹¹⁰ In po Danielu: »Vsi ljudje, rodovi in jeziki mu bodo služili.«¹¹¹ In po Davidu: »Bog, naj te ljudje priznavajo, naj te priznavajo vsi ljudje! Naj se razveselijo in vzradostijo jeziki!«¹¹² In: »Vsi jeziki zaplešite z rokami in vzkliknite Bogu z radostnim glasom, kajti Gospod najvišji je strašen, velik kralj po vsej zemlji.«¹¹³ In nato: »Pojte našemu Bogu, pojte; pojte našemu kralju, pojte, kajti kralj vse zemlje je Bog; pojte razumno. Zakraljeval je naš Bog nad jeziki.«¹¹⁴ In: »Vsa zemlja naj se ti pokloni in ti poje, naj pojejo tvojemu imenu, Najvišji.«¹¹⁵ In: »Hvalite Gospoda vsi jeziki in pohvalite ga vsi ljudje.«¹¹⁶ In še: »Od vzhoda do zahoda je hvaljeno Gospodovo ime. Gospod je vzvišen nad vsemi jeziki, njegova slava je nad nebesi.«¹¹⁷ »Kakor tvoje ime je tudi tvoja hvala po vsej zemlji.«¹¹⁸ »Usliši nas Bog, naš Odrešenik, upanje vseh koncev zemlje in tistih, ki so daleč na morju.«¹¹⁹ In: »Naj na zemlji spoznamo tvojo pot in v vseh jezikih tvoje odrešenje.«¹²⁰ In: »Zemeljski kralji in vsi ljudje, knezi in vsi zemeljski sodniki, mladeniči in dekleta, starci in otroci naj hvalijo Gospodovo ime.«¹²¹ In po Izaiju: »Poslušajte me, moji ljudje, govori Gospod, 'in kralji pridite k meni, kajti postava izhaja iz mene in moja sodba je luč deželam; že se približuje moja pravica in kakor svetloba bo prišlo moje odrešenje; čakajo me otoki in na mojo roko upajo dežele.'«¹²²

S hvalnimi glasovi hvali rimska dežela Petra in Pavla, po njima je namreč začela verovati v Jezusa Kristusa, božjega Sina; Azija in Efez in Patmos [hvali] Janeza Teologa, Indija Tomaža, Egipt Marka. Vse dežele in mesta in ljudje častijo in slavijo vsak svojega učitelja, ki jih je poučil o pravi veri. Pohvalimo tudi mi, kakor je v naši moči, z malimi hvalnicami tistega, ki je storil velika in čudovita

110 Prim. Iz 40,4–5.

111 Prim. Dan 7,14.

112 Prim. Ps 66,4–5.

113 Prim. Ps 46,2–3.

114 Prim. Ps 46,7–8.

115 Prim. Ps 65,4.

116 Prim. Ps 116,1.

117 Prim. Ps 112,3–4.

118 Prim. Ps 47,11.

119 Prim. Ps 64,6.

120 Prim. Ps 66,3.

121 Prim. Ps 148,11–13.

122 Prim. Iz 51,4–5.

dela, našega učitelja in vodnika, velikega kagana naše zemlje Vladimirja, vnuka starega Igorja, sina slavnega Svjatoslava. Te so si v času njihovega vladanja po pogumu in hrabrosti zapomnili v mnogih deželah, o njihovih zmagah in moči pa se še danes spominja in govori. Niso namreč vladali v majhni in neznani deželi, temveč ruski, o kateri se ve in govori na vseh štirih koncih sveta.

Ta slavni, naš kagan Vladimir, se je rodil iz slavnih, plemeniti iz plemenitih, in zrasel in se po koncu otroške mladosti okrepil in postal možat, z močjo in silo se je izpopolnil, odlikoval se je po pogumu in razumu. In bil je edini vladar svoje zemlje, podvrget si je okoliške dežele, nekatere z mirom, druge z mečem. In tako je njega, ki je v času svojega življenja svojo zemljo pasel s pravičnostjo, pogumom in razumom, obiskal Najvišji, nanj se je ozrlo nadvse milostljivo oko blagega Boga. In v njegovem srcu je zasijal razum, da bi razumel nečimrnost prevare malikov, poiskal edinega Boga, stvarnika vsega vidnega in nevidnega. Poleg tega je vseskozi poslušal o pobožni grški deželi, Kristusovi ljubiteljici in močni v veri, kako časti edinega Boga v Trojici in se mu klanja, kako se tam dogajajo moči in čudeži in znamenja, kako so cerkve polne ljudi, kako so vsa mesta pobožna in navzoča pri molitvah, kako vsi služijo Bogu. Ko je to slišal, si je v srcu zaželel in zagorel v duhu, da bi on sam postal kristjan, njegova zemlja pa krščanska. Tako je tudi bilo. Bogu je torej ugajalo, da je tedaj naš kagan skupaj z oblačili slekel starega človeka;¹²³ odložil je minljivo, otrešel prah nevere in vstopil v sveto kopel in se prerodil iz Duha in vode; v Kristusa se je krstil, v Kristusa se je oblekel.¹²⁴ In iz kopeli je stopil očiščen, postal sin neminljivosti, sin vstajenja, sprejel večno ime Vasilij, cenjeno od roda do roda. Z njim se je vpisal v knjigo življenja¹²⁵ najvišjega mesta in neminljivega Jeruzalema. Svoje ga prizadevanja za pobožnost s tem dejanjem ni zaključil, temveč je tako samo izkazal v sebi obstoječo ljubezen do Boga in si prizadeval še naprej. Zapovedal je, naj se vsa [ruska] zemlja krsti v imenu Očeta in Sina in Svetega Duha in se po vseh mestih jasno in z gromkim glasom slavi Sveta Trojica in naj vsi postanejo kristjani – mali in veliki, sužnji in svobodni, mladi in stari, bojarji in preprosti, bogati in ubogi.

In ni bilo nikogar, ki bi se upiral njegovemu pobožnemu ukazu; če koga ni gnala ljubezen, se je krstil vsaj iz strahu pred zakonodajalcem, saj je bila pobožnost slednjega združena z oblastjo. In istočasno je vsa naša zemlja začela slaviti Kristusa z Očetom in Svetim Duhom.

123 Prim. Kol 3,9.

124 Prim. Gal 3,27.

125 Prim. Raz 20,12.15.

Tedaj nas je začel zapuščati mrak malikov in razodela se je zora pobožnosti. Tedaj je izginila tema služenja malikom in našo zemljo je obsijala evangelijska beseda.

Svetišča so bila razrušena in cerkve postavljene. Maliki so bili podrti in ikone svetih so se pojavile. Hudi duhovi so zbežali, križ je posvečeval mesta.

Škofje, pastirji govorečih Kristusovih ovac, so se postavili pred sveti oltar in darovali nekrvavo žrtev, duhovniki in diakoni in vsi cerkveni služabniki so svete cerkve okrasili in jih odeli v lepoto. Apostolska trobenta in evangelijski grom sta se razlegala po vseh mestih. Kadilo, zažgano Bogu, je posvetilo zrak. Samostani so bili postavljeni na gričih, pojavili so se menihi. Možje in žene, mali in veliki, vsi ljudje so napolnili svete cerkve in slavili, govoreč: »Eden je sveti, edini Gospod, Jezus Kristus v slavi Boga Očeta, amen!« Kristus je zmagal! Kristus je prevladal! Kristus je zakraljeval! Kristus se je proslavil! Velik si, Gospod, in čudovita so tvoja dela!¹²⁶ Naš Bog, slava ti!

Kako naj te pohvalimo, o, častitljivi in slavni med zemeljskimi vladarji, nadvse pogumni Vladimir? Kako naj se načudimo [tvoji] dobroti, moči in sili? Kakšno hvaležnost naj ti izkažemo, saj smo po tebi spoznali Gospoda in se rešili prevar malikov, saj se po tvojem ukazu po vsej tvoji zemlji slavi Kristus? Kristusov ljubitelj, kako naj te poimenujemo?

Prijatelj pravice, kraj razuma, gnezdo miloščine! Kako si začel verovati? Kako si zagorel v ljubezni do Kristusa? Kako se je vate naselil razum nad vsakršnim razumom zemeljskih modrecev, da si Nevidnega vzljubil in se dvignil k nebeškemu?

Kako si poiskal Kristusa? Kako si se mu predal? Povej nam, tvojim služabnikom, naš učitelj, povej! Od kod je k tebi zavel vonj Svetega Duha? Od kod si izpil sladko čašo spomina na večno življenje? Od kod si okusil in videl, da je Gospod blag? Kristusa nisi videl, za njim nisi hodil – kako si torej postal njegov učenec? Drugi, ki so ga videli, niso verovali, ti pa, ki nisi videl, si začel verovati.¹²⁷ Zares se je nad teboj uresničil blagor Gospoda Jezusa, kakor je bilo rečeno Tomažu: »Blagor tistim, ki niso videli in so verovali.«¹²⁸

Zato ti drzno in brez oklevanja kličemo: o, blaženi! Sam Odrešenik te je poimenoval za blaženega, saj si vanj veroval in se – kakor pravi njegova beseda, ki je brez laži – nad njim nisi pohujšal: »In blažen je, kdor se nad menoj ne

126 Prim. Ps 138,14; Raz 15,3.

127 Prim. Rim 10,14.

128 Prim. Jn 20,22.

pohujša.«¹²⁹ Kajti seznanjeni s postavo in preroki so ga razpeli. Ti pa, ki nisi spoštoval ne postave ne prerokov, si se Razpetemu poklonil.

Kako se je tvoje srce odprlo? Kako je vate vstopil strah božji? Kako si se ga z ljubeznijo oklenil? Nisi videl apostola,¹³⁰ ki je prišel na tvojo zemljo, da bi s svojim uboštvom in nagoto, lakoto in žejo tvoje srce naravnal k ponižnosti. Nisi videl, kako se z Gospodovim imenom izganjajo hudi duhovi, kako bolniki ozdravljajo, nemi govorijo, kako se ogenj spreminja v mraz, mrtvi pa vstajajo.¹³¹ Kako si torej začel verovati, ko pa vsega tega nisi videl? Prelepi čudež! Ostali cesarji in vladarji, ki so vse to, storjeno po svetih možeh, videli, niso verovali. Še več: svete može so poslali v muke in trpljenje. Ti pa, o, blaženi, si brez vsega tega pritekel h Kristusu, zgolj po blagem premisleku in ostrem razumu si spoznal, da je Bog eden – Stvarnik nevidnega in vidnega, nebeškega in zemeljskega – in je na svet zaradi odrešenja poslal svojega ljubljenega Sina. Ko si o tem premislil, si vstopil v sveto kopel. Kar se drugim zdi norost, ti sprejemaš kot božjo moč.¹³² Poleg tega, kdo bo povedal o tvojih mnogih nočnih [/skritih] miloščinah in dnevnih [/odkritih] radodarnostih, ki si jih namenjal ubogim, sirotam, bolnikom, dolžnikom, vdovam in vsem, potrebnim usmiljenja? Kajti slišal si besedo, ki jo je Daniel izrekel Nabukadnezarju:¹³³ »Moj nasvet naj ti bo ugoden, kralj Nabukadnezar. Svoje grehe očisti z miloščino in krivice z radodarnostjo do ubogih.«¹³⁴ To si slišal, o, čaščeni, govorenega nisi prepustil poslušanju, ampak dopolnil z dejanji:¹³⁵ prosečim dajal, nage oblačil, žejne in lačne nasičeval, bolnim vsakršno tolažbo namenjal, dolžne odkupoval, zasužnjenim svobodo dajal. Tvoje radodarnosti in miloščine se ljudje, posebno pa Bog in njegovi angeli, spominjajo še danes. Prav zaradi nje, pred Bogom nadvse ljube miloščine, si v njegovih očeh kot resnični Kristusov služabnik zelo zaslužen. Pomagajo mi besede, ki pravijo: »Usmiljenje se ob sodbi hvali samo.«¹³⁶ In: »Usmiljenje je za človeka kot pečat, ki prebiva z njim.«¹³⁷ Še

129 Prim. Mt 11,6.

130 Omemba se nanaša na Andreja, apostola, ki si ga je Kristus izbral kot prvega in ki je po hagiografskem izročilu sredi 1. stoletja misijonaril po »skitski deželi« (današnja Ukrajina in južna evropska Rusija).

131 Prim. Mt 10,8; Mr 6,7.12; Lk 10,17.

132 Prim. 1 Kor 1,18.

133 Babilonski kralj Nabukadnezar II. (605–562 pr. Kr.).

134 Prim. Dan 4,24.

135 Prim. Jak 1,22.

136 Prim. Jak 2,13.

137 Prim. Sir 17,18.

bolj resnične pa so besede samega Gospoda: »Blagor usmiljenim, saj bodo usmiljenja deležni.«¹³⁸ Naj o tebi govori še drugo jasno in resnično pričevanje iz Svetega pisma, ki ga je izrekel apostol Jakob: »Kdor grešnika odvrne od njegove zablojene poti, mu dušo reši smrti in pokrije množico grehov.«¹³⁹ Če že tistemu, ki je spreobrnil zgolj enega človeka, pripada tolikšno plačilo od Boga, kolikšno odrešenje si šele dosegel ti, o, Vasilij! Kolikšno breme greha si odvrnel, saj od zablode lažnivih malikov nisi odvrnil zgolj enega človeka niti desetih ljudi ali enega mesta, temveč vso svojo zemljo! Sam Odrešenik Kristus nam kaže in nas prepričuje, kakšno slavo in čast ti je pripravil v nebesih, govoreč: »Kdor me bo priznal pred ljudmi, ga bom tudi sam priznal pred svojim Očetom, ki je v nebesih.«¹⁴⁰ Če torej Kristus pred Bogom Očetom priznava tistega, ki ga je priznal pred ljudmi, kako močno hvali tebe, ki nisi le priznal, da je Kristus božji Sin, temveč si ga priznal in utrdil vero vanj ne le v eni cerkvi, pač pa na vsej svoji zemlji in postavljaj Kristusove cerkve in mu nastavljal služabnike! Ti si podoben velikemu Konstantinu,¹⁴¹ z njim enak po razumu in ljubezni do Kristusa, enak v spoštovanju do njegovih služabnikov! On je s svetimi očeti nikejskega zbora¹⁴² ljudem določil zakon, ti pa si se s škofi, našimi novimi očeti, pogosto sestajal, z veliko ponižnostjo posvetoval, kako bi tem ljudem, ki so Gospoda spoznali na novo, zapustil zakon. On je Bogu podvrnil grško in rimsko cesarstvo, ti pa Rusijo; kajti tako pri njih kot pri nas se Kristus imenuje Kralj.

On je s svojo materjo Heleno prinesel križ iz Jeruzalema, ga razširil po vsej svoji zemlji in utrdil vero. Ti pa si s svojo babico Olgo¹⁴³ križ prinesel iz Novega Jeruzalema, Konstantinovega mesta; skupaj sta ga postavila nad vso svojo zemljo in utrdila vero. Njemu si namreč podoben, tako njega kot tebe je Gospod z isto slavo in častjo napravil za prejemnika nebeškega življenja. To je storil zaradi

138 Prim. Mt 5,17.

139 Prim. Jak 5,20.

140 Prim. Mt 10,32.

141 Rimski cesar Konstantin I. Veliki (312/324–337), ki je leta 313 z Milanskim ediktom krščansko vero razglasil za dovoljeno oziroma ji podelil svoboden status.

142 Omemba se nanaša na prvi nikejski ekumenski koncil, ki je potekal leta 325 pod vodstvom cesarja Konstantina Velikega v mestu Nikeja (severozahodna Mala Azija) in ki je z razglasitvijo Jezusa Kristusa kot »enega bistva z Očetom« zavrnil herezijo arijanstva.

143 Velika kneginja Olga (na prestolu 945–959), mati Vladimirjevega očeta in velikega kneza Svjatoslava Igorjeviča (959–972), velja za prvega krščenega člana staroruske vladajoče rodbine Rjurikovičev in prvega krščenega vladarja Kijevske Rusije. Krst je sprejela v Konstantinoplu ob obisku pri bizantinskem cesarju Konstantinu VII. Porfirogenetu (945–959) leta 946 ali 957. Čeprav je bila ona sama kristjanka, za razliko od svojega vnuka Vladimirja krščanstva v svoji domovini ni uvedla kot državne vere.

tvoje pobožnosti, po kateri si živel. Dobri pastir tvoje pobožnosti, o, blaženi, je sveta cerkev svete Bogorodice Marije, ki si jo sezidal na pravovernih temeljih, kjer sedaj v pričakovanju angelskih trobent leži tvoje pogumno telo.

Zelo dobra in zvesta priča je tvoj sin Georgij. Gospod ga je postavil za tvojega namestnika, namestnika tvojega vladarstva. Tvojih odlokov ne ukinja, temveč jih utrjuje; zaslug tvoje pobožnosti ne zmanjšuje, temveč jim še dodaja; ne z besedami, pač pa dejanji. Kajti česar nisi dokončal ti, zaključuje on, kakor je Salomon dokončal Davidova dela. On je namreč v svetost in posvetitev tvojega mesta¹⁴⁴ zgradil velik božji dom njegove svete Modrosti, ki jo je okrasil z vsakršno lepoto: zlatom in srebrom in dragimi kamni in dragocenimi posodami. Ta cerkev je čudovita in slavna med vsemi okoliškimi deželami, takšne ni mogoče najti na vsem zemeljskem severu od vzhoda do zahoda. Tvoje slavno mesto Kijev je obdal z veličastvom kakor z vencem. Tvoje ljudi in mesto je izročil sveti Bogorodici, sveti, nadvse slavni in hitri pomočnici kristjanov. Njej je postavil tudi cerkev nad Velikimi vrati¹⁴⁵ kot obeležje prvega Gospodovega praznika, svetega oznanjenja, da bi bila kot poljub lepa novica, ki jo je nandangel sporočil Devici, tudi s tem mestom. Njej je bilo sporočeno: »Raduj se, razveseljena! Gospod s teboj!«¹⁴⁶ Mestu pa: »Raduj se, pobožno mesto! Gospod s teboj!« Vstani, častna glava, iz svojega groba! Vstani, odvrzi spanec! Nisi namreč umrl, temveč spiš do skupnega vstajenja vseh. Vstani, nisi umrl! Kajti tebi, verujočemu v Kristusa, ki je Življenje vsega sveta, ni namenjeno umreti.¹⁴⁷ Otrisi spanec, odpri oči, da boš videl, kakšno čast ti je Gospod tam izkazal, na zemlji pa te ni pustil pozabljenega med tvojimi sinovi. Vstani, poglej svojega otroka Georgija,¹⁴⁸ poglej svojega milega, poglej njega, ki ga je Gospod potegnil iz tvojega mesa, poglej njega, ki tako zelo krasi tvojo zemljo, in se raduj in razveseli. Poglej tudi svojo pobožno snaho Ireno, poglej svoje vnuke in pravnuke, kako živijo, kako jih Gospod ohranja, kako se po tvojem izročilu držijo pobožnosti, kako obiskujejo svete cerkve, kako slavijo Kristusa, kako se klanjajo njegovemu imenu. Poglej tudi veličastno sijoče mesto, poglej cvetoče cerkve, poglej rastoče krščanstvo, poglej mesto, posvečeno in okrašeno s svetimi ikonami in dišeče s kadilom in odmevajoče z božjimi hvalnicami in svetim petjem. In ko boš vse to videl, se raduj in razveseli in zahvali blagemu Bogu, saj je vse to on ustvaril! Poglej, če že ne telesno, ti Bog vse to kaže duhovno. Nad

144 Tu je mišljena prestolnica Kijev.

145 Glavna kijevska mestna vrata, zgrajena in poimenovana po vzoru Velikih vrat v Konstantinoplu.

146 Prim. Lk 1,28.

147 Prim. Jn 11,25; Jn 6,33.

148 Georgij je krstno ime Vladimirjevega sina velikega kneza Jaroslava Modrega (1019–1054).

tem se raduj in veseli, da tvoje verno seme ni bilo izsušeno zaradi žara nevere, temveč se je, zahvaljujoč dežju božje pomoči, razraslo do obilnih plodov.

Raduj se, apostol med vladarji, ki nisi oživiljal mrtvih teles, temveč si nas, mrtve v duši, mrtve zaradi boleznih služenja malikom, obudil k življenju! Po tvoji zaslugi smo postali božji in spoznali življenje, ki je Kristus. Zaradi prevare hudih duhov smo bili zgrbljeni in se po tvoji zaslugi vzravnavali in stopili na pot življenja. Zaradi prevare hudih duhov smo bili slepi in se po tvoji zaslugi z očmi srca ozrli navzgor. Zaradi nevednosti smo bili zaslepljeni in po tvoji zaslugi zagledali luč Božanstva treh sonc. Bili smo nemi in po tvoji zaslugi spregovorili. In sedaj tako mali kot veliki skupaj slavimo Trojico enega bistva. Raduj se, naš učitelj in vodnik pobožnosti! Oblečen si bil v pravičnost, opasan z močjo, obut v resnico,¹⁴⁹ ovenčan z razumom in miloščino kakor z bogastvom in [kakor] okrašen z zlato prevleko.

Ti si bil, o, častna glava, nagim oblačilo, ti si bil lačnim hranitelj, ti si bil žejnim ohladitev, ti si bil vdovam pomočnik, ti si bil trpečim zatočišče, ti si bil brezdomnim krov, ti si bil užaljenim zaščitnik, ubogim bogastvo. Za ta in ostala dobra dela prejemaš v nebesih plačilo, dobrine, od Boga pripravljene za vas, ki ga ljubite.¹⁵⁰ In medtem ko se nasičuješ z njegovim sladkim obrazom, moli za svojo zemljo in ljudi, med katerimi si pobožno vladal, da jih [Gospod] ohrani v miru in pobožnosti, ki si jim jo zapustil. Naj se pri njih slavi pravovernost in preklinja vsakršno krivoverstvo in naj jih Gospod Bog obvaruje vsakršne vojne in plenitve, lakote in vsakršne žalosti in otožnosti! Moli tudi za svojega sina, našega pobožnega kagana Georgija, da bi zmožel v miru in zdravju prepluti ožino življenja in se z nepoškodovano ladjo svoje duše in ohranjeno vero zadržati v pristanu nebeškega zavetrja; in z bogastvom dobrih del brez pohujšanja vladati nad od Boga zaupanim ljudstvom in skupaj s teboj brez sramu stati pred prestolom Boga Vsevladarja; in za trud pasenja svojega ljudstva od Boga skupaj z vsemi pravičnimi, ki so se trudili zanj, prejeti venec neminljive slave.

O, Vladar, Kralj in naš Bog, za vse visok in slaven! Človekoljub! Daj nam slavo in čast, četudi ne po zaslugi naših del, in napravi nas za deležnike tvojega kraljestva; spomni se nas, saj si blag, nas, tvojih ubogih, kajti tvoje ime je človekoljub!

Četudi nimamo dobrih del, nas reši zaradi tvoje obilne milosti; mi smo namreč tvoji ljudje in ovce tvoje paše¹⁵¹ in čreda, ki si jo nedavno začel pasti, potem

149 Prim. Ef 6,14–15.

150 Prim. 1 Kor 2,9.

151 Prim. Ps 78,13; Ps 99,3.

ko si nas iztrgal iz pogube služenja malikom! Dobri pastir, ki si dušo dal za ovce,¹⁵² ne zapusti nas, četudi še vedno blodimo; ne odvrzi nas, četudi še vedno grešimo pred teboj, podobno pravkar kupljenim sužnjem, ki svojemu Gospodu v ničemer ne ugajajo. Četudi smo mala čreda, se ne jezi, temveč nam reci: »Ne boj se, mala čreda, kajti vaš nebeški Oče vam je po svoji dobroti namenil dati kraljestvo!«¹⁵³ Bogat v milosti in blagi radodarnosti, ki si obljubil sprejemati skesane in čakal, da bi sprejel grešnike,¹⁵⁴ ne spominjaj se mnogih naših grehov, temveč sprejmi nas, ki se obračamo nate. Izbriši napisano o naših pregrehah, ukroti gnev, s katerim smo te razsrdili. Človekoljub! Ti si vendar Gospod, vladar in stvarnik, ti imaš oblast, s katero nam določaš živeti ali umreti.

Milostljivi, odloži gnev, čeprav si ga po svojih delih zaslužimo; odvrni preizkušnjo, saj smo prst in prah¹⁵⁵ in s svojimi služabniki se ne pravdaj.¹⁵⁶ Mi smo tvoji ljudje,¹⁵⁷ tebe iščemo, pred tebe padamo, pred teboj hočemo biti dobri. Grešili smo in zlo storili, nismo spoštovali, nismo izvršili, kar si nam zapovedal. Ker smo zemeljski, smo bili dovzetni za zemeljsko in krivično delovali pred obličjem tvoje slave; predajali smo se meseni pohotnosti, kot sužnji greha in življenjskih bridkosti smo postali ubežniki svojega Vladarja, ubogi v dobrih delih, trdovratni zaradi zlobnega življenja. Kesamo se, prosimo, molimo. Kesamo se svojih zlobnih dejanj; prosimo, da v naša srca pošlješ tvoj strah; molimo, da se nas usmiliš ob strašni sodbi. Reši, bodi radodaren, ozri se, obišči, omehčaj se, usmili se. Kajti mi smo tvoji, tvoja stvar, delo tvojih rok.¹⁵⁸ Gospod, če se boš oziral na prestopke, Gospod, kdo bo obstal?¹⁵⁹ Če boš vsakomur povrnil po njegovih delih, kdo se bo rešil? Kajti od tebe prihaja očiščenje, kajti od tebe prihaja milost in velikodušno odrešenje.¹⁶⁰ In naše duše so v tvojih rokah in naše dihanje v tvoji volji.¹⁶¹

Dokler nas gledaš prizanesljivo, toliko časa smo lahko dobri. Če pa nas pogledaš z jezo, izginemo kakor jutranja rosa,¹⁶² kajti kakor prah ne obstane pred vi-

152 Prim. Jn 10,11.

153 Prim. Lk 12,32.

154 Prim. Lk 15,7; 17,4.

155 Prim. 1 Mz 18,27; Sir 10,9.

156 Prim. Ps 142,2.

157 Prim. Ps 78,13.

158 Prim. Ps 137,8.

159 Prim. Ps 129,3.

160 Prim. Ps 129,4.7.

161 Prim. Dan 5,23; Iz 42,5; Apd 17,25.

162 Prim. Oz 6,4.

harjem, tako tudi mi ne moremo obstati pred tvojim gnevom. Toda kot ustvarjeni prosimo za usmiljenje tistega, ki nas je ustvaril: usmili se nas, Bog, po svojem velikem usmiljenju.¹⁶³ Kajti ves blagor, ki ga uživamo, prihaja od tebe; vsa krivica, ki jo prenašaš, pa je od nas. Kajti vsi smo zatajili, kajti vsi skupaj smo postali nevredni;¹⁶⁴ med nami ni nikogar, ki bi hrepenel po nebesih in se trudil zanje, temveč smo vsi potopljeni v zemeljsko, vsi v življenjske bridkosti. Kako malo je na zemlji pravičnih!¹⁶⁵ Ti nas ne zapuščaš in preziraš, temveč mi tebe ne iščemo, saj smo navezani na vidno tega sveta. Zato se bojimo, kaj boš storil z nami, kakor si Jeruzalemu, ki te je zapustil in ni hodil po tvojih poteh. Toda ne stori nam po naših delih, kakor si storil njim, in ne povrni nam za naše grehe!¹⁶⁶ Bodi potrpežljiv z nami in nas še dolgo prenašaj. Ugasni plamen tvojega gneva, prizanašajoč nam, tvojim služabnikom. Sam nas usmerjaj k tvoji resnici, uči nas izpolnjevati tvojo voljo, kajti ti si naš Bog in mi tvoji ljudje,¹⁶⁷ tvoj delež, tvoja dediščina.¹⁶⁸ Kajti svojih rok ne stegujemo k tujemu bogu,¹⁶⁹ ne sledimo kakemu lažnemu preroku, ne držimo se niti krivoverskega nauka, temveč kličemo tebe, resničnega Boga,¹⁷⁰ in vate, živečega v nebesih, upiramo svoje oči,¹⁷¹ k tebi stegujemo svoje roke, k tebi molimo.

Odpusti nam, saj si blag človekoljub; usmili se nas, ki pozivaš grešnike h kesanju,¹⁷² in nam ob tvoji strašni sodbi ne odreci mesta na desnici, temveč nas udeleži v blagoslovu pravičnih.

In dokler stoji svet, ne dovoli, da bi nas prekrila povodenj skušnjave, ne izroči nas niti v roke tujcev; naj se tvoje mesto ne imenuje oplenjeno in tvoja čreda prišleki na tuji zemlji,¹⁷³ naj dežele ne porečejo: »Kje je njihov Bog?«¹⁷⁴

Bridkosti in lakote k nam ne spuščaj in nenadne smrti, ognja, povodnji prav tako. Naj od vere ne odpadejo tisti, ki so v njej šibki. Malo kaznuj, obilno se

163 Prim. Ps 50,3.

164 Prim. Ps 13,3; Rim 3,2.

165 Prim. Ps 11,2.

166 Prim. Ps 102,10.

167 Prim. Ps 78,13.

168 Prim. Ps 73,2.

169 Prim. Ps 43,21.

170 Prim. Jn 17,3.

171 Prim. Ps 122,1.

172 Prim. Lk 5,32.

173 Prim. 1 Mz 15,13.

174 Prim. Ps 78,10.

usmili;¹⁷⁵ malo se huduj, z usmiljenjem ozdravi; za kratek čas užalosti, kmalu razveseli, saj naša narava ne zmore dolgo prenašati tvojega gneva, kakor slama [ne more prenašati] ognja.

Ukroti gnev, usmili se, saj je tebi lastno prav usmiljenje in reševanje; zato svojim ljudem podaljšaj svojo milost: vojščake preženi, mir utrdi, dežele ukroti, lakoto spremeni v izobilje. Naše vladarje napravi za strah deželam, bojarjem daj modrost, mesta pomnoži, svojo Cerkev povečaj, svojo dediščino varuj, može in žene in otroke reši. Bivajoče v suženjstvu, ujetništvu, jetništvu, na poti, morju, v temnicah, lakoti in žeji in nagoti – vseh po vrsti se usmili, vse potolaži, vse razveseli, prinašajoč jim tako telesno kot duševno radost. Po molitvah in prošnjah svoje prečiste Matere in svetih nebeških moči in svojega Predhodnika in Krstnika Janeza, apostolov, prerokov, mučencev, častitljivih in vseh svetih postani do nas usmiljen in nam izkaži usmiljenje! Naj se po tvoji milosti skupaj pasemo enotni v veri in veselo in radostno slavimo tebe, našega Gospoda Jezusa Kristusa z Očetom, Presvetim Duhom, nerazdeljivo Trojico, enega božanstva, kraljujočo v nebesih in na zemlji tako angelom kot ljudem, vidnim in nevidnim stvarem, sedaj in vselej in na veke vekov. Amen.

175 Prim. Oz 6,1.

Simon Malmenvall

Beseda o postavi in milosti: primer osmišljanja položaja Kijevske Rusije v svetovni krščanski skupnosti¹

Avtor in datacija

Beseda o postavi in milosti (csl. *Слово о законѣ и благодѣти*), nastala sredi 11. stoletja in sestavljena v staroruski² redakciji cerkvenoslovanskega jezika, spada med najpomembnejše narativne tekste kijevskega obdobja (9.–13. stol.) srednjeveške zgodovine vzhodnoslovanskega prostora. Dragocenost teksta se

-
- 1 Pričujoče besedilo predstavlja predelano različico članka istega avtorja z naslovom »Beseda o postavi in milosti metropolita Hilariona kot primer osmišljanja preteklosti v Kijevski Rusiji«, ki je bil objavljen v *Zgodovinskem časopisu* 71 (2017), št. 1/2, 8–29.
 - 2 Pri poimenovanju *Stara Rusija* in njegovih izpeljankah gre za slovenskemu jeziku smiselno prilagoditev samostalnika ženskega spola *Rus'* (csl./rus./ukr./blr. *Русь*). Ime *Kijevska Rusija* sledi uveljavljenemu poimenovanju v mednarodni historiografiji, s katerim se označuje prva etapa državnosti v kontekstu daljšega predmodernega pojava Stare Rusije; pridevnik »kijevska« se nanaša na mesto Kijev, prvo vzhodnoslovansko politično in cerkveno središče. *Rus'* po eni strani zaobjema različne srednjeveške in zgodnjenovoveške politične entitete v vzhodnoslovanskem prostoru, po drugi pa tudi nekdanjo etnično skupino, ki jo je mogoče šteti za nekakšno predhodnico današnjih Rusov, Ukrajincev in Belorusov. V latinskih virih je Stara Rusija pogosto označena z izrazom *Ruthenia*, vzhodni Slovani pa kot *Ruthenos*. Staro Rusijo in Stare Ruse oziroma *Rus'* je tako treba ločevati od *Rusije* (rus. *Россия*, ukr. *Росія*, blr. *Пасія*), s katero se od začetka 18. stoletja naprej označuje moderna ruska država (*Ruski imperij* in *Ruska federacija*). O predmodernih identitetah med vzhodnimi Slovani gl. Plokhly 2006.

kaže zlasti na področju preučevanja zgodovinske zavesti pri posvetni in cerkveni eliti Kijevske Rusije, ki so jo v največji meri oblikovali in posredovali izobraženci iz vrst menihov.³

Avtor *Besede* je Hilarion, prvi kijeviski metropolit vzhodnoslovanskega porekla.⁴ Med letoma 1051 in 1054/1055 je vodil metropolijo s sedežem v staroruski prestolnici, ki je bila formalno podrejena konstantinopelskemu patriarhatu. Iz metropolitskega dvorca pri stolni cerkvi svete Sofije (Modrosti) je izvajal cerkveno oblast nad celotnim ozemljem Kijevske Rusije. Pred nastopom metropolitske službe je deloval kot duhovnik v cerkvi svetih apostolov, ki je bila v sklopu velikoknežje rezidence v Berestovu (južna okolica Kijeva).⁵ Podatki o Hilarionovem življenju so na splošno zelo skopi. Vsa znana dejstva in z njimi povezana predvidevanja je mogoče izluščiti zgolj iz dveh virov: Hilarionove *Veroizpovedi* – domnevno nastale za potrebe liturgične slovesnosti ob njegovi posvetitvi v škofa in postavitvi na položaj metropolita leta 1051 –⁶ in kijevskega letopisa *Pripoved o minulih letih*, nastalega na začetku 12. stoletja.⁷ Tako *Pripoved* kot *Veroizpoved* ne posredujeta nikakršnih podatkov o Hilarionovi smrti. Iz omembe njegovega naslednika Efrema, ki je metropolitski sedež zasedel leta 1055,⁸ in glede na takratno prakso dosmrtnega opravljanja metropolitske službe je mogoče sklepati, da je Hilarion umrl najkasneje leta 1055.⁹

Večina raziskovalcev staroruske literature že od sredine 19. stoletja naprej nastanek *Besede* umešča v čas med letoma 1037 in 1050, tj. pred Hilarionovo

3 Malmenvall 2017, 9.

4 Prvi znani kijeviski metropolit je Teopempt. Letopis z naslovom *Pripoved o minulih letih* – najobsežnejši vzhodnoslovanski srednjeveški narativni tekst, nastal na začetku 12. stoletja – ga prvič omenja v poročilu za leto 1039, ko je vodil slovesnost posvetitve obnovljene cerkve Presvete Bogorodice v središču Kijeva. Gl. Ostrowski 2004, 1214–1215. Velika večina kijeviskih metropolitov je do sredine 13. stoletja prihajala z območja Bizantinskega cesarstva in bila grškega porekla. V tem obdobju sta kijeviski metropolitski sedež zasedala zgolj dva domačina – Hilarion in Klement Smoljatič (1147–1155). Gl. Vernadsky 1973, 151–152; Fedotov 1965, 401; Franklin 1991, XIII; XXIII–XXV; Malmenvall 2017, 10–11.

5 Müller 1962, 1–6; Ужанков 2014, 9–11; Franklin 1991, XVII–XVIII; Ostrowski 2004, 1230–1231; Malmenvall 2017, 11–12.

6 To domnevo podpira zlasti odlomek, v katerega sta vključeni javna izpoved vere pred zbranim ljudstvom in izpovedovalčeva prošnja za molitev, naslovljena »častitljivim učiteljem« (škofom) in »knezom ruske zemlje«, ki naj bi jih kot novi metropolit vodil v verskih zadevah. Gl. Müller 1962, 143; Franklin 1991, XXIX; Malmenvall 2017, 11.

7 Müller 1962, 2–6; Franklin 1991, XXIX; Malmenvall 2017, 11.

8 Ostrowski 2004, 1285.

9 Müller 1962, 4–6; Malmenvall 2017, 11–12.

zasedbo metropolitskega sedeža.¹⁰ Spodnja meja (1037) je pogojena z omembo kijevske stolne cerkve, posvečene sveti Sofiji, ki je bila dokončana leta 1037, zgornja meja pa z omembo kneginje Irene, žene velikega kneza Jaroslava Modrega (1019–1054), ki je umrla leta 1050.¹¹ Glede kraja izreka Hilarionove pridige obstajajo zgolj domneve, ki se omejujejo na štiri večje cerkve v Kijevu oziroma njegovi okolici: stolno cerkev svete Sofije, t. i. Desetinsko cerkev Marijinega zaspanja, cerkev Marijinega oznanjenja nad glavnimi mestnimi (Zlatimi) vrati in cerkev svetih apostolov v Berestovu.¹²

Literarna struktura

Osnovno vsebinsko strukturo *Besede* je mogoče razbrati iz tematskega vrstnega reda, ki ga podaja uvod pridige. Glede na uvod pridigo sestavljajo štirje glavni deli:¹³ 1. »o postavi, dani po Mojzesu, in milosti in resnici, razodeti po Jezusu Kristusu«; 2. »o tem, kako se je postava umaknila, milost in resnica pa sta napolnili vso zemljo, in kako se je vera razširila med vse jezike [/ljudstva], tudi do našega ruskega«; 3. »pohvala našega kagana [/kneza] Vladimirja, po katerem smo bili krščeni«; 4. »molitev k Bogu, ki jo izreka vsa naša [/ruska] zemlja.«¹⁴ Vsak izmed štirih glavnih delov predstavlja tematsko zaključeno celoto, hkrati pa (razen četrtega) napoveduje tematiko naslednjega in tako ustvarja njihovo medsebojno smiselno povezanost.¹⁵

Prvi glavni vsebinski del prinaša teološko utemeljitev, izpeljano iz Hilarionove eksegeze Stare in Nove zaveze, o superiornosti Kristusove milosti in resnice v odnosu do Mojzesove postave. Pri tem je na eni strani poudarjena univerzalnost krščanstva, tj. veljavnost Kristusovih odrešilnih izrekov in dejanj za vsa ljudstva sveta, na drugi pa omejenost judovstva, tj. veljavnost upoštevanja postave (brez dopolnitve v milosti) zgolj za starozavezno dobo in takratno hebrejsko ljudstvo.¹⁶ Omenjeni del je mogoče nadalje razdeliti na dve poglavji

10 Ужанков 2014, 11–12; Наумова in Шикло 2007, 23; Franklin 1991, XIX–XX; Malmenvall 2017, 12.

11 Ужанков 2014, 238; Молдован in Юрченко 1997, 97–98; Ostrowski 2004, 1230; Malmenvall 2017, 12.

12 Franklin 1991, XXI; Malmenvall 2017, 12.

13 Müller 1962, 16; Franklin 1991, XXVII; Malmenvall 2017, 12.

14 Молдован in Юрченко 1997, 26, 481.

15 Müller 1962, 20; Franklin 1991, XXVII–XXVIII; Malmenvall 2017, 13.

16 Müller 1962, 20; Franklin 1991, XXXI–XXXII; Malmenvall 2017, 13.

oziroma sporočilni enoti. V prvem poglavju je odnos med postavo in milostjo prikazan s podobo Hagare in Sare, dveh Abrahamovih žena iz Prve Mojzeseve knjige.¹⁷ Starozavezni Hagara in Sara v *Besedi* nastopata kot tipologiji, ki napovedujeta novozavezni razplet biblijske zgodovine – Hagara kot posebitev »neposlušnega« hebrejskega ljudstva, ki ni sprejelo Kristusove milosti in resnice, Sara pa kot posebitev »poslušnega« novega Izraela, tj. krščanske Cerkve, ki Kristusovo milost in resnico širi med vse ljudi.¹⁸ Po Hilarionovem prepričanju krščanstvo judovstva ne presega zgolj zaradi dostopa do odrešenja, temveč tudi zaradi svoje razširjenosti po vsem svetu. Hilarion dokazuje, da je to, kar je mlajše (krščanstvo), prehitelo to, kar je starejše (judovstvo).¹⁹ Drugo poglavje prvega dela sestavlja hvalnica Kristusu, po katerem sta se kot dopolnitev postave uresničili milost in resnica. V hvalnici je najprej na kratko predstavljeno Kristusovo zemeljsko življenje, čemur sledi sedemnajst antitez o navidezni teološki paradoksalnosti osebe božjega Sina, tj. nasprotju in hkrati skladnosti med njegovo človeško in božjo naravo.²⁰

Drugi glavni vsebinski del se posveča usahnitvi judovstva in širjenju krščanstva, ki je naposled prodrlo tudi na starorusko ozemlje in s svojo »lučjo« odpravilo nekdanjo pogansko »nevednost«. ²¹ Omenjeni del je mogoče nadalje razdeliti na tri poglavja. V prvem poglavju Hilarion pripoveduje o bistveni spremembi, ki se je zgodila v kontekstu biblijske zgodovine in obenem odločilno vplivala na celotno zgodovino odrešenja. Jezus Kristus je namreč – glede na pridigarjevo interpretacijo – prvotno prišel k judom, vendar ga ti niso sprejeli za Odrešenika in božjega Sina, zaradi česar je Bog jude zavrgel in dopustil uničenje jeruzalemskega templja, odrešenje pa poslal k ponižnejšim pogonom.²² Drugo poglavje je posvečeno Stari Rusiji, ki naj bi se po »božji milosti« pridružila krogu krščanskih ljudstev. Umestitev Stare Rusije v krščanski svet Hilarion razlaga kot uresničitev starozaveznih prerokb oziroma aktualizacijo biblijske zgodovine skozi nedavno preteklost vzhodnoslovanskega prostora. Ta naj bi pod površjem specifičnih posvetnih dogodkov in procesov skrivala svoj versko-univerzalni pomen.²³ Tretje poglavje prinaša enaindvajset antitez, ki poudarjajo razlike med nekdanjo pogansko in (v Hilarionovem času)

17 Prim. 1 Mz 15–16; 1 Mz 21–22.

18 Молдован in Юрченко 1997, 28; 30; 481–482.

19 Молдован in Юрченко 1997, 30; 32; 482.

20 Молдован in Юрченко 1997, 34; 36; 482–483; Malmenvall 2017, 13.

21 Müller 1962, 20; Franklin 1991, XXXII; Malmenvall 2017, 13.

22 Молдован in Юрченко 1997, 36; 38; 483–484.

23 Молдован in Юрченко 1997, 38; 40; 484.

sedanjo krščansko Staro Rusijo. Pri tem je pogansko obdobje ovrednoteno kot negativno, krščansko pa kot pozitivno. V kontekstu vrednotenja verskega preobrata je uvedena vzporednica med judovstvom in krščanstvom – kakor je Mojzesova postava simbol začasne nepopolnosti znotraj širše zgodovine odrešenja, tako je poganstvo simbol začasne nepopolnosti znotraj specifične staroruske zgodovine.²⁴

Tretji glavni vsebinski del predstavlja slovesno spominjanje verske gorečnosti in krepostnega življenja Vladimirja Svjatoslaviča (krstno Vasilija) (980–1015), čemur se pridružuje zahvala Vladimirju, da je bil voljan postati »orodje v božjih rokah« in tako pokristjaniti svojo domovino. Zahvala ob koncu tretjega dela prehaja v prošnjo pokojnemu velikemu knezu, naj iz nebes varuje svojega sina Jaroslava Modrega (krstno Georgija) in celotno Staro Rusijo.²⁵ Omenjeni del je mogoče nadalje razdeliti na štiri poglavja. Začetek prvega poglavja tvori primerjava Vladimirja z apostoli oziroma misel, da je veliki knez Vladimir Svjatoslavič apostol Stare Rusije. Preostanek prvega poglavja je posvečen Vladimirjevemu življenju pred pokristjanjenjem, njegovi odločitvi za osebni krst in ukazu o kolektivnem krstu tako Kijevčanov kot celotne Stare Rusije.²⁶ Drugo poglavje sestavlja hvaljenje Vladimirjevih krepostnih dejanj, ki jih Hilarion razlaga kot posledico iskrenega sprejema krščanske vere, med katerimi je največje pozornosti deležna dobrotelost do ubogih, za njo pa gradnja cerkva in skrb za pravovernost. V drugem poglavju se pojavi tudi primerjava Vladimirja z rimskim cesarjem Konstantinom Velikim (312/324–337) oziroma trditev, da je Vladimir »novi Konstantin«.²⁷ Tretje poglavje odločilno zaznamuje besedna zveza »raduj se« (csl. *радуясь*), ki povezuje skupek vznesenih klicev, naslovljenih pokojnemu Vladimirju, naj se ozre na razcvet svoje dediščine – tako v podobi sina Jaroslava kot v smislu splošnega napredovanja krščanstva na staroruskih tleh.²⁸ Četrto poglavje predstavlja prosilno molitev pokojnemu velikemu knezu, naj iz nebes varuje Staro Rusijo, s čimer naj svoje nekdanje vladarsko poslanstvo nadaljuje kot priprošnjik pri Bogu. Povezovanje Vladimirja z nebeško priprošnjo pričuje o tem, da je Hilarion kljub odsotnosti uradne kanonizacije Vladimirju pripisoval svetniške lastnosti.²⁹

24 Молдован in Юрченко 1997, 40; 42; 484–485.

25 Müller 1962, 19–20; Franklin 1991, XXXII–XXXIV; Malmenvall 2017, 14.

26 Молдован in Юрченко 1997, 42; 44; 46; 484–485.

27 Молдован in Юрченко 1997, 46; 48; 50; 485–486.

28 Молдован in Юрченко 1997, 50; 52; 485–486.

29 Молдован in Юрченко 1997, 52; 486; Müller 1962, 18–20; Franklin 1991, XXXII–XXXIII; Malmenvall 2017, 14–15.

Četrty glavni vsebinski del sestavlja Hilarionova molitev k Bogu v imenu celotne Stare Rusije. Molitev opredeljuje prošnja za usmiljenje nad grešniki, ohranitev pravovernosti v zvestobi do »krstitelja« Vladimirja in splošno blaginjo.³⁰

Če je *Besedo* z vsebinskega vidika mogoče razdeliti na štiri glavne dele, jo je v žanrskem oziroma retoričnem pogledu mogoče razdeliti na tri. Prva dva vsebinska dela namreč skupaj tvorita žanr biblijske eksegeze (razlage). V danem primeru gre za eksegezo pomena Mojzesove postave, Kristusove milosti in resnice ter njunega odražanja skozi dotakratno starorusko preteklost s pomočjo obsežnega navajanja in parafraziranja biblijskih odlomkov. Tretji vsebinski del tvori žanr evlogije (hvalilnega govora), naslovljene velikemu knezu Vladimirju Svjatoslaviču, četrty vsebinski del pa tvori žanr molitve, izrečene Bogu v imenu celotnega staroruskega ljudstva.³¹ Hilarionova *Beseda* velja za vrhunsko besedno mojstrovino kijevskega obdobja staroruske kulture. Obilje anafor, antitez, tipologij, simbolov in ritmične proze služi kot estetsko utemeljevanje »globljih« krščanskih resnic, ki se skrivajo za navidezno enopomenskostjo biblijskih odlomkov in dogodkov iz (posvetne) staroruske preteklosti. Prepletanje različnih žanrov, njihova slogovna izpiljenost in umeščeno v smiselno vsebinsko celoto, ki jo spremlja ustvarjalno preigravanje teoloških stališč iz vzhodnokrščanskega izročila, ne pričuje le o intelektualni podkovanosti, temveč tudi o individualni nadarjenosti sestavljavca *Besede*.³² Od tod se njegovo mojstrstvo kaže tudi v spretni izbiri in kombinaciji biblijskih odlomkov in parafraz. Na tak način se avtor po eni strani razkriva v vlogi posrednika »večne resnice« in njene patriotске aktualizacije, po drugi strani pa kot nekdo, ki je zmožen ustvarjalno brati že obstoječa biblijska besedila in iz njih sestaviti novo celoto.³³

O Hilarionovih odlikah ni mogoče sklepati zgolj na podlagi poglobljenih analiz sodobne literarne zgodovine, temveč tudi ob upoštevanju njegovega pomena v kontekstu srednjeveške kulture. O veliki priljubljenosti njegove pridige v staroruski kulturni zavesti namreč pričajo razmeroma številni ohranjeni prepisi (nad petdeset), ki so od 13. do 18. stoletja nastajali v različnih predelih nekdanje Kijevske Rusije in se od tod širili tudi k pravoslavnim južnim Slovanom.³⁴

30 Müller 1962, 19–20; Ужанков 2014, 105–110; Malmenvall 2017, 15.

31 Müller 1962, 20–21; Franklin 1991, XXVIII; Ужанков 2014, 80; Malmenvall 2017, 15.

32 Müller 1962, 20–21; Franklin 1991, XIII–XV; XXVII; XXXI–XXXIII; Ужанков 2014, 51–52; 78–79; Malmenvall 2017, 15.

33 Franklin 1991, XLIII–XLIV; XLVI–XLVIII; Picchio 1991c, 52; Топоров 1995, 263; 290–291; 293–295; Price 2011, 58–61; Malmenvall 2017, 15.

34 Müller 1962, 33; 35; 39–41; Молдован 1984, 8; 19–20; Franklin 1991, XIII–XIV; Молдован in Юрченко 1997, 480–481; Malmenvall 2017, 15.

Hilarion v svoji *Besedi* izkazuje teološko znanje in obvladovanje literarnih prijemov, značilnih za intelektualno najzahtevnejša grška dela poznoantičnega in bizantinskega obdobja.³⁵ Posamezni načini utemeljevanja pridigarjevih misli, simboli in motivi v *Besedi* omogočajo primerjavo z nemajhnim številom spisov vzhodnih cerkvenih očetov iz prvega tisočletja krščanstva. Odlomek o soobstoju božje in človeške narave v osebi Jezusa Kristusa posreduje sorodne zaključke, kot jih zagovarja Efreem Sirski (306–373) v *Pridigi ob spremenjenju* ali Ciril Jeruzalemski v svoji *Četrta pridigi*. Podobno velja tudi za odlomek o Hagari in Sari s Hilarionovim razumevanjem odnosa med Staro in Novo zavezo kot nasprotja med »nočjo« postave in »svetlobo« evangelija, kar je skladno z razlago Andreja Kretskega (okrog 660–740) v njegovi *Pobvali Lazarja*.³⁶ Po do sedaj opravljenih filoloških analizah ohranjenega rokopisnega gradiva niti eden izmed treh zgoraj navedenih patrističnih spisov ni doživel cerkvenoslovanskega prevoda, ki bi bil opravljen pred sredino 13. stoletja.³⁷ Zato je mogoče predvidevati, da je Hilarion navedene spise bral v grškem izvorniku ali bil vsaj seznanjen s povzetkom njihove vsebine.

O prilagajanju v cerkveno slovanščino še neprevedenih prvin grških del priča zlasti idejno-literarna vzporednica med Hilarionovo *Besedo* in *Veliko apologijo* konstantinopelskega patriarha Nikeforja I. (806–815), znanega polemika proti hereziji ikonoklazma.³⁸ *Velika apologija* predstavlja eno najbolj znanih Nikeforjevih del, ki je zasnovano kot razlaga krščanskih dogem v povezavi z zavrnitvijo heretičnih mnenj, zlasti ikonoklazma. Dobršen del *Velike apologije* se, kakor *Beseda*, posveča obravnavi odnosa med starozavezno postavo in novozavezno milostjo. Pri tem Nikefor zagovarja stališče, da je Mojzesova postava sicer vrednejša od poganskih verovanj, vendar v kontekstu biblijske zgodovine pomeni začasno in že preseženo »božje sredstvo«, s pomočjo katerega je človeštvo postopno doseglo zrelost za sprejem Kristusovega oznanila. *Beseda* se glede na *Veliko apologijo* na podoben način loteva nasprotij med poganstvom in krščanstvom – na eni strani poudarja »neznanje« in »divjost« poganov, na drugi pa »znanje« in »modrost« kristjanov. Prav tako obe deli na soroden način obravnavata nasprotja med judovstvom in krščanstvom, ki naj bi ju, sledeč tradicionalnim predstavam platonistične filozofije in patristične teologije, najboljše pojasnjevala dvojnost med »seno« resnice in »svetlobo« oziroma resnico samo. Sorodnost med Nikeforjem in Hilarionom nadalje potrjujejo nekatere

35 Молдован in Юрченко 1989, 5; Thomson 1999b, 67; Щапов 2003, 178.

36 Молдован in Юрченко 1989, 5–7; Thomson 1999b, 66; Щапов 2003, 178.

37 Thomson 1999a; Thomson 1999b.

38 Щапов 2003, 178–179.

skorajda enake besedne zveze pri obravnavi enakih motivov, čemur se pridružuje vključevanje nekaterih identičnih biblijskih citatov. Sorodnost na ravni biblijskih citatov priča o verjetnosti, da jih Hilarion ni prevzemal neposredno iz Svetega pisma, temveč posredno iz njemu znane teološke literature.³⁹

Tretji vsebinski del *Besede* oziroma evlogija v čast Vladimirju Svjatoslaviču omogoča iskanje povezav z Evzebijem Cezarejskim, predvsem z njegovim *Življenjem Konstantina*, ki je kot zgled številnim piscem odločilno vplivalo na (zlasti vzhodno) srednjeveško pojmovanje krepostnega krščanskega vladarja. Tako Hilarionovo razglašanje Vladimirja za »novega Konstantina« temelji na utrjeni bizantinski predpostavki, prevzeti po Evzebiju in splošno uveljavljeni do začetka 9. stoletja, o cesarju Konstantinu kot posebitvi krščanskega vladarskega zgleada, združujočega skrb za politično uspešnost države s prizadevanjem za družbeno moč Cerkve. Pritegnitev Konstantinovega zgleada je v danem kontekstu pomenila nepogrešljivo utemeljitev ne le Vladimirjeve osebne, temveč tudi celotne staroruske kulturno-duhovne »zrelosti«, ki naj bi na svoj način povzela in potrdila Konstantinove zasluge ter se tudi tako vključila v tok zgodovine odrešenja.⁴⁰

Pri naštetih sorodnostih med patristično-bizantinskimi deli in *Besedo* po večini ne gre za Hilarionovo neposredno vključevanje njihovih odlomkov, temveč bolj za izraz splošnega zgledovanja po cerkvenih očetih in ostalih bizantinskih piscih – v smislu obstoja skupnega doktrinarnega in literarnega okvira. Hilarion je bil namreč vešč tipološke eksegeze, domače pa mu je tudi posredovanje in aktualiziranje cerkvenega nauka, kakršnega je elita Kijevske Rusije ob uradnem pokristjanjenju prevzela po posredovanju Bizanca.

Patriotsko in versko samopotrjevanje

Beseda po svojem sporočilu spada v širši krog srednjeveške literature pravoslavnih Slovanov (Starih Rusov, Bolgarov, Srbov), katerih izobraženi pisci so pomen zgodovinskih dogodkov in osebnosti lastnih domovin pogosto povzdigovali z njihovo umestitvijo v kontekst zgodovine odrešenja. Na tak način so pretežno posvetnim in regionalno pogojenim dogodkom in osebnostim pripisovali ugled, veljaven za ves krščanski svet. V tem pogledu je rdeča nit pridige usmerjena k verskemu osmišljanju dotokratne (posvetne) preteklosti Kijevske

39 Молдован in Юрченко 1989, 7–12.

40 Любарский 2012, 324; Cameron in Hall 1999, 44.

Rusije. Tovrstno osmišljanje preteklosti spremlja izrazita patriotska obarvanost, ki služi samopotrjevanju staroruske elite v odnosu do ostalih krščanskih državnih tvorb, zlasti Bizantinskega cesarstva. Bistvo Hilarionove umestitve staroruske zgodovinske izkušnje v zgodovino odrešenja izhaja iz priznavanja neskončne »božje milosti«. Z njo naj bi se preko utelešenja božjega Sina zaključilo obdobje Stare zaveze in pričelo obdobje Nove, v katerem se prvenstvo »božje milosti« pred človeško pravičnostjo kaže kot temelj odnosa med Bogom in človekom.⁴¹

Beseda predstavlja prvo izvirno stvaritev pisne kulture Kijevske Rusije, ki je kot celota zasnovana na temelju v krščanskem svetu že uveljavljenega pojmovanja zgodovine odrešenja. S svojim slavnim odnosom do krščanstva in vladavine Jaroslava Modrega je daljnosežno prispevala k oblikovanju poznejše predstave o sredini 11. stoletja kot »zlata dobi«⁴² vzhodnoslovanske zgodovine, kakor se odraža tako v srednjeveških kot modernih historiografskih delih. V tem duhu naj bi bila Kijevska Rusija osredinjena okoli velikega kneza Jaroslava kot varuha krščanske vere in njenih vrednot – od tod pa tudi zgledne osebnosti za vse prihodnje vladarje na vzhodnoslovanskih tleh, ki starorusko ljudstvo združujejo pod enotnim zgodovinskim spominom, eno vladajočo dinastijo in eno vero. Sledeč Hilarionovi razlagi, je na prvi pogled posvetna »zlata doba« Kijevske Rusije v resnici blagoslovljeno nadaljevanje svobodnega krsta, za katerega se je na povabilo »božjega razsvetljenja« odločil veliki knez Vladimir. Pomenljivo poudarjanje svobodnosti in samostojnosti Vladimirjeve odločitve za krščanstvo deluje kot prikrita, a še vedno dovolj očitna utemeljitev ugleda Kijevske Rusije znotraj krščanskega sveta, pri čemer Bizancu – takratni politično in kulturno vodilni krščanski državi – ni pripisana nadrejena vloga posrednika oziroma »učitelja«. V tem pogledu Hilarion načrtno izpušča ključna dejstva, ki govorijo v prid temu, da je do uradnega pokristjanjenja Stare Rusije prišlo zaradi ustaljenih intenzivnih stikov med Bizantinskim cesarstvom (posrednikom, »učiteljem«) in poganskim vzhodnoslovanskim prostorom (prejemnikom, »učencem«) v 10. stoletju.⁴³

41 Franklin 1991, XVII; XIX; XXI; Franklin in Shepard 1996, 183–202; Picchio 1991c, 28; Picchio 1991a, 387–389; Топоров 1995, 261–262; Fedotov 1965, 88–89; Price 2011, 58; Malmenvall 2017, 16.

42 V smislu vojaških uspehov, notranjepolitične stabilnosti in kulturnega razcveta (meništvo, prevajalsko delo, reprezentativne gradnje).

43 Franklin 1991, XVI; LVIII; Pasini 2011, 190; 193–194; Kossova 1997, 87; Picchio 1991b, 188; Топоров 1995, 264–265; Malmenvall 2015, 178–190; Молдован in Юрченко 1997, 480; Ужанков 2014, 35; Malmenvall 2017, 16–17.

Presojanje položaja Stare Rusije in vrednotenje krščanstva je v *Besedi* primerljivo s stališčem evangelijske prilike o »delavcih enajste ure«, po kateri so vsi delavci v vinogradu od gospodarja dobili enako plačilo, čeprav so na delo prišli ob različnih urah – zadnji šele ob enajstih. Delavci v vinogradu so prispodoba za Kristusove vernike, gospodar je prispodoba za Boga Očeta, plačilo pa je prispodoba za odrešenje in večno življenje.⁴⁴ »Pozna ura« vzhodnoslovanskega sprejema krščanstva tako po Hilarionovi razlagi ne predstavlja ovire za enakovrednost Stare Rusije v odnosu do ostalih dežel in kultur, ki so bile že daljše obdobje sestavni del krščanskega sveta. Prepričanje o nepomembnosti časovnega vstopa v krščansko kulturo se neposredno povezuje s tematiko »božje milosti«. Ta naj bi namreč delovala na nepredvidljiv in človeku pogosto nerazumljiv način, saj naj bi dosegala tistega, ki ga hoče in kadar ga hoče doseči. V tem duhu Hilarion starorusko izkušnjo s sprejetjem krščanstva izvzema iz samorazumevanja Bizantinskega cesarstva kot po »božji previdnosti« nastale vzorčne in vodilne krščanske države. Z označevanjem njegovih prebivalcev za »Grke«⁴⁵ – namesto »Romejce« ali »Rimljane« – in odsotnostjo za bizantinski versko zaznamovani patriotizem ključne vzporednice med Kristusom in imperijem⁴⁶ *Beseda* izpostavlja odločilno vlogo milosti, ki se ne ozira na politične predstave krščanskega cesarstva.

Kajti na našo pusto in presušeno zemljo, ki jo je izsušil žar malikov, je naenkrat pritekel evangelijski izvir, napajajoč vso našo zemljo. [...] Ko smo bili slepi in resnične luči nismo videli, temveč smo

44 Prim. Mt 20,1–16.

45 Uporaba poimenovanja »Grki« (csl. *Грѣци*) za prebivalce Bizantinskega cesarstva predstavlja stalnico v kijevskega obdobju vzhodnoslovanske zgodovine. Prebivalci cesarstva so s staroruskega zornega kota opredeljeni po jezikovnem, in ne – z zornega kota Bizanca pomembnejšem – političnem merilu. Stari Rusi prebivalcev Bizantinskega cesarstva niso izrecno priznavali za »Rimljane« oziroma njihove naslednike, za kar so se sami imeli, temveč so jih na podlagi jezika postavljali v samostojen okvir, ki se je poleg grščine od poganskega Rima razlikoval tudi po krščanstvu – zanj se je v Kijeviski Rusiji pogosto uporabljala sopomenka »grška vera«. Opustitev pojmovne kontinuitete z rimskim cesarstvom in omenjanje »Grkov« je bilo sicer del splošnega izrazja in razumevanja srednjeveških pravoslavnih Slovanov. Gl. Malmenvall 2015, 225–226; Malmenvall 2017, 17.

46 Dejstvo, da se je Kristus rodil v času vladanja cesarja Avgusta, ustanovitelja »svetovnega« rimskega cesarstva, je postalo pomembna iztočnica bizantinske samozavesti, zlasti na področju zunanje politike. Pri tem je bila vzporednica med Kristusom in Avgustom razumljena kot napoved poznejšega zlitja univerzalnosti krščanstva z enotnim političnim okvirom bizantinske države, ki se je na čelu z vsakokratnim cesarjem imela za povezovalko vseh pravovernih kristjanov. Tovrstna vzporednica se je prvič pojavila pri krščanskem filozofu Origenu v prvi polovici 3. stoletja, razvila pa se je pri teologu in zgodovinarju Evzebiju iz Cezareje v prvi polovici 4. stoletja. Gl. Dvornik 1966, 604–605; 611; 614–615; 643; 684–685; Obolensky 1971, 272–277; 308–309; Malmenvall 2017, 17.

blodili v prevari malikov in bili tako gluhi za odrešilni nauk, se nas je Bog usmilil in posvetila nam je luč razuma, da bi ga spoznali, kakor se glasi prerokba: »Tedaj se bodo oči slepih odprle in ušesa gluhih bodo slišala.«⁴⁷ [...] Ker nas je obiskalo božje človekoljubje, nič več ne sledimo hudim duhovom, temveč jasno slavimo našega Boga Kristusa po prerokbi: »Tedaj bo hromi skočil kakor jelen in razločen bo jezik jecljajočih.«⁴⁸ In Gospod je tudi nam, ki smo bili nekoč kakor zveri in živina, ki nismo razumeli, kaj je desno in kaj levo, in bili navezani na zemeljsko in si niti malo nismo želeli nebes, po Izaijevi prerokbi poslal zapovedi, ki vodijo v večno življenje: »Sklenem jim zavezo s pticami na nebu in zvermi na zemlji.' In rekel bom drugim, ne svojemu ljudstvu: 'Vi ste moji ljudje.' Ti pa mi bodo rekli: 'Gospod, ti si naš Bog.'«⁴⁹ In tako smo se mi, ki smo bili tujci, preimenovali v božje ljudi; mi, ki smo bili sovražniki, smo se preimenovali v njegove sinove.⁵⁰

Poglavitno sporočilo Hilarionove pridige je torej naslednje: pri (uradnem) pokristjanjenju časovni okviru ne igrajo pomembne vloge, saj tako osebno kot tudi družbeno življenje, ki ga vodi krščanska vera, ni odvisno od uglednosti ali dolžine zgodovinske tradicije te ali one posamezne krščanske kulture. Prepričanje o duhovni prednosti Bizanca pred ostalimi krščanskimi deželami (zlasti Staro Rusijo), ki ga opredeljuje merilo zgodnjega pokristjanjenja, se tako v Hilarionovih očeh razkriva kot tuje pristnemu krščanskemu duhu.

Dvojnost med postavo in milostjo avtor *Besede* vrednoti v luči zmagoslavja napredujoče krščanske vere tako nad »suženjstvom« judovstva kot tudi nad »zmoto« poganstva. Da bi avtor ublažil svoj anahronistični pristop oziroma presojanje v duhu lastnega časa in prostora, si za osrednji tematski ključ, omenjen že v naslovu pridige,⁵¹ izbere odlomek iz prvega poglavja

47 Prim. Iz 35,5.

48 Prim. Iz 35,5–6.

49 Prim. Oz 2,16–23; 1 Pt 2,9–10.

50 Prim. Ef 2,19; Rim 5,10; Kol 1,21–23.

51 »O postavi, dani po Mojzesu, in milosti in resnici, razodeti po Jezusu Kristusu«. Gl. Молдован in Юрченко 1997, 24; 481. Prim. Jn 1,14–18: »In Beseda je postala meso in se naselila med nami. Videli smo njeno veličastvo, veličastvo, ki ga ima od Očeta kot edinorojeni Sin, polna milosti in resnice. Janez [Krstnik] je pričeval o njej in klical: 'To je bil tisti, o katerem sem rekel: Kateri pride za menoj, je pred menoj, ker je bil prej kakor jaz.' Kajti iz njegove polnosti smo vsi prejeli milost za milostjo. Postava je bila namreč dana po Mojzesu, milost in resnica pa je prišla po Jezusu Kristusu.«

Janezovega evangelija. Pokristjanjenje Stare Rusije se tako razkriva kot v Stari zavezi posredno že napovedan del »božjega načrta« za rešitev človeštva. Pritegovanje starozaveznih napovedi se nadalje povezuje z odsotnostjo natančnejše obravnave poganstva – tretje, poleg judovstva in krščanstva odločilne prvine zgodovine odrešenja –, ki načrtno ustvarja nejasno mejo med »sledilci postave« in »častilci malikov«. Na tak način Hilarion ne uvaja bistvenih teoloških razlik med tistimi, ki vendarle priznavajo »edinega« Boga, in pogani, ki ga (še) ne poznajo. Nejasnost odnosa med »suženjstvom« postave in »zmoto« poganstva služi slavljenju milosti in obenem posreduje opozorilo o nevarnosti judovstva, ki naj bi se s sklicevanjem zgolj na postavo že samodejno ograjevalo od Kristusovega odrešenja; medtem pa naj bi bilo poganstvo zaradi neobremenjenosti s poznavanjem starozavezne predzgodovine krščanstva bolj dovzetno za sprejem Kristusove »milosti in resnice«.

Blagi Bog se je usmilil vseh dežel in [tudi] nas ni prezrl, hotel je in nas rešil in nas privedel k resničnemu razumu.⁵² [...] Ker nas je obiskalo božje človekoljubje, nič več ne sledimo hudim duhovom, temveč jasno slavimo našega Boga Kristusa. [...] In po judovski ne preklinjamo, temveč po krščansko blagoslovljamo; ne sestajamo se, kako razpeti, temveč kako bi se Razpetemu klanjali; [...] ne prodajamo ga za trideset srebrnikov, temveč drug drugega in vse naše življenje izročamo njemu; vstajenja ne tajimo⁵³ in po vseh svojih domovih kličemo: »Kristus je vstal od mrtvih.« [...] Nismo neverni, temveč mu kakor Peter govorimo: »Ti si Kristus, sin živega Boga.«⁵⁴ [...] In izpolnilo se je, kar je rečeno o nas jezikih: »Gospod bo pred vsemi jeziki pokazal svojo sveto roko in vsi konci zemlje bodo uzrli odrešenje, ki prihaja od našega Boga.«⁵⁵

Kakor se Hilarion v primeru Bizanca sklicuje na univerzalno naravo krščanske vere oziroma prvenstvo krsta, tako se v primeru poganstva sklicuje na njegovo odprtost oziroma nezaznamovanost s postavo. V obeh primerih pa ga razlagalni tok privede do iste temeljne misli: Stara Rusija predstavlja polnopravni in enakovredni del krščanskega sveta.

52 Prim. 1 Tim 2,1–5.

53 Prim. Mt 27,62–64.

54 Prim. Mt 16,16.

55 Prim. Iz 52,10.

Podoba dobrega vladarja

Utemeljevanje polnopravne umeščenosti Stare Rusije v zgodovino odrešenja je najizraziteje prisotno v tretjem vsebinskem delu *Besede*, ki se posveča hvali pokojnega velikega kneza Vladimirja Svjatoslaviča. Vznesenim besedam o dosežkih in krepostih vladarja iz preteklosti Hilarion pridružuje pogled na sedanjost in prihodnost, ki se mu razkriva v optimistični luči. Pojemovno središče Hilarionove evlogije predstavlja vzporejanje Vladimirja s cesarjem Konstantinom Velikim, pri čemer je Vladimir opredeljen kot »novi Konstantin«, obenem pa »ruski apostol«. Vladimir naj bi si vzporednico s Konstantinom zaslužil zaradi epohalnega dejanja uradnega pokristjanjenja Stare Rusije. Sodeč po avtorju *Besede*, to dejanje prinaša svoje vidne sadove v času takratne sodobnosti pod oblastjo Vladimirjevega »nad vse vrednega« sina Jaroslava Modrega. Skozi *Besedo* razvijajoča se predstava o priključitvi Stare Rusije k skupnosti dežel, ki priznavajo in soustvarjajo zgodovino odrešenja, je tesno povezana s temeljnim sporočilom *Pripovedi o minulih letih*. Tako v *Besedi* kot *Pripovedi* se zgodovina odrešenja znotraj samopotrjevalnega osmišljanja specifične staroruske zgodovinske izkušnje kaže predvsem kot dvojni prehod: prvenstveno verski prehod od »nevednosti« k »razsvetljenosti«, od katerega je po »božji previdnosti« odvisen tudi drugotni posvetni prehod od začetne nepomembnosti k mednarodni prepoznavnosti vzhodnoslovanske državne tvorbe s središčem v Kijevu.⁵⁶

S hvalnimi glasovi hvali rimska dežela Petra in Pavla, po njima je namreč začela verovati v Jezusa Kristusa, božjega Sina; Azija in Efez in Patmos [hvali] Janeza Teologa, Indija Tomaža, Egipt Marka. Vse dežele in mesta in ljudje častijo in slavijo vsak svojega učitelja, ki jih je poučil o pravi veri. Pohvalimo tudi mi, kakor je v naši moči, z malimi hvalnicami tistega, ki je storil velika in čudovita dela, našega učitelja in vodnika, velikega kagana naše zemlje Vladimirja, vnuka starega Igorja, sina slavnega Svjatoslava. Te so si v času njihovega vladanja po pogumu in hrabrosti zapomnili v mnogih deželah, o njihovih zmagah in moči pa se še danes spominja in govori. Niso namreč vladali v majhni in neznani deželi, temveč ruski, o kateri se ve in govori na vseh štirih koncih sveta.

Vzporednica med Vladimirjem in Konstantinom je dodatno okrepljena z omembo Vladimirjeve babice velike kneginje Olge oziroma krstno Helene, prve krščene staroruske vladarice, in Helene, matere cesarja Konstantina, ki je po takratnem splošno sprejetem krščanskem izročilu v Jeruzalemu našla križ,

56 Молдован in Юрченко 1997, 44; 485.

na katerem je bil razpet Jezus Kristus, in ga nato prenesla v novo cesarsko prestolnico Konstantinopol. Kakor naj bi Helena v pretežno še poganskem obdobju rimske zgodovine prenesla križ (simbol krščanstva) iz Jeruzalema (mesto judovstva) v Konstantinopol (mesto krščanstva) in kakor naj bi Konstantin, delujoč v novi prestolnici, pripomogel k razširitvi »križa« po vsem rimskem imperiju, tako naj bi bila Olga zaslužna, da se je poganski vzhodno-slovanski prostor prvič resneje seznanil z novo vero, Vladimir pa naj bi storil odločilni korak za njeno uradno uveljavitev.⁵⁷

Če že tistemu, ki je spreobrnil zgolj enega človeka, pripada tolikšno plačilo od Boga, kolikšno odrešenje si šele dosegel ti, o, Vasilij! Kolikšno breme greha si odvrget, saj od zablode lažnivih malikov nisi odvrnil zgolj enega človeka niti desetih ljudi ali enega mesta, temveč vso svojo zemljo! Sam Odrešenik Kristus nam kaže in nas prepričuje, kakšno slavo in čast ti je pripravil v nebesih, govoreč: »Kdor me bo priznal pred ljudmi, ga bom tudi sam priznal pred svojim Očetom, ki je v nebesih.«⁵⁸ [...] Ti si podoben velikemu Konstantinu, z njim enak po razumu in ljubezni do Kristusa, enak v spoštovanju do njegovih služabnikov! On je s svetimi očeti nikejskega zbora ljudem določil zakon, ti pa si se s škofi, našimi novimi očeti, pogosto sestajal, z veliko ponižnostjo posvetoval, kako bi tem ljudem, ki so Gospoda spoznali na novo, zapustil zakon. On je Bogu podvrget grško in rimsko cesarstvo, ti pa Rusijo; kajti tako pri njih kot pri nas se Kristus imenuje Kralj. On je s svojo materjo Heleno prinesel križ iz Jeruzalema, ga razširil po vsej svoji zemlji in utrdil vero. Ti pa si s svojo babico Olgo križ prinesel iz Novega Jeruzalema, Konstantinovega mesta; skupaj sta ga postavila nad vso svojo zemljo in utrdila vero. Njemu si namreč podoben, tako njega kot tebe je Gospod z isto slavo in častjo napravil za prejemnika nebeškega življenja.

Hilarionova podoba Vladimirja Svjatoslaviča ne temelji zgolj na umeščeno-
sti velikega kneza v kontekst zgodovine odrešenja, temveč jo zaznamuje tudi
hvaljenje njegovih osebnih lastnosti. S tem se Vladimirjeva podoba kaže kot
takšna, ki je prikazana v luči dveh dopolnjujočih se razsežnosti: v luči zahtevne
teološko-patriotske osmislitve pomembne osebnosti širše krščanske zgodovine
in obenem interpretativno manj zahtevnega naštevanja človeških krepostih
zgodovinskega krščanskega vladarja. V tem pogledu je tretji del *Besede* blizu
posebni zvrsti bizantinskih hagiografij, namenjenih predstavitvi svetniškega

57 Kossova 1997, 62–63; 90–91; Топоров 1995, 270; Ричка 2005, 40–41; 44; 53; 95–96; Ричка 2003, 105; Malmenvall 2017, 21.

58 Prim. Mt 10,32.

življenja posameznih vladarjev. Tovrstne hagiografije v največji meri opredeljujejo ponavljajoče se značilnostih obravnavanih vladarjev – izjemno, z vojaškimi uspehi in človeško krepostjo prepojeno življenje, pojavljanje čudežev pred vladarjevo smrtjo ali po njej in zaključna priprošnja za »nebeško varstvo«. Po Hilarionu naj bi bili razlogi za Vladimirjevo svetništvo naslednji: njegovo ponižno in zaupljivo sprejetje krščanske vere (brez terjanja dokazov v obliki čudežev), podobnost s cesarjem Konstantinom in hvalevredna dejanja njegovega »zvestega posnemovalca« sina Jaroslava.⁵⁹

Izjemna Vladimirjeva dejanja Hilarion povezuje z njegovim sinom Jaroslavom in specifično novozavezno zgodbo, ki deluje kot verodostojni splošni vzorec poznejšega nadaljevanja in dopolnjevanja prelomnih dogodkov iz preteklosti. Avtor *Besede* namreč uporablja primerjavo med božjim oznanjenjem Mariji po posredništvu nadangela Gabriela, da bo v deviškem stanju rodila učlovečenega Boga, in veseljem, ki naj bi bilo sestavni del poznejšega sprejetja krščanske vere, nadaljevanja in dopolnitve Marijine privolitve pri oznanjenju. S to primerjavo je v kontekstu zgodovine odrešenja dosežena utemeljitev prepričanja, da je Jaroslava resnično mogoče šteti za »zvestega nadaljevalca« podvigov svojega očeta.

Zelo dobra in zvesta priča je tvoj sin Georgij. Gospod ga je postavil za tvojega namestnika. [...] Tvojih odlokov ne ukinja, temveč jih utrjuje; zaslug tvoje pobožnosti ne zmanjšuje, temveč jim še dodaja; ne z besedami, pač pa dejanji. Kajti česar nisi dokončal ti, zaključuje on, kakor je Salomon dokončal Davidova dela. On je namreč v svetost in posvetitev tvojega mesta zgradil velik božji dom njegove svete Modrosti, ki jo je okrasil z vsakršno lepoto: zlatom in srebrom in dragimi kamni in dragocenimi posodami. Ta cerkev je čudovita in slavna med vsemi okoliškimi deželami, takšne ni mogoče najti na vsem zemeljskem severu od vzhoda do zahoda. Tvoje slavno mesto Kijev je obdal z veličastvom kakor z vencem. Tvoje ljudi in mesto je izročil sveti Bogorodici, sveti, nadvse slavni in hitri pomočnici kristjanov. Njej je postavil tudi cerkev nad Velikimi vrati kot obeležje prvega Gospodovega praznika, svetega oznanjenja, da bi bila kot poljub lepa novica, ki jo je nadangel sporočil Devici, tudi s tem mestom. Njej je bilo sporočeno: »Raduj se, razveseljena! Gospod s teboj!« Mestu pa: »Raduj se, pobožno mesto! Gospod s teboj!«

Pod Jaroslavom zgrajena cerkev Marijinega oznanjenja v Hilarionovih očeh ne pomeni le prestižnega posnemanja arhitekturne podobe Konstantinopla, kjer

59 Топоров 1995, 312–316; Hollingsworth 1992, XXIII–XXV; Ричка 2005, 62–63; Черная 2007, 80–81; Malmenvall 2017, 22.

je bila nad osrednjimi mestnimi (Zlatimi ali Velikimi) vrati prav tako cerkev Marijinega oznanjenja, temveč gre pri tem predvsem za posredovanje simbolnega sporočila, ki je obiskovalcem mesta izkazovalo veselje nad sprejemom božje besede. Omenjena cerkev je bila namreč – glede na Gabrielovo oznanjenje, po katerem je v Marijinem telesu Bog »postal človek« – svojevrsten dokaz o »materializirani« navzočnosti božjega Sina v krščanskem mestu, ki naj bi postalo njegovo bivališče. Novozavezna zgodba o učlovečenju Boga po zaslugi Marijine privolitve je potemtakem v kontekstu zgodovine odrešenja dosegla svoje nadaljevanje in dopolnitev tudi v časovno in geografsko zamejeni stvarnosti – stvarnosti Kijevske Rusije pod okriljem Jaroslava Modrega.⁶⁰

Zaključek

Beseda kijevskega metropolita Hilariona se na podlagi predstavljenega kaže kot primer krščanskega osmišljanja nedavne (posvetne) preteklosti v Kijeviski Rusiji. S tega vidika *Besede* ni mogoče razumeti zgolj kot retorično okrašen teološki traktat, temveč predvsem kot dragocen zgodovinski vir, ki tako srednjeveškemu kot sodobnemu bralcu razkriva idejne postavke in potrebe lastnega časa in prostora, pri čemer ga poskuša poučiti o umestitvi specifične staroruske zgodovinske izkušnje v širši okvir zgodovine odrešenja.⁶¹ *Beseda* predstavlja začetek samorefleksije staroruske družbeno normativne krščanske kulture. Ta se je namreč kljub sorodnostim s svojim bizantinskim »učiteljem« stalno sklicevala na samostojne vzhodnoslovanske dosežke – predvsem na prelomno odločitev Vladimirja Svjatoslaviča. V skladu s tovrstnim duhom samopotrjevanja naj bi Stara Rusija že v kijeviskem obdobju predvsem preko nepričakovane »božje milosti« – in ne zaradi odločilnega posredovanja politično in kulturno močnejšega Bizanca – dosegla zrelost za življenje po Kristusovi »resnici« in s tem postala neodtujljivi del mednarodne kulturne skupnosti pravovernih kristjanov. Poglavitna značilnost predstavljenega položaja Kijevske Rusije v okviru zgodovine odrešenja zadeva nasprotovanje prepričanju o bizantinski večvrednosti in poudarjanje pravičnosti Boga, ki naj bi svojo milost enakomerno razlival med vsa ljudstva in jih tako postavljaj na isto duhovno raven. Čeprav se že v *Besedi* začrtano utemeljevanje enakovrednosti preteklosti in sedanjosti lastne domovine v odnosu do drugih krščanskih dežel na prvi pogled kaže kot izražanje patriotske samozavesti, dejansko priča o skrbno zakriti polemiki z

60 Шумейко 2008, 170–172; Malmenvall 2017, 23–24.

61 Malmenvall 2017, 24–25.

Bizancem, izhajajoči iz občutja strahu pred kulturnozgodovinsko manjvrednostjo, povzročeno zaradi okoliščine poznega pokristjanjenja. Pod površjem patriotske samozavesti prisoten kulturnozgodovinski »manjvrednostni kompleks«, ki ga učinkovito razrešuje evangeljska prilika o delavcih enajste ure, pa ni predstavljal nikakršne staroruske posebnosti, temveč je bil sestavni del splošne apologetske drže skupne versko-literarne tradicije pravoslavnih Slovanov med 10. in 17. stoletjem.⁶²

Viri in literatura

Izdaje virov

- Cameron, Averil, in Stuart Hall, ur., prev. 1999. *Eusebius. Life of Constantine*. New York: Oxford University Press.
- Franklin, Simon, ur., prev. 1991. *Sermons and Rhetoric in Kievan Rus*. Cambridge, Massachussets: Harvard University Press.
- Hollingsworth, Paul, ur., prev. 1992. *The Hagiography of Kievan Rus'.* Cambridge, Massachussets: Harvard University Press.
- Müller, Ludolf, ur., prev. 1962. *Des Metropoliten Ilarion Lobrede auf Vladimir den Heiligen und Glaubensbekenntnis*. Wiesbaden: Otto Harassowitz.
- Ostrowski, Donald, ur. 2004. *The Povest' vremennykh let: An Interlinear Collation and Paradosis*. Harvard: Harvard University Press.
- Молдован, Александр М., ur., prev. 1984. *«Слово о законе и благодати» митрополита Илариона*. Киев: Наукова думка.
- Молдован, Александр М., in Андрей И. Юрченко, ur., prev. 1997. Слово о законе и благодати митрополита киевского Илариона. V: *Библиотека литературы Древней Руси*, zv. 1, 26–51; 480–486. Уг. Дмитрий С. Лихачёв. Санкт-Петербург: Институт русской литературы Российской академии наук.
- Ужанков, Александр Н., ur., prev. 2014. *«Слово о законе и благодати» и другие творения митрополита Илариона Киевского*. Москва: Академкнига.

62 Skupne kulturne pojave srednjeveških pravoslavnih Slovanov, med katere spada tudi omenjeni »manjvrednostni kompleks«, je v drugi polovici 20. stoletja intenzivno raziskoval italijanski slavist in literarni zgodovinar Riccardo Picchio (1923–2011). Zaobjel jih je z analitičnim pojmom pravoslavnega slovanstva (it. *Slavia ortodossa*). Za povzetek njegovih ugotovitev gl. Picchio 1991c.

Literatura

- Burke, Peter. 2007. *Kaj je kulturna zgodovina*. Prev. Matjaž Šprajc. Ljubljana: Sophia.
- Dvornik, Francis. 1966. *Early Christian and Byzantine Political Philosophy. Origins and Background*. Washington: The Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies.
- Fedotov, George P. 1965. *The Russian Religious Mind: Kievan Christianity, the Tenth to the Thirteenth Centuries*. New York: Harper.
- Franklin, Simon, in Jonathan Shepard. 1996. *The Emergence of Rus*. London, New York: Pearson Education Limited.
- Kossova, Alda G. 1997. *All' alba della cultura russa: La Rus' kieviana (862–1240)*. Rim: Studium.
- Lotman, Jurij M. 2006. *Znotraj mislečih svetov: človek – tekst – semiosfera – zgodovina*. Prev. Urša Zabukovec. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Malmenvall, Simon. 2015. Kijevska Rusija in Pripoved o minulih letih. V: *Pripoved o minulih letih, 175–239*. Ur. Blaž Podlesnik. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Malmenvall, Simon. 2017. *Beseda o postavi in milosti metropolita Hilariona kot primer osmišljanja preteklosti v Kijevski Rusiji*. *Zgodovinski časopis* 71, št. 1-2: 8–29.
- Obolensky, Dimitri. 1971. *The Byzantine Commonwealth: Eastern Europe, 500–1453*. London: Praeger Publishers.
- Pasini, Giorgio. 2011. *Il monachesimo nella Rus' di Kiev*. Bologna: Edizioni Studio domenicano.
- Picchio, Riccardo. 1991a. La funzione delle chiavi tematiche bibliche nel codice letterario della Slavia Ortodossa. V: *Letteratura della Slavia ortodossa*, 363–403. Ur. Riccardo Picchio. Bari: Edizioni Dedalo.
- Picchio, Riccardo. 1991b. Questione della lingua e Slavia cirilometodiana. V: *Letteratura della Slavia ortodossa*, 145–261. Ur. Riccardo Picchio. Bari: Edizioni Dedalo.
- Picchio, Riccardo. 1991c. Slavia ortodossa e Slavia romana. V: *Letteratura della Slavia ortodossa*, 7–83. Ur. Riccardo Picchio. Bari: Edizioni Dedalo.
- Plokhy, Serhii. 2006. *The Origins of the Slavic Nations: Premodern Identities in Russia, Ukraine, and Belarus*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Price, Richard. 2011. Tradition and Innovation in Metropolitan Ilarion. *Ruthenica* X: 57–68.
- Thomson, Francis J. 1999a. »Made in Russia«: A Survey of the Translations Allegedly Made in Kievan Russia. V: *The Reception of Byzantine Culture in Mediaeval Russia*, V; 295–354. Ur. Francis J. Thomson. Surrey: Ashgate.

- Thomson, Francis J. 1999b. Quotations of Patristic and Byzantine Works by Early Russian Authors as an Indication of the Cultural Level of Kievan Russia. V: *The Reception of Byzantine Culture in Mediaeval Russia*, II; 66–102. Ur. Francis J. Thomson. Surrey: Ashgate.
- Thomson, Francis J. 1999c. The Nature of the Reception of Christian Byzantine Culture in Russia in the Tenth to Thirteenth Centuries and its Implications for Russian Culture. V: *The Reception of Byzantine Culture in Mediaeval Russia*, I; 108–139. Ur. Francis J. Thomson. Surrey: Ashgate.
- Vernadsky, George. 1973. *Kievan Russia*. New Haven: Yale University Press.
- Sveto pismo: slovenski standardni prevod iz izvirnih jezikov, študijska izdaja*. 2003. Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije.
- Любарский, Яков. 2012. *Византийские историки и писатели*. Санкт-Петербург: Алетейя.
- Молдован, Александр М., in Андрей И. Юрченко. 1989. «Слово о законе и благодати» и «Большой апологетик патриарха Никифора». V: *Герменевтика древнерусской литературы*, zv. 15–18. Ur. Анатолий С. Дёмин. Москва: Академия наук СССР.
- Наумова, Галина Р., in Алла Е. Шикло. 2007. *Историография истории России*. Москва: Академия.
- Подскальски, Герхард. 1996. *Христианство и богословская литература в Киевской Руси (988–1237 гг.)*. Prev. Александр Н. Назаренко. Санкт-Петербург: Византинороссика.
- Ричка, Володимир. 2003. Витоки державності на Русі очима Русі. *Ruthenica* III: 93–107.
- Ричка, Володимир. 2005. *«Київ–Другий Єрусалім» (з історії політичної думки та ідеології середньовічної Русі)*. Київ: Інститут історії України.
- Шумейко, Тарас. 2008. Теологумен обоження в *Слове о законе и благодати*: к вопросу о целостности произведения. *Ruthenica* VIII: 166–181.
- Топоров, Владимир Н. 1995. *Святость и святые в русской духовной культуре*. Zv. 1, *Первый век христианства на Руси*. Москва: Гнозис, Языки русской культуры.
- Черная, Людмила А. 2007. *История культуры Древней Руси*. Москва: Логос.
- Щапов, Ярослав Н. 2003. *Письменные памятники истории Древней Руси*. Москва: Русско-Балтийский информационный центр БЛИЦ.

Branje o življenju in smrti blaženih strastotrpcev Borisa in Gleba

(prev. Simon Malmenvall)

Tekst *Branja o življenju in smrti blaženih strastotrpcev Borisa in Gleba* se opira na najnovejšo cerkvenoslovansko-rusko znanstvenokritično izdajo del hagiografskega cikla, posvečenega knežjima bratoma Borisu in Glebu, ki jo je leta 2006 objavila ruska literarna zgodovinar-ka Nadežda Iljinična Miljutenko. Njena izdaja črpa iz najstarejšega popolno ohranjenega teksta *Branja v Silvestrovem zborniku* iz druge polovice 14. stoletja (prim. Милютенко, Надежда И. 2006. *Святые князья Борис и Глеб: Исследование и тексты*, 356–378; 400–401. Санкт-Петербург: Издательство Олега Абышко). Prevedeni tekst *Branja* zajema navedeno hagiografijo v ožjem pomenu, saj izpušča njen drugi del, posvečen čudežem, ki naj bi se na priprošnjo Borisa in Gleba zgodili po njuni smrti. Sprotni komentarji prevedenega teksta, ki zajemajo tako biblijske reference kot tudi pojasnitve težje razumljivih pojmov, so prevzeti iz zgoraj omenjene ruske izdaje.

Gospod, blagoslovi.

Gospod Vlado, Vlado vsega, ki si ustvaril nebo in zemljo in vse, kar je na njej, ti, ki si tudi sedaj Vlado, ozri se na mojo ponižnost in daj mojemu srcu razum, da bi jaz skesanec vsem poslušajočim povedal o življenju in mučeništvu svetih strastotrpcev Borisa in Gleba. O, Vlado, ti veš za grobost in nerazumnost mojega srca, a upam na tvoje usmiljenje, tudi zaradi molitev svetih mučencev

Borisa in Gleba. Kar sem slišal od nekaterih, ki ljubijo Kristusa, to naj povem, vi pa, bratje, poslušajte, ne zamerite moji grobosti.

Na začetku, kakor je bilo rečeno, je Bog ustvaril nebo in zemljo in vse, kar je na zemlji, in na vzhodu je postavil raj in s svojimi rokami ustvaril človeka in dahnil vanj in njegova duša je postala živa. In od njega je vzel rebro in mu naredil ženo. In zapovedal jima je, naj jesta od vsega vrta, le od enega drevesa naj ne jesta, po katerem se spoznava dobro in zlo, rekoč: »Kajti tisti dan, ko bosta jedla od njega, tisti dan vaju bo pokončala smrt.«¹ Hudič, ki je od začetka sovražil dobro, ki je rekel: »Svoj prestol bom naredil nad zvezdami«,² in bil zaradi svojega napuha vržen na zemljo, ta, kakor sem prej rekel, sovražnik je izvedel, kaj je Bog zapovedal Adamu. Vzel je [plod] od drevesa in ga dal njegovi ženi. Ona pa ga je, potem ko ga je poskusila, dala Adamu in oba sta prestopila božjo zapoved in bila zaradi tega izgnana iz raja. In njegova žena Eva je spočela in rodila Kajna, ko pa je zopet legla [k Adamu], je rodila Abela.³ Da ne bom zavlačeval pripovedi, bom povedal na kratko. Ljudje so se razmnožili po svetu. In ko je hudič, ki sovraži človeški rod, videl množenje ljudi, jih je pripravil, da se klanjajo malikom, ne pa Bogu, ki je ustvaril nebo in zemljo. Blagi Bog pa, ki je pričakoval in dolgo potrpežljivo čakal na njihovo kesanje, je k njim poslal svete preroke, a tudi teh niso poslušali, temveč so nekatere izmed njih žalili, druge pa pobili. Tudi takrat, ko so jim [ljudje] to delali, se Bog ni razjezil na svojo stvarino, temveč je svojim stvarjem izkazoval usmiljenje.

In po volji svojega usmiljenja, ki ga je imel do svojih stvari, je poslal svojega edinorojenega Sina, ki je sestopil iz nebes in se naselil v sveto Devico in se rodil iz nje, ne da bi poškodoval [njeno] devištvo; kakor je bila pred [njegovim] rojstvom devica, tako je tudi po rojstvu ostala devica. Po našem Gospodu Jezusu, ki se je, kakor sem prej rekel, rodil iz svete Device in ga je krstil Janez, nam je dal zgled, da bi se tudi mi krstili v njegovem imenu, nato pa je [Jezus] izbral dvanajst učencev, ki jih je imenoval apostoli. In učil jih je o mnogih rečeh, govoril jim je o nebeškem kraljestvu, mnogokrat je pred njimi in pred vsem ljudstvom delal čudeže, o čemer pričuje sveti evangelij. Nato je po svoji volji okusil bolečino smrti in bil položen v grob. In spustil se je v pekel in uničil njegovo oblast, zvezal je njega [/hudiča] samega in osvobodil ujete duše, rekoč: »Pojdite v raj.« One so v radosti šle in hvalile Boga.⁴ Sam pa je tretji dan vstal

1 Prim. 1 Mz 1,1–31; 1 Mz 2,7–17.

2 Prim. Iz 14,13.

3 Prim. 1 Mz 4,3–15.

4 Omemba se navezuje na starorusko različico apokrifa »Beseda o spustu Janeza Krstnika v pekel« v cerkveni slovanščini, ki je objavljena v: Лихачёв, Дмитрий С., ur. 1999. *Библиотека*

od mrtvih in se prikazal svojim učencem, govoreč jim: »Pojdite, oznanjujte evangelij po vsem svetu, in vsak, kdor bo imel vero in se krstil, bo rešen, kdor pa vere ne bo imel, bo obsojen na večno trpljenje.«⁵ Ko je izrekel te besede, se je dvignil v nebo in sedel na desnico Boga in Očeta. Apostoli pa so šli, oznanjali evangelij po vsem svetu, kakor jim je Gospod zapovedal. Mnogi so začeli verovati in se krstili v imenu Očeta in Sina in Svetega Duha in velika radost je bila v tistih, ki so verovali v našega Gospoda Jezusa Kristusa: slepi so spregledali, hromi shodili, iznakaženi so bili očiščeni, hude duhove so odganjale molitve svetih apostolov. In kristjani so se namnožili in malikovalske žrtve so prenehale in odmrle.

Ko se je to dogajalo, je ruska dežela ostajala v prvotni malikovalski predrznosti, saj od nikogar ni slišala besede o našem Gospodu Jezusu Kristusu, k njim niso hodili niti apostoli, nihče jim namreč ni oznanjeval božje besede. Toda nekoč se je sam naš Gospod Vladar Jezus Kristus po svoji blagosti ozrl na svojo tvarino, ni ji namreč dal, da bi se pogubila v malikovalski predrznosti, temveč se je po mnogih letih usmilil svoje tvarine, v zadnjih dneh jo je hotel pridružiti svojemu božanstvu. Kakor je sam govoril v evangeliju, rekoč v priliki: »Božje kraljestvo je podobno človeku, ki je šel najemat delavce za svoj vinograd. In ko jih je našel, jih je poslal delat v svoj vinograd, vsakemu je obljubil dati po en srebrnik. In zopet je šel ven ob tretji uri in našel druge, ki so postavali brez dela, in jim rekel: 'Pojdite v moj vinograd in delajte, kar morate, in prejeli boste plačilo.' Tako tudi ob šesti in deveti uri. Šel je ven tudi ob enajsti uri in našel še druge, ki so sedeli brez dela. 'Kaj počnete, zakaj ste brez dela?' jim je rekel. Odgovorili so mu: 'Ves dan smo sedeli, nihče nas ni najel.' In rekel jim je: 'Pojdite v moj vinograd in delajte, kar morate, in prejeli boste plačilo.'«⁶

Gospod, ki je vedel za takšne, je izrekel [to] priliko. Tako so zares tudi ti [/Rusi] postavali brez dela, služili malikom, ne pa Bogu, ki je ustvaril nebo in zemljo, saj so svoja leta preživljali v malikovalski predrznosti. Ni bilo namreč nikogar, ki bi prišel k njim, da bi oznanjal blago vest o našem Gospodu Jezusu Kristusu, a nekoč se je, kakor sem prej rekel, nebeški Vladar omehčal, v zadnjih dneh se jih je usmilil in jim ni dal, da bi se do konca pogubili v malikovalski predrznosti.

Bil je, kakor pravijo, v tistih letih knez, ki je vladal nad vso Rusko zemljo, po imenu Vladimir. Bil je pravičen mož in usmiljen do ubogih in do sirot in do

литературы Древней Руси, zv. 3, 262–275; 398–400. Санкт-Петербург: Институт русской литературы Российской академии наук.

5 Prim. Mr 16,16–17.

6 Prim. Mt 22,1–7.

vdov, po veri helen [/pogan]. Tega je Bog nekako preizkusil in ga [s tem] pripravil, da postane kristjan kakor v starih časih Plakido.⁷ Plakida je bil pravičen in usmiljen mož, po veri helen, kakor je pisano v njegovem življenjepisu. Ko pa je nekoč videl našega Gospoda Jezusa Kristusa, ki se mu je prikazal, se mu je poklonil, rekoč: »Gospod, kdo si in kaj naročaš svojemu služabniku?« Gospod mu je odgovoril: »Jezus Kristus, ki ga ti, ne vedoč, častiš. Pojdi se krstit.« Takoj je vzel svojo ženo in otroke in se krstil v imenu Očeta in Sina in Svetega Duha in dobil je ime Evstatij. Tako se je tudi temu Vladimirju prikazal Bog, da bi postal kristjan, dobil je ime Vasilij. Tako je potem vsem svojim veljakom in ljudem ukazal, naj se krstijo v imenu Očeta in Sina in Svetega Duha. Poslušajte o čudežu, napolnjenim z milostjo, kako tisti, ki je včeraj vsem zapovedoval prinašati žrtve malikom, danes ukazuje krst v imenu Očeta in Sina in Svetega Duha. Včeraj ni vedel, kdo je Jezus Kristus, danes pa je njegov oznanjevalec, včeraj se je imenoval helen Vladimir, danes pa se imenuje kristjan Vasilij. V Rusiji se je pojavil drugi Konstantin.⁸ Še bolj čudežno pa je to, da ko je vsem, kakor sem že prej rekel, zapovedal, naj gredo h krstu, in so to storili, mu niti eden ni nasprotoval, temveč so, kakor so bili od zdavnaj naučeni, radostno tekli h krstu. Gledajoč njihovo gorečo vero, ki so jo imeli v našega Gospoda Jezusa Kristusa, se je knez Vladimir radostil. To je bilo leta 6495.⁹ Potem je Vladimir sezidal cerkev svete Bogorodice, naše Vladarice Bogorodice v Kijevu.¹⁰

Vladimir je imel mnogo sinov, med katerimi sta bila tudi dva svetnika, o katerih govori ta pripoved, ki sta svetila, kakor svetita dve zvezdi v temi; imenovala sta se Boris in Gleb. Pobožni knez je vsakega od svojih sinov poslal v svojo pokrajino, ki jim jih je dal on sam, tadva svetnika, Borisa in Gleba, pa je imel

7 Evstatij Plakida (lat. Eustathius Placida) je bil bogat Rimljan iz 2. stoletja, po izročilu general v vojski cesarja Trajana (98–117) in eden od t. i. štiridesetih mučencev, ki se je krstil potem, ko naj bi se mu med lovom prikazal jelen s križem nad njegovimi rogovi. Tekst staroruske različice hagiografije o Evstatiju v cerkveni slovanščini je objavljen v: Лихачёв, Дмитрий С., ur. 1999. *Библиотека литературы Древней Руси*, zv. 3, 10–27, 361–362. Санкт-Петербург: Институт русской литературы Российской академии наук.

8 Rimski cesar Konstantin I. Veliki (312/324–337), ki je leta 313 z Milanskim ediktom krščansko vero razglasil za dovoljeno oziroma ji podelil svoboden status.

9 Letnica po bizantinskem štetju let, katerega začetek je bilo domnevno stvarjenje sveta leta 5508 pr. Kr. Bizantinsko leto 6495 tako ustreza moderni letnici 987 ali 988.

10 T. i. Desetinska cerkev presvete Bogorodice v Kijevu. Gre za prvo večjo kamnito/zidano cerkveno stavbo v Kijevski Rusiji, ki je bila zgrajena v zadnjem desetletju 10. stoletja za časa velikega kneza Vladimirja Svjatoslaviča (980–1015). Ker je bila, kakor v vnosu za leto 6504 (996) poroča staroruski letopis *Pripoved o minulih letih* z začetka 12. stoletja, za vzdrževanje te cerkve namenjena desetina prihodkov velikega kneza, se je v historiografski tradiciji zanjo uveljavil pridevnik »desetinska«.

pri sebi, saj sta bila še otroka. Gleb je bil še zelo mlad, blaženi Boris pa je že vse razumel, napolnjen z božjo milostjo je segal po knjigah in jih bral, znal je namreč brati in pisati. Bral je življenja in mučeništva svetnikov in molil s solzami, govoreč: »Moj Vladar Jezus Kristus! Naredi me vrednega, da postanem eden izmed teh svetih, in daj mi hoditi po njihovih stopinjah. Gospod, moj Bog, naj moje misli ne odtavajo k nečimrnostim tega sveta, temveč razsvetli moje srce, da bom razumel tebe in tvoje zapovedi, in daj mi dar, ki si ga pred veki daroval tebi vsečnim. Ti si Kralj in resnični Bog, ki si se nas usmilil in nas izpeljal iz teme k luči. Tebi gre slava na veke. Amen.« Ko je tako ves čas molil, ga je sveti Gleb poslušal, sedel je in se ni ločil od blaženega Borisa, temveč je bil z njim in ga dan in noč poslušal. Bil je, kakor sem že prej rekel, po telesu mladenič, po umu pa starec; veliko miloščin je dajal ubogim in vdovam in sirotam. Tudi njegov oče je bil tako usmiljen, da je na vozovih vozil moko po mestu in zelenjavo in med in vino in, preprosto rečeno, vse, kar so potrebovali bolni in ubogi. In pridigarje [/duhovnike] je spraševal: »Ali je kdo bolan, kje je?« Ko sta blažena videla očeta tako delati, sta postala še bolj zavzeta v miloščinah. Oče ju je ljubil, na njiju je videl božjo milost.

Blaženi Boris je ob krstu dobil ime Roman; kakor je na onem [Romanu] počival Sveti Duh že od mladih let, tako je bila tudi na tem božja milost. Pravijo, da se je svetemu Romanu, ko je molil k naši sveti Vladarici Bogorodici in zadremal, prikazala Mati božja, ki je imela v svojih rokah zvitek, ki ga je izročila svetemu. In takoj ko ga je vzel, je pritekel sovražnik dobrega hudič in ujel zvitek. In Mati božja je zopet vzela zvitek in ga izročila svetemu Romanu. Ta pa se je prebudil iz sna in bil napolnjen s Svetim Duhom¹¹ – tako tudi ta blaženi Roman [/Boris]. Ko je sovražnik videl njegovo od Boga prejeto milost, usmiljenje do vseh, tega ni trpel, temveč je vstopil v njegovega starejšega brata, saj je hotel na tak način vzeti njegovo zemeljsko življenje, o čemer bomo kmalu povedali. Sveti Gleb pa je dobil ime David. Ali vidite božjo milost, ki je bila že od mladih let nad otrokom? Dali so mu, kakor je bilo rečeno, ime David. Kako ali na kakšen način? Ali ne morda zato, ker je bil tisti [David] najmanjši med svojimi brati? Tako tudi ta sveti, kakor pričuje že sam prerok, govoreč: »Najmanjši je bil med mojimi brati in najmlajši v hiši mojega očeta,«¹² in tako naprej. Tako je bil tudi ta David

11 Omemba se navezuje na zgodnjebizantinskega svetnika Romana Meloda ali Sladkopevca iz prve polovice 6. stoletja, ki velja za enega glavnih predstavnikov (vzhodno)krščanske himnografske tradicije.

12 Prim. Ps 151; omemba se navezuje na starozaveznega preroka in kralja Davida, najmlajšega sina Jeseja iz Betlehema, po izročilu avtorja (večine) Knjige psalmov.

[/Gleb] najmanjši med svojimi brati in najmlajši v hiši svojega očeta. In še: kakor je prerok David šel nad sovražnika tujega rodu in ga pokončal in »odvrnil sramoto od Izraelovih sinov«,¹³ tako je tudi ta sveti David šel nad sovražnika hudiča in ga pokončal in odvrnil sramoto od ruskih sinov. Sedaj pa se vrnimo k naši pripovedi.

Ko je pobožni knez [Vladimir] videl, kako je Boris zrastel, mu je hotel pripraviti poroko. Blaženi pa nad tem ni bil zadovoljen, a ker so ga bojarji¹⁴ prosili, naj do očeta ne bo nepokoren, je očetovo voljo izpolnil. Tega blaženi ni storil zaradi telesnega poželjenja, nikakor zaradi tega, temveč zaradi vladarjevega zakona in zaradi pokornosti očetu. Tako ga je potem oče poslal v vladimirsko pokrajino, ki mu jo je dal, svetega Gleba pa je pustil pri sebi, saj je bil po telesu še mlad. Blaženi Boris je v svoji pokrajini pokazal veliko usmiljenje, ne zgolj do ubogih, temveč do vseh ljudi, tako da so se vsi čudili njegovemu usmiljenju in krotkosti, saj je bil blaženi krotek in ponižen. Tega pa ni mogel trpeti sovražnik, temveč je, kakor sem že prej rekel, vstopil v srce njegovega brata, ki je bil starejši in mu je bilo ime Svjatopolk. Pričel je razmišljati o pravičnem [Borisu]; prekleti [Svjatopolk] je namreč želel uničiti celotno deželo in ji vladati sam. O tem je razmišljal, ker je želel umoriti blaženega, a Bog mu takrat ni pustil, temveč [šele] takrat, ko je hotel on sam. Ko je njun pobožni oče to izvedel, je poslal k sebi privesti blaženega Borisa in pazil, da se ne bi prelila kri pravičnega. Prekleti pa se je še bolj razjezil na blaženega, saj je menil, da želi po smrti svojega očeta zasesti [očetov] prestol. Tako je bilo pri Jožefu; rečeno je, da je Jakob ljubil Jožefa in Benjamina, ki sta bila mlada po telesu. In zato so se bratje zelo jezili nanju, zdelo se jim je, da želi Jožef vladati nad njimi, kar se je tudi zgodilo.¹⁵ Tako se je zgodilo tudi tukaj. Ni se jezil zgolj na blaženega Borisa, temveč tudi na blaženega Gleba. Blažena tega nista vedela, pač pa sta živela v poslušnosti božji besedi, dajala miloščino ubogim in siromakom in vdovam, da sama ne bi imela ničesar.

Čez nekaj časa je njun pobožni oče zbolel in zaradi bolezni tudi umrl. Ko je bil bolan, je v njegovo deželo prišla [sovražna] vojska. Ko je knez, ki sam ni mogel iti proti njim, o tem slišal, je poslal svojega sina Borisa; dal mu je množico vojščakov. Blaženi je padel, se poklonil svojemu očetu in poljubil

13 Prim. Ps 151; David je v dvoboju premagal telesno močnejšega filistejskega junaka Goljata (prim. 1 Sam 16,13–23; 1 Sam 17,8–11.34–50).

14 Premožensko in politično najvišji oziroma aristokratski sloj v Kijeviski Rusiji in poznejših staroruskih/vzhodnoslovanskih političnih tvorbah, ki je sledil takoj za vladajočo rodbino Rjurikovičev.

15 Prim. 1 Mz 37,39–48.

njegove častite noge in znova vstal, ga objel in poljubil s solzami. Tako je z vojščaki šel na vojno. Ko pa je blaženi odšel, je umrl njegov pobožni oče Vladimir v letu 6523.¹⁶

Ko je o tem izvedel prekleti sin Svjatopolk, veseleč se očetove smrti, je sedel na konja in hitro prišel v mesto Kijev. In sedel je na prestol svojega očeta, izpolnil je željo svojega srca. Razmišljal je o blaženem Borisu, kako, na kakšen način bi ga umoril. Ko je [o tem] izvedel, je hotel sveti Gleb zbežati v polnočne [/severne] dežele, kjer se je nahajal drug svetnikov brat, govoreč: »Da ne bo [Svjatopolk] umoril še mene.« Ko je hotel oditi, je šel najprej v cerkev presvete Bogorodice in padel sredi cerkve, takole moleč: »Moj gospod Jezus Kristus, zaradi katerega je vse nastalo! Kajti ti si pomočnik tistih, ki upajo vate, opazi vendar in poglej, kaj želijo storiti tvojemu služabniku in mojemu bratu Borisu, ti namreč vse veš. Toda če si tudi mene obsodil na smrt v tem mestu, tvoji zamisli ne morem ubežati, če pa me nisi, bodi z menoj na vsaki poti in me ne zapusti, Gospod Jezus Kristus, in me ne predaj v smrt, kajti ti si Odrešenik in tebi gre slava na veke. Amen.« Potem ko je sveti Gleb tako molil, je vstal s tal, šel k ikoni svete Bogorodice in pred njo padel, se poklonil s solzami in poljubil podobo svete Bogorodice in odšel v cerkev. Šel je k reki, kjer je bil pripravljen čoln, in vstopil vanj in tako zbežal pred krivičnim bratom.

Blaženi Boris je, kakor sem že rekel, odšel z vojščaki na vojno in vsega tega ni vedel. Ko je [sovražnikova] vojska slišala, da gre blaženi Boris z vojščaki, so zbežali; niso si drznili nastopiti proti blaženemu. Tako se je blaženi, potem ko je pomiril vsa mesta, vrnil nazaj. Ko je prihajal, so mu povedali, da je oče umrl in da je starejši brat Svjatopolk sedel na očetov prestol. Ko je blaženi slišal, da je oče umrl, se je ozrl v nebo, takole moleč: »»Gospod Vladar Jezus Kristus, ki si dal pokoj vsem svetim očetom, ki so služili tebi, resničnemu Bogu, ti, Gospod, tudi sedaj daj pokoj duši svojemu služabniku, mojemu očetu Vasiliju, skupaj z vsemi pravičnimi, Abrahamom, Izakom in Jakobom,¹⁷ kajti ti si pokoj, vstajenje vate upajočih, in tebi dajemo slavo na veke.«

Ko je slišal, da njegov starejši brat sedi na očetovem prestolu, se je razveselil, rekoč: »Ta mi bo kakor oče.« Šel je svojo pot, nedolžno kakor ovca, ne da bi proti svojemu bratu naklepal kar koli hudega. Ta pa je bil neusmiljen in je blaženemu s pretkanostjo poslal [odposlanca], hoteč slišati njegovo mnenje. Toda niti takrat se ni usmilil svojega brata, temveč je razmišljal, kako ali na kakšen način bi ga umoril.

16 To je leta 1015.

17 Omemba se nanaša na starozavezne očake (»patriarhe«), duhovne voditelje hebrejskega ljudstva, ene od utemeljiteljev judovske – delno tudi krščanske in islamske – religiozne tradicije.

Ali ne vidite, bratje, neusmiljenosti prekletega? Ali ne vidite, da se je razodela neusmiljenost drugega Kajna? Pravijo, da ko je Kajn razmišljal, kako ali na kakšen način bi umoril svojega brata Abela, ni vedel, kako se zgodi smrt. In tako mu je sovražnik hudič spečemu ponoči razkril, kako se izvrši umor.¹⁸ Ko je vstal, je ubil svojega brata Abela, kakor je videl v spanju. Tudi temu [Svjatopolku] se je razkrilo nekaj podobnega. Razmišljal je namreč, kako in na kakšen način bi umoril svojega brata Borisa. In sovražnik je položil zlo v njegovo srce, da bi naročil, naj ga umorijo na poti. Tako je poslal svoje služabnike, da ga umorijo, izbral je krivične može, jih poslal na blaženega Borisa, rekoč: »Napadite ga ponoči, umorite ga, in če se vam bo kdo upiral, tudi tega ubijte skupaj z njim.«

O, prekleti, ali si pozabil, kaj je rekel Bog Kajnu o umoru svojega brata? Kako se nisi zbal božje sodbe, ki pravi: »Če se kdo jezi na svojega brata, si zasluži sodbo in ognjene muke.«¹⁹ Ti se, prekleti, na svojega brata ne samo jeziš, temveč proti njemu pošiljaš [druge], govoreč: »Če se vam bo kdo upiral, tudi tega ubijte skupaj z njim.«

Blaženi je šel k svojemu bratu, ne da bi v svojem srcu pomislil, da bi mu brat lahko storil kar koli hudega. Prekleti pa ni zgolj mislil na zlo, temveč je tudi poslal [druge], da ga umorijo. Blaženi je šel svojo pot, veseleč se, da je njegov starejši brat sedel na očetov prestol. Prekleti pa se je žalostil, ko je slišal, da k njemu prihaja njegov brat, in ga je zato dal umoriti. In takrat so nekateri, ki so prišli k blaženemu, sporočili naslednjo novico: »Tvoj brat te hoče umoriti.« Blaženi pa ni hotel verjeti, govoreč: »Kako je lahko to res, kar sedaj govorite? Ali ne veste, da sem jaz mlajši in svojemu starejšemu bratu nisem nasproten?« Čez dva dni so zopet prišli, ga obvestili o vsem, kar se je dogajalo, in da je njegov brat sveti Gleb zbežal. Ko je to slišal, je blaženi govoril takole: »Blagoslovljen bodi Bog! Ne odidem, ne zbežim od tod, prav tako se ne bom zoperstavil svojemu starejšemu bratu, temveč kakor je Bogu po volji, tako naj bo. Raje umrem tukaj kakor v drugi deželi.« Zatem so mu odgovorili vojščaki, ki so bili z njim in z njim hodili na bojne pohode – bilo jih je do osem tisoč, vsi pod orožjem –, rekoč: »Mi, o, vladar smo po tvojem blagem očetu dani v tvoje roke. Šli bomo bodisi s teboj bodisi sami in tako tega [Svjatopolka] s silo izgnali iz mesta, tebe pa bomo povedli, kajti pred nas te je postavil tvoj blagi oče.« Ko je to slišal blaženi, resnično usmiljen, ki je zanje skrbel kakor za svoje brate, jim je

18 To interpretacijo okoliščin Abelovega umora je mogoče najti v »Desetem odgovoru« svetega Atanazija Aleksandrijskega (296/298–373), objavljenem v: Migne, Jean-Paul, ur. 1857. *Patrologiae cursus completus. Series Graeca*, zv. 28, col. 601. Pariz: Petit-Montrouge.

19 Prim. 1 Jn 3,15.

dejal: »Ne, moji bratje, ne, očetje, ne jezite na tak način mojega gospoda brata, sicer vas bo začel zasledovati. Bolje je namreč, da umrem jaz sam kakor toliko duš. Povrhu vsega se starejšemu bratu ne smem upirati, sicer ne ubežim božji sodbi. Prosim vas, moji bratje in očetje, odidite na svoje domove, jaz pa grem, padel bom pred noge svojega brata. Morda se me usmili, če me vidi, in me ne umori. Zelo vas prosim.«

In vse je poljubil in jih tako odpustil. Sam pa je tisti dan s služabniki preživel na onem kraju, saj je poslal prošnjo bratu. Ko pa je ta ujel [Borisovega] služabnika, ga je zadržal, saj je neusmiljeni že poslal [druge] nad blaženega, da bi ga umorili. Ko je blaženi videl, da se njegov služabnik ni vrnil, je vstal in sam šel k svojemu bratu. Ko je odhajal, so ga zopet obvestili, takole govoreč: »Tvoj brat je naročil, naj te umorijo in že se približujejo.« Blaženi pa se je ozrl v nebo, rekoč: »Gospod Vladar Jezus Kristus, ne pusti me umreti, temveč svojo močno roko razprostri name grešnega in slabega. Reši me pred jezo tistih, ki gredo nadme, reši me v tej uri, saj si ti edini resnični Bog, tebi gre slava na veke. Amen.«

Takrat je [Boris] ukazal, naj mu postavijo šotor, šel vanj in se, moleč k Bogu, s solzami klanjal, dokler so mu dopuščale moči; naposled je padel na svoje ležišče in se, moleč k Bogu, goreče jokal. Ko je nastala noč, je svojim služabnikom ukazal prinesiti svečo in vzel je knjige in začel brati. In poslani so prihajali, rjoveč kakor divje zveri, kakor da bi hoteli požreti blaženega. Ko je blaženi slišal, kako se mu približujejo, je ukazal duhovniku odpeti jutranjice in brati sveti evangelij, saj je bila nedelja. In sam je začel peti, takole govoreč: »Gospod, kako so se namnožili tisti, ki me žalostijo? Mnogi so stopili name, mnogi govorijo o moji duši: 'V svojem Bogu nima rešitve.' Ti, Gospod, si moj zagovornik«,²⁰ in ostanek psalma. Hudobneži, ki so prišli, pa si niso upali napasti pravičnega, Bog jim ni pustil, dokler jutranjice niso bile končane. Tako je [Boris] po koncu [jutranjic] vse poljubil, se ulegel na svojo posteljo in spregovoril krivičnikom, rekoč: »Vstopite, bratje, izpolnite voljo tistega, ki vas je poslal.« In oni so ga napadli kakor divje zveri in ga zabadli s svojimi kopji. In takrat je eden izmed njegovih bližnjih služabnikov padel nanj, tudi njega so prebodli.²¹

In ker so [morilci] menili, da je blaženi mrtev, so odšli ven. Blaženi pa je skočil iz šotora, bil je zamaknjen, in dvignil roke v nebo, začel moliti, takole govoreč: »Zahvaljujem se ti, moj Vladar Gospod Bog, da si mene, ki sem nevreden,

20 Prim. Ps 3,12–15.

21 Gre za služabnika Georgija, ki ga v vnosu za leto 6523 (1015) omenja letopisno poročilo o smrti Borisa in Gleba, vključeno v *Pripoved o minulih letih*.

napravil za vrednega, da se pridružim trpljenju tvojega Sina, našega Gospoda Jezusa Kristusa. Na svet si namreč poslal svojega edinorojenega Sina, ki so ga krivični predali v smrt. In tako je tudi mene poslal [moj] oče, da svoje ljudi rešim pred njemu nasprotnimi pogani, in sedaj so me ranili služabniki mojega očeta. Toda, Vladar, odpusti jim grehe, meni pa daj pokoj s svetimi in ne daj me v roke sovražnikom, kajti ti si moj zaščitnik, Gospod, in v tvoje roke izročam svojega duha.« Ko je to izrekel, je pritekel eden izmed morilcev in ga zabodel v srce.

In tako je blaženi Boris, štiriindvajsetega dne meseca julija, izročil dušo v božje roke. Ko so vzeli njegovo častito telo, so ga nesli v mesto imenovano Višgorod, ki je od prestolnega mesta Kijeva oddaljeno petnajst stadijev, in telo blaženega Borisa položili v tamkajšnjo cerkev svetega Vasilija [/Bazilija].

In prekleti je izvedel, da je v polnočne dežele zbežal sveti Gleb. Tja je poslal [ljudi], da bi tudi njega umorili. O, neusmiljenost prekletega! Ker mu ni bila dovolj že smrt enega brata, je poslal [morilce] še na drugega, rekoč: »Bodite hitrejši, ubijte ga.« Ti so ga zasledovali s hitrim čolnom, gnali so se za svetim Glebom mnogo dni. In ko so se že približevali, so nenadoma videli tiste, ki so bili skupaj s svetim, ki so šli v svoj čoln, zgrabili za orožje in se jim hoteli upreti. Sveti Gleb pa jih je prosil, naj se jim ne upirajo, govoreč jim: »Bratje moji, če se jim ne bomo uprli, če me bodo ujeli, me ne bodo umorili, temveč me bodo privedli k mojemu bratu, in če me bo videl, se me bo usmilil in me ne bo umoril. Če pa se jim uprete, vas bodo posekali, mene pa ubili. Zato vas prosim, bratje moji, ne upirajte se jim, temveč odrinite k bregu in jaz bom v svojem čolnu šel na sredo reke in oni naj pridejo k meni. In videli bomo, ali so prišli v miru ali ne, a če me bodo imeli, me ne bodo umorili, temveč me bodo, kakor sem že prej rekel, privedli k mojemu bratu. Ko me bo videl, se me bo usmilil in me ne bo umoril. Vi samo malo odrinite k bregu in se jim ne upirajte.« Ti, ki so poslušali svetega, so odšli k bregu, žalujoč za svetim in pogosto ozirajoč se [za njim], saj so hoteli videti, kaj se bo s svetim zgodilo.

Sveti pa jih je prosil, varujoč jih, da ne bi umorili še njih in prelili nedolžno kri. Sveti je bil namreč pripravljen umreti za vse in jih je zato odpustil, sam pa je skupaj s služabniki sredi reke plul v čolnu. Ko so prekleti [Svjatopolkovi možje] videli sredi reke pluti osamljen čoln in svetega v njem, so se pognali za njim kakor divje zveri. Ko je sveti videl, da gredo nadenj, se je ozrl v nebo in zaklical, takole govoreč: »Sodi, Gospod, tiste, ki mi prizadevajo bolečino, in obrani tiste, ki se borijo z menoj. Primi za orožje in ščit in priskoči mi na pomoč. Vzemi v roke orožje in zaustavi tiste, ki me preganjajo. Reci moji

duši: 'Jaz sem tvoje rešenje', da bodo osramočeni tisti, ki hočejo dobiti mojo dušo. Naj se vrnejo nazaj in bodo osramočeni tisti, ki tvojemu služabniku želijo hudo, naj bo njihova pot tema in pohujšanje«,²² in sveti je izrekel ostanek psalma. In krivični so se približali in ujeli čoln s kavlji in ga privlekli k sebi, tisti pa, ki so bili skupaj s svetim v čolnu, so spustili vesla, sedeli, se spominjali svetega in za njim jokali.

Za svetim je sedel starešina kuharjev²³ in krivični so mu ukazali, naj zakolje svetega Gleba: »Vzemi nož, zakolji svojega gospoda, da ne bi [tudi ti] umrl hude smrti.« Prekleti kuhar se ni ravnal po tistem, ki se je vrgel pred svetega Borisa, temveč je postal podoben izdajalcu Judi.²⁴ Izvlekel je svoj nož in prijel svetega Gleba za častito glavo, ker ga je hotel zaklati. Sveti Gleb je molčal kakor nedolžno jagnje; vse svoje misli je imel pri Bogu in se ozrl v nebo, takole moleč: »Moj Gospod Jezus Kristus, sliši me v tej uri in me naredi vrednega, da se pridružim tvojim svetim. Tako, o, Vladar, kakor je bil v starih časih na ta dan pred tvojim žrtvenikom zaklan Zaharija,²⁵ tako sem sedaj jaz zaklan pred teboj, Gospod. Toda, Gospod, Gospod, ne spominjaj se mojih preteklih prestopkov, temveč reši mojo dušo, da je ne omadežuje hudobna svetloba nasprotnikov, temveč da jo sprejmejo tvoji sveti angeli, kajti ti si Gospod, moj Odrešenik. Tem pa, ki to počnejo, odpusti. Kajti ti si resnični Bog, tebi slava na veke. Amen.« Ko je sveti Gleb to rekel, je zgoraj omenjeni kuhar šel na kolena, svetega zgrabil za glavo in mu prerezal grlo. In tako je sveti Gleb svojo dušo izročil v božje roke petega dne meseca septembra.

Prekleti so telo svetega odnesli, odvrkli so ga v puščino pod klado. In tako so odšli k prekletemu, ga obvestili o vsem, kar so storili svetemu. Ko je to slišal, neusmiljeni tega ni obžaloval; ne samo, da se ni poboljšal, temveč je začel preganjati tudi druge brate, hoteč vse pobiti in sam zavladati nad vsemi pokrajini. Toda »Bog, ki pozna skrivnosti srca in želi človeka rešiti in ga privedi k pravemu razumu,«²⁶ prekletemu ni pustil, da bi to naredil, temveč je deželo rešil pred njim. Ljudje so se [mu] uprli in ga izgnali ne le iz mesta, temveč iz vse dežele. Zbežal je v tuje dežele in tam končal svoje življenje in izdihnil. Za

22 Prim. Ps 34,1–6.

23 Letopisno poročilo v *Pripovedi o minulih letih* posreduje tudi njegovo ime – Torčin, kar pomeni »Turek«.

24 Mišljen je apostol Juda Iškarijot, ki je izdal Jezusa Kristusa v smrt v zameno za podkupnino, ki jo je prejel od judovskih velikih duhovnikov; prim. Mt 26,14.47; Mr 14,10.42; Lk 22,1.47; Jn 13,18; Jn 18,1.

25 Prim. Mt 23,25.

26 Prim. Ps 43,22; 1 Tim 2,4.

grešnika je smrt huda; mnogi govorijo, kako so ga videli v temi kakor [nekoč] odpadniškega Julijana.²⁷

Tako je po smrti prekletega oblast prevzel brat blaženih po imenu Jaroslav in ta je bil starejši od blaženih. Ta je bil pravičen in tih mož, hodil je po poti božjih zapovedi. Knez [Jaroslav], ki je ljubil Kristusa, je ukazal poiskati telo svetega Gleba, ki so ga dolgo časa iskali, a ga niso našli. Čez eno leto so nekoč lovci med hojo našli telo svetega, ki je ležalo ohranjeno; niti zveri niti ptice se ga niso dotaknile. Nato so šli v mesto in obvestili mestnega starešino. Ko se je ta odpravil [tja] s služabniki, je videl svetega, ki je blestel kakor blisk. In starešina se je prestrašil, svojim služabnikom je ukazal, naj na tistem kraju stražijo telo svetega, dokler ne obvesti Jaroslava, ki je ljubil Kristusa in je takrat zasedal prestol svojega očeta. Ko je o tem slišal, je [Jaroslav] napisal pismo mestnemu starešini, naj kmalu pošlje telo svetega Gleba v prej omenjeno mesto, kjer je bilo položeno telo blaženega Borisa. Starešina je nato ukazal služabnikom, naj pripravijo čoln. In tako so vzeli telo svetega Gleba, s svečami in kadilom in z velikimi častmi so ga nesli v čoln in tako odpluli. In ob ugodnem vetru so pripluli v znamenito mesto in tam položili telo svetega Gleba k Borisu v cerkev svetega Vasilija, kjer je Bog zaradi sebi všečnih [Borisa in Gleba] naredil mnoge čudeže.

To sem jaz grešni napisal o življenju in smrti svetih blaženih strastotrpcev Borisa in Gleba. Če bo Bog hotel, pa bom nekaj napisal tudi o njunih čudežih – v slavo in čast velikemu našemu Bogu Odrešeniku Jezusu Kristusu in z njim v slavo Očetu s Presvetim Duhom, sedaj in vselej in na veke vekov. Amen.

27 Omemba se nanaša na rimskega cesarja Julijana Odpadnika (361–363), pobudnika obnovitve poganskih kultov v času, ko je v cesarstvu že začelo prevladovati krščanstvo.

Simon Malmenvall

Branje o Borisu in Glebu: **reprezentacija verskega in političnega zglada¹**

Narativni teksti

Različice hagiografskih zgodb o knežjih bratih Borisu in Glebu je mogoče najti v več vzhodnoslovanskih narativnih tekstih, napisanih v cerkvenoslovanskem jeziku, ki so v ruski literarnovedni tradiciji označeni z izrazom »boriso-gleb-ski cikel« (борисоглебский цикл). Skupino najzgodnejših pričevanj, nastalih ob koncu 11. ali na začetku 12. stoletja, tvorijo trije teksti: poročilo o Borisovi smrti, ki ga zaključuje posmrtni hvalilni govor (evlogija) v čast svetima bratoma, vključen v najstarejši staroruski letopis *Pripoved o minulih letih* oziroma njegov vnos za leto 1015; anonimna hagiografija *Pripoved, trpljenje in pohvala svetih mučeničkov Borisa in Gleba* (csl. Сказание, и страсть, и похвала, святую мученику Бориса и Глѣба); hagiografija meniha Nestorja iz Kijevsko-pečerske lavre *Branje o življenju in smrti blaženih strastotrpcev Borisa in Gleba* (csl. Чтение о житии и погублении блаженую страстотерпцю Бориса и Глѣба). Našteta najzgodnejša pričevanja o Borisu in Glebu poleg *Življenja Teodozija Pečerskega*, ki ga je v zadnji petini 11. stoletja sestavil že omenjeni menih Nestor, pomenijo tudi začetek domače, izvirne hagiografske produkcije v Kijevski Rusiji.²

1 Pričujoče besedilo predstavlja predelano različico članka istega avtorja z naslovom »Narativni teksti o Borisu in Glebu med posredovanjem političnega zglada in tolmačenjem zgodovine«, ki je bil objavljen v *Slavistični reviji* 65 (2017), št. 2, 312–322.

2 Милютенко 2006, 10; 57–58; Сенюк 1993, 227; 400–403; Александров 2010, 351–352; Malmenvall 2017, 313.

Čeprav v ruskem in zahodnem zgodovinoписju ni splošno sprejetega stališča o času nastanka posameznih tekstov boriso-glebskega cikla, se večina raziskovalcev že od začetka 20. stoletja nagiba k mnenju, da je najstarejše poročilo o Borisovi smrti skupaj z evlogijo v čast svetima bratoma vključeno v *Pripoved o minulih letih*, žanrsko pa je bolj podobno (kratki) hagiografiji kakor letopisnemu vnosu. Letopisno poročilo je morda nastalo že pred prvo fazo kanonizacije Borisa in Gleba leta 1072 ter tako služilo kot apologija njune uradno še nepriznane svetosti. Verjetno drugi najstarejši in obenem po številu ohranjenih rokopisov – kar dvesto šestindvajset – najbolj razširjen izmed navedenih virov je anonimna *Pripoved, trpljenje in pohvala*. Razvrstitev besedila, še bolj pa slog pripovedi, nasičen z antitezami,³ izpovednimi monologi, biblijskimi odlomki in reminiscencami, priča o mojstrstvu hagiografa, ki mu je uspelo prikazati protislovno doživljanje čustev v človeški duši. Zagotovo ne najstarejši in morda celo najmlajši izmed zgoraj naštetih virov pa je Nestorjevo *Branje*, ki je tudi slogovno in idejno najbolj izdelan tekst v celotnem boriso-glebskem ciklu. *Branje* tvorita dva dela: hagiografija v ožjem smislu, ki je posvečena smrti knežjih bratov, in poročilo o čudežih kot začetku širjenja njunega kulta do sedemdesetih let 11. stoletja. Čeprav se *Branje* v dejstvih opira na anonimno *Pripoved, trpljenje in pohvalo*, je menih Nestor sestavil lastno, notranje zaključeno interpretacijo dogodkov. Od ostalih del boriso-glebskega cikla se omenjena hagiografija razlikuje zlasti po svoji poglobljeni zgodovinsko-teološki refleksivnosti in slogovni izpiljenosti. Najopaznejši literarni dosežek *Branja* je pri tem uravnoteženost med ekspresivno, z biblijskimi reminiscencami nasičeno pripovedjo in nezapletenimi stavčnimi zgradbami.⁴ V nadaljevanju je med navedenimi teksti posebej osvetljeno prav Nestorjevo *Branje*.

(Literarno)zgodovinsko ozadje

Boris in Gleb, krstno Roman in David,⁵ sta bila sinova kijevskega kneza Vladimirja Svjatoslaviča (980–1015), krstno Vasilija. Kijevski knez Vladimir je izhajal

3 Npr. Svjatopolk – Boris in Gleb, uboj – žrtev, hudičev naklep – božja milost, strah pred izgubo oblasti – strah pred prelivanjem krvi, minljivost zemeljske oblasti – neminljivost večnega življenja.

4 Милютенко 2006, 10–11; 57–58; 134; 141–142; 146; 161–164; 179–183; 249–250; 256–260; 269–277; Шахмагов 2001, 29–33; 53–54; 72–75; 385; 417–422; Senyk 1993, 227; 401–402; Müller 1967, xi–xvii; Подскальски 1996, 186–188; Hollingsworth 1992, XXXV–XXXVI; Щапов 2003, 197–199.

5 Vse do začetka 14. stoletja so se rojstna oziroma posvetna (po izvoru v veliki večini slovanska) imena staroruskih knezov običajno razlikovala od njihovih krščanskih (po izvoru povečini grških) imen, ki so jih dobili ob krstu. O knežjih imenih v Stari Rusiji gl. Литвина in Успенский 2006.

iz rodbine Rjurikovičev, ki je od druge polovice 10. stoletja vladala nad celotnim vzhodnoslovanskim ozemljem. Vladimir se kot vladar ni izkazal zgolj s svojimi uspešnimi vojaškimi pohodi oziroma ozemeljskimi osvojitvami, temveč je postal znan tudi kot »krstitelj« vzhodnih Slovanov. Ob koncu 10. stoletja, leta 988 ali 989, je namreč preko bizantinskega posredništva samostojno sprejel krščansko vero in jo razglasil za državno vero Kijevske Rusije.⁶ Nedolgo pred Vladimirjevo smrtjo leta 1015 je njegov sin Jaroslav, takratni knez v Novgorodu na severu staroruskega ozemlja, nastopil proti svojemu očetu in mu prenehal plačevati dajatve. Novgorod pa je kmalu zatem dosegla novica o Vladimirjevi smrti. Jaroslavu je uspelo prepričati Novgorodčane v boj za kijevski prestol, da bi bilo tako mogoče premagati Svjatopolka, starejšega sina pokojnega Vladimirja, ki je v vmesnem času prevzel oblast nad Kijevom in dal umoriti svoja mlajša brata Borisa in Gleba.⁷ To je povzročilo spor med Vladimirjevimi potomci, ki se je razplamtel v prvo dinastično vojno krščanskega obdobja Stare Rusije. Leta 1019 je Jaroslav dokončno premagal Svjatopolka v bitki pri reki Altii vzhodno od Kijeva. Po porazu je Svjatopolk zbežal neznan kam. Zahvaljujoč svoji zmagi v bitki pri Altii, je Jaroslav zavladal nad zahodnim delom Kijevske Rusije, leta 1036, po smrti brata Mstislava, pa je svojo oblast razširil na celotno starorusko ozemlje.⁸

Literarna podoba svetih knežjih bratov, navzoča v različnih tekstih boriso-glebskega cikla, se je izoblikovala približno sto let po njuni smrti, na prehodu iz 11. v 12. stoletje. Zanj je značilno prepletanje religiozne in politične motivacije lastnega časa.⁹ Namesto trpljenja za vero oziroma smrti v rokah nekristjanov, ki je bila predpogoj pri kanonizacijah »klasičnih« mučencev iz prvih stoletij krščanstva, sta Vladimirjeva sinova svetost dosegla skozi zavrnitev upiranja zlu z nasiljem in brezpogojno spoštovanje volje starejšega brata Svjatopolka. Veličina njunega podviga je bila torej v odpovedi minljivi zemeljski oblasti oziroma slavi, posnemanju zglede Jezusa Kristusa, ki je krog nasilja prekinil s prostovoljnim sprejetjem smrti na križu, in spoštovanju načela o brezpogojni podreditvi starejšemu v rodbini. Starešinsko načelo je od sredine 11. stoletja predstavljalo – dejansko sicer neupoštevan – temelj politične ureditve v Kijeviski Rusiji. Skupaj s poudarjanjem prednosti »nebeških« dobrin pred zemeljskimi in svojevrstno sakralizacijo starešinskega načela je literarna podoba Borisa in Gleba kazala tudi na legitimnost Jaroslavove vladavine. Premagani Svjatopolk je bil namreč diskreditiran kot bratomorilec, Jaroslav

6 Malmenvall 2015, 184–90; Ostrowski 2004, 1020–1027; Malmenvall 2017, 313–314.

7 Malmenvall 2015, 190–191; Malmenvall 2017, 314.

8 Malmenvall 2015, 191–192; Senyk 1993, 225–228; Malmenvall 2017, 314.

9 Senyk 1993, 231–233; Malmenvall 2017, 314.

pa je bil prikazan kot zaščitnik in nadaljevalec Vladimirjeve dediščine.¹⁰ V boriso-glebskem ciklu se odražajo splošne značilnosti staroruske literature kijevskega obdobja oziroma njenega »monumentalnega historizma«. Omenjeni idejno-literarni sistem opredeljuje religiozno in hkrati patriotsko samoosmišljanje nedavne vzhodnoslovanske zgodovinske izkušnje v kontekstu svetovne zgodovine in v luči božje previdnosti. Sinteza religioznega in patriotskega se pri Borisu in Glebu kaže predvsem v tem, da jima je pripisana vloga »nebeških zaščitnikov« Stare Rusije, še posebej v odnosu do njene politične (ne)enotnosti od sredine 11. stoletja naprej.¹¹

Vsebina *Branja*

Nestorjevo *Branje* se pričinja z obsežnim historiozofskim uvodom, v katerem hagiograf našteva poglobitve duhovne dogodke od stvarjenja sveta do svoje lastne sodobnosti. Uvod odraža splošno razširjeno srednjeveško krščansko prepričanje o svetovnem zgodovinskem procesu, ki predstavlja boj med dobrim in zlom, Bogom in hudičem, kjer pa Bog izide kot končni zmagovalec.¹² V tem pogledu se kot najpomembnejši dogodek v zgodovini Stare Rusije kaže uradno sprejetje krščanstva pod Vladimirjem Svjatoslavičem.

Tako se je tudi temu Vladimirju prikazal Bog, da bi postal kristjan, dobil je ime Vasilij. [...] Poslušajte o čudežu, napolnjenim z milostjo, kako tisti, ki je včeraj vsem zapovedoval prinašati žrtve malikom, danes ukazuje krst v imenu Očeta in Sina in Svetega Duha. Včeraj ni vedel, kdo je Jezus Kristus, danes pa je njegov oznanjevalec, včeraj se je imenoval helen¹³ Vladimir, danes pa se imenuje kristjan Vasilij. V Rusiji se je pojavil drugi Konstantin.

Po uradnem pokristjanjenju sta Boris in Gleb, dve »svetli zvezdi« rodbine Rjurikovičev, postali žrtvi oblastiteljnega Svjatopolka, v čigar srce je »vstopil hudič«, ki ni mogel sprejeti oslavitve poganstva na račun krepitve krščanstva.

10 Podlesnik 2009, 33–34; Malmenvall 2017, 314.

11 Лихачёв 1997а, 8–10; Лихачёв 1997б, 529; Malmenvall 2017, 314.

12 Успенский 2000, 48–49; Hollingsworth 1992, XXIII; XXXIV–XXXV; Malmenvall 2017, 315.

13 V cerkvenoslovanskem izvirniku se na tem mestu nahaja izraz »Helen« (csl. *елун*) oziroma po smiselnem prevodu »Stari Grk«, ki se navezuje na predkrščansko antično grško kulturo. Vzhodnoslovanska poganska preteklost je na tak način vzporejana in skorajda izenačena s starogrško. Omenjena podrobnost predstavlja enega izmed primerov staroruskega posnemanja in prilagajanja bizantinskih (»grških«) vzorcev na področju konceptov in predstav, povezanih s krščansko vero in osmišljanjem zgodovine.

Ali ne vidite, bratje, neusmiljenosti prekletega? Ali ne vidite, da se je razodela neusmiljenost drugega Kajna? Pravijo, da ko je Kajn razmišljal, kako ali na kakšen način bi umoril svojega brata Abela, ni vedel, kako se zgodi smrt. In tako mu je sovražnik hudič spečemu ponoči razkril, kako se izvrši umor. Ko je vstal, je ubil svojega brata Abela, kakor je videl v spanju. Tudi temu [Svjatopolku] se je razkrilo nekaj podobnega. Razmišljal je namreč, kako in na kakšen način bi umoril svojega brata Borisa. In sovražnik je položil zlo v njegovo srce, da bi naročil, naj ga umorijo na poti.

Kakor je v Stari zavezi hudič uspel prepričati ljudi, naj se klanjajo malikom in ubijajo preroke, tako je tudi v času in prostoru Kijevske Rusije prepričal Svjatopolka, naj izvrši bratomor, tj. uboj dveh nedolžnih bratov Borisa in Gleba kot dveh staroruskih likov, ustrežajočih starozavezni podobi pravičnega Abela. Svjatopolk, staroruski Kajn, je svojo dušo izročil določenemu maliku, maliku oblastiželjnosti, ki mu je pretrgal odnos z Bogom in njegovimi brati. Na podlagi takšnega pojmovanja Nestor dejanja Borisa in Gleba simbolno vzporeja z odrešilno in prostovoljno Kristusovo daritvijo na križu. Takšno pojmovanje mučeništvu knežjih bratov podeljuje poseben zgodovinski in duhovni pomen. Nedavna zgodovinska izkušnja Kijevske Rusije je na tak način umeščena v biblijski kontekst božje previdnosti. Glede na Prvo Mojzesovo knjigo (Genezo) se zgodovina človeštva po izgonu iz raja pričinja s Kajnovim ubojem brata Abela – podobno se tudi zgodovina Kijevske Rusije po uradnem pokristjanjenju pričinja s Svjatopolkovim zločinom in svetostjo Borisa in Gleba.¹⁴

Zadnje dneve Borisovega življenja Nestor opisuje izrazito vzneseno, pri čemer najpomembnejšo vlogo igrajo svarila Borisovega vojaškega spremstva oziroma njegovih družinikov pred Svjatopolkovimi namerami.

»Blagoslovljen bodi Bog! Ne odidem, ne zbežim od tod, prav tako se ne bom zoperstavljal svojemu starejšemu bratu, temveč kakor je Bogu po volji, tako naj bo. Raje umrem tukaj kakor v drugi deželi.« Zatem so mu odgovorili vojščaki, ki so bili z njim in z njim hodili na bojne pohode – bilo jih je do osem tisoč, vsi pod orožjem –, rekoč: »Mi, o, vladar smo po tvojem blagem očetu dani v tvoje roke. Šli bomo bodisi s teboj bodisi sami in tako tega [Svjatopolka] s silo izgnali iz mesta, tebe pa bomo povedli, kajti pred nas te je postavil tvoj blagi oče.« Ko je to slišal blaženi, resnično usmiljen, ki je zanje skrbel kakor za svoje brate, jim je dejal: »Ne, moji bratje, ne, očetje, ne jezite na

14 Милютенко 2006, 258–260; Успенский 2000, 32–35; 38–39; 47; Подскальски 1996, 195; Malmenvall 2017, 315.

tak način mojega gospoda brata, sicer vas bo začel zasledovati. Bolje je namreč, da umrem jaz sam kakor toliko duš. Povrhu vsega se starejšemu bratu ne smem upirati, sicer ne ubežim božji sodbi. Prosim vas, moji bratje in očetje, odidite na svoje domove, jaz pa grem, padel bom pred noge svojega brata. Morda se me usmili, če me vidi, in me ne umori. Zelo vas prosim.«

Družiniki pred kneza postavljajo dve izbiri – bodisi beg bodisi oborožen odpor. Boris družinikov ne upošteva in sprejme svojo lastno rešitev, tj. žrtvovanje samega sebe za preprečitev nadaljnjega prelivanja krvi in ohranitev življenja nedolžnih ljudi. Zatem Boris odpotuje v Kijev, da bi se podredil Svjatopolkovi volji. Borisa kmalu dohitijo morilci, ki jih je poslal Svjatopolk, in ga skupaj z enim izmed njegovih služabnikov prebodejo s kopji. Nato Borisovo telo prenesejo v mesto Višgorod severno od Kijeva in ga pokopljejo ob tamkajšnji cerkev svetega Bazilija [/Vasilija].¹⁵

V skladu z *Branjem* se ob smrti Vladimirja Svjatoslaviča njegov mlajši sin Gleb nahaja v Kijevu. Ko Gleb prejme novico o tem, da Svjatopolk namerava umoriti Borisa, se odloči zbežati proti severu k »drugemu bratu«, najverjetneje novgorodskemu knezu Jaroslavu. Po Borisovi smrti Svjatopolk svojim vojščakom ukaže zasledovati bežečega Gleba in ti ga kmalu ujamejo v čolnu.¹⁶ Glebovi družiniki so, kakor v Borisovem primeru, pripravljeni braniti svojega kneza. Gleb pa jim naroči, naj se umaknejo k rečnemu bregu in ga pustijo samega. Morilci, ki jih je poslal Svjatopolk, prevzamejo čoln in takoj zatem ukažejo Glebovemu kuharju, naj mu prereže vrat. V zadnji molitvi pred smrtjo Gleb svojo usodo primerja s pravičnim Zaharijo iz Stare zaveze, ki je bil umorjen pred oltarjem v jeruzalemskem templju.¹⁷

»Moj Gospod Jezus Kristus, sliši me v tej uri in me naredi vrednega, da se pridružim tvojim svetim. Tako, o, Vladar, kakor je bil v starih časih na ta dan pred tvojim žrtvenikom zaklan Zaharija,¹⁸ tako sem sedaj jaz zaklan pred teboj, Gospod. Toda, Gospod, Gospod ne spominjaj se mojih preteklih prestopkov, temveč reši mojo dušo, da je ne omadežuje hudobna svetloba nasprotnikov, temveč da jo sprejmejo tvoji sveti angeli, kajti ti si Gospod, moj Odrešenik. Tem pa, ki to

15 Милютенко 2006, 262–265; Malmenvall 2017, 316.

16 Nestor ne posreduje natančnih podatkov o kraju ujetja. Glede na ostale tekste boriso-glebskega cikla je bil Gleb najverjetneje ujet nedaleč od Smolenska, kjer se reka Smjadina izliva v Dneper.

17 Милютенко 2006, 261; 265–267; Подскальски 1996, 195; Успенский 2000, 36–39; Malmenvall 2017, 316.

18 Prim. Mt 23,25.

počnejo, odpusti. Kajti ti si resnični Bog, tebi slava na veke. Amen.« Ko je sveti Gleb to rekel, je zgoraj omenjeni kuhar šel na kolena, svetemu zaklal glavo in mu prerezal grlo. In tako je sveti Gleb svojo dušo izročil v božje roke.

Svetost in politika

Med vzhodnoslovanskimi srednjeveškimi svetniki kult Borisa in Gleba ni bil zgolj najbolj razširjen, temveč se je pojavil že v najzgodnejšem obdobju krščanske Stare Rusije. Prvi korak do uradne kanonizacije knežjih bratov, ki je bil sprva omejen na ljudsko čaščenje, se je zaključil s potrditvijo kijevskega metropolita Georgija leta 1072. Leta 1115 pa se je zgodil naslednji korak, ki je pomenil dokončno kanonizacijo knežjih bratov. Takrat so bile njune relikvije prenesene v novo cerkev v Višgorodu, posvečeno knežjima bratoma.¹⁹ Kot svetnika sta Boris in Gleb spadala v kategorijo strastotrpcev (csl. *страстотрпыцы*). Izraz strastotrpec v pravoslavnem svetu označuje posebno vrsto svetnikov, za katere je značilna mučeniška smrt – toda ne mučeništvo kot posledica sovraštva do krščanske vere same po sebi, temveč dejanj kristjanov samih, navadno v povezavi z njihovimi političnimi ali materialnimi interesi.²⁰

Kult Borisa in Gleba je politični pomen pridobil šele na začetku 12. stoletja, tj. v obdobju skorajda stalnih dinastičnih sporov in od tod izhajajočih delitev ozemlja Kijevske Rusije na posamezne polsamostojne kneževine. Od takrat naprej sta Boris in Gleb v zavesti vzhodnoslovanskih piscev in cerkvenih dostojanstvenikov vse bolj začela igrati vlogo nebeških priprošnjikov rodbine Rjurikovičev in svetih zaščitnikov domovine. Najizrazitejši primer naraščajočega političnega pomena kulta knežjih bratov se nahaja v *Pripovedi o minulih letih* in Nestorjevem *Branju*.²¹ Duhovne zasluge svetih bratov v odnosu do domovine so v *Pripovedi* povzete na sledeč način:

V neskončni radosti in v neizrekljivi svetlobi prebivata pri Vladarju nad vsemi cesarji, deleč zdravilne darove Ruski zemlji. [...] In vidva sta priprošnjika Ruske zemlje in svetilnika, ki sijeta na svet, in prosita Boga za svoje ljudi. Zato smo tudi mi dolžni dostojno

19 Милютенко 2006, 5; 54–55; 58; 279–82; Hollingsworth 1992, XXVI–XVII; Ужанков 2000, 32–38; 45–46; Malmenvall 2017, 317.

20 Malmenvall 2015, 205; Kossova 1997, 73–76; Malmenvall 2017, 317.

21 Милютенко 2006, 5; 271–272; 279–280; Hollingsworth 1992, XIV–VI; XXVII–XI; LV–VI; Подскальски 1996, 70–71; 436; Malmenvall 2017, 317.

hvaliti Kristusova strastotrpca, zvesto moleč k njima, rekoč: »Radujta se, Kristusova strastotrpca, priprošnjika Ruske zemlje, vidva namreč dajeta ozdravljenje tistim, ki k vama prihajajo z vero in ljubeznijo. Radujta se, nebeška prebivalca, v mesu sta bila angela, enako misleča služabnika, ena četa, enodušna v svetosti, zato vsem trpečim dajeta ozdravljenje. Radujta se, božje modrosti polna Boris in Gleb, ki pritekata kakor iz vodnjaka življenje prinašajoče vode ozdravljenja, vernim ljudem pritekata kakor ozdravljenje. Radujta se, bleščeči luči kakor svetloba, ki z lučjo ozarja vso Rusko zemljo, vselej odganjajoča temo z razodevanjem neomajne vere.«²²

V skladu s *Pripovedjo* in Nestorjevim pojmovanjem v njegovem *Branju* svetniški zgled Borisa in Gleba dobiva značaj političnega poduka, ki naslavlja nemoralno ravnanje nekaterih staroruskih knezov s konca 11. in začetka 12. stoletja. Pri svojih bojih za oblast so namreč pogosto bežali v sosednje dežele, nato pa so se vračali v domovino skupaj s tujimi vojskami, s pomočjo katerih niso premagovali zgolj svojih sonarodnjakov, temveč istočasno tudi pripadnike lastne knežje rodbine.²³ Iz tega razloga Nestor izraža globoko spoštovanje do Borisa in Gleba, poudarjajoč njuno zvesto izpolnitev tako religiozne kot tudi patriotske dolžnosti. Še več, različne zgodbe o svetih knežjih bratih je mogoče zanesljivo interpretirati kot poziv staroruskim knezom, naj prenehajo z bratomornimi spori in podredijo svoje osebne interese blaginji skupne domovine, tj. Kijevske Rusije.²⁴

Zgodba o Borisu in Glebu je v staroruskih literarnih delih, zavesti elite in na ravni kulta strastotrpcev doživela tolikšen odmev predvsem zaradi svoje umeščenosti v simbolno občutljiv zgodovinski kontekst in tako dobila značaj politične teologije. Smrt Borisa in Gleba namreč sodi v čas prvega dinastičnega spopada po uradnem sprejetju krščanstva – torej znotraj vsaj deklarativno že krščanske (veliko)knežje rodbine, med potomci »krstitelja« Vladimirja Svjatoslaviča, ki bi morali po tedaj veljavnih normah dajati še poseben zgled sloge in krepostnega krščanskega življenja. Zločinski uboj knežjih bratov, ki ga Svjatopolk povrh vsega ni zagrešil v (enakovrednem) boju, temveč z zvijačo in s pomočjo poslanih morilcev, je očitno nasprotoval vsemu, kar je Cerkev na

22 Ostrowski 2004, 1098–1104. Prim. tudi Glaser 2015, 87–88.

23 Knez Izjaslav Jaroslavič je na tak način ravnal dvakrat: leta 1069 in 1077, ko je osvojil Kijev s pomočjo poljske vojske. Leta 1079 pa je Staro Rusijo napadel knez Roman Svjatoslavič, čigar zavezniki so bili stepski konjeniki Polovci (Kumani) – Roman Svjatoslavič je naposled prevzel oblast v Černigovu, severovzhodno od Kijeva.

24 Милютенко 2006, 270; 273–277; Senyk 1993, 232–234; Подскальски 1996, 70–71; 436; Успенский 2000, 42; Malmenvall 2017, 317–318.

etičnem področju želela doseči v družbi novo pokristjanjene državne tvorbe. Odsotnost didaktične in obenem teološko utemeljene obsodbe tega zločina, ki se sicer izraža s pohvalo ravnanja Borisa in Gleba, bi tako pomenila nevaren precedens za številne prihodnje generacije – zgodbo o knežjih bratih je mogoče razumeti kot glas vesti v kontekstu takratnih odnosov med staroruskimi knezi, ki niso bili natančno pravno urejeni, temveč jih je na splošni ravni uravnavala ideja starešinstva, združena s krščanskim idealom bratske ljubezni.²⁵ Pomena svarila pred dinastičnimi spopadi ter posledično nespoštovanjem ljubezni do bližnjega se je očitno zavedal že veliki knez Jaroslav Modri. Po *Pripovedi* je pred smrtjo k sebi poklical svoje sinove in jih pozval, naj »Ruski zemlji« vlada-jo v pobožnosti, bratski ljubezni in spoštovanju starejšega v rodbini – v danem primeru Izjaslava, Jaroslavovega naslednika na kijevskem prestolu.²⁶

Teksti boriso-glebskega cikla kot zaključena idejna celota prinašajo tudi globoko refleksijo o položaju Kijevske Rusije v skupnosti takratnih krščanskih ljudstev in državnih tvorb, zlasti v odnosu do Bizantinskega cesarstva, nje-nega duhovnega »učitelja«, katerega kulturni zgled in mednarodni ugled je Vladimirja Svjatoslaviča spodbudil k sprejetju krščanske vere. Ena izmed ključnih prvin, opazna v vseh tekstih boriso-glebskega cikla, je prisotnost mnoštva biblijskih citatov, parafraz in reminiscenc. Stalne vzporednice z biblijskimi osebnostmi in dogodki kažejo na željo takratnih vzhodnoslovan-skih piscev, da bi razsežnost božje previdnosti potrdili tudi v okviru nedavne staroruske zgodovinske izkušnje. Mučeništvo Borisa in Gleba je na tak na-čin razumljeno predvsem kot zgodovinsko in geografsko pogojena ponovna uresničitev starozavezne zgodbe o Kajnu in Abelu. Od tod je zgodovinska usoda Kijevske Rusije predstavljena kot povsem vključena v svetovni proces zgodovine odrešenja²⁷ in polnopravni oziroma enakovredni del krščanskega sveta. V odnosu do ostalih krščanskih državnih tvorb je staroruska elita svojo domovino – ne glede na razmeroma pozno sprejetje krščanstva – dojemala kot duhovno »zrelo« in posledično enakovredno. Od tod izhaja tudi pou-darjanje dejstva, da je načelo ljubezni do sovražnikov močno vplivalo prav na dejanja predstavnikov knežje elite. Poudarjanje tega dejstva priča o dveh namerah: prvič, na opozarjanje o naraščajočem pomenu nedavno sprejetih krščanskih etičnih vrednot na področju (pre)oblikovanja družbene zavesti skozi moralni zgled junaške odločitve, ki sta jo sprejela Boris in Gleb; drugič,

25 Malmenvall 2017, 317; Толочко in Толочко 1998, 135–136; Федотов 1990, 44.

26 Ostrowski 2004, 1270–1280; Толочко in Толочко 1998, 136–137. Prim. tudi Glaser 2015, 101.

27 O konceptu zgodovine odrešenja v kontekstu Kijevske Rusije gl. Malmenvall 2015; Ostrowski 2011; Ричка 2005.

o religiozni argumentaciji legitimnosti in celo svojevrstni sakralizaciji rodbine Rjurikovičev, iz katere sta izhajala prva staroruska svetnika. Na tak način Boris in Gleb simbolno označujeta začetek krščanske zgodovine Stare Rusije, neločljivo povezane s takrat cenjenim konceptom zgodovine odrešenja, ki se nanaša na celotno človeštvo.²⁸

Strastotrpce in srednjeveška Evropa

V kontekstu zgodovine srednjeveške Evrope kult Borisa in Gleba ne predstavlja kake izolirane epizode ali izrazite vzhodnoslovanske posebnosti, temveč tvori neločljiv del določenega kulturnega pojava lastnega časa. Na prehodu iz prvega v drugo tisočletje je bilo čaščenje kraljev ali knezov, ki so jih ubili kristjani sami (njihovi sorodniki ali podaniki), splošna značilnost severnih in vzhodnih predelov Evrope oziroma takratne evropske periferije – Anglije, Skandinavije, Stare Rusije, Češke. Gre za območja, kjer je krščanska vera pomenila opazno družbeno-kulturno novost. Vse tovrstne svetnike opredeljujejo zelo sorodne, skorajda enake značilnosti: v smrtni nevarnosti se niso odločili za maščevanje svojim sovražnikom ali nadaljevanje dinastičnih spopadov, temveč so raje izbrali prostovoljno smrt oziroma samožrtvovanje za ohranitev miru v svojih domovinah. Srednjeveški sodobniki so svete strastotrpce navadno dojemali kot nosilce novega ideala krščanskega vladarja in simbole preloma z nedavno pogansko preteklostjo. Pri obravnavi tematike strastotrpcev so pisci iz periferij srednjeveške Evrope povzdigovali posebno vrsto žrtvovanja po zgledu Jezusa Kristusa kot prekinitev kroga nasilja, ki nedolžni žrtvi odpira vstop v »nebeško kraljestvo«.²⁹

Raziskovalci vzhodnoslovanske srednjeveške kulture mučeništvo Borisa in Gleba navadno vzporejajo z nasilno smrtjo češkega kneza Venčeslava (Václava) in njegove babice Ljudmile – oba sta živela v prvi polovici 10. stoletja. Vzporednica med Borisom in Venčeslavom je bila očitno prepoznana že pri staroruskih piscih samih, saj se neposredno pojavlja tako v anonimni *Pripovedi in trpljenju* kot tudi v Nestorjevem *Branju*.³⁰ Kljub temu mučeniška smrt Venčeslava in Ljudmile še zdaleč ni edina, ki bi jo bilo mogoče primerjati z

28 Malmenvall 2017, 318.

29 Милютенко 2006, 9; 14–15; 27–28; 31; 33–35; Klaniczay 2010, 288–289; 302–304; Antonsson 2010, 18; Malmenvall 2017, 318–319.

30 Милютенко 2006, 14; 18; 292; Senyk 1993, 398–400; Klaniczay 2010, 298–299; 303–304; Malmenvall 2017, 319.

zgodbo o Borisu in Glebu. Vredno je opozoriti še na usodo norveškega kralja Olafa II. Haraldsona (1016–1028), ki je krščanstvo kot državno vero uvedel na Norveškem. Kralj je umrl leta 1030 v bitki pri Stiklestadu ob zaroti, ki so jo pripravili uporni plemiči. Do Olafove kanonizacije je prišlo pod njegovim sinom Magnusom Dobrim (1035–1045), govornice o čudežnih ozdravitvah nad Olafovim grobom pa so se začele širiti že takoj po njegovi smrti. Svetništvo norveškega kralja je leta 1164 na ravni celotne Katoliške cerkve potrdil papež Aleksander III. (1159–1181).³¹ V danem kontekstu je vredno upoštevati vsaj smrt in kanonizacijo Magnusa Erlendsona, jarla (grofa) na Orkneyskih otokih v sklopu Norveškega kraljestva. Jarla Magnusa je leta 1115 ubil njegov bratranec Hakon. Ko je Magnus izvedel o bratrančevi zaroti, se je odločil, da ne poseže po oboroženi oziroma nasilni obrambi in tako ohrani življenje svojih družinikov. Kakor Gleba je tudi Magnusa ubil njegov lastni kuhar. Tako kakor kijevski metropolit je tudi škof Wilhelm dvomil v svetost ubitega grofa. Od tod je mogoče upravičeno domnevati, da je lahko boriso-glebski cikel vsaj delno vplival na pisce sag in hagiografij o jarlu Magnusu Erlendsonu. Vezi med Skandinavijo (Švedsko, Norveško) in Kijevsko Rusijo so bile namreč od 10. do 13. stoletja stalne in raznovrstne. Na najvišji politični ravni so se odražale predvsem skozi sklepanje dinastičnih porok.³² Izhajajoč iz omenjenega, ne more biti izključena možnost skandinavske seznanjenosti s takrat sodobnimi staroruskimi literarnimi deli.³³ Še več, pojav kategorije strastotrpcev in obstoj literarnih vzporednic med hagiografijami o jarlu Magnusu in svetih staroruskih knežjih bratih je mogoče interpretirati kot sestavni del političnih in kulturnih medsebojnih vplivov na območju severne in vzhodne Evrope med 10. in 12. stoletjem.³⁴

Glede možnih zunanjih vplivov na nastanek kulta Borisa in Gleba velja izpostaviti dejstvo odsotnosti neposrednih vzporednic v bizantinski hagiografski tradiciji – od tod pa tudi nujnost upoštevanja širšega evropskega konteksta pri preučevanju čaščenja knežjih in kraljevih svetnikov. Različni raziskovalci so izvor morebitnih zunanjih vplivov iskali na različnih območjih tako vzhodnega

31 Милютенко 2006, 16; Antonsson 2010, 19–20; 22; Ommundsen 2010, 67; Klaniczay 2010, 300–301.

32 Konfesionalne razlike po razkolu med Katoliško in Pravoslavno cerkvijo leta 1054 niso odločilno vplivale na nadaljnji razvoj skandinavsko-staroruskih političnih in ekonomskih odnosov. V ospredju so bile vselej pragmatične koristi. O mednarodni politiki Kijevske Rusije gl. Назаренко 2001.

33 Милютенко 2006, 22–23; Antonsson in Garipzanov 2010, 7; Conti 2010, 194–195; Malmenvall 2017, 319.

34 Antonsson in Garipzanov 2010, 5; Malmenvall 2017, 319.

kot tudi zahodnega krščanskega sveta, zlasti na severnih in vzhodnih obrobjih srednjeveške Evrope, kjer je bilo čaščenje svetih vladarjev močno razširjeno. Vsa ta predvidevanja ne temeljijo toliko na zanesljivih neposrednih pričevanjih v (narativnih) tekstih, kolikor na možnostih vplivov, izpeljanih iz posrednih dokazov – povezanih s kulturnimi in literarnimi vezmi ali z razvitimi diplomatskimi stiki rodbine Rjurikovičev. Kljub posrednosti dokazov vrsta študij o značilnostih in literarno-teoloških reprezentacijah kulta Borisa in Gleba omogoča prepoznavanje pomenljivih vzporednic z dinastičnimi kulturi v evropskem srednjem veku. Odprto ostaja vprašanje, ali je obstoječe vzporednice primerneje interpretirati kot podobnosti, ki so na različnih območjih v približno istem obdobju vzniknile zaradi sorodnih družbenih razmer, ali pa kot (neposredno) prevzemanje zunanjih zgledov.³⁵ Kult Borisa in Gleba je bil v vsakem primeru prvenstveno pogojen z notranjim razvojem staroruske družbe in kulture. Nastanek kulta knežjih bratov namreč odraža specifično politično zavest v okviru staroruskega vladarskega etosa, kjer je soodvisnost med posameznim knezom in njegovimi družiniki tudi po uradnem pokristjanjenju ostala poglobitveni mehanizem razreševanja notranjih rodbinskih sporov. Čaščenje Borisa in Gleba je tako pomenilo svojevrstno sakralizacijo vladajoče rodbine ter obenem vezi med knezom in družiniki. V hagiografijah so bili tovrstni odnosi osmišljeni glede na krščanske norme in kreposti – kot denimo miroljubnost, ponižnost in ljubezen do bližnjega. Tovrstni odnosi so istočasno dobili svoj lastni verski pomen ter tako izoblikovali širši zgodovinsko-teološki okvir (okvir zgodovine odrešenja), znotraj katerega so omenjene krščanske kreposti dosegle svojo potrditev.³⁶

Zaključek

Knežja brata Boris in Gleb predstavljata prva kanonizirana svetnika v zgodovini vzhodnih Slovanov. Glede na stališča srednjeveških piscev prostovoljna žrtev omenjenih bratov ni imela zgolj religioznega pomena – po svoji vključenosti v prvi staroruski dinastični spor (1015–1019) po uradnem sprejetju krščanstva je bila tudi izrazito politično opredeljena. Boris in Gleb sta spoštovala voljo starejšega brata Svjatopolka in prostovoljno sprejela svojo smrt, da bi na tak način preprečila nadaljnje prelivanje krvi in pokazala na minljivost zemeljskih dobrin, v danem primeru politične oblasti. Najstarejši narativni/

35 Paramonova 2010, 272–272; 282.

36 Paramonova 2010, 272–272; 282.

literarni teksti, ki pripadajo boriso-glebskemu ciklu, usodo svetih bratov simbolno vzporejajo z ubojem pravičnega Abela iz Stare zaveze in odrešilno daritvijo Jezusa Kristusa na križu. V času naraščajočih nesoglasij med staroruskimi knezi je zgled Borisa in Gleba služil kot duhovni temelj za pozive k prenehanju sporov znotraj vladajoče rodbine Rjurikovičev in posledično k ohranitvi politične edinosti Stare Rusije. Poudarjanje dejstva, da sta prva kanonizirana vzhodnoslovanska svetnika izšla iz vrst politične elite, je mogoče razumeti kot pričevanje o dvojem: prvič, kot poskus prikazovanja naraščajočega pomena nedavno sprejetih krščanskih etičnih vrednot na področju (pre)oblikovanja družbene zavesti in posledično vključitve Stare Rusije v svetovno zgodovino odrešenja; drugič, kot religiozno legitimacijo in celo svojevrstno sakralizacijo rodbine Rjurikovičev.

Obstoja kategorije svetih strastotrpcev iz vrst predstavnikov posvetne elite ni mogoče šteti za posebno značilnost staroruske kulture. Pojav knežjih ali kraljevskih strastotrpcev je bil namreč splošno razširjen v državnih tvorbah na severnih in vzhodnih periferijah takratne Evrope, ki so nedavno sprejele krščanstvo kot državno religijo. V tem kontekstu je vredno omeniti vsaj dva pomenljiva primera: primer čeških svetnikov Venčeslava in Ljudmile iz prve polovice 10. stoletja in primer norveškega jarla Magnusa Erlendsona z začetka 12. stoletja.

Viri in literatura

Izdaje virov

- Glaser, Aljaž (prev.), 2015. *Pripoved o minulih letih*. Ljubljana: Znanstvena založba FF.
- Hollingsworth, Paul, ur., prev. 1992. *The Hagiography of Kievan Rus'*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Ostrowski, Donald, ur. 2004. *The Povest' vremennykh let: An Interlinear Collation and Paradosis*. Harvard: Harvard University Press.
- Лихачёв, Дмитрий С. 1997b. Сказание о Борисе и Глебе. V: *Библиотека литературы Древней Руси*, zv. 1, 328–351; 527–531. Ur. Дмитрий С. Лихачёв. Санкт-Петербург: Институт русской литературы Российской академии наук.
- Милютенко, Надежда И., ur., prev. 2006. *Святые князья-мученики Борис и Глеб: Исследования и тексты*. Санкт-Петербург: Издание Олега Абышко.

Literatura

- Antonsson, Haki. 2010. The Early Cult of Saints in Scandinavia and the Conversion: A Comparative Perspective. V: *Saints and their Lives on the Periphery: Veneration of Saints in Scandinavia and Eastern Europe (c.1000–1200)*, 17–38. Ur. Haki Antonsson in Ildar H. Garipzanov. Turnhout: Brepols.
- Antonsson, Haki, in Ildar H. Garipzanov. 2010. Introduction: The Veneration of Saints in Early Christian Scandinavia and Eastern Europe. V: *Saints and their Lives on the Periphery: Veneration of Saints in Scandinavia and Eastern Europe (c.1000–1200)*, 1–14. Ur. Haki Antonsson in Ildar H. Garipzanov. Turnhout: Brepols.
- Conti, Aidan. 2010. Aelnoth of Canterbury and Early Mythopoiesis in Denmark. V: *Saints and their Lives on the Periphery: Veneration of Saints in Scandinavia and Eastern Europe (c.1000–1200)*, 189–206. Ur. Haki Antonsson in Ildar H. Garipzanov. Turnhout: Brepols.
- Klaniczay, Gábor. 2010. Conclusion: North and East European Cults of Saints. V: *Saints and their Lives on the Periphery: Veneration of Saints in Scandinavia and Eastern Europe (c.1000–1200)*, 283–304. Ur. Haki Antonsson in Ildar H. Garipzanov. Turnhout: Brepols.
- Kossova, Alda G. 1997. *All' alba della cultura russa: La Rus' kieviana (862–1240)*. Rim: Studium.
- Malmenvall, Simon. 2015. Kijevska Rusija in Pripoved o minulih letih. V: *Pripoved o minulih letih*, 175–239. Ur. Blaž Podlesnik. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Malmenvall, Simon. 2017. Narativni teksti o Borisu in Glebu med posredovanjem političnega zgleada in tolmačenjem zgodovine. *Slavistična revija* 70, št. 2: 312–322.
- Müller, Ludolf. 1967. *Die altrussischen hagiographischen Erzählungen und liturgischen Dichtungen über die Heiligen Boris und Gleb*. München: W. Fink.
- Ommundsen, Aslaug. 2010. The Cults of Saints in Norway before 1200. V: *Saints and their Lives on the Periphery: Veneration of Saints in Scandinavia and Eastern Europe (c.1000–1200)*, 67–94. Ur. Haki Antonsson in Ildar H. Garipzanov. Turnhout: Brepols.
- Ostrowski, Donald. 2011. Pagan Past and Christian Identity in the *Primary Chronicle*. V: *Historical Narratives and Christian Identity on a European Periphery: Early History Writing in Northern, East-Central, and Eastern Europe (c.1070–1200)*, 229–253. Ur. Ildar H. Garipzanov. Turnhout: Brepols Publishers.
- Paramonova, Marina. 2010. The Formation of the Cult of Boris and Gleb and the Problem of External Influences. V: *Saints and their Lives on the Periphery: Veneration of Saints in Scandinavia and Eastern Europe (c.1000–1200)*, 259–282. Ur. Haki Antonsson in Ildar H. Garipzanov. Turnhout: Brepols.

- Podlesnik, Blaž. 2009. *Kratki pregled ruske kulturne zgodovine*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Senyk, Sophia. 1993. *A History of the Church in Ukraine: To the End of the Thirteenth Century*. Rim: Pontificio Istituto orientale.
- Александров, Александр В. 2010. *Література Київської Русі: між міфопоетикою і християнським символізмом*. Одеса: Астропринт.
- Лихачёв, Дмитрий С. 1997а. Величие древней литературы. V: *Библиотека литературы Древней Руси*, zv. 1; 7–24. Уг. Дмитрий С. Лихачёв. Санкт-Петербург: Институт русской литературы Российской академии наук.
- Литвина, Анна Ф., in Фёдор Б. Успенский. 2006. *Выбор имени у русских князей в X–XVI вв.: Династическая история сквозь призму антропониимики*. Москва: Индрик.
- Назаренко, Александр В. 2001. *Древняя Русь на международных путях: Междисциплинарные очерки культурных, торговых, политических связей IX–XII веков*. Москва: Языки русской культуры.
- Подскальски, Герхард. 1996. *Христианство и богословская литература в Киевской Руси (988–1237 гг.)*. Рев. Александр Н. Назаренко. Санкт-Петербург: Византинороссика.
- Ричка, Володимир. 2005. *»Київ–Другий Єрусалим« (з історії політичної думки та ідеології середньовічної Русі)*. Київ: Інститут історії України.
- Толочко, Олексій П., in Петро П. Толочко. 1998. *Київська Русь*. Київ: Альтернативи.
- Успенский, Борис А. 2000. *Борис и Глеб: Восприятие истории в Древней Руси*. Москва: Языки русской культуры.
- Ужанков, Александр Н. 2000. Святые страстотерпцы Борис и Глеб: К истории канонизации и написания Жития. *Древняя Русь: Вопросы медиевистики* 1, št. 1: 21–50.
- Федотов, Георгий П. 1990. *Святые Древней Руси*. Москва: Московский рабочий.
- Шахматов, Александр А. 2001. *Разыскания о русских летописях*. Москва: Кучково поле, Академический проект.
- Щапов, Ярослав Н. 2003. *Письменные памятники истории Древней Руси*. Москва: Русско-Балтийский информационный центр БЛИЦ.

Žitje našega prečastitega očeta Teodozija, igumna Pečerskega (prev. Aljaž Glaser)

Tekst *Žitja* sledi zadnji cerkvenoslovansko-ruski znanstvenokritični izdaji, ki jo je leta 1997 pripravil ruski filolog in medievist Oleg V. Tvorogov. Omenjena izdaja je izšla v prvem zvezku znanstvene zbirke staroruskih tekstov pod uredništvom ruskega literarnega zgodovinarja Dmitrija Sergejeviča Lihačova (prim. Творогов, Олег В. ur., prev. 1997. Житие Феодосия Печерского. V: *Библиотека литературы Древней Руси*, zv. 1, 352–433; 531–534. Ur. Дмитрий С. Лихачёв. Санкт-Петербург: Наука). Izdaja Tvorogova temelji na redakciji besedila iz *Uspenskega zbornika* (*Успенский сборник XII–XIII вв.* Ur. О. А. Князевская, В. Г. Демьянов, М. В. Ляпон. Москва: Наука, 1971) z nekaterimi dopolnitvami na podlagi *Kijevsko-pečerskega paterika* (*Киево-Печерський патерик*. Ur. Дмитро Абрамович. Кієв: 1930). Komentarji v prevodu so povzeti po izdaji Tvorogova ter dopolnjeni z nekaterimi prevodnimi razlagami in pojasnili.

Gospod, blagoslovi, oče!

Zahvaljen bodi, gospodar moj, Gospod Jezus Kristus, da si mi, nevrednemu, dal pripovedovati o svetih, Tebi všečnih možeh: najprej sem pisal o življenju, o pogubi in o čudežih tvojih svetih in blaženih strastotrpcev Borisa in Gleba.¹ Bil sem

1 Menih Nestor je tudi avtor *Branja o življenju in smrti blaženih strastotrpcev Borisa in Gleba* v našem izboru. Najverjetneje je sam ali s sodelavci sestavil tudi novejšo redakcijo letopisa *Pripoved o minulih letih* (v nadaljevanju PVL). Pričevanja o Kijevsko-pečerskem samostanu in

poklican, naj se lotim še druge pripovedi, ki je onkraj mojih moči in ki je nisem vreden, saj sem neučen in ubogega razuma ter ne té ne katere druge umetelnosti nisem več; toda spomnil sem se, Gospod, tvojih besed, ki naznanjajo: »Če je vaša vera [drobna] kot gorčično zrno, pa velite gôri: 'Premakni se in se pogrezni v morje,' – brž vas bo ubogala.«² Tole sem si torej priklical v spomin – jaz, ubogi Nestor –, se utrdil v veri in v zaupanju, da je vse možno, če tako hoče božja volja, in začel pripoved o žitju našega prečastitega očeta Teodozija, bivšega igumna³ tega samostana naše svete Gospe, Matere božje, ki se ga danes spominjamo in mu izkazujemo časti na dan njegove smrti. Vsak dan sem se, bratje, spominjal življenja prečastitega Teodozija, ki ga še nihče ni popisal, se predajal žalosti in molil k Bogu, da bi me spoznal za vrednega po redu opisati življenje našega bogonosnega očeta Teodozija. Naj tudi črnokutarji,⁴ ki bodo živeli za nami, spoznajo odlike tega moža, naj dvignejo hvalo k Bogu ter, slaveč Njemu vščnega moža, okrepijo svoje duše za nove podvige, ko bodo prejeli to pisanje in ga prebrali; prav v naši deželi se je namreč pojavil tale Bogu vščni mož. Sam Gospod je tako napovedal: »Mnogi bodo prišli z vzhoda in z zahoda ter sedli skupaj z Abrahamom, Izakom in Jakobom v nebeškem kraljestvu.«⁵ Pa tudi: »Mnogi med poslednjimi naj postanejo prvi.«⁶ Teodozij je namreč v našem času presegel pravičnike iz davnine, ko je zaživa sledil tistemu, ki je osnul začetke meniškega življenja – govorim o velikem Antoniju.⁷ To je veliko čudo, saj je v knjigah svetih očetov napisano: »Poslednji rod bo šibak«; njega [/Teodozija] pa je Kristus še v poslednjem rodu⁸ napravil za svojega spremljevalca in za pastirja menihom, saj so ga od mladih let krasili čisto življenje in dobra dela, predvsem pa vera in umnost. Zdaj bom torej začel pripoved o njem; o življenju blaženega Teodozija bom pripovedoval vse od njegovih najmlajših let.

Teodoziju v PVL (letni vnosi 1051, 1074 in 1091) na splošno dopolnjujejo pripoved *Žitja*, na nekaterih mestih pa so si s slednjo v nasprotju.

2 Mt 17,20.

3 Igúmen (*cslv.* игумень, *rus.* игумен, *iz gr.* ἡγούμενος) v vzhodnem krščanstvu označuje voditelja ali upravitelja moškega samostana. V slovenskem normativnem slovarju (SSKJ) se je sicer tradicionalno uveljavila srbska različica poimenovanja (iguman), mi pa smo se – čeprav smo tudi sami v preteklosti sledili normi (gl. npr. slovenski prevod PVL) – odločili za rabo slovenjene različice izvirnega vzhodnoslovanskega in ruskega poimenovanja (igumen). Teodozij je funkcijo igumna opravljal v Pečerskem (*Jamskem*) samostanu blizu Kijevea.

4 Črnokutar (*чърноризъць*) – dobesedno »kdor nosi črno meniško oblačilo, kuto (*пуза*)«. Pogost izraz za meniha v besedilih obdobja.

5 Mt 8,11.

6 Mt 19,30.

7 Anton Veliki (3.–4. stol.) – puščavnik, ki velja za začetnika redovništva.

8 Hagiograf morda predpostavlja, da je Teodozij živel (oz. da on sam živi) v času poslednje generacije pred sodnim dnem.

Poslušajte torej, bratje, in bodite nadvse pozorni; te besede so namreč izrečene v korist vseh, ki jih poslušajo. In rotim vas, predragi: ne obsojajte moje nevednosti, saj sem poln ljubezni do prečastitega Teodozija in sem se odločil napisati vse tole o tem svetem možu le zato, da o meni ne bi rekli: »Neumni, leni suženj! Moje srebro bi moral naložiti, da bi mu zrasla vrednost, pa bi ga jaz ob povratku prejel s pribitkom.«⁹ Zato ne smemo, bratje, skrivati božjih čudežev; spomnite se, kako je On rekel svojim učencem: »Vse, kar vam govorim v temi, povejte drugim na svetlobi, in vse, kar bo vstopilo v vaša ušesa, razglašajte v vseh hišah.«¹⁰ Pisati hočem torej v srečo in korist vseh, ki boste razširjali te besede; za to boste nagrajeni in slavili boste Boga. Pred začetkom pripovedi se obračam k Bogu z besedami: »Moj gospodar, Gospod vsemogočni, velikodušen do tistih, ki zaupajo vate, oče našega Gospoda Jezusa Kristusa, priskoči mi na pomoč in osvetli moje srce, da bom spoznal pomen tvojih zapovedi, in daj mi moč, da bom pripovedoval o tvojih čudežih in hvalil svetega, Tebi vščnega moža. Naj bo posvečeno tvoje ime, saj pomagaš vsem, ki zmeraj zaupajo vate. Amen.«

Petdeset poprišč¹¹ od stolnega mesta Kijeva je mesto, imenovano Vasiljev.¹² V njem so živeli starši svetega Teodozija; bili so krščanske vere in odlikovala jih je velika pobožnost. Rodili so svoje blaženo dete in ga nato, na sedmi dan, prinesli k duhovnu, kakor se kristjanom spodobi, da bi vzdeli detetu ime. Komaj je duhoven videl dete, je ugledal z očmi srca, da se bo to od mladih let posvetilo Bogu, in imenoval ga je Teodozij.¹³ Nato, ko je dete dopolnilo 40 dni, ga je krstil. Otrok je rasel, obdan s skrbjo staršev, in božja milost je bila nad njim, in Sveti Duh je vstopil vanj že v najzgodnejši mladosti.

Kdo bi lahko razumel božje usmiljenje! Bog namreč za pastirja in učitelja menihov ni izbral koga izmed modrih filozofov ali mestnih veljakov, temveč se je – naj bo za to hvaljeno Gospodovo ime – mož, neizkušen modrosti, izkazal za modrejšega od filozofov! O skrivnost skrivnosti! Od tam, kjer je nismo pričakovali, nam je zasijala presvetla jutranja zvezda, da je njen sij viden vsem deželam; ljudje hitijo k njej, slepi za vse, samo da bi uživali v njeni svetlobi. O milost božja! Bog je najprej izbral kraj in ga blagoslovil, nato pa na tem mestu ustvaril pašnik, na katerem se bodo pasle ovce, polne božje besede, ter izbral pastirja zanje.¹⁴

9 Mt 25,26.

10 Mt 10,27.

11 Dolžinska mera (*ноньрище*), tu ustreza pribl. 500 m.

12 Mesto ob reki Stugni, danes Vasil'kiv v Kijevski pokrajini.

13 Ime v grščini pomeni »predan« ali »posvečen Bogu«.

14 Ovce, pastir – v pismenosti obdobja standardna prisposoba za menihe in njihovega duhovno-upravnega voditelja (igumna).

Zgodilo pa se je, da so se morali starši blaženega po knežji volji preseliti v drugo mesto, ki se je imenovalo Kursk; toda jaz bi rekel: bila je božja volja, da je tudi tam zasijalo življenje vrlega otroka; kakor je pravilno, nam je z vzhoda vžšla zvezda jutranjica in zbrala okrog sebe mnoge druge zvezde, pričakujoč vzhod resničnega sonca – Kristusa – in govoreč: »To sem jaz, o gospodar, in tole so otroci, ki sem jih vzgojil s tvojo duhovno hrano. To so moji učenci, Gospod; privedel sem jih k tebi in jih naučil prezirati vse, kar je od tega sveta, ter ljubiti le tebe, Boga in Gospoda. Tole, gospodar, je čreda tvojih ovac, polnih božje besede, ki si ji postavil mene za pastirja; vzredil sem jih na tvojem božjem polju in jih privedel predte. Ohranil sem jih čiste in brezmadežne.« In Gospod mu je odgovoril takole: »Dobri suženj! Talent, ki si ga prejel, si pomnožil, kakor je pravilno. Za to prejmi krono, ki je pripravljena zate, in vstopi v radost svojega Gospoda.«¹⁵ Njegovim učencem pa je rekel: »Pridite, dobra čreda, ovce vrlega pastirja, polne božje besede, ki ste zavoljo mene trpele lakoto in trud; prejmite kraljestvo, ki je za vas pripravljeno od stvarjenja sveta.«¹⁶

Tako se bomo tudi mi, bratje, trudili posnemati življenje prečastitega Teodozija in njegovih učencev, ki jih je pred seboj poslal h Gospodu, ter mu slediti; in naj bomo pripravljene slišati besedo vsemogočnega gospodarja, ki naznanja: »Pridite, ki vas je blagoslovil moj Oče, in prejmite kraljestvo, ki je pripravljeno za vas.«¹⁷

Zdaj pa se vrnimo k pripovedi o tem svetem otroku. Njegovo telo je raslo, duša pa je iztezal k božji ljubezni; vsak dan je hodil v božjo cerkev in nadvse pozorno poslušal branje iz svetih knjig. V otroške igre se ni vključeval, kakor je navada med mladežjo, temveč so se mu upirale. Nosil je stara in zakrpana oblačila. In mnogokrat so mu starši prigovarjali, naj si obleče čisto obleko ter se gre igrat z otroki. Toda teh prigovarjanj ni poslušal in še naprej je živel kakor kakšen berač. Starše je tudi prosil, naj ga kateremu izmed učiteljev izročijo v uk svetih knjig; tako so tudi storili. Brž je usvojil branje s pisanjem, in vsi so se čudili njegovi modrosti in pameti ter temu, kako hitro se je učil. In kdo bi mogel povedati vse o pokornosti in poslušnosti, ki ju je med svojim ukom izkazoval ne le učitelju, temveč tudi tistim, ki so se učili skupaj z njim?

15 Gre za prisposodobu o talentih (večjih denarnih enotah v grško-rimski antiki) iz Matejevega in Lukovega evangelija: gospodar ob odhodu zaupa del svojega premoženja v varstvo svojim služabnikom; eden od njih prejeti talent zakoplje v zemljo, druga dva pa svoje vložita in jih povrneta z obrestmi. Nauk, na katerega nakazuje prisposodba, je, da je svoje odlike (talente) treba negovati in razvijati, ne pa skrivati (prim. Mt 25,14–30 in Lk 19,11–27).

16 Prim. Mt 25.

17 Prim. prav tam.

Tisti čas je napočil konec življenja njegovega očeta. Svetemu Teodoziju je bilo 13 let. Od takrat je delal še bolj prizadevno; s slugami je hodil na polje in delal v veliki ponižnosti. Mati ga je zadrževala, mu prepovedala takšno početje ter ga spet rotila, naj se lepše odene in se gre igrat z vrstniki. Govorila mu je, da s svojim izgledom sramoti tako sebe kot svojo družino. Toda ni je poslušal; in mnogokrat je tepla svojega sina, ko je zapadla velikemu srdu in se razjezila nanj; bila je namreč močnega in krepkega telesa kakor moški. Če je kdo ne bi videl, slišal pa bi jo govoriti, bi jo lahko imel za moža.

Toda v tistem času je sveti mladenič razmišljal le o tem, kako bi rešil svojo dušo. Nekje je slišal za Sveto deželo, kjer je naš Gospod Jezus Kristus prebil svoje zemeljsko življenje, in tudi sam je hotel obiskati te kraje ter se jim pokloniti. In molil je k Bogu ter rekel: »Gospod Jezus Kristus! Usliši moje molitev in me spoznaj za vrednega, da obiščem tvoje svete kraje in se jim radostno poklonim!« Mnogokrat je tako molil, in glej, v njegovo mesto so prišli tujci; ko jih je sveti mladenič videl, se je razveselil, pristopil k njim, se jim poklonil, jih prisrčno pozdravil ter jih vprašal, od kod prihajajo in kam gredo. Oni pa so odgovorili, da prihajajo iz Svete dežele in se hočejo po božji volji vrniti tja. Sveti Teodozij jih je prosil, naj ga vzamejo s seboj ter ga sprejmejo medse kot sopotnika. Oni pa so mu obljubili, da ga bodo vzeli s seboj ter ga spremljali do Svete dežele. Ko je slišal njihovo obljubo, se je blaženi Teodozij vzradoščen vrnil domov. Ko so se tujci zbrali k odhodu, so mladeniču sporočili, da odhajajo na pot. On pa je vstal sredi noči in na skrivaj odšel od doma; s seboj ni vzel ničesar razen oblačil, ki jih je nosil, pa še ta so bila borna. In tako je šel za tujci. Toda milostljivi Bog ni dopustil, da bi Teodozij zapustil svojo deželo, saj mu je vse od rojstva namenil, da bo v tej deželi pasel ovce, ki posedujejo božjo besedo; zakaj brž ko pastir odide in opusti pašo, ki jo je Bog blagoslovil, pašnik prerasteta trnje in ljuljka, čreda pa se razbeži.

Čez tri dni je Teodozijeva mati izvedela, da je ta odšel z božjepotniki; brž se je odpravila za njim, da bi ga prijela. S seboj je vzela le svojega sina, ki je bil mlajši od blaženega Teodozija. Premerila je precej dolgo pot, preden ga je dohitela; pograbila ga je za lase, ga vrgla na zemljo in ga obsula z brcami, tujce pa je grobo pograjala. Nato se je vrnila domov. Teodozija je vedla s seboj zvezanega kakor razbojnika. Bila je tako besna, da ga je tepla še po vrnitvi domov, dokler ni omagala. Zatem ga je privedla v hišo, ga zvezala in zaklenila ter odšla. Toda sveti mladenič je to prenašal z radostjo. Molil je k Bogu in se mu za vse zahvaljeval. Čez dva dni se je mati vrnila, ga osvobodila in nahanila, toda še zmeraj je bila jezna nanj: noge mu je vpela v okove in mu velela, naj hodi v njih, saj ni hotela, da bi spet zbežal od nje. Tako je mnogo dni hodil v okovih. Toda po tem se ji je zasmilil in začela ga je s prošnjami odvracati od

tega, da bi jo spet zapustil; močno ga je namreč ljubila, bolj kot kogar koli, in ni si predstavljala življenja brez njega. Ko je Teodozij obljubil materi, da je ne bo zapustil, je snela okove z njegovih nog in mu dovolila, da počne, kar hoče. In blaženi Teodozij se je vrnil k svojemu poprejšnjemu postništvu ter vsak dan hodil v božjo cerkev. Ko je spoznal, da božje službe pogosto ne opravljajo, ker ne pečejo daritvenega kruha, se je močno užalostil in začel ponižno razmišljati, da bi sam prevzel to opravilo. Tako je tudi storil: začel je peči daritveni kruh in ga prodajati, dobiček pa je delil med reveže. Za preostanek denarja je kupoval žito, ki ga je z lastnimi rokami mlel in nato pekel kruh. Tako je bilo po božji volji: daritveni kruh je v cerkev prinašal otrok brez greha in madeža. Tako je Teodozij preživel dvanajst let ali več. Vsi otroci, njegovi vrstniki, so se izzivljali nad njim in zasmehovali njegovo delo, saj jih je tako naučil hudič. Toda blaženi je vse to sprejemal z radostjo, molkom in ponižnostjo.

Zli hudič, ki od vsega začetka sovraži dobro, je videl, da ga premaguje ponižnost otroka, navdihnjenega od božje besede; zato ni počival, temveč je poskušal Teodozija odvrniti od dobrih del. In glej, začel je njegovi materi vdihovati misel, naj mu prepove ta dela. Mati se ni mogla sprijazniti s tem, da njen sin trpi tolikšno zasmehovanje, in začela mu je nežno prigovarjati: »Prosim te, moje dete, zapusti to delo, saj sramotiš svojo družino; ne morem več poslušati, kako se vsi smejiijo nad teboj in nad tvojim delom. Se mar spodobi otroku, da se ukvarja s tem?« In sveti mladenič je ponižno odgovoril materi: »Poslušaj, mati, rotim te, poslušaj! Sam Gospod Jezus Kristus nam je dal zgled uboštva in ponižnosti, da bi bili tudi mi v njegovem imenu ponižni. Tudi zasmehovanja je trpel, bil opljuvan in pretepen, in vse je prenesel zavoljo našega odrešenja. Zato je prav, da trpimo tudi mi, s čimer se približujemo Kristusu. Glede mojega dela pa poslušaj, mati moja: ko je naš Gospod Jezus Kristus zvečer sedel s svojimi učenci, je vzel v roke kruh, ga blagoslovil, razlomil in ga dal svojim učencem, rekoč: »Vzemite in jejte, to je moje telo, prelomljeno za vas in mnoge druge v opustitev grehov.«¹⁸ Naš Gospod sam je imenoval kruh za svoje telo – kako pravilno je torej, da se radostim, ko pa me je spoznal za vrednega biti soustvarjalec njegovega telesa!« Ko je slišala tole, se je mati začudila nad modrostjo otroka; od takrat ga je pustila v miru. Toda tudi hudič ni počival: vnmel jo je, da bi v otroku šibila tolikšno ponižnost. In leto kasneje je spet videla svojega sina, kako ves črn od saj peče daritveni kruh, in se užalostila; od takrat je spet začela zdaj ljubeznivo, zdaj grozeče prepričevati sina. Včasih ga je tudi pretepała, da bi opustil svoje opravilo. Sveti mladenič je zapadel veliki žalosti in ni vedel, kaj naj stori. Tako je nekoč vstal sredi noči in skrivaj zapustil svoj dom

18 Prim. Mt 26,26–28.

ter odšel v mesto, ki je stalo nedaleč. Vselil se je k tamkajšnjemu prezbiterju¹⁹ in spet začel opravljati svoje delo. Mati ga je iskala v domačem mestu, pa ga ni našla, in žalovala je za njim. Ko je mnogo dni kasneje izvedela, kje živi, je šla v besu za njim; prišla je v prej omenjeno mesto, iskala, ga našla v hiši prezbiterja in ga med tepežem odvedla nazaj domov. Ko sta prispela domov, ga je zaklenila, rekoč: »Zdaj ne boš več mogel zbežati od mene. Če odideš kamor koli, te bom dohitela, našla te bom in te zvezanega pretepala vso pot do tega mesta.« In blaženi Teodozij je spet molil k Bogu ter vsak dan hodil v božjo cerkev; njegovo srce je bilo namreč ponižno in pokoren je bil pred vsemi.

Ko je glavar tega mesta slišal za ponižnost in poslušnost otroka, ga je vzljubil in mu velel, naj v cerkvi zmeraj stoji ob njem, ter mu podaril drago oblačilo, da bi ga nosil. Toda blaženi Teodozij ga ni nosil dolgo; počutil se je, kakor da prenaša nekakšno breme. Tako je snel oblačilo ter ga dal revežem, sam pa se je odel v cunjne in hodil v njih. Glavar je videl, kako je Teodozij oblečen, in mu podaril novo oblačilo, še lepše od prejšnjega, ter ga prosil, naj ga nosi. Toda tudi to oblačilo je snel in ga predal revežem. Tako se je zgodilo mnogokrat; vselej ko je glavar izvedel za to, je še bolj vzljubil Teodozija in se čudil njegovi ponižnosti. Kasneje je sveti Teodozij obiskal kovača in ga prosil, naj mu skuje železno verigo; z njo je opasal svoja ledja in tako jo je nosil. Ta železni pas je bil ozek in zažiral se je v njegovo meso, toda nosil ga je, kakor da ne bi čutil bolečine.

Minilo je nekaj dni in bil je praznik. Mati je rekla otroku, naj se preobleče v slavnostna oblačila ter gre streč mestnim veljakom, ki jih je glavar povabil na pirovanje. Tudi blaženemu Teodoziju so veleli, naj jim streže. Zato mu je mati rekla, naj se preobleče v čista oblačila; pa tudi zato, ker je slišala, kaj počne s podarjenimi. Medtem ko se je preoblečil v čista oblačila, je bil nekoliko prostodušen in nepazljiv, mati pa ga ni spustila z oči, saj je hotela spoznati vso resnico. In tako je na njegovi srajci videla kri iz ran, ki mu jih je izžrla železna veriga. In razbesnela se je ter se v jezi vrgla nadenj, mu razparala srajco ter iztrgala verigo z njegovih ledij. Toda sveti otrok se je oblekel in šel v popolni ponižnosti streč povabljenim na pirovanje, kakor da od nje ne bi bil utrpel nikakršnega nasilja.

Nekaj časa kasneje je Teodozij slišal, kaj Gospod govori v svetem Evangeliju: »Če kdo ne zapusti očeta ali matere in ne gre za menoj, me ni vreden.«²⁰ Pa tudi: »Pridite k meni vsi, ki trpite in ki nosite bremena, in utolažil vas bom. Vzemite moje breme nase in naučili se boste moje krotkosti in ponižnosti, vaše duše pa

19 Prezbiter – duhovnik tako v zgodnji Katoliški kot tudi v Pravoslavni cerkvi.

20 Mt 10,37–38.

bodo prejele mir.«²¹ Ko je to slišal od Boga navdihnjeni Teodozij, je vzplamtel od vneme in ljubezni do Boga in postal je poln Svetega Duha; razmišljal je, kje in kako bi šel med menihe ter zbežal od svoje matere. Po božji volji se je zgodilo, da je njegova mati odšla na podeželje in tam ostala nekaj dni. Blaženi se je vzradostil, pomolil k Bogu in skrivaj zbežal od doma. S seboj ni vzel ničesar razen oblačil in malo kruha za potešitev šibkosti telesa. In odpravil se je proti mestu Kijev; slišal je namreč o tamkajšnjih samostanih. Toda ceste do tja ni poznal in molil je k Bogu, da bi srečal popotnike in bi mu ti pokazali pot. In po božji volji se je zgodilo, da so po tej cesti potovali trgovci na težko otovorjenih vozovih. Blaženi je spoznal, da so prav tako namenjeni v Kijev, in slavil je Boga; sledil jim je od daleč in ni se jim pokazal. Ko so se ustavili za nočni počitek, je tako storil tudi blaženi; ni jih dohitel, temveč jih je opazoval od daleč. Ko je sam počival, ga je varoval le Bog. Tako je potoval in po treh tednih je prispel v mesto, ki je bilo prej omenjeno. Tam je obiskal vse samostane; želel je vstopiti v meniški red in vse je prosil, da bi ga sprejeli. Toda ko so videli preprostega, revno oblečenega mladeniča, ga niso hoteli sprejeti. Tako je bilo po božji volji: priti je moral tja, kamor ga je Bog poklical že v mladosti.

In takrat je Teodozij slišal za blaženega Antonija,²² ki je živel v jami; na krilih upanja je pohitel k tej jami. Ko je prišel k prečastitemu Antoniju in ga videl, je padel pred njim na tla, se mu v solzah poklonil ter ga prosil, naj mu dovoli ostati pri njem. Veliki Antonij mu je pokazal jamo in rekel: »Dete, mar ne vidiš te jame: to je žalosten kraj, najmanj prijazen izmed vseh. Ti pa si še mlad in menim, da ti ni treba trpeti vseh nadlog tukajšnjega življenja.« Ko je tako govoril, ni le skušal Teodozija, temveč je s prodornim pogledom videl, da bo prav on na tem mestu postavil slaven samostan, kjer se bo zbralo mnogo črnokutarjev. Od Boga navdihnjeni Teodozij mu je blago odgovoril: »Vedi, častiti oče, da me je sam Bog, ki pozna vse stvari vnaprej, privedel k tvoji svetosti in velel, naj me rešiš; zato bom storil vse, kar mi boš ti velel storiti.« In blaženi Antonij mu je odgovoril: »Naj bo blagoslovljen Bog, ki te je okrepil, dete, da si se odločil za to preizkušnjo. Bodi tukaj, na tem mestu!« Teodozij je spet padel na tla in se mu poklonil. Starec ga je blagoslovil in velel velikemu Nikonu,²³ naj nad njim opravi obred striženja.²⁴ Nikon je bil prezbiter in moder menih; blaženega Teodozija je po običaju svetih očetov postrigel in ga oblekel v meniška oblačila.

21 Mt 11,28–29.

22 Prim. PVL, letni vnos 1051.

23 Kasnejši igumen Kijevsko-pečerskega samostana in eden od prvih (so)avtorjev in zapisovalcev lepopisnega gradiva, ki je bilo kasneje vključeno v PVL.

24 Obred striženja (tonzura), ki označuje sprejem v meniški red.

Naš oče Teodozij se je z vso dušo predal Bogu in prečastitemu Antoniju. Od takrat je preskušal svoje telo, vse noči je bedel v božjih molitvah in premagoval hudo utrujenost. Stremel je k odrekanju in utrujanju svojega mesa; z rokami je delal in vsak dan se je spominjal besed psalmista: »Poglej na mojo ponižnost in na moja dela ter odpusti vse moje grehe.«²⁵ Tako je učil svojo dušo ponižnosti, svoje telo pa je podvrigel mnogim naporom in postenjem. In prečastiti Antonij ter veliki Nikon sta se čudila njegovi ponižnosti, poslušnosti, njegovi blagi nravi že v tako rani mladosti, njegovemu krepkemu duhu in vedrini. In neutrudno sta za vse to slavila Boga.

Mati je Teodozija dolgo iskala v svojem in v bližnjih mestih; ker sina ni našla, je besno jokala in bila ob svoje prsi, kakor da bi žalovala za mrtvecem. In bilo je razglašeno po vsej tisti deželi: če je kdo videl mladeniča, naj pride in pove njegovi materi, in prejel bo veliko nagrado. In prišli so ljudje iz Kijeva ter ji pripovedovali, da so ga pred štirimi leti videli v svojem mestu, ko je hotel vstopiti v enega izmed samostanov. Ko je to slišala, je nemudoma odpotovala v Kijev. Prav nič se ni obotavljala in ni se ustrašila dolge poti, ko se je odpravljala v omenjeno mesto, da bi našla svojega sina. Ko je prispela v mesto, je obiskala vse samostane in ga iskala. Naposled so ji povedali, da biva v jami pri prečastitem Antoniju. Tudi tja se je odpravila, da bi ga našla. In zvito je klicala za starcem ter prosila, naj pokličejo prečastitega iz jame: »Glej, dolgo pot sem prestala, ker sem hotela govoriti s teboj, se pokloniti tvoji svetosti in prejeti blagoslov od tebe.« Starcu so povedali zanjo in prišel je k njej. Ko ga je videla, se mu je poklonila. Nato sta sedla; ženska je začela na široko govoriti in šele ob koncu pogovora je omenila povod svojega obiska. In rekla je: »Prosim te, oče, povej mi: ali je moj sin tukaj? Močno namreč žalujem za njim, saj ne vem, če je živ.« Preprosti starec, ki ni prepoznal njene nakane, je odgovoril: »Tvoj sin je tukaj in ne žaluj za njim, saj je živ.« In odvrnila je: »Zakaj ga potem ne vidim, oče? Dolgo sem potovala in prispela v vaše mesto zgolj zato, da bi videla svojega sina. Po tem se bom vrnila domov.« Starec pa ji je odgovoril: »Če ga hočeš videti, pojdi najprej v kako hišo in počakaj. Nikogar noče videti, a jaz ga bom prepričal. Jutri se boš vrnila in videla ga boš.« Poslušala ga je in odšla; upala je, da bo naslednji dan videla svojega sina. Prečastiti Antonij se je vrnil v jamo in vse povedal blaženemu Teodoziju. Ko je ta slišal rečeno, se je močno razžalostil, saj se ni mogel skriti pred materjo. Drugi dan se je ženska vrnila. Starec je dolgo prepričeval blaženega, naj gre iz jame in se snide z materjo. Toda ni hotel. In starec je zapustil jamo ter ji rekel: »Dolgo sem ga prepričeval, naj pride k tebi, a noče.« Ona pa je brez poprejšnje ponižnosti začela besno kričati in obtoževati starca, da je s silo ugrabil njenega sina in ga skril v jamo ter ji

25 Ps 25,18.

zato odreka snidenje z njim. »Privedi k meni mojega sina, da ga vidim, starec. Ni mi živeti, če ga ne vidim. Pokaži mi mojega sina; če ne, bom umrla strašne smrti – sama se bom pokončala pred vrati tvoje jame, če mi ne pokažeš mojega sina!« In Antonij se je nadvse užalostil, se vrnil v jamo ter rotil blaženega, naj odide ven k materi. Ta si ni drznil oporekati starcu in prišel je prednjo. Ko je videla, kako izmučen je bil njen sin – celo njegov obraz se je namreč spremenil zaradi nenehnih naporov in postenja – ga je objela in grenko zajokala. Ko se je nekoliko obvladala, je sedla in začela prepričevati Kristusovega služabnika, rekoč: »Vrni se na svoj dom, dete, in vse, kar boš hotel zavoljo sebe ali za odrešitev svoje duše, boš lahko doma počel povsem po svoji volji, le ne zapuščaj me več. Ko pa umrem, boš zagrebel moje telo in takrat se boš, če boš tako hotel, vrnil v to jamo. Ne morem namreč živeti, če te ne vidim.« Blaženi pa ji je odvrnil: »Če bi me rada videla vsak dan, ostani v našem mestu in pojdi med redovnice v katerem izmed ženskih samostanov. In hodila boš sem in me obiskovala. Obenem boš rešila tudi svojo dušo. Če ne storiš tako – resnico govorim – ne boš več videla mojega obraza.« Tako in na mnoge druge načine je vsak dan prepričeval svojo mater. Toda ni se strinjala in ni ga hotela poslušati. Vsakokrat, ko ga je zapustila, se je vrnil v jamo in vneto molil za odrešenje svoje matere ter za to, da bi ji njegove besede segle do srca. In Bog je uslišal molitev tega, ki mu je bil všečen. O tem je prerok izrekel naslednje besede: »Gospod je blizu tistim, ki iskreno kličejo k njemu, tistim, ki se bojijo prekršiti njegovo voljo. Uslišal bo njihove prošnje in jih rešil.«²⁶ Nekega dne je namreč mati prišla k Teodoziju in mu rekla: »Dete, storila bom vse, kar si mi velel; ne bom se več vrnila v svoje mesto in šla bom – kakor Bog hoče – v ženski samostan, se dala postriči in tako tam prebila preostanek svojih dni. Ti si me namreč podučil in zdaj razumem, kako ničvreden je ta minljivi svet.« Ko je slišal te besede, se je blaženi Teodozij vradostil v duhu, se spustil v jamo in vse povedal velikemu Antoniju. Ko je ta slišal, kaj se je zgodilo, je izrekel slavo Bogu, ki je obrnil njeno srce h kesanju. Šel je k njej in jo dolgo poučeval v korist in odrešenje njene duše. Zanj je povedal kneginji in jo poslal v ženski samostan svetega Nikolaja. Tam je bila ostrižena in preoblečena v redovniška oblačila; mnogo let je preživela v iskrenem kesanju in naposled mirno zaspala.

O življenju našega blaženega očeta Teodozija od otroštva do prihoda v jamo je njegova mati pripovedovala enemu izmed bratov, imenovanemu Teodor, ki je bil kletar našega očeta Teodozija. Sam sem vso to pripoved slišal od njega in jo zapisal, da si jo bodo zapomnili vsi, ki jo bodo prebrali. Zdaj pa se bom vrnil k preostanku pripovedi o podvigih tega mladeniča; izgotovitev teh besed mi bo naklonil dobrotljivi in hvalevredni Bog.

26 Ps 145,18–19.

Naš oče Teodozij je v jami pokazal, da je zmagovalec nad zlimi duhovi. Po sprejetju svoje matere v samostan se je odpovedal vsemu svetnemu in se z okrepljeno vnemo predal Bogu. V jami so bile takrat tri luči, ki so z molitvijo in postenjem preganjale hudičevo temo: mislim na prečastitega Antonija, blaženega Teodozija in velikega Nikona. V jami so živeli v molitvi k Bogu in Bog je bil z njimi; rečeno je namreč: »Kjer sta dva ali so trije zbrani v mojem imenu, tam sem tudi sam med njimi.«²⁷

Takrat je živel mož, imenovan Ivan, prvi med knežjimi bojarji. Njegov sin je pogosto zahajal k prečastitim in se naslajal s kakor méd sladkimi besedami iz ust teh očetov. Vzljubil jih je in hotel je zapustiti vse svetno ter živeti z njimi; slave in bogastva ni cenil niti najmanj. Dotaknile so se ga namreč Gospodove besede, ki pravijo: »Laže gre velblod skozi šivankino uho, kakor pa bogataš pride v nebeško kraljestvo.«²⁸ Samo Antoniju je zaupal svoje misli, rekoč: »Moj oče! Če tako hoče Bog, bi se rad preselil k vam.« Starec mu je odgovoril: »Dete, tvoja želja je dobra in tvoje misli so polne milosti, toda varuj se, dete; bogastvo in slava tega sveta te lahko pokličeta nazaj k sebi. Gospod pravi: 'Nihče, ki položi svoje roke na plug in se ozira nazaj, ne bo našel svojega mesta v nebeškem kraljestvu.'²⁹ Tako tudi menih, čigar misli se vračajo k svetnemu in ki ga skrbijo svetne stvari, ne bo prejel večnega življenja.« Starec se je še dolgo pogovarjal z mladeničem, srce slednjega pa je še bolj zagorelo v božji ljubezni; naposled je odšel domov.

Naslednji dan je oblekel praznična, bogata oblačila, zajahal konja in odjezdil k starcu; njegovi spremljevalci so jezdili ob njem, pred njim pa so vodili konja v bogati opremi. Tako slovesno je prispel do jame očetov. Ti so prišli iz jame in se mu poklonili, kakor se spodobi pokloniti veljakom, on pa se jim je poklonil do tal; nato je snel bojarska oblačila in jih položil pred starca. Prav tako je pred starca povedel tudi konja v bogati opremi in rekel: »Tole, oče, so prelepe skušnjave tega sveta; naredi z njimi, kakor te je volja. Sam sem se vsemu temu odrekel in hočem postati menih ter z vami živeti v tej jami. Domov se ne bom več vrnil.« Starec pa mu je rekel: »Pazi, dete, komu se zaobljubljaš in čigav vojščak hočeš postati: pred teboj namreč nevidni stojijo božji angeli, ki poslušajo tvoje zaobljube. Kaj, če sem pride tvoj oče v moči in oblasti ter te odvede od tod? Ne bomo ti mogli pomagati, in tako boš pred Bogom obveljal za lažnivca in odpadnika.« In mladenič mu je odgovoril: »Zaupam v svojega Boga, oče. Četudi bi me moj oče začel mučiti, ga ne bom poslušal in se ne bom vrnil v

27 Mt 18,20.

28 Mt 19,24.

29 Lk 9,62.

svetno življenje. Rotim te, oče, čim prej me daj postriči.« In tako je prečastiti Antonij velel velikemu Nikonu, naj mladeniča postriče ter ga obleče v meniška oblačila. Ta je po običaju odmolil, ga postrigel in oblekel v meniško kuto ter mu vzdal ime Barlaám.

V tistem času je s knežjega dvora prišel nek skopljenec, ki ga je knez ljubil in ki je upravljal vse dvorske zadeve. Rotil je starca Antonija, da bi ga sprejel med črnokutarje. Starec ga je poučil o odrešenju duše ter predal Nikonu, da ga postriče. In Nikon ga je postrigel, ga oblekel v meniška oblačila ter mu vzdal ime Efrajm. Ne bi bilo prav, če bi tajili, da je zaradi njiju zoprnik prinesel nadloge nad prečastite menihe. Naš zoprnik, hudič, ki sovraži vse dobro, je videl, da ga sveta čreda premaguje; spoznal je, da bo to mesto zaslovelo, in objokoval je svojo pogubo. In začel je z zlimi spletkami podžigati jezo kneza na prečastite, da bi tako razgnal sveto čredo, toda ni se mu posrečilo: njihove molitve so prinesle nadenj sramoto in padel je v jamo, ki jo je sam izkopal. »Njegova zloba se bo obrnila proti njegovi glavi in njegove nakane se bodo porušile na njegova temena.«³⁰

Ko je knez Izjaslav³¹ izvedel, kaj se je zgodilo z njegovim bojarjem in z njegovim skopcem, se je hudo razsrdil in ukazal, naj privedejo predenj tega, ki si je drznil storiti kaj takšnega. Brž so šli in privedli velikega Nikona h knezu. Knez je z veliko jezo pogledal Nikona ter ga vprašal: »Si mar ti tisti, ki je postrigel mojega bojarja in mojega skopca brez mojega ukaza?« In Nikon je odgovoril: »Postrigel sem ju po božji previdnosti in po volji nebeškega Gospoda Jezusa Kristusa, ki ju je poklical v tolikšen podvig vere.« Knez pa je odgovoril tako: »Bodisi ju boš prepričal, da se vrneta domov, bodisi te bom poslal v temnico, kakor tudi tvoje menihe, vašo jamo pa bom zasul.« Na to je Nikon odgovoril: »Če hočeš, gospodar, naredi tako; sam ne smem zavriniti vojščakov nebeškega kralja.« In Antonij ter vsi, ki so bili z njim, so vzeli svoja oblačila in zapustili svoje bivališče; namenili so se preseliti v drugo deželo. Ko je knez še besnel nad Nikonom, je prišel eden izmed njegovih mlajših spremljevalcev in mu sporočil, da Antonij ter vsi, ki so z njim, odhajajo iz tega mesta v drugo deželo. Tedaj je knezu rekla njegova žena:³² »Poslušaj, gospod, in prenehaj besneti. Tole se je dogodilo v naši deželi: ko so jo zaradi neke nadloge zapustili črnokutarji, smo pretrpeli mnogo zla. Varuj se, gospod, da se tako ne zgodi tudi v tvoji deželi.«³³

30 Prim. Ps 64.

31 Knez Izjaslav, najstarejši sin Jaroslava Modrega, je kot kijevski veliki knez vladal med letoma 1054 in 1073 (razen 1068–1069, ko je prestol zasedal Vseslav Polocki) in nato spet 1076–1078.

32 Žena kneza Izjaslava – Gertruda, hči poljskega kralja Mieszka II. Lambertina in Rychez Lotarinške.

33 Dogodki, ki jih omenja Gertruda, so bržkone povezani z vstajami na Poljskem v 30. letih 11. stoletja.

Ko je knez to slišal, se je ustrašil božje jeze, odslovil velikega Nikona ter mu velel, naj se vrne v svojo jamo. Za preostalimi pa je poslal ter jih prosil, naj se vrnejo nazaj. Skoraj tri dni so jih prepričevali, dokler se niso naposled vrnili v jamo; bili so kakor hrabri vojščaki po bitki, v kateri so premagali svojega sovražnika, hudiča. In znova so zaživali v jami ter dan in noč molili h Gospodu Bogu. Toda sovražnik, s katerim so se borili, ni počival. Ko je namreč bojar Ivan spoznal, da Kristusa ljubeči knez Izjaslav menihom ni storil nič žalega, je zaradi svojega sina zagorel v velikem besu zoper njih. S seboj je vzel mnogo mladih spremljevalcev in šel nad sveto čredo. Menihe je razgnal, vstopil v jamo in iz nje odvedel svojega sina, blaženega Barlaama. Slekkel mu je sveto ogrinjalo, ga strgal in vrgel v jarek; prav tako je zbil z njegove glave pokrivalo odrešenja. In brž je oblekel sina v bogata in sijajna oblačila, kakršna se spodobi nositi bojarjem. Toda Barlaam jih je strgal s sebe in jih vrgel ob zemljo, saj jih ni hotel niti videti. To se je ponovilo mnogokrat. Naposled je oče v besu ukazal, naj sinu zvežejo roke in ga oblečejo v prej omenjena oblačila ter ga takega odvedejo skozi mesto na njegov dom. On, Barlaam, čigar duša je bila resnično polna ljubezni do Boga, pa je na cesti zagledal blatno luknjo, skočil vanjo in z Božjo pomočjo strgal s sebe oblačila ter jih z nogami vtepel v blato; z njimi vred je poteptal zle skušnjave in zvitega hudiča. Ko so prišli domov, mu je oče velel, naj sede z njim za mizo. Sédel je, toda jedi se ni niti dotaknil; ždel je s sklonjeno glavo in gledal v tla. Po obedu je oče odslovil sina v njegove prostore ter poslal za njim mlajše spremljevalce, da ne bi ušel; sinovi ženi pa je ukazal, naj si nadene razna oblačila, da bi ga zapeljala, in naj ugotovi vsaki njegovi želji. Toda ko je Kristusov služabnik Barlaam vstopil v eno izmed svojih soban, je sedel v kot. Žena je krožila pred njim in ga rotila, naj leže na svojo posteljo. Barlaam je videl nemir svoje žene in spoznal, da jo je njegov oče poslal, da bi ga zapeljala. In v duši je molil k milostljivemu Bogu, ki more obvarovati od tolikšnih skušnjav. Tako je na mestu sedel tri dni; ni vstal, zaužil ni niti grižljaja in ni si nadel oblačil, temveč je nosil le srajco. Prečastiti Antonij in vsi njegovi ljudje, tudi blaženi Teodozij, so se močno žalostili zaradi Barlaama in molili zanj k Bogu. In Bog je uslišal njihove molitve, kakor pravijo: »Pravični so klicali in Gospod jih je uslišal ter jih odrešil od vseh nadlog. Gospod je blizu tistim, ki so skrušenega srca, in rešuje ponižne po duši.«³⁴

Usmiljeni Bog je videl trpljenje in ponižnost mladeniča: omehčal je kruto srce njegovega očeta in ga obrnil k milosti do sina. Mladi spremljevalci so mu namreč takrat povedali, da že četrti dan zavrača hrano in si noče nadeti oblačil. Ko je oče to slišal, se je ustrašil, da Barlaam ne bi umrl od lakote in mraza. Poklical ga je

34 Ps 34,18–19.

predse, ga poljubil na čelo in mu dovolil, da zapusti dom. Bilo je prečudno; jokali so kakor za mrtvecem, sužnji in sužnje so objokovali svojega gospodarja, ki jih je zapuščal, z njimi je hodila žena, ki je objokovala izgubljenega moža, oče in mati pa sta objokovala svojega sina, ki je odhajal od njiju. Tako so ga spremljali med glasnim stokanjem. In Kristusov vojščak je zapustil svoj dom kot ptica, ki se iztrga iz mreže, ali srna, ki se reši iz zanke, in malone v teku je prišel do jame. Ko so ga očetje videli, so se vzradostili v velikem veselju, vstali in slavili Boga, ki je uslišal njihove molitve. Od takrat so mnogi prihajali v jamo po blagoslov teh očetov, drugi pa so po božji milosti vstopili med črnokutarje.

Takrat sta se veliki Nikon in nek drugi črnokutar iz samostana svetega Mena, ki je bil pred tem bojar, posvetovala in zapustila jamo, saj sta želela živeti ločeno od drugih. Prispela sta na morski breg in se tam razšla, prav kakor sta se nekoč razšla apostola Pavel in Barnaba, razglašajoč Kristusa, kakor je pisano v Apostolskih delih.³⁵ Bojar se je odpravil proti Konstantinoplu; na poti je naletel na otok sredi morja in se naselil na njem. Tam je mnogo let trpel mraz in lakoto ter naposled zaspal v miru. Ta otok še zdaj imenujejo *Bojarjev*. Veliki Nikon pa je šel na Tmutorokanski otok;³⁶ blizu mesta je našel miren kraj in se tam naselil. In po božji milosti je ta kraj zaslovel; tam je postavil cerkev svete Matere božje in ustanovil slavni samostan, ki živi še danes in ki se zgleduje po našem Pečerskem samostanu.

Zatem je tudi skopljenec Efrajm odšel v Konstantinopel in se tam naselil v enem izmed samostanov. Kasneje je bil poslan nazaj v našo deželo in postavljen za metropolita v mestu Perejaslavelj. Toda že mnogo smo povedali o stvareh, ki so se zgodile dosti kasneje, zato se bomo zdaj vrnili k prejšnji pripovedi in povedali, kako je bilo po odhodu teh dveh očetov.

Takrat je bil naš blaženi oče Teodozij po povelju prečastitega Antonija postavljen za prezbiterja in vsak dan je v največji ponižnosti opravljal božjo službo, saj je bil krotke nravi, spokojne duše in preprostega uma, toda poln duhovne modrosti. In svoje brate je ljubil s prečisto ljubeznijo; do tedaj se je namreč zbralo že petnajst menihov. Prečastiti Antonij pa se je navadil živeti sam; ker ni mogel trpeti vseh najrazličnejših preprirov in besedovanj, se je zaprl v eno od celic v jami, za igumna pa je namesto sebe postavil blaženega Barlaama, sina bojarja Ivana. Kasneje se je Antonij preselil na drugi grič, si izkopal jamo in živel v njej, ne da bi jo kdaj zapustil; še danes njegovo častitljivo telo leži tam. In blaženi Barlaam je nad jamo zgradil majhno cerkvico, posvečeno sveti

35 O delih Pavla in Barnaba prim. Apd pogl. 11–14.

36 Tmutorokanska kneževina je ležala na Tamanskem polotoku, vzhodno od Kerškega preliva.

Materi božji, da bi se bratje v njej zbirali pri sveti molitvi. Ta kraj zdaj poznajo vsi, prej pa je bil mnogim neznan.

Kakšno je bilo sprva njihovo življenje v jami, koliko tegob in žalosti so bili deležni zaradi tesnosti tistega prostora, je znano le Bogu; človeška usta tega ne morejo izpovedati. Poleg tega sta bila njihova hrana samo rženi kruh in voda. V soboto in nedeljo so jedli lečo, pogosto pa niti takrat ni bilo leče in tako so si skuhalo le zelenjavo in jo jedli. Obenem so se ukvarjali tudi z ročnimi deli: pletli so volnena obuvala in pokrivala ter se ukvarjali z drugimi obrtmi, nato pa nosili izdelke v mesto in jih prodajali za žito; žito so si razdelili med seboj in vsak je ponoči zmlél svoj delež za peko kruha. Ko so odpeli jutranjice, so se spet vrnili k svojim ročnim delom, drugi bratje pa so delali na vrtu in pride-lovali zelenjavo, dokler ni bila spet ura za molitev v božjo slavo. Takrat so se vsi zbrali v cerkvi, odpeli predpisane molitve in opravili božjo službo; nato so pojedli malo kruha in vsak se je spet vrnil k svojemu delu. Tako so vsak dan garali v ljubezni do Boga.

Naš oče Teodozij je vse prekašal v ponižnosti in poslušnosti pa tudi v marljivosti, postenju in telesnem delu, saj je bil močne in krepke rasti; vsem je rade volje pomagal nositi vodo ali drva iz gozda na svojih ramenih, noči pa je prebedel pri božji molitvi. Ko so bratje počivali, je vzel od vsakega delež žita, ki jim je bil določen, ga zmlél, in ga odnesel nazaj tja, od koder ga je vzel. Včasih, ko je bilo mnogo obadov in komarjev, je ponoči splezal nad jamo in se slekel do pasu; tako je tam sedel, predel volno za pletenje obuval in pel Davidove psalme. Od številnih obadov in komarjev je bilo pokrito vse njegovo telo; jedli so njegovo meso in pili njegovo kri. Naš oče pa je bil nepremičen, ni se ganil s tistega mesta, dokler ni napačil čas jutranjic; takrat je bil v cerkvi prvi med vsemi. In stal je na svojem mestu, ni se premikal in se prepuščal praznim mislim, temveč je opravljal svete molitve; prav tako je zadnji zapustil cerkev. Zaradi tega so ga vsi močno ljubili in bil jim je kakor oče, saj so se nadvse čudili njegovi ponižnosti in pokornosti.

Kmalu zatem je bil blaženi Barlaam, igumen teh bratov v jami, po knežjem ukazu postavljen za igumna v samostanu svetega mučenika Demetrija.³⁷ Takrat so se zbrali menihi, ki so živeli v jami, in po skupni volji sporočili prečastitemu Antoniju, da so za svojega igumna imenovali našega blaženega očeta Teodozija, saj je bolje od vseh sledil meniškemu življenju in poznal božje zapovedi.

37 Demetrijev ali Dmitrijevski samostan je dal postaviti kijevski knez Izjaslav Jaroslavič. Samostan se je nahajal v Kijevu, bržkone na Mihajlovski vzpetini, nedaleč od Kijevsko-pečerskega samostana.

Čeprav je prejel igumenstvo, je naš oče Teodozij ohranil svojo ponižnost; pomnil je namreč Gospodove besede: »Če hoče kdo izmed vas biti nad drugimi, tedaj naj bo tudi manjši od vseh in sluga vsem.«³⁸ Zato je ostal ponižen, bil je manjši od vseh in vsem je služil; bil je vsem za vzor, k vsakemu delu je pristopil prvi in prav tako tudi k sveti službi. In takrat je začel ta samostan zaradi priprošnje pravičnega moža cveteti in rasti. »Pravičnik namreč,« je rekel, »vzcveti kot palma, kakor libanonska cedra poraste.«³⁹ Od takrat se je povečalo število bratov in samostan je cvetel od njihove dobrotljivosti, od njihovih molitev in pobožnosti. In mnogi velikaši so prihajali v samostan po blagoslov ter mu podarili majhen delež svojih bogastev. Naš prečastiti oče Teodozij je bil resnično angel na zemlji in človek iz nebes. Ko je videl, da je kraj, kjer so živeli, žalosten, tesen in ubožen ter da je bilo za brate, ki so se tako namnožili, že težko najti prostor v cerkvi, ni bil potr in nikdar se ni predajal žalosti, temveč je brate vsak dan tolažil in poučeval, naj ne marajo za posvetne stvari; v spomin jim je priključoval Gospodove besede, ki pravijo: »Ne razmišljajte o tem, kaj pijemo, kaj jemo ali v kaj smo oblečeni; vaš nebeški oče namreč ve, kaj potrebujete. Išcite pa nebeško kraljestvo, in vse drugo vam bo pridano.«⁴⁰ Blaženi je razmišljal tako, in Bog mu je darežljivo odmerjal vse, česar je potreboval.

Takrat je veliki Teodozij našel prazno mesto blizu jame in videl je, da je dovolj prostorno za izgradnjo samostana. In zrasel je v božji milosti, se utrdil v veri in upanju ter postal poln Svetega Duha; začel si je prizadevati, da bi menihi naselili ta kraj. In z božjo pomočjo je kmalu zgradil cerkev, posvečeno sveti in preslavni Materi božji, brezmadežni Mariji; ta prostor je obdal z zidom in zgradil mnogo celic. Leta 6570 (1062) se je z brati iz jame preselil tja. In od takrat je bilo po božji milosti to mesto privzdignjeno; zrasel je preslavni samostan, ki ga še danes imenujemo Pečerski in ki ga je postavil naš oče Teodozij.

Nekaj časa zatem je Teodozij poslal enega izmed bratov v Konstantinopol k skopcu Efrajmu, da bi mu ta prepisal statut Studijskega samostana⁴¹ in mu ga poslal. Brez odlašanja je izpolnil voljo našega prečastitega očeta in prepisal ves samostanski statut ter ga poslal našemu blaženemu očetu Teodoziju. Ko ga je prejel, je naš oče Teodozij velel, naj bo prebran pred vsemi brati; od takrat je vse reči v svojem samostanu upravljal v skladu s statutom Studijskega samostana.

38 Prim. Lk 32,26 in Mt 20,26–27.

39 Ps 92,13.

40 Prim. Lk 12,31.

41 Samostan Janeza Krstnika v Konstantinoplu, znan kot Studijski samostan, je veljal za najpomembnejšega v vzhodnem krščanstvu. Njegov statut je relativno strog; skozi zgodovino je bil nadvse vpliven.

Njegovi učenci ta pravila spoštujejo še danes. Nikogar, ki je prišel predenj v želji, da bi vstopil med menihe, ni zavrnil, najsi je bil reven ali pa bogat, temveč je vse sprejel v največji radosti. Tudi sam je namreč preživel podobne izkušnje, kakor smo pripovedovali zgoraj: ko je prišel iz svojega mesta in hotel stopiti med menihe, je obšel enega za drugim vse samostane, pa ga niso hoteli sprejeti – Bog je tako hotel, da bi ga skušal. Blaženi se je zato spomnil, kakšne tegobe lahko doživi človek, ki želi iti med menihe, in zato je radostno sprejemal vse, ki so prihajali. Toda ni jih dal postriči takoj; velel jim je, naj še nekaj časa nosijo posvetna oblačila, dokler se ne navadijo na samostanski statut. Šele potem jih je dal obleči v meniška oblačila. Prav tako jih je preizkusil v vseh meniških zadolžitvah, in le potem jih je dal postriči in obleči v meniško kuto. Ko tak človek postane izkušen črnokutar in živi brezgrajno, si zasluži sveto meništvo.

Naš oče Teodozij se je po dneh svetega mesopusta⁴² zmeraj umaknil v svojo sveto jamo, kjer je bilo kasneje tudi pokopano njegovo častitljivo telo. Tam je bil sam zaprt vse do šestega tedna velikega posta. In na petek tega tedna, ob večerni molitvi, je prišel k bratom; postal je pri vratih cerkve in jih poučeval ter tolažil pri njihovem odrekhanju in postenju. Samega sebe je imel v teh govorih za nevrednega, češ da v nobenem izmed teh tednov ni mogel doseči njihovih prizadevanj. In pogosto so ga motili zli duhovi, ki so se kot prikazni pojavljali v tej jami; včasih so mu celo zadajali rane, kakor je pisano tudi o svetem in velikem Antoniju. Toda Teodoziju se je prikazal On in mu velel, naj vzdrži, ter mu podaril moč, da jih je premagal.

Le kdo se ne bi čudil temu blaženemu človeku, ki je bival sam v tej temni jami in se ni bal mnogih bojnih vrst teh nevidnih besov, temveč je ubranil svoje mesto kot hrabri bojevnik, ko je molil k Bogu in klical na pomoč Gospoda Jezusa Kristusa! In tako jih je premagal s Kristusovo močjo, da se mu niso več smeli približevati, temveč so se mu v videnjih prikazovali le od daleč. Po večernicah je navadno sedel k počitku; nikdar namreč ni ležal na boku, če pa si je hotel nekoliko odpočiti, je sedel na stolico in tako za kratek čas zadremal, nato pa spet vstal k nočnim petim molitvam in klečanju. Ko je sedel, je slišal – kakor smo govorili – hrum topotanja mnogih besov, kakor bi se nekateri od njih vozili na vozovih, drugi bíli na bobne, tretji pa pihali v dude; tako so kričali, da se je jama tresla od strašnega ropota zlih duhov. Ko je naš oče Teodozij slišal vse to, se ni zbal v duhu, v srcu pa ni čutil strahu, temveč se je zavaroval z znamenjem križa, vstal in začel peti Davidove psalme. In v trenutku ni bilo več slišati tega silnega hruma. Toda brž ko je odmolil in sedel, se je znova razlegel glas številnih besov. Takrat

42 V pravoslavni tradiciji čas pred postom, ko je še dovoljeno uživati meso.

je prečastiti Teodozij znova vstal in začel peti psalme, in hrum se je takoj polegel. Tako so ga mnoge dni in noči trpinčili zli duhovi, da ni imel niti minute počitka, dokler jih ni z božjo pomočjo premagal in prejel od Boga oblasti nad njimi; od takrat se besi niso smeli niti približati mestu, kjer je blaženi molil.

Besi so počeli hudobije tudi v hiši, kjer so bratje pekli kruh: zdaj so raztresli moko, zdaj razlili kvas za pripravo kruha in zganjali mnoge druge hudobije. Takrat je prišel starešina pekov k blaženemu Teodoziju in mu povedal, kaj počnejo nečisti besi. Teodozij je upal, da je od Boga prejel oblast nad njimi; zvečer se je odpravil v to hišo, se zaprl vanjo in ostal tam v molitvi do jutranjic. In od takrat se besi niso več pojavljali na tem mestu ter se izživljali, saj so se bali prepovedi prečastitega in njegovih molitev.

Naš veliki oče Teodozij je imel navado, da je vsako noč obhodil vse meniške celice, saj je hotel videti, kako menihi preživljajo svoj čas. Če je slišal koga moliti, se je ustavil in tudi sam z njim slavil Boga; če pa je slišal, da se v kateri celici dva ali trije menihi pogovarjajo, je potrkal po vratih, da jih je opozoril na svoj prihod, in šel dalje. Naslednji dan jih je poklical predse; ni jih začel grajati, temveč je nadaljeval pogovor s prisposobami in namigi, da bi videl, kako predani so Bogu. Če je bil brat čistega srca in iskrene ljubezni do Boga, je brž uvidel svojo krivdo, padel na tla, se klanjal in prosil odpuščanja. Zgodilo pa se je tudi, da je bilo kdaj srce katerega drugega brata omračeno, saj so ga obsedli besi; tak brat je obstal na nogah, misleč, da govorijo o kom drugem, in se ni čutil krivega, dokler ga blaženi ni pograjal, ga odslovil ter okreplil s pokoro. Zmeraj je učil tako: po večernih molitvah je treba moliti h Gospodu, pogovor s komer koli in pohajanje iz celice v celico pa sta prepovedana; ostati je treba v svoji celici in moliti k Bogu. Če pa kdo zmore, naj nenehno opravlja ročna dela in pri tem pòje Davidove psalme. Tudi tole jim je rekel: »Rotim vas, bratje, stremimo k podvigom v postu in molitvi ter skrbimo za odrešitev naših duš; opustimo svoje pregrehe in poti nepravčnosti, ki so naslednje: nečistovanje, kraja in kleveta, puhle besede, prepiri, pijančevanje, požrešnost in sovraštvo do bratov. Vsemu temu se odpovejmo, bratje; vse to začnimo prezirati, da ne oskrunimo svojih duš, ter pojdimo po poti Gospoda, ki nas vodi v nebesa. Ozrimo se k Bogu hlipaje in s solzami, v postu in bedenju, v pokornosti in ponižnosti; tako bomo deležni njegovega usmiljenja. Prav tako zasovražimo ta svet in imejmo zmeraj v mislih besede Gospoda, ki je o tem povedal: 'Če kdo ne zapusti očeta in matere, žene, otrok in vasi zaradi mene in Evangelija, me ni vreden.'⁴³ Pa tudi: 'Kdor bo našel

svojo dušo, jo bo izgubil; kdor pa jo bo izgubil zaradi mene, jo bo rešil.¹⁴⁴ Zato, bratje, tudi mi, ki smo se odpovedali svetu, zavrzimo tudi vse, kar mu pripada: zasovražimo vsakršno krivico, da ne bomo storili ničesar zlega. Ne bomo se vrnili k svojim bivšim grehom, kakor se psi vračajo k svojim izbljuvkom. Gospod pravi: '*Nihče, kdor položi svoje roke na plug, pa se nato obrne nazaj, ne pride v nebeško kraljestvo.*'¹⁴⁵ Le kako se bomo rešili neskončnih muk, če bomo prebili svoje življenje v brezdelju in brez pokore? Spodobi se namreč, da mi, ki se imenujemo črnokutarji, vsak dan opravljamo pokoro za svoje grehe; pokora je namreč pot, ki vodi v kraljestvo, pokora je ključ do kraljestva – brez nje nihče ne more vstopiti vanj. Pokora je pot v nebesa in tej poti bomo tudi sledili, bratje; nanjo bomo položili svoje noge in stopala. Tej poti se pretkana kača ne približa; hoja po tej poti je žalostna, toda vodi k radosti. Zato, bratje, stremimo k podvigom vere in ne čakajmo na tisti dan, da prejmemo te dragocenosti, ter pobegnimo pred vsem, kar čaka brezbriznike in tiste, ki živijo brez pokore.«

Sveti učitelj je delal tako, in tako je tudi učil vse brate. Ti pa so njegove besede prejeli kakor zemlja, ki je žejna vode, ter prinašali plodove svojega dela pred Gospoda – nekateri stoterne, nekateri šestdeseterne. In na Zemlji je bilo videti ljudi, kakor bi se bili učlovečili angeli; ta samostan je bil kakor nebo, v njem pa je naš blaženi oče Teodozij s svojimi dobrimi deli sijal kakor sonce. To je videl tudi igumen samostana svetega arhistratega Mihaela, imenovan Sofronij. Nekoč je namreč jezdil proti svojemu samostanu; bila je temna noč in naenkrat je zagledal svetlobo le nad samostanom našega blaženega očeta Teodozija. In začudil se je, slavil Boga in rekel: »O, kako velika je tvoja dobrot, Gospod, da si mi tukaj pokazal tolikšno svetlobo – prečastitega moža, ki je tako svet, da je razsvetlil svoj samostan!« Tako so pripovedovali tudi mnogi drugi, ki so pogosto videvali to svetlobo.

Ko so torej slišali za preslavna življenja menihov, so k velikemu Teodoziju prihajali knezi in bojarji ter mu izpovedovali svoje grehe; Teodozij jim je izkazal veliko uslugo, prav tako pa so mu pred odhodom tudi sami podarili kakšen delež svojih bogastev za prežitek bratov in vzdrževanje samostana. Nekateri so samostanu podarjali celo svoje vasi. Posebej pa je blaženega Teodozija ljubil Kristusa ljubeči knez Izjaslav, ki je takrat sedel na prestolu svojega očeta. Pogosto ga je klical predse, pa tudi sam je pogosto prihajal k njemu; ko se je naužil duhovnega pogovora, se je vrnil na svoj dvor. Od

144 Prim. Mt 10,39, kjer je sicer omenjeno »življenje«, ne »duša«.

145 Lk 9,62.

takrat je Bog povzdignil ta samostan in po priprošnji Njemu vsečnega moža množil vse dobro v njem.

Naš oče Teodozij je prepovedal vratarju, da po obedu komur koli odpira vrata samostana; tako nihče ni smel vstopati vse do večernic. V opoldanskem času bratje namreč počivajo pred nočnimi molitvami in jutranjo božjo službo.

In nekega dne je prav v opoldanskem času spet prišel Kristusa ljubeči knez Izjaslav z nekaj mladimi spremljevalci; preden se je odpravil k blaženemu, je odposlal vse bojarje domov, in krenil je le s petimi ali šestimi mladimi spremljevalci. In, kakor sem rekel, je prijezdil ter razjahal, saj nikdar ni vstopil na samostansko dvorišče v sedlu. In stopil je pred vrata ter velel, naj jih odprejo, saj je hotel v samostan. Vratar pa mu je odvrnil, da mu je veliki oče ukazal, naj nikomur ne odpira vrat, dokler ne pride ura večernic. Nato je Kristusa ljubeči mož spregovoril, da bi vratar spoznal, s kom govori. In rekel je: »To sem vendar jaz; le meni odpri vrata.« Vratar pa ni vedel, da je pred njim knez, in mu je odgovoril tako: »Rekel sem ti: igumen mi je ukazal, naj ne odpiram vrat, pa najsi pride sam knez. Če hočeš, nekoliko počakaj, da pride ura večernic.« In Izjaslav je odgovoril: »Toda jaz sem knez; mar mi res ne boš odprl?« Vratar je pogledal in videl, da pred vrati resnično stoji knez; prestrašil se je in ni odprl vrat, temveč je stekel blaženemu povedat, kaj se je zgodilo. Knez pa je med tem stal pred vrati in čakal. S tem je postal kakor sveti vrhovni apostol Peter: ko je angel Petra povedel iz temnice in se je ta vrnil pred hišo, kjer so bili njegovi učenci, je potrkal na vrata; sužnja je pogledala, videla pred seboj Petra in od veselja ni odprla vrat, temveč je stekla sporočit učencem, da je prišel. Tako tudi vratar iz strahu ni odprl vrat, temveč je stekel sporočit blaženemu o prihodu Kristusa ljubečega moža. Blaženi je brž prišel iz samostana, zagledal kneza in se mu poklonil. In Kristusa ljubeči mož je spregovoril: »Ali si res ukazal, oče, kar je rekel ta črnokutar: najsi pride sam knez, ga je prepovedano spustiti v samostan?« Blaženi pa mu je odgovoril: »Ta moj ukaz je bil izrečen zato, dobri vladar, da bratje v opoldanskem času ne bi zapuščali samostana, temveč bi počivali za nočne molitve. Toda tvoja Bogu vsečna skrb za našo sveto gospodarico, Mater božjo, je dobra in tvoji duši v korist. Tvoj prihod nas zelo veseli.« Po tem sta šla v cerkev, pomolila in sedla. In Kristusa ljubečega kneza so nasladile besede, ki so se kot med točile iz ust našega prečastitega očeta Teodozija; pogovor z njim mu je bil v veliko korist, in ko se je vračal domov, je slavil Boga. In od tega dne je Teodozija ljubil še bolj; zanj je bil kakor eden izmed prvih svetih očetov in zmeraj ga je poslušal ter izpolnjeval vse, kar mu je naš veliki oče Teodozij velel.

Božanski Barlaam, sin bojarja Ivana, igumen samostana svetega mučenca Demetrija, ki ga je postavil Kristusa ljubeči knez Izjaslav, se je odpravil v sveto mesto Jeruzalem. Ko je tam obiskal vse svete kraje, se je vrnil v svoj samostan. Nekaj časa po tem se je odpravil v Konstantinopol. Tudi tam je obiskal vse samostane in nakupil vse, česar je potreboval njegov samostan; nato je s konji odšel proti svoji deželi. Na poti, že v svoji deželi, je hudo zbolel. Prispel je do mesta Vladimir in se ustavil v bližnjem samostanu, ki se je imenoval Sveta gora; tam je v miru preminil in dočakal konec svojega življenja. Svojim sopotnikom je naročil, naj njegovo telo prepeljejo v samostan svetega in blaženega očeta Teodozija ter ga tam pokopljejo; vse, kar je nakupil v Konstantinoplu – ikone in vse preostalo, kar je uporabnega – pa naj prav tako odnesejo tja, kamor gre počivat, ter jih predajo blaženemu; tako je naročil. In njegovo telo so prinesli v samostan našega blaženega in prečastitega očeta Teodozija; pokopali so ga v cerkvi, na desni strani, kjer je še danes njegova grobnica.

Takrat je Kristusa ljubeči knez izbral enega izmed bratov v samostanu našega velikega očeta Teodozija, ki se je še posebej odlikoval v meniškem življenju; imenoval se je Izaija. In postavil ga je za igumna v svojem samostanu svetega mučenca Demetrija; kasneje je bil Izaija zaradi svoje dobrotljivosti imenovan za škofa v mestu Rostov.

Ko je umrl knez Rostislav, so prebivalci tistega otoka⁴⁶ izprosili od velikega Nikona, da je šel h knezu Svjatoslavu in ga prosil, naj k njim pošlje svojega sina, da bi prevzel njihov knežji prestol. Na poti nazaj je Nikon obiskal samostan našega blaženega očeta Teodozija. Ko sta se s Teodozijem srečala, sta oba padla na kolena in se drug drugemu priklonila do tal; nato sta se objela in dolgo jokala, saj se zelo dolgo nista videla.

Nato je začel sveti Teodozij prositi Nikona, naj ga ne zapusti, dokler bosta živela. In veliki Nikon mu je obljubil, rekoč: »Samo v svoj samostan se vrnem ter tam vse uredim, in brž se bom vrnil nazaj.« Tako je tudi storil: s knezom Glebom⁴⁷ se je vrnil na otok; ko je knez zasedel prestol v tistem mestu, se je Nikon obrnil nazaj. Vrnil se je v samostan našega velikega očeta Teodozija in vse, kar je imel pri sebi, je prepustil blaženemu, sam pa se mu je z veliko radostjo pokoril. Tudi od Boga navdihnjeni Teodozij ga je močno ljubil; spoštoval ga je kakor očeta, in če je zapustil samostan, je prepustil brate Nikonu,

46 Prim. PVL, kroniški zapis leta 1066; Rostislav Vladimirovič je bil knez v Tmutorokanski kneževini, eksklavi na skrajnem jugovzhodu Kijevske države, ki jo hagiograf imenuje otok.

47 Knez Gleb Svjatoslavič je vladal Tmutorokanski kneževini dvakrat, pred 1064 in po smrti Rostislava Vladimiroviča l. 1066.

da je skrbel zanje in jih poučeval; bil je namreč najstarejši izmed njih. In ko je Teodozij v cerkvi poučeval brate, je pogosto velel Nikonu, naj bere iz knjig v pouk bratom; to je včasih velel tudi našemu prečastitemu očetu Stefanu, ki je bil takrat eksarh,⁴⁸ kasneje, po smrti blaženega Teodozija, pa je postal igumen tega samostana; še kasneje je bil škof v Vladimirski deželi.

Zdaj pa, ko se vam povedal o njiju, bom pripovedoval samo še o blaženem očetu Teodoziju in o njegovih prevrednih delih; po božji milosti bom govoril o našem od luči razsvetljenem očetu Teodoziju.

Resnično je bil božji človek: luč, ki jo je videl ves svet in ki je svetila vsem črnokutarjem; vse dni je delal v ponižnosti, z razumom, s poslušnostjo in popolno pripravljenostjo na podvige vere; počitka ni namenil niti svojim rokam niti nogam. Pogosto je zahajal v pekarno in veselega duha pomagal pekomi mesiti testo in peči hlebe. Bil je namreč, kakor sem rekel že prej, krepkega in močnega telesa. Bolne pa je vselej poučeval, jih krepil in tolažil, tako da jih njihova dela nikdar niso utrudila.

Nekoč ko so se pripravljali na praznik svete Matere božje, jim je primanjkovalo vode; takrat je bil kletar že prej omenjeni Teodor, ki mi je mnogo povedal o tem preslavnem človeku. Ta Teodor je šel k našemu blaženemu očetu Teodoziju ter mu povedal, da ni nikogar, ki bi prinesel vodo. Blaženi pa je brž vstal in začel prinašati vodo iz vodnjaka. In eden izmed bratov ga je videl, ko je nosil vodo, in stekel je povedat nekaterim menihom. Ti so voljno pritekli in prinesli vode na pretek. Spet drugič ni bilo nacepljenih dovolj drv za pripravo hrane in kletar Teodor je prišel k blaženemu Teodoziju ter ga prosil: »Ukaži, naj kateri izmed bratov, ki nima opravkov, pride in nacepi drva, ki jih potrebujemo.« Blaženi pa mu je odgovoril: »Glej: jaz nimam opravkov; jaz pridem.« Nato je bratom velel, naj gredo v jedilnico, saj je prišel čas obeda, sam pa je vzel sekiro in začel cepiti drva. In po obedu so prišli menihi ter videli, kako prečastiti igumen cepi drva in opravlja tako trdo delo. In vsak je prijel svojo sekiro in nacepili so toliko drv, da jih je bilo dovolj za mnogo dni.

Tako goreče je naš duhovni oče, blaženi Teodozij, stremel k Bogu; odlikovali sta ga namreč posebna ponižnost in krotkost, in v vsem je posnemal Kristusa, resničnega Boga, ki je rekel: »Učite se od mene, saj sem krotak in ponižnega srca.«⁴⁹ Ker se je loteval tolikšnih podvigov vere, je bil Teodozij ponižen: napravil se je za zadnjega izmed vseh in vsem služabnika, in tako je bil vsem za

48 V 11. stol. je pojem verjetno označeval cerkvenega zborovodjo.

49 Mt 11,29.

vzor. K delu je pristopal pred vsemi drugimi in v cerkev je hodil prvi, poslednji pa jo je zapuščal. Pogosto je bilo tako: veliki Nikon je sedel in pisal knjige, blaženi pa je prisedel k njemu in predel niti za njihovo vezavo. Tolikšna je bila ponižnost in preprostost tega človeka. In nihče ga nikdar ni videl leči na bok ali si z vodo umiti telo – umival si je le roke. Za obleko mu je služila suknja iz grobe volne, bodeča na otip, nad njo pa je nosil še kuto; tudi ta je bila ubožna in nosil jo je le zato, da drugi ne bi videli bodeče suknje pod njo. In mnogi nerazumni ljudje so se mu zaradi takšnih oblačil rogali ter ga zasmehovali. Toda blaženi je njihova zasmehovanja poslušal z radostjo, saj je zmeraj pomnil božje besede, ki so ga tolažile in razveseljevale: »Blaženi ste«, je rekel, »ko vas sramotijo, ko izrekajo zoper vas zle besede, ko vas klevetajo zavoljo mene. Radujte se tedaj in veselite se, saj vas v nebesih za to čaka velika nagrada.«⁵⁰ Ker je pomnil te besede in ker se je tolažil z njimi, je blaženi prenesel vse žalitve in zasmehovanja.

Nekoč se je naš veliki oče Teodozij zaradi neke zadeve mudil pri Kristusa ljubečem knezu Izjaslavu, ko je bil ta daleč od mesta. Prišel je torej in se zaradi teh zadev zadržal do večera. In Kristusa ljubeči mož je ukazal, naj Teodozija na vozu prepeljejo do njegovega samostana, da bo lahko užil nočno spanje. Sredi poti je vozar videl, kako je Teodozij oblečen, in mislil je, da spada med uboge; rekel mu je: »Črnokutar! Glej, ti si vsak dan brez dela, jaz pa sem utrujen. Ne morem več jezdit na konju. Narediva tako: legel bom na voz, ti pa lahko zajašeš konja.« In blaženi Teodozij je ponižno vstal in sedel na konja, vozar pa je legel na voz. In Teodozij je radostno slavil Boga ter nadaljeval svojo pot. Ko ga je začel premagovati spanec, je sestopil s konja in hodil vstric z njim, dokler se ni utrudil, nato pa je spet sedel nanj. Zdanilo se je in začela sta srečevati velikaše, ki so jezdili h knezu; od daleč so prepoznali blaženega, razjahali in se klanjali našemu blaženemu očetu Teodoziju. In takrat je rekel mladeniču: »Zasvitalo se je že, dete! Zajaši svojega konja.« Ko je ta videl, kako se vsi klanjajo Teodoziju, je vztrepetal; planil je pokonci in zajahal konja. Tako sta nadaljevala pot: prečastiti Teodozij je sedel na vozu in vsi bojarji, ki so ju srečevali, so se mu klanjali. Dospela sta do samostana; Teodozija so prišli pozdravit vsi bratje in klanjali so se mu do tal. Tisti mladenič pa se je še bolj prestrašil in pri sebi je mislil: »Kdo neki je to, da se mu vsi tako klanjajo?« Teodozij pa ga je prijel za roko, ga peljal v jedilnico in velel, naj mu dajo jesti in piti, kolikor hoče; nato mu je dal še denarja ter ga odslovil. Vse to je bratom pripovedoval vozar sam; blaženi ni nikomur povedal, kaj se je zgodilo, saj je vse dni učil brate, naj ne bodo domišljavi, temveč ponižni menihi, naj se imajo za najbolj nevedne

50 Prim. Mt 5,11–12 in Lk 6,22–23.

izmed vseh ter naj ne bodo nečimrni, pač pa vsem pokorni. »Ko hodite,« jim je govoril, »držite roke stisnjene ob prsi; naj vas nihče ne prekosi v ponižnosti. Priklanjajte se drug drugemu, kakor se spodobi menihom, in ne hodite iz celice v celico, temveč naj vsak izmed vas moli v svoji celici.« S takšnimi in drugimi besedami jih je brez prestanka poučeval vsak dan. Če je slišal, da kdo trpi zaradi obsedenosti z besi, ga je poklical predse; poučeval ga je in prepričeval, naj se zoperstavi hudičevim nakanam in naj jim na nikakršen način ne popušča, naj ga prikazni in hudičeve skušnjave ne oslabijo ter naj ne zapušča svoje celice, temveč naj se zavaruje s postom in molitvijo ter kliče k Bogu, da mu pomaga premagati zlega besa. In povedal jim je, da je bilo sprva tudi z njim tako: »Nekoč sem ponoči v celici pel zapovedane psalme in naenkrat je pred menoj stal črn pes; nisem se mogel niti prikloniti. Dolgo je stal pred menoj, dokler me ni tako razburil, da sem ga hotel udariti; takrat pa je postal neviden. In zajela sta me strah in trepet, da bi bil že hotel zbežati od tam, če mi ne bi pomagal Gospod. In glej, ko sem si nekoliko opomogel od strahu, sem začel vneto moliti ter pogosto poklekati na kolena, in tako me je strah zapustil. Od takrat se ne bojim več besov, tudi če se pojavijo pred menoj.« Poleg tega je pripovedoval o mnogih drugih stvareh, da bi brate okrepil za boj proti zlim duhovom. Ko jih je naposled odslovil, so radostno slavili Boga za te nauke njihovega dobrega učitelja in duhovnega vodnika.

Naslednje pa mi je povedal eden izmed bratov, imenovan Hilarion. Pripovedoval je, koliko hudega so mu v celici prizadejali zli duhovi. Brž ko je legel na svojo posteljo, se je zmeraj pojavilo mnogo besov; zgrabili so ga za lase, ga vlekli in pehali, drugi pa so privzdignili zid in kričali: »Zvlecite ga sem, zmečkajmo ga z zidom!« Tako so počeli z njim vsako noč; ko tega ni mogel več prenašati, je šel k prečastitemu očetu Teodoziju in mu povedal za zlodejstva besov; hotel je zapustiti svojo celico in se preseliti v drugo. Blaženi pa ga je začel prepričevati, rekoč: »Ne, brat, ne zapuščaj svoje celice, sicer se bodo zli duhovi hvalili, da so te premagali in ti prizadejali gorje; od tedaj ti bodo prizadevali še več tegob, saj bodo prevzeli oblast nad teboj. Zato v svoji celici moli k Bogu, in Bog bo videl tvoje trpljenje in naklonil ti bo zmago nad njimi: ne bodo se ti smeli niti približati.« In Hilarion je odgovoril: »Rotim te, oče: ne morem več prebivati v tej celici zaradi številnih besov, ki živijo v njej.« In blaženi ga je pokrižal ter znova rekel: »Pojdi in ostani v svoji celici; odslej ti zviti besi ne bodo več storili nič žalega in niti videl jih ne boš več.« In Hilarion mu je verjel; priklonil se je svetemu, odšel v svojo celico, legel in sladko zaspal. Odtlej se pretkani besi niso smeli približevati tistemu mestu, saj so jih pregnale molitve našega prečastitega očeta Teodozija, in spustili so se v beg.

Črnokutar Hilarion mi je povedal še naslednje. Bil je namreč izkušen knji-gopisec: dan in noč je pisal knjige v celici blaženega očeta Teodozija, ta pa je z usti tiho pel psalter in z rokami predel volno ali se ukvarjal s čim drugim. In tako sta se nek večer ukvarjala vsak s svojim delom, ko je v celico vstopil ekonom in rekel blaženemu, da za naslednji dan nima z ničimer kupiti niti hrane za brate niti drugih potrebščin. In blaženi mu je odgovoril: »Glej, zdaj je večer, do jutra pa je še daleč. Zato pojdi, potrpi malo in moli k Bogu; morda se nas bo usmilit in poskrbel za nas, kakor bo pač hotel.« Ekonom je poslušal in odšel, blaženi pa se je vrnil v svojo celico in po običaju odpel dvanajst psalmov. Ko je odmolil, je sedel in se lotil svojega dela. Toda ekonom je spet prišel in povedal vse, kakor že poprej. In blaženi mu je odgovoril: »Rekel sem ti vendar: pojdi in moli k Bogu. Zjutraj boš šel v mesto in prosil trgovce, naj ti dajo na dolg, kar boš potreboval za brate; kasneje, ko bo Bog hotel, jim bomo z Njegovo pomočjo povrnili. Resnične so namreč besede: »Ne skrbi za jutrišnji dan; [Bog] nas ne bo zapustil.«⁵¹ Brž ko je ekonom odšel, se je pojavil nek mladenič v opravi vojščaka, ves sijoč; priklonil se je Teodoziju in ni izrekel niti besede, temveč je na mizo položil zlato grivno⁵² in molče odšel. In blaženi je vstal, vzel zlato in v solzah potihem pomolil. Poklical je vratarja in ga vprašal: »Je mar nocoj kdo prišel pred vrata?« Ta pa je prisegel, da je vrata zaprl že za dne, odtlej pa jih ni odpiral nikomur niti se jim ni nihče približal. In blaženi je k sebi poklical ekonomu ter mu dal grivno zlata, rekoč: »Kaj porečeš zdaj, brat Anastazij? Mar nimamo dovolj, da bi kupili potrebščine za naše brate? Pojdi in kupi, kar potrebujemo. Jutri bo Bog znova poskrbel za nas.« Ekonom je razumel in padel na tla ter se mu poklonil. Blaženi pa ga je podučil, rekoč: »Nikdar se ne predajaj obupu, temveč bodi trden v veri; vso svojo žalost dvigni k Bogu in on naj poskrbi za nas, kakor hoče. Danes pa pripravi za brate velik praznik.« Tudi v prihodnje mu je Bog radodarno podajal vse, kar je ta božanska čreda potrebovala.

Blaženi pa je vse noči prebil brez sna, v solzah je molil k Bogu za brate in pogosto poklekaval na kolena; to so menihi velikokrat slišali, ko so prišli k Teodoziju pred jutranjo božjo službo v cerkvi, da bi jih blagoslovil. Ko je kdo izmed njih tiho pristopil k njegovi celici, je slišal, kako je molil, grenko jokal in bil z glavo ob tla; nato je [prišlek] brž odšel in se nekoliko kasneje vrnil, glasno topotajoč. Ko je Teodozij slišal njegove korake, je umolknil in se delal, da spi. In prišlek je potrkal ter zaklical: »Blagoslovi, oče!« Blaženi pa je molčal, tako da je bilo treba kdaj tudi trikrat potrkati in reči: »Blagoslovi, oče!« Šele tedaj

51 Prim. Mt 6,34.

52 Večja denarna enota v Kijevski državi.

je Teodozij odgovoril, kakor da bi se bil ravnokar prebudil: »Naj te blagoslovi naš Gospod Jezus Kristus, dete.« Nato je Teodozij pred vsemi drugimi odšel v cerkev. Govorili so, da je to počel vsako noč.

V njegovem samostanu je živel nek črnokutar in prezbiter, imenovan Demian,⁵³ ki je z vneto posnemal življenje in ponižnost svojega prečastitega očeta Teodozija. Mnogi so pripovedovali o njegovi veliki ponižnosti, o njegovem življenju in poslušnosti ter o tem, kako je bil vsem pokoren. Predvsem tisti, ki so obiskali njegovo celico, so videli njegovo krotkost in to, kako je vse noči bedel, kako marljivo je bral svete knjige ter kako vneto je molil. Še mnogo drugega so povedali o tem človeku. Ko je zbolel in se je bližal konec njegovega življenja, je v solzah pomólil k Bogu, rekoč: »Moj Gospod, Jezus Kristus! Nakloni mi, da bom vreden vstopiti v tvoje kraljestvo; rotim te, gospodar, ne loči me od mojega očeta in učitelja, prečastitega Teodozija, temveč me skupaj z njim sprejmi v svet, ki si ga namenil za pravične.« Med to molitvijo se je pred njegovim ležiščem nenadoma pojavil blaženi Teodozij, mu padel na prsi ter ga ljubeče poljubil, rekoč: »O dete, Gospod me je poslal povedat, da bo izpolnjeno vse, za kar si molil k njemu, in vse tvoje prošnje bodo uresničene. Sprejet boš med svete in skupaj z njimi boš prebival v kraljestvu nebeškega gospodarja. Ko mi bo Gospod Bog velel, naj zapustim ta svet in pridem k tebi, se ne bova več ločila, temveč bova skupaj prebivala na onem svetu.« Ko je izrekel to, je izginil. In Demian je razumel, da je bila to božja prikazen, saj Teodozija ni videl niti vstopiti niti izstopiti, temveč je ta izginil prav na tistem mestu, kjer se je bil prej pojavil. In brž je poklical svojega negovalca ter ga poslal po blaženega Teodozija. Ta je hitro prišel in Demian mu je veselega obraza rekel: »Oče, ali bo res tako, kot si mi ravnokar napovedal, ko si bil tukaj?« Blaženi ni vedel ničesar, in odgovoril je: »Ne vem, dete, o kakšni napovedi govoriš.« In Demian mu je pripovedoval, kako je molil in kako se mu je prikazal prečastiti. Ko je to slišal, se je naš od Boga navdihnjeni oče Teodozij nasmehnil in nekoliko v solzah dejal: »O, dete! Vse bo, kakor je napovedal angel, ki se je pojavil v moji podobi. Toda kako naj bom jaz, grešnik, deležen slave, ki je namenjena pravičnim?« Ko je Demian slišal to napoved, se je razveselil. In ko so se pred njim zbrali nekateri izmed bratov, je vse poljubil in nato prepustil svojo dušo angelom, ki so prišli ponj. Takrat je blaženi velel, naj udarijo ob bílo,⁵⁴ da so se zbrali vsi bratje, in s primernimi častmi in petjem so pokopali njegovo pravično telo, kjer so pokopavali tudi druge brate.

53 O Demianu gl. PVL, kroniški vnos za leto 1074.

54 Kovinsko ali leseno tolkalo, ki se je uporabljalo za sklic menihov k obredju ali obedu.

V tem času je število bratov naraslo in naš oče Teodozij je moral povečati samostan ter sezidati nove celice, saj je bilo menihov in tistih, ki so nanovo prišli v samostan, preveč. Tudi sam je delal z brati in ograjeval samostansko dvorišče. In ko je bila stara ograja odstranjena, samostana pa ni nihče stražil, so neko noč v veliki temi prišli nadenj razbojniki. Pravili so, da je premoženje samostana skrito v prostorih cerkve, zato niso prišli v celice, temveč so se namenili proti cerkvi. In zaslišali so glas menihov, ki so v cerkvi peli. Mislili so, da pojejo večerne molitve, in odšli so. Tako so nekaj časa čakali v gozdu, in ko so mislili, da se je obred že moral končati, so se vrnili. Tam so spet zaslišali iste glasove, iz cerkve so videli žareti prečudno svetlobo in iz nje so puhtele čudovite dišave, saj so v njej peli angeli. Razbojniki pa so mislili, da bratje pojejo polnočne molitve, in spet so odšli ter sklenili, da bodo šli po koncu petja v cerkev in vzeli vse, kar je spravljeno v njej. Tako so večkrat prišli in vedno so zaslišali glasove angelov. Napočila je že ura jutranjic in mežnar je udaril na bílo. Razbojniki pa so šli nekoliko globlje v gozd, sedli in govorili tako: »Kaj naj storimo? Je bila mar v cerkvi prikazen? Tako naj bo: ko se bodo vsi menihi zbrali v cerkvi, bomo šli tja; nikogar ne bomo spustili skozi vrata, vse bomo pobili in vzeli njihovo premoženje.« K temu jih je nagovarjal hudič, saj je z njihovo pomočjo hotel s tega mesta izkoreniniti božjo čredo. Toda ne le, da tega ni mogel storiti, temveč je bil tudi sam premagan; Bog je namreč po priprošnji našega prečastitega očeta Teodozija pomagal bratom. Tako so ti zli ljudje počakali, da se je prečastita čreda zbrala v cerkvi skupaj s svojim blaženim učiteljem in pastirjem Teodozijem ter zapela jutranje psalme; nato so se kakor divje zveri spustili nadnje. Toda brž ko so se jim približali, se je zgodilo strašno čudo: cerkev se je ločila od zemlje in se skupaj z vsemi, ki so bili v njej, dvignila v zrak, da je tudi puščica ne bi mogla doseči. Tisti, ki so bili z blaženim v cerkvi, tega niso niti vedeli niti čutili. Razbojniki pa so videli to čudo in močno so se prestrašili ter se trepetaje vrnili domov. In pokesali so se ter od takrat nikomur več niso storili žalega; njihov poglavar se je s tremi drugimi razbojniki celo prišel pokesat pred blaženega Teodozija in mu povedat, kaj se je zgodilo. Ko je blaženi to slišal, je slavil Boga, ki jih je rešil pred takšno smrtjo. Razbojnik pa je poučil o odrešenju duše, in ko jih je odslovil, so tudi sami slavili Boga ter se mu zahvaljevali za vse, kar se je zgodilo.

Kasneje je videl podoben čudež pri tej cerkvi tudi eden izmed bojarjev Kristusa ljubečega kneza Izjaslava. Neke noči je jezdil čez polje kakih petnajst poprišč od samostana blaženega Teodozija in naenkrat je med oblaki zagledal cerkev. In on ter njegovi mladi spremljevalci so se prestrašili; konje so pognali v dir, saj so hoteli videti, kakšna cerkev je to. Ko so tako prijezdili do samostana

blaženega Teodozija, se je cerkev pred njihovimi očmi spustila na svoje mesto. Bojar je potrkal na vrata, in ko mu je vratar odprl, je vstopil ter blaženemu povedal, kaj je videl. Od takrat je pogosto prihajal k njemu in užival v njegovih duhovnih besedah, del svojega imetja pa je daroval za potrebe samostana.

Nek drugi bojar tega Kristusa ljubečega moža se je s svojim Kristusa ljubečim knezom odpravljaj v boj proti sovražni vojski, ki se mu je zoperstavila; pri sebi je obljubil, rekoč: »Če se nepoškodovan vrnem domov, bom sveti Materi božji v samostanu blaženega Teodozija daroval dve grivni zlata in dal bom skovati okvir za ikono svete Matere božje.« In bila je bitka; v boju so mnogi padli pod orožjem. Sovražniki so bili premagani, Izjaslavovi vojščaki pa so se srečno vrnili domov. Bojar pa je pozabil na svojo obljubo sveti Materi božji. Nekaj dni zatem je v poldanskem času spal v svojem bivališču; in naenkrat je zaslišal strašen glas, ki ga je klical po imenu: »Klement!« Planil je pokonci in obsedel na svojem ležišču. Pred ležiščem je zagledal ikono svete Matere božje iz samostana blaženega Teodozija; od ikone se je razlegel glas, ki je govoril: »Zakaj, Klement, mi nisi daroval tega, kar si mi obljubil? Glej, pravim ti: brž izpolni svojo obljubo!« Ko je to izrekla, je ikona svete Matere božje izginila. In bojar se je prestrašil; vzel je, kar je obljubil, odnesel v samostan in predal blaženemu Teodoziju; dal je tudi skovati okvir za ikono svete Matere božje. Nekaj dni kasneje je ta bojar sklenil, da bo samostanu blaženega podaril še Evangelij. In tako je prišel pred velikega Teodozija; sveti Evangelij je pred tem skrnil pod pazduho. Po molitvi sta nameravala sestiti; Klement blaženemu še ni pokazal Evangelija, toda ta je naenkrat rekel tako: »Najprej, brat Klement, izvleci sveti Evangelij, ki ga skrivaš pod pazduho in ki si ga obljubil v dar sveti Materi božji. Potem bova sedla.« Ko je bojar to slišal, se je močno prestrašil zaradi jasnovidnosti prečastitega; nikomur namreč ni povedal za svojo namero. In izvlekel je sveti Evangelij ter ga predal v roke blaženemu. Nato sta sedla; ko sta se naužila duhovnega pogovora, se je bojar vrnil domov. Močno je vzljubil blaženega Teodozija ter pogosto prihajal k njemu; pogovori z njim so mu prinesli veliko korist.

Kadar je kdo obiskal Teodozija, je bilo tako: po božanskem poduku so ga postavili pred mizo, obloženo s samostanskimi jedmi – kruhom, zelenjavo in nekaj ribami. Celo Kristusa ljubeči mož Izjaslav je pogosto obedoval tako in vesele duše je rekel Teodoziju: »Oče, moj dvor je, kakor veš, poln vseh razkošnosti sveta, toda nikdar nisem jedel tako sladkó kakor danes pri tebi. Moji sužnji pogosto kuhajo raznolike in drage jedi, toda té nikoli niso tako okusne. Zato te prosim, oče, povej mi: zakaj so tvoje jedi tako slastne?« Od Boga navdihnjeni oče Teodozij je hotel okrepiti kneza v ljubezni do Boga in rekel je: »Če bi rad izvedel, zakaj je tako, dobri gospodar, le poslušaj, kaj ti bom povedal.

Ko hočejo samostanski bratje kuhati, peči kruh ali delati kar koli drugega, gre najprej eden izmed njih k igumnu po blagoslov. Nato se pred svetim oltarjem trikrat prikloni do tal in pri oltarju prižge svečo; s to svečo zaneti ogenj za kuho. Ko potem naliva vodo v kotel, reče starešini: 'Blagoslovi, oče!' In ta odgovori: 'Bog naj te blagoslovi, brat!' Tako vsa dela opravljajo z blagoslovom. Tvoji sužnji pa se, kakor sem slišal, med vsemi opravili prepirajo, zasmehujejo drug drugega in preklinjajo, nadzorniki pa jih pogosto tepejo. Tako vsa dela opravljajo v grehu.« Kristus a ljubeči mož je poslušal in rekel: »Resnično je tako, kot si rekel, oče.«

Naš prečastiti oče Teodozij je bil resnično poln Svetega Duha: zato je lahko pomnožil božje talente,⁵⁵ naselil mesto, ki je bilo prej pusto, z mnogimi črnokurtarji in postavil sloveči samostan. V njem ni hotel kopičiti nikakršnih zakladov; z vero in upanjem je stremel k Bogu ter nikdar ni cenil svetnega bogastva. Prav zaradi tega je nenehno obhajal celice svojih učencev, in kadar je pri kom kaj odkril – bodisi hrano, bodisi obleko, ki je niso predpisovala samostanska pravila, bodisi kakršno koli imetje – je vse brž vzel in vrgel v peč, saj je menil, da so te reči od hudiča in vodijo v greh. In rekel jim je tako: »Bratje! Ne spodobi se nam, menihom, ki smo zavrgli vse svetno, da v svojih celicah kopičimo premoženje. Le kako lahko k Bogu dvigujemo čiste molitve, če v svojih celicah skrivamo zaklade? Poslušajte, kaj o tem pravi Gospod: 'Kjer so vaši zakladi, tam so tudi vaša srca.'⁵⁶ In še o teh, ki zbirajo [svetne dobrine]: 'Neumnež, to noč bom vzel tvojo dušo – komu bo pripadlo to, kar si zbral?'⁵⁷ Zato, bratje, naj nam zadoščajo oblačila, ki jih predpisujejo samostanska pravila, ter hrana, ki jo v jedilnici prejmemo od kletarja; v celicah ne imejmo ničesar drugega. Tako bomo lahko z vso vnemo in vso dušo k Bogu dvigovali svoje čiste molitve.« Pogosto jih je prepričeval s temi in drugimi besedami ter jih tako podučeval v veliki ponižnosti in solzah. Nikdar ni bil krivičen, vzkipljiv ali besnih oči, temveč je bil zmeraj milostljiv, tih in sočuten do vseh. Celó če je kdo iz svete črede oslabil v duši in zapustil samostan, je blaženi za njim močno žaloval in prosil Boga, naj se izgubljena ovca iz njegove črede vrne nazaj. Tako je cele dneve prebil v solzah in molil zanj k Bogu, dokler se ta brat ni vrnil. Tedaj ga je blaženi radostno sprejel ter ga podučil, naj se nikdar več ne prepušča hudičevim spletkam in naj ne dopusti, da ga premagajo, temveč naj bo močan in vzdrži. In rekel mu je: »Duša, ki dopusti, da jo te žalostne skušnjave oslabijo, ni moška.« S temi in drugimi besedami je brata potolažil ter ga v miru poslal v njegovo celico.

55 Prim. prisposodob o talentih (Mt 25,14–30 in Lk 19,11–27).

56 Lk 12,34.

57 Lk 12,20.

Eden izmed bratov pa je bil šibak in pogosto je zbežal iz samostana blaženega Teodozija. Vsakič ko se je vrnil, ga je blaženi radostno sprejel in rekel, da ne more dovoliti, da bi [pobegli brat] preminil kje drugje kot v samostanu. Čeprav nas je mnogokrat zapustil, mu je bilo sojeno, da v tem samostanu dočaka svojo poslednjo uro. Tako je Teodozij v solzah molil zanj k Bogu in prosil milosti. Ko je tako že mnogokrat zapustil samostan, se je nekoč vrnil in rotil velikega Teodozija, da ga sprejme nazaj. In Teodozij, ki je bil resnično usmiljen, ga je sprejel radostno kakor ovco, ki se je izgubila in nato vrnila, ter ga ponovno prištel k svoji čredi. Ta črnokutar si je s svojimi rokami pridelal majhno premoženje, saj je predel platno, in vse je prinesel ter položil pred blaženega. Sveti pa mu je rekel: »Če bi bil rad popoln črnokutar, vzemi te reči in jih vrzi v ognjeno peč. Vse to je namreč plod tvoje nepokorščine.« Brat pa je goreče verjel v Boga in po ukazu blaženega je odnesel vse svoje premoženje ter ga vrgel v peč, kjer je zgorelo. Od takrat je živel v samostanu; vse dneve, ki so mu preostali, je prebil tam in naposled v miru zaspal, kakor mu je bil blaženi prej napovedal. Tolikšna je bila ljubezen blaženega, tolikšno njegovo usmiljenje do svojih učencev in njegova skrb, da ne bi bil izgubljen niti eden iz njegove črede; vse skupaj je pasel kot dobri pastir, jih poučeval in tolažil, z besedami miril njihove duše, jih brez prestanka krmil in pojil. Tako je mnoge privedel do spoznanja božje modrosti ter jim pokazal pot v nebeško kraljestvo. Zdaj pa se vrnimo in nadaljujmo pripoved o našem očetu Teodoziju.

Nekega dne je k blaženemu prišel kletar in rekel: »Danes za brate nimam nobene hrane, ničesar jim ne morem skuhati.« In blaženi mu je odvrnil: »Pojdi, počakaj malo in moli k Bogu, da poskrbi za nas. Če ne, pa daj skuhati pšenico in kašo zmešaj z medom; postavi jo na mizo za brate in naj jo jedo. Sicer pa zaupam Bogu, ki je v puščavi kakor dež poslal nebeški kruh ljudem, ki so godrnjali čezenj, ter jih nasitil s prepelicami.⁵⁸ Ta Bog lahko danes tudi nam pošlje hrano.« Ko je slišal to, je kletar odšel. Blaženi pa je molil k Bogu za svoje brate. In bojar, o katerem smo govorili prej, je dal po božjem navdihu tri vozove natovoriti z jestvinami: s kruhom in sirom, ribami, lečo in pšenico ter tudi z medico. Vse je poslal k blaženemu v samostan. Ko je blaženi to videl, je slavil Boga in rekel kletarju: »Glej, brat Teodor: Bog nas ne zapusti, če z vsem srcem upamo vanj. Zdaj pa pojdi in bratom danes pripravi obilen obed; to je bil namreč božji blagoslov.« Blaženi se je pri obedu skupaj z brati veselil v duhu, toda sam je jedel le suh kruh in zelenjavo, kuhano brez olja, in pil vodo; tako je namreč obedoval vsak dan. Ko je z brati sedel pri obedu, ni bil nikdar potrta ali žaloben, temveč se je zmeraj veselega obraza pojil z božjo milostjo.

58 Prim. 2 Mz 16.

Nekoč so pred blaženega zvezane privedli razbojnike, ki so jih v eni izmed samostanskih vasi⁵⁹ ujeli pri kraji. Ko jih je blaženi videl zvezane in v velikem obupu, so se mu zelo zasmilili; zajokal je in velel, naj jih razvežejo ter jim dajo jesti in piti. Nato jih je dolgo poučeval o tem, kako se ne smejo nad nikomer znašati in nikomur prizadejati zla. In dal jim je precej denarja – dovolj za vse, kar so potrebovali. Ko jih je v miru odslovil, so slavili Boga. In pokesali so se ter od takrat nikomur več niso prizadejali zla, temveč so se preživljali z lastnim delom.

Usmiljenje našega velikega očeta Teodozija je bilo tolikšno: kadar je videl reveža ali berača ali koga v žalovanju ali revno oblečenega, ga je pomiloval in šel mimo njega v solzah. Zato je dal blizu svojega samostana zgraditi hišo in cerkev, posvečeno svetemu Štefanu, prvemu mučeniku; velel je, naj tam živijo reveži, slepci, hromi in bolni, in velel je tudi, naj jim iz samostana prinašajo vse, kar potrebujejo. Namenil jim je deseti del vsega samostanskega premoženja. Poleg tega je vsako soboto poslal voz kruha tistim, ki so bili priklenjeni v temnicah.

Nekega dne je pred Teodozija prišel prezbiter iz mesta in ga prosil, naj mu da vina za opravljanje svete liturgije. Blaženi je takoj poklical mežnarja in mu velel, naj v posodo, ki jo je prinesel prezbiter, nalije vina in mu ga preda. Toda mežnar je rekel, da ima vina malo: zadostuje le za tri ali štiri dni svete liturgije. Blaženi pa mu je odvrnil: »Nalij temu človeku vse, kar imaš, za nas pa bo poskrbel Bog.« In odšel je ter ni ubogal ukaza, ki mu ga je dal sveti: prezbiterju je nalil manj vina in nekaj pustil za jutranjo božjo službo. Prezbiter pa je videl, da so mu nalili premalo, in prinesel je pokazat blaženemu Teodoziju. Ta je znova poklical mežnarja in mu rekel: »Rekel sem ti, da mu naliješ vse in ne skrbiš za jutrišnji dan. Bog ne bo dopustil, da bi bila ta cerkev jutri brez božje službe, temveč nam bo danes poslal vina na pretek.« In mežnar je odšel ter prezbiterju nalil vse vino; nato ga je odslovil. Ko so zvečer sedeli po obedu, so prispeli trije vozovi, natovorjeni z vrči vina, prav kakor je blaženi napovedal; poslala jih je neka ženska, ki je upravljala vse zadeve na dvoru pobožnega kneza Vsevoloda. Ko je to videl, je mežnar slavil Boga in se čudil uresničeni napovedi blaženega Teodozija, ki je rekel: »Danes nam bo Bog dal vina na pretek.« – In tako se je tudi zgodilo.

Na dan, ko je sveti in veliki Demetrij⁶⁰ dočakal konec muk, ki jih je trpel za Kristusa, se je prečastiti Teodozij z brati odpravljal v samostan svetega Demetrija. Takrat je nekdo prinesel hlebce iz zelo čiste bele moke in Teodozij je kletarju velel, naj jih postreže bratom, ki bodo ostali v samostanu. Toda ta ga

59 Vasi, ki so pripadale samostanu, večinoma kot darovi zemljiških posestnikov.

60 Praznik Demetrija Solunskega, ki mu je bil posvečen tudi pomemben samostan, sezidan v Kijevu v času vladavine kneza Izjaslava Jaroslaviča.

ni poslušal in mislil si je: »Te hlebce bom položil na mizo jutri, ko se vrnejo vsi bratje; tem, ki so danes ostali, pa bom postregel samostanski kruh.« Kakor je sklenil, tako je tudi storil. Naslednji dan, ko so vsi sedli k obedu in jim je bil postrežen narezan kruh, je blaženi pogledal in videl te hlebce; poklical je kletarja in ga vprašal, kje jih je dobil. Ta mu je odgovoril, da so bili prineseni dan prej, toda ker je bilo takrat v samostanu malo bratov, jih je sklenil naslednji dan postreči vsem. Blaženi pa mu je rekel: »Pravilno bi bilo, da ne bi mislil na naslednji dan, temveč bi storil, kakor sem ti ukazal. Naš Gospod, ki vselej poskrbi za nas, bi tudi danes storil tako in nam poslal vse, kar bi potrebovali.« In enemu izmed bratov je velel, naj zbere kose kruha v košaro ter jih vrže v reko, kletarju pa je naložil pokoro za neposlušnost.

Tako je storil tudi, kadar je slišal, da je bilo kakšno delo opravljeno brez blagoslova; ni namreč hotel, da bi sveta čreda jedla hrano, pripravljeno brez blagoslova ali v nasprotju z njegovimi ukazi. Takšno hrano je kot hudičevo delo zmeraj ukazal bodisi vreči v ognjeno peč bodisi stresti v rečne vode.

Nekaj podobnega se je zaradi neposlušnosti zgodilo tudi po smrti našega blaženega očeta Teodozija; čeprav ni umestno, da bi tukaj pripovedovali o tem, bomo vseeno omenili in priložili nekaj besed o teh podobnih dogodkih.

Po tem, ko je samostan zapustil naš prečastiti igumen Stefan in je igumeno- vanje prevzel veliki Nikon, je nekoč nastopil čas svetega in velikega posta. Že naš prečastiti oče Teodozij je pred tem določil, naj menihom v petek prvega tedna tega posta, po tem, ko so se bili čez teden vsi izkazali v postenju – kakor se spodobi dobrim postnikom –, postrežejo hlebce iz zelo čiste bele moke ter hlebce, pečene z medom in makom. Tako je tudi Nikon velel kletarju, naj vse stori v skladu z običaji; toda ta ga ni ubogal in zlagal se je, rekoč: »Nimam moke, da bi spekel takšne hlebce.« Toda Bog ni prezrl truda in molitev svojih prečastitih ter ni dopustil, da bi bila določila božanskega Teodozija prelomljena. Po sveti liturgiji so vsi odšli na postni obed in še preden se je ta začel, je bil pripeljan voz prav takšnih hlebcev. Ko so bratje to videli, so slavili Boga in se čudili, kako zmeraj poskrbi zanje ter jim po priprošnji njihovega prečastitega očeta in učitelja Teodozija pošlje vse, kar potrebujejo. Dva dni po tem je kletar ukazal bratom, naj v skladu z običaji spečejo hlebce iz tiste moke, za katero je prej rekel, da je nima. In ko so pripravljali testo za peko, ga mesili in zalivali z vrelo vodo, so naenkrat v tej vodi zagledali krastačo, ki se je bila v njej skuhalo in jo oskrunila; kar so počeli, je bilo namreč plod neposlušnosti. Tako se je zgodilo po božji volji, da bi bila sveta čreda rešena in da bratje po podvigih vere, ki so jih prestali v tem svetem tednu, ne bi užili

takšnih hlebcev. Ker je bilo dejanje od hudiča, ga je Bog oskrnil z nečisto živaljo in ga s tem zaznamoval. Naj me nihče izmed vas ne obsoja, ker sem to napisal na tem mestu in pretrgal svojo pripoved; to sem storil zato, da bi spoznali, da ne smemo biti na nikakršen način neposlušni do svojega učitelja igumna, in da bi si zapomnili naslednje: četudi pred njim kaj zamolčimo, pa ne moremo ničesar skriti pred Bogom, in Ta bo brž pristopil k njemu, ki nam ga je postavil za starešino in pastirja, ter poskrbel, da ga bodo vsi ubogali in vse počeli v skladu z njegovimi ukazi.

Zdaj pa se vrnimo k prejšnji pripovedi o blaženem Teodoziju.

Bližal se je praznik zaspanja svete Matere božje in v cerkvi so za ta dan pripravljali praznično službo, toda primanjkovalo jim je oljčnega olja, da bi napolnili oljenke. In mežnar se je odločil, da bodo iztisnili olje iz lanenih semen, nato pa bodo to olje nalili v oljenke in jih prižgali. Blaženega Teodozija je prosil za dovoljenje in ta mu je velel, naj stori, kakor si je zamislil. Toda ko so hoteli olje naliti v oljenke, je mežnar opazil, da v njem plava mrtva miš, ki je bila padla v posodo. Stekel je k blaženemu in rekel: »Posodo z oljem sem pokrtil nadvse skrbno, resnično ne razumem, kako je lahko ta zalega zlezla tja noter in utonila!« Blaženi pa je razumel, da ja bil to znak skrbi božje. In tiho se je pograjal za svojo nejevero ter rekel mežnarju: »Spodobilo bi se, brat, da bi zaupali v Boga, ki nam lahko pošlje vse, česar si poželimo, ne pa, da tako brezverno počnemo, česar ne bi smeli. Zato pojdi in zlij to olje na zemljo. Nekoliko bomo počakali, molili k Bogu in še danes nam bo poslano oljčnega olja na pretek.«

Prišel je že večer, ko je nek bogataš nepričakovano prinesel zelo velik vrč oljčnega olja. Ko ga je zagledal, je blaženi slavil Boga, ki je tako hitro uslišal njihove molitve. Tako so napolnili vse oljenke in preostala jim je še večina olja. In naslednji dan so svečano praznovali praznik svete Matere božje.

Boga ljubeči knez Izjaslav, ki je iskreno in goreče verjel v našega Gospoda Jezusa Kristusa in njegovo prečisto mater; ta, ki je kasneje na Gospodov klic daroval življenje za svojega brata,⁶¹ je, kakor smo govorili, ljubil našega očeta Teodozija s posebno ljubeznijo. Pogosto ga je obiskoval in užival v duhovnih pogovorih z njim. Tako je knez nekoč prišel in sedela sta v cerkvi ter se pogovarjala o božanskih stvareh. Bila je že večerna ura, zato se je ta Kristusa ljubeči mož pridružil blaženemu in častitljivim bratom pri večerni molitvi. In naenkrat se je po božji volji ulil močan dež. Blaženi je videl, da močno dežuje, in poklical je kletarja, rekoč: »Pripravi večerjo za kneza.« Takrat pa je prišel predenj skrbnik shrambe

61 Prim. PVL, kroniški vnos za leto 1078.

in rekel: »Gospod, oče! Nimam medicine, da bi jo postregel knezu in njegovim spremljevalcem!« Blaženi pa ga je vprašal: »Nekaj pa je vendarle še premoreš?« In odgovoril je: »Moj oče! Prav nič je ni ostalo, kakor sem rekel; zadnji prazni vrč sem prevrnil in ga položil na bok.« Blaženi pa ga je poslal, naj pogleda še enkrat: »Pojdi in poglej natančneje. Morda je vseeno ostalo še kaj medicine ali pa se je bo vsaj kaj malega nateklo.« In odgovoril mu je: »Verjemi mi, oče; vrč, v katerem je bila ta medica, sem prevrnil in položil na bok.« Blaženi, resnično poln milosti duha, pa mu je rekel tako: »Pojdi in v mojem imenu ter v imenu našega Gospoda Jezusa Kristusa boš našel medico v tem vrču.« In verjel je blaženemu; šel je in se spustil v shrambo. In prav kakor je rekel naš sveti oče Teodozij, je prej prevrnjeni vrč stal pokonci in do vrha je bil poln medicine. Skrbnik shrambe se je prestrašil, se vrnil k blaženemu in mu povedal, kaj se je zgodilo. Blaženi pa mu je odgovoril: »Molči, dete, in nikomur ne reci niti besede o tem. Pojdi in odnesi, kolikor bodo knez in njegovi spremljevalci potrebovali. Tudi bratom nalij in naj pijejo. Vse to je božji blagoslov.« Takrat je dež ponehal in Kristusa ljubeči knez se je odpravil domov. Nad tem samostanom pa je bil tolikšen blagoslov, da mu še mnogo dni ni primanjkovalo medicine.

Nekoč je k blaženemu očetu Teodoziju iz neke vasi prišel samostanski menih in mu rekel: »V hlevu, kjer je zaprta živina, živijo besi, in nemalo škode povzročajo, saj živalim ne dajo jesti. Prezbyter je mnogokrat molil in kropil hlev z blagoslovljeno vodo, a vse zaman; zli besi so ostali tam in še danes trpinčijo živino.« In naš oče Teodozij se je oborožil za boj z njimi s postom in molitvijo; Gospod je namreč rekel: »Nič ne bo iztrebilo tega vražjega rodu razen molitve in posta.«⁶² Zato je blaženi upal, da bo lahko bese izgnal iz hleva, kakor jih je prej iz pekarn. In prišel je v tisto vas ter zvečer šel sam v hlev, kjer so prebivali besi, zaprl vrata in ostal tam v molitvi do jutra. Od takrat se besi niso več pojavljali na tistem mestu; na kmetiji niso nikogar več nadlegovali. Tako so besi zaradi molitev našega prečastitega očeta Teodozija zapustili tisto vas, kakor da bi bili izgnani z orožjem. Blaženi se je vrnil v svoj samostan kot mogočni vojščak, zmagovit nad zlimi duhovi, ki so nadlegovali njegova posestva.

Nekaj časa zatem je k našemu blaženemu in prečastitemu očetu Teodoziju prišel starešina pekov in rekel: »Nimam moke, da bi bratom spekel kruh.« Blaženi mu je odgovoril: »Pojdi v kaščo in poglej, ali najdeš tam vsaj malo moke; sicer pa bo za nas poskrbel Bog.« In starešina se je spomnil, da je pri čiščenju kašče vse otrobe pometel v en kot; toda tudi teh ni bilo dosti, le za tri ali štiri prgišča. Zato je rekel: »Resnico ti govorim, oče: sam sem pometel kaščo in tam ni ničesar razen

62 Mt 17,21 (verz iz Matejevega evangelija vsebujejo le nekateri rokopisi).

nekaj otrobov v kotu.« Oče mu je odgovoril: »Verjemi mi, dete: Bog je velik in od teh prgišč otrobov nam bo vso kaščo napolnil z moko, kakor je storil v času Elija, ko je pomnožil prgišče moke, da je vdova z otroki lahko preživela lačne čase, dokler niso bili spravljene pridelki.⁶³ Tudi sedaj je tako: Bog lahko naredi iz malega veliko. Zato pojdi in poglej, ali je prišel blagoslov na to kaščo.« Starešina je poslušal in odšel. In vstopil je v tisti hram ter videl, da se je kašča, ki je bila prej prazna, po priprošnji našega prečastitega očeta Teodozija tako napolnila z moko, da se je ta celo sipala čez zidove kašče na zemljo. Ko je videl ta veliki čudež, ga je prevzela groza; vrnil se je k blaženemu in mu povedal, kaj se je zgodilo. In sveti mu je odgovoril: »Pojdi, dete, in nikomur ne povej; kot po navadi speci kruh za brate. Zaradi molitev naših prečastitih bratov se nas je Bog usmili in nam poslal vse, kar smo potrebovali in česar smo si želeli.«

Toliko je bilo zaupanje prečastitega Teodozija v Boga, tako je stremel k našemu Gospodu Jezusu Kristusu, da ni polagal nikakršnih upov na svetne stvari ter ni skrbel za nič na tem svetu, temveč je z vsemi mislimi in vso dušo stremel k Bogu. Vse svoje upanje je položil nanj in prav nič ni skrbel za jutrišnji dan; zmeraj je v spominu svojega srca nosil Gospodov glas, ki pravi: »Ne skrbite za nič; poglejte ptice neba: ne sejejo in ne žanjejo, ne spravljajo v žitnice, a vseeno jih nebeški oče hrani. In koliko boljši ste vi od njih.«⁶⁴ Zato je vsako noč v solzah prosil Boga za svojo čredo, rekoč: »Gospodar, zbral si nas na tem mestu, in če ti je povšeči, da živimo tukaj, bodi naš pomočnik in nam podajaj vse, kar potrebujemo. Ta hiša je namreč zgrajena v imenu tvoje presvete matere. Tudi mi smo v tvojem imenu zbrani v njej, zato nas varuj in reši pred vsemi spletkami nadvse zvitega sovražnika ter nas spoznaj za vredne večnega življenja. Zmeraj polagaj v naša srca strah pred teboj, saj bomo tako postali vredni blagoslovov, ki so pripravljene za pravične.« Tako je dan za dnem poučeval brate, jih tolažil in podpiral, da bi ne oslabei, temveč bili krepki in pripravljene na vse napore meniškega življenja. Svojo čredo je pasel skrbno in jo varoval, da je zli in zviti volk ni mogel napasti ter razgnati te božanske črede.

Zdaj pa o tem, kako je imel nek človek, ki je ljubil Kristusa in se bal Boga, videnje o našem blaženem in prečastitem očetu Teodoziju ter njegovi prečisti in brezmadežni molitvi, pa tudi o njegovem svetem samostanu. Tako je bil napovedan kraj, kamor je bilo sojeno, da se bodo bratje preselili.

Nad samostanom leži nizek grič; ta človek je ponoči jezdil čezenj in zagledal je čudežni privid, ki ga je navdal z grozo. Noč je bila temna, toda nad

63 Prim. 1 Kr 17,7–16.

64 Mt 6,25–26.

samostanom blaženega je sijala prečudna luč. In človek se je ozrl ter v tej luči zagledal prečastitega Teodozija, ki je stal sredi samostana pred cerkvijo, iztezal roke v nebo in vneto molil k Bogu. Med tem, ko se je človek zaziral in čutil temu prividu, se mu je prikazal še drugi čudežni privid: iz cerkvene kupole se je dvignil ognjeni steber, se zvil kakor lok in dosegel sosednji grič; mesto, kjer se je steber končal, je bil naš blaženi oče Teodozij že prej namenil za cerkev, ki jo je začel kasneje graditi. Na tem mestu še danes stoji slavni samostan. Plamen, ki se je prikazal temu človeku, se je kakor lok pel med kupolo cerkve na enem koncu in prej omenjenim mestom na drugem. Videl ga je, dokler ni odjezdil na drugo stran griča. Vse, kar je videl, je kot čisto resnico zaupal enemu izmed bratov v samostanu blaženega Teodozija. Zato se spodobi, da tudi mi rečemo skupaj z božanskim Jakobom: »Na tem mestu prebiva Gospod, to mesto je sveto in ni mu enakega, saj je tukaj božja hiša, tukaj so nebeška vrata.«⁶⁵

Prav je omeniti, da je podobno pisano o svetem in velikem Sabu.⁶⁶ Tudi on je nekoč zapustil svojo celico, da bi pomolil, in naenkrat se je pred njim dvignil ognjeni steber, ki je segal do neba. Ko je prispel na mesto, od koder se je dvignil steber, je odkril jamo in v nekaj dneh je tam zgradil slavni samostan. Tudi tukaj – tako moramo razumeti – je Bog pokazal mesto, kjer zdaj stoji slavni samostan, ki še danes cveti zaradi njegovih [Teodozijevih] molitev.

Tolikšno moč so imele molitve, ki jih je naš blaženi oče Teodozij za svojo čredo in za ta samostan dvigoval k Bogu; tolikšno moč je imelo njegovo nočno bedenje. V tem samostanu je sijal kakor presvetla luč.

Po njegovih molitvah je usmiljeni Bog pokazal ljudem, ki so živeli v bližini, še en čudež, in tako zaznamoval ta sveti kraj; ljudje so kasneje o tem pripovedovali vsem bratom. Neke noči so zaslišali nešteto pojočih glasov. Ko so slišali petje, so ljudje vstali s svojih ležišč, zapustili domove in se vzpeli na privzdignjeno mesto; od tam so se ozirali v smer petja. Nad samostanom blaženega Teodozija je sijala velika svetloba in videli so mnoge črnokutarje, ki so iz stare cerkve hodili proti omenjenemu kraju, pred njimi pa so nosili ikono svete Matere božje. Vsi, ki so hodili za njo, so peli, in vsi so imeli v rokah prižgane sveče; pred njimi pa je hodil njihov prečastiti oče in učitelj Teodozij. Ko so prišli do tistega kraja, so postali, peli in molili ter se naposled vrnili nazaj. In videli so jih še vedno pojoč vstopiti v staro cerkev. Tega ni videl eden, ne dva, temveč

65 O Jakobovih sanjah, ki jih nekateri motivi povezujejo z videnjem jezdeca v *Žitju*, gl. 1 Mz 28,10–22; citat iz 1 Mz 28,16–17.

66 Saba oz. Sabas Posvečeni, kapadoški menih iz 5.-6. stol., ustanovitelj pomembnega samostana Mar Saba.

je bilo mnogo ljudi, ki so to videli in nam kasneje pripovedovali. Mislimo, da so bile te prikazni angeli, toda nobeden izmed bratov jih ni slišal, saj je bila ta skrivnost po božji volji skrita pred njimi. Ko so potem slišali, kaj se je zgodilo, so slavili Boga, ki dela velike čudeže, ki proslavlja ta samostan in ga posvečuje po priprošnji našega prečastitega očeta Teodozija.

Zdaj, ko smo pripovedovali o tem, pa je prav, da se vrnemo k nadaljnji pripovedi o blaženem, ga slavimo in zvesto pripovedujemo o njegovih prevrednih dejanjih ter njegovi goreči veri k našemu Gospodu Jezusu Kristusu. Blaženi je imel takšno navado: pogosto je ponoči vstal in na skrivaj odšel k judom; z njimi se je prepiral o Kristusu, jih grajal ter jim očital, da so odpadniki in da živijo brez zakona. Pričakoval je, da ga bodo po tem, kar je rekel o Kristusu, ubili.

Ko je v postnem času odšel v prej omenjeno jamo, je ponoči pogosto skrivaj vstal in odšel sam, pod božjim varstvom, v samostansko vas. Tam si je na skritem mestu izkopal jamo, v kateri je nato živel do tedna pred cvetno nedeljo, in nihče ni vedel, kje je. Takrat se je spet ponoči vrnil v prej omenjeno jamo, nato, v petek pred cvetno nedeljo, pa je prišel k bratom, in mislili so, da je tam prebil vse postne dni. Tako je živel in ni si privoščil počitka, temveč je vse noči bedel in molil za svojo čredo: molil je k Bogu in ga prosil za pomoč pri njihovih podvigih vere. In vsako noč je v molitvi obhodil samostansko dvorišče ter ga tako obdal z molitvami, kakor da bi ga ogradil s trdnim zidom: s tem je zaščitil samostan, da zvita kača ne bi mogla vstopiti vanj in zapeljati katerega izmed njegovih učencev. Tako je ogradil tudi vsa samostanska zemljišča.

Nekoč so hišni stražarji zalotili neke ljudi pri kraji in jih zvezane odvedli v mesto k sodniku. In po božji volji se je zgodilo, da so [na poti do mesta] šli mimo ene od samostanskih vasi. Takrat je eden izmed zvezanih zločincev z glavo pomignil proti vasi, rekoč: «Neke noči sem prišel k tamkajšnjemu dvoru; hotel sem ga izropati in odnesti vse, kar bi tam našel. Toda zagledal sem visok zid; dvoru se nismo mogli niti približati.» Tako je usmiljeni Bog po priprošnji pravičnega in prečastitega Teodozija nevidno ogradil vsa njegova posestva. To je napovedal že božanski David, rekoč: »Gospodove oči opazujejo pravičnike, njegova ušesa poslušajo njihove molitve.«⁶⁷ Gospod, ki nas je ustvaril, namreč zmeraj upira svoja ušesa v tiste, ki iskreno kličejo k njemu, in ko sliši njihovo molitev, jih reši. Tukaj je tako storil zaradi želja in prošenj bratov, ki so upali vanj.

V času, ko je naš prečastiti in preblaženi oče Teodozij v vsej pobožnosti in čistosti pasel svojo čredo ter živel zdržno in v podvigih vere, se je po napeljevanju

67 Ps 34,16.

nadvse zvitega hudiča začel razdor med tremi knezi, krvnimi brati: dva izmed njih sta šla z vojsko nad tretjega, najstarejšega, Kristusa ljubečega in resnično Boga ljubečega Izjaslava.⁶⁸ In slednji je bil izgnan iz svoje prestolnice, onadva pa sta prišla v to mesto [/Kijev], poslala po našega blaženega očeta Teodozija ter ga povabila na obed, da bi ga pritegnila k svojemu nepravičnemu podjetju. Toda prečastiti Teodozij je bil poln Svetega Duha in videl je, da je bil Kristusa ljubeči mož izgnan po krivici; zato je knežjemu poslancu odgovoril, da ne bo prišel za Jezabelino mizo⁶⁹; ne bo se dotaknil njunih jedi, ki so nasičene s krvjo in moritvijo. Še dolgo ju je grajal, nato pa je poslanca odslovil, rekoč: »Moje besede predaj tistim, ki so te poslali.«

Čeprav sta poslušala njegove besede in si nista drznila besneti nad njim – božji človek je namreč povedal resnico –, ga nista ubogala, temveč sta se dvignila nad svojega brata, ga izgnala iz njegove dežele in se vrnila [v Kijev]. Eden od njiju je sédel na prestol svojega brata in očeta, drugi pa se je vrnil v svojo deželo.

Takrat je naš oče Teodozij postal poln Svetega Duha in začel je obtoževati kneza, da je ravnal krivično in da je prestol zasedel proti zakonu, saj je izgnal svojega starejšega brata, ki je nasledil njegovega očeta. Tako ga je grajal zdaj v pisnih zdaj pred njegovimi veljaki, ki so prihajali predenj in ki jim je velel, naj te obtožbe za nepravični izgon brata posredujejo knezu. Nato mu je napisal veliko poslanico, kjer ga je napadal s takšnimi besedami: »Glas krvi tvojega brata vpije zoper tebe k Bogu, kakor je Abelova kri zoper Kajna!« In navajal je še mnoge druge primere nasilnikov, morilcev in sovražnikov lastnih bratov iz minulih let; s temi primerjavami je obsodil njegova dejanja. Vse to je napisal in poslal. Ko je knez prebral to poslanico, ga je prevzel bes in kakor lev je zarjul na pravičnika ter vrgel pismo ob tla. Zatem se je razširila vest, da bodo blaženega vrgli v temnico. Bratje so v veliki skrbi prosili blaženega, naj popusti in preneha obtoževati kneza. Tudi mnogi izmed bojarjev, ki so ga obiskovali, so govorili o knezovem gnevu in ga rotili, naj se mu ne zoperstavlja. Govorili so: »Hoče te vreči v temnico.« Ko je slišal za temnico, se je Teodozij vzradostil v duhu in rekel je: »To me zelo veseli,

68 Hagiograf tukaj prikazuje spor za knežje nasledstvo med tremi sinovi Jaroslava Modrega: njegovim naslednikom, kijevskim knezom Izjaslavom na eni strani ter Svjatoslavom Černigovskim in Vsevolodom Perejaslavskim na drugi strani. Boj med njimi je opisan v PVL (kroniški vnos za leto 1073). Izjaslava je kot kijevski knez nasledil Svjatoslav, ki pa je vladal le do svoje smrti leta 1076.

69 Teodozij vzporeja gostijo, na katero ga vabita Svjatoslav in Vsevolod, z biblijskim zgledom; Jezabela, žena kralja Ahaba, je v Stari zavezi (1 Kr) opisana kot kruta in spletkarska sovražnica Jahvejevega kulta. Za njeno mizo so jedli duhovniki poganskih kultov (1 Kr 18,19). Tako Teodozij sporoča bratoma, da šteje njun boj proti knezu za povsem zavržno dejanje in da bi bilo sprejetje njunega povabila malone bogokletno.

bratje; v tem življenju zame namreč ni ničesar dragocenega. Mar me skrbi, da se bom moral posloviti od udobja in bogastev? Ali me žalosti slovo od mojih otrok in mojih vasi? Ničesar od tega nisem prinesel s seboj na svet: nagi se rodimo in pravilno je, da nagi tudi zapustimo ta svet. Zato sem pripravljen na smrt.« In tako je še naprej napadal kneza zaradi njegovega sovraštva do lastnega brata; zelo si je namreč želel, da bi ga vrgli v temnico.

Toda naj je bil knez še tako besen na blaženega, si mu vendarle ni drznil priza-dejati zla ali žalosti, saj je vedel, da je nadvse častitljiv in pravičen mož. Že pred tem je namreč pogostoma zavidal svojemu bratu, da ima v svoji deželi tako sijočega človeka. To nam je povedal črnokutar Pavel, igumen enega izmed samostanov v deželi Svjatoslava, ki je slišal svojega kneza govoriti takšne besede.

Naš blaženi oče Teodozij pa je po številnih prošnjah svojih bratov in velikašev prav tako prenehal napadati kneza – predvsem, ko je razumel, da s svojimi besedami ni dosegel ničesar. Od takrat ga ni več grajal in obtoževal; pri sebi je sklenil, da bi bilo bolje, če bi kneza v solzah rotil, naj bratu [Izjaslavu] dovoli, da se vrne v svojo deželo.

Nekaj časa zatem je dobri knez opazil, da se je jeza blaženega Teodozija unesla in da so njegove obtožbe potihnille. In razveselil se je: že dolgo je namreč hlepel po pogovoru z njim ter po tem, da bi ga nasitile njegove božje besede. In poslal je k blaženemu ter ga vprašal, ali mu dovoli obiskati njegov samostan ali ne. In Teodozij mu je velel, naj pride. Knez se je razveselil in s svojimi bojarji prijezdil pred samostan, veliki Teodozij pa je z brati prišel iz cerkve, jih sprejel ter se priklonil, kakor se priklanja knezom. Knez je blaženega poljubil in rekel: »Oče! Nisem si drznil priti k tebi, saj sem mislil, da se ježiš name in da nas ne boš spustil v samostan.« Blaženi pa mu je odgovoril: »Le kaj bi naša jeza, gospodar, proti tvoji moči? Toda spodobi se, da vas grajamo za grehe in vas poučujemo o odrešitvi duše. Vam pa se spodobi, da nas poslušate.« In odšli so v cerkev; po molitvi so sedli in blaženi Teodozij je začel knezu govoriti iz svetih knjig in mnogo mu je povedal o bratovski ljubezni. Toda Svjatoslav je močno krivil svojega brata za razdor in ni se hotel spraviti z njim. Ko se je knez po dolgem pogovoru vračal domov, je slavil Boga za to, da je bil vreden pogovora s takšnim človekom. Od takrat je pogosto prihajal k njemu in v duhovni hrani je užival bolj kot v medicini in medeni vodi; besede so namreč tekle iz ust blaženega kakor med. Tudi veliki Teodozij je pogosto obiskal kneza in ga spominjal na strah božji in na ljubezen do brata.

Nekega dne je naš dobri in bogonosni oče Teodozij obiskal kneza; ko je vstopil v prostore, kjer je knez prestoloval, je zagledal številne glasbenike, ki so igrali pred

njim: nekateri so godli na gosli, drugi so bili na bobne, tretji so piskali na piščali. Tako so vsi igrali in se veselili, kakor je običajno na knežjem dvoru. Blaženi je sédel poleg kneza, spustil pogled navzdol, se nekoliko sklonil in ga vprašal: »Ali bo tako tudi na onem svetu?« In kneza so se besede blaženega dotaknile: v solzah je velel, naj prenehajo igrati. Od takrat je zmeraj, kadar so mu igrali glasbeniki in je izvedel za skorajšnji prihod blaženega, ukazal, naj glasba potihne.

Mnogokrat, kadar so knezu sporočili, da prihaja blaženi, mu je prišel naproti in ga radostno sprejel pred vrati svojih prostorov; tako sta vstopila skupaj. Nekoč je knez po tem z nasmehom dejal prečastitemu: »Oče, resnično ti povem: če bi mi rekli, da je moj rodni oče vstal od mrtvih, se ne bi tako razveselil, kot se veselim tvojega prihoda; in ne bi bil v tolikšnem strahu pred njim, kakor sem pred tvojo prečastito dušo.« Blaženi pa je odvrnil: »Če se me tako bojiš, pa me ubogaj in vrni svojemu bratu prestol, ki mu ga je zapustil tvoj pobožni oče.« Knez je umolknil, saj ni vedel, kako bi odgovoril; hudič ga je tako naščuval zoper njegovega brata, da še slišati ni hotel zanj. Naš oče Teodozij pa je noč in dan molil k Bogu za Kristusa ljubečega moža Izjaslava in velel je, naj ga [v njegovem samostanu] v priprošnjah omenjajo kot kijevskega kneza, vrhovnega nad vsemi drugimi; Svjatoslava, ki je, kakor smo govorili, nezakonito zasedel prestol, pa je v svojem samostanu prepovedal omenjati. Bratje so ga komajda uspeli preprositi, da je vendarle dovolil imenovati oba, a najprej Kristusa ljubečega moža in šele nato drugega, dobrega kneza [Svjatoslava].

Ko je veliki Nikon videl ta razdor med knezi, se je z dvema črnokutarjema umaknil na prej omenjeni otok, kjer je bil ustanovil samostan, čeprav ga je blaženi Teodozij mnogokrat rotil, naj ga ne zapusti, dokler sta oba živa, in naj se ne razide z njim. Toda Nikon ga ni poslušal in je, kakor sem rekel, odšel v svoj samostan.

Tedaj je naš oče Teodozij postal poln Svetega Duha in po božji milosti je sklenil samostan premakniti na nov kraj ter s pomočjo Svetega Duha zgraditi veliko kamnito cerkev, posvečeno sveti Materi božji in brezmadežni devici Mariji; stara cerkev je bila namreč zgrajena iz lesa in premajhna, da bi lahko sprejela vse brate.

Ob začetku del [pri gradnji nove cerkve] se je zbrala množica ljudi in nekateri so predlagali za gradnjo eno mesto, drugi spet drugega, toda nobeno mesto ni bilo boljše od knežjega polja, ki je ležalo v bližini. In po božji volji je mimo prijezdil dobri knez Svjatoslav; ko je videl množico ljudi, je vprašal, kaj tukaj počnejo. Ko je izvedel, je obrnil konja in prijezdil k njim; kakor da bi ga vodil Bog, je pokazal prav na tisto mesto na svojem polju in velel, naj cerkev postavijo tam. Po molitvi

je sam začel prvi kopati. Tudi blaženi Teodozij je vsak dan delal skupaj z brati, ko so postavljali cerkev. Toda delo ni bilo dokončano za njegovega življenja. Po njegovi smrti, pod igumnom Stefanom, je bilo delo z božjo pomočjo in po priprošnji našega očeta Teodozija končano, poslopja pa zgrajena. In bratje so se preselili tja, na prejšnjem mestu pa jih je ostalo le nekaj, skupaj s prezbiterjem in diakonom, tako da so tudi tam lahko vsak dan opravljali sveto liturgijo.

To je žitje našega prečastitega in blaženega očeta Teodozija od mladih let vse do današnjih dni; opisal sem ga tako, da sem iz mnogega izbral malo. Le kdo bi mogel po vrsti našteti vsa dobra, boguvšečna dela tega blaženega moža, le kdo bi mu lahko izrekel hvalo, kakršne je vreden! Poskušam ga pohvaliti tako, kakor si zasluži zaradi svojih del, pa ne morem, saj sem neuk in preprostega razuma.

Knezi in škofje so pogosto skušali tega blaženega moža ter ga hoteli premagati v besednem boju, toda ni jim uspelo in odskakovali so, kakor da bi udarili ob kamen; Teodozija je namreč obdajal zid vere in upanja v našega Gospoda Jezusa Kristusa in Sveti Duh je prebival v njem. Bil je zaščitnik vdov, pomočnik sirot in zavetnik revežev; preprosto rečeno: vse, ki so prišli k njemu, je poučeval in tolažil, preden jih je odslovil, ubogim pa je dal jesti in sploh vse, kar so potrebovali.

Mnogi nerazumneži so ga žalili, toda njihovo grajo je prenašal z radostjo, kakor je večkrat prenašal tudi očitke in nadlego svojih učencev. Kljub vsemu je zanje molil k Bogu. Nevedneži so se posmehovali tudi njegovim ubogim oblačilom in se tako izživljali nad njim. Toda tudi to ga ni užalostilo, temveč se je posmeha in žaljivk močno veselil in zanje slavil Boga. Kadar je Teodozija v njegovih oblačilih videl kdo, ki ga ni poznal, si ni mogel niti misliti, da bi to lahko bil blaženi igumen, temveč ga je imel za enega od kuhinjskih pomočnikov. Tako je nekoč šel k zidarjem, ki so gradili cerkev, in srečala ga je uboga vdova, ki jo je sodnik prikrajšal [za dediščino]; rekla je blaženemu: »Črnokutar, povej mi, ali je vaš igumen doma?« Blaženi pa jo je vprašal: »Kaj bi rada od njega? Grešen človek je.« Ženska mu je odgovorila: »Ne vem, ali je grešen, vem samo, da je mnoge rešil skrbi in nadlog, zato sem prišla po pomoč. Sodnik me je namreč prikrajšal v nasprotju z zakonom.« Blaženi jo je povprašal o vsem in zasmilila se mu je; rekel ji je: »Pojdi zdaj domov, ženska. Ko pride naš igumen, mu bom povedal o tebi in rešil te bo tvojih nadlog.« Ko je to slišala, se je ženska vrnila domov, blaženi pa je šel k sodniku; pogovorila sta se o njej in rešena je bila krivice, saj ji je sodnik sam povrnil to, za kar jo je bil prikrajšal.

Tako se je naš blaženi oče Teodozij za mnoge potegoval pred sodniki in knezi ter jih reševal; nihče namreč ni mogel jemati njegovih besed v nemar, saj je bila

znana njegova pravičnost in svetost. Niso ga spoštovali zaradi bogatih oblačil ali prazničnih oprav, temveč zaradi njegovega brezgrajnega življenja in čiste duše ter zaradi mnogih podukov iz njegovih ust, ki so kipela od Svetega Duha. Kozlovska koža je bila zanj dragocena praznična oprava, suknja iz grobe bodeče volne pa častitljivi kraljevi škrlat; ta oblačila so ga veličala, ko jih je nosil, in tako je ugajal Bogu vse dni svojega življenja.

In tako je napočil konec njegovega življenja. Že vnaprej je spoznal dan, ko bo odšel k Bogu in prejel pokoj: smrt pravičnega moža je namreč spokojna.

Takrat je ukazal, naj se zberejo vsi bratje, tudi tisti, ki so odšli po vaseh ali kakih drugih opravkih; vse je sklical in začel nadzornikom hišnih in poljskih del ter slugam deliti navodila, da bi vsak opravil delo, ki mu je bilo odrejeno, nadvse marljivo in v strahu božjem, v ponižnosti in ljubezni. V solzah jih je poučeval o odrešenju duše in o Bogu všečnem življenju, o postu, o tem, kako skrbeti za cerkev in kako v njej stati v strahu božjem, o ljubezni do bratov ter o pokornosti: kako ljubiti in biti pokoren ne le pred starejšimi, temveč tudi pred svojimi vrstniki. Ko jih je tako podučil, jih je odslovil, sam pa je vstopil v celico in začel jokati, se bítí ob prsi, klanjati Bogu in moliti za odrešenje duše, za svojo čredo in za samostan. Ko so ga bratje zapustili, so začeli govoriti med seboj: »Kaj neki govori? Mar hoče zbežati od nas, se kje skriti in živeti sam?« Že mnogokrat je namreč nameraval storiti tako, a je zmeraj popustil zaradi prošelj kneza in velikašev, predvsem pa zaradi prošelj bratov. Tako so tudi zdaj pomislili na to.

Blaženi pa se je med tem tresel v mrzlici in plamtel v vročini; ko je že ves obnemogel, je legel na svoje ležišče in rekel: »Naj se zgodi božja volja; z menoj stôri, kakor hočeš. In vendar te prosim, moj Gospod, usmili se moje duše: naj je ne doleti spletkarjenje njenih sovražnikov, temveč naj jo sprejmejo tvoji angeli in jo mimo temnih peklenskih mitnic odvedejo k svetlobi tvoje milosti.« Ko je to rekel, je umolknil, saj ni zmogel ničesar več.

Bratje so se močno žalostili zaradi njegove bolezni. Tri dni ni mogel niti govoriti niti premakniti oči, zato so mnogi mislili, da je že umrl; le redki so lahko videli, da ga duša še ni zapustila. Toda po teh treh dneh je vstal in rekel vsem zbranim bratom: »Moji bratje in očetje! Vem, da se je iztekkel čas mojega življenja, kakor mi je že Gospod napovedal v postu, ko sem bil v jami; prišel je čas, da zapustim ta svet. Skupaj se odločite, koga želite za igumna, in postavil ga bom na svoje mesto.« Ko so bratje to slišali, so se spustili v veliko žalost in jok. Nato so odšli na dvorišče in se posvetovali; soglasno so se odločili, da za svojega igumna predlagajo Stefana, cerkvenega zborovodjo.

Naslednji dan je naš blaženi oče Teodozij znova poklical k sebi vse brate in jih vprašal: »No, deteta, ali ste se odločili, kdo je vreden, da postane vaš igumen?« In vsi so mu odgovorili: »Stefan je vreden, da od tebe prevzame igumenovanje.« In blaženi je poklical Stefana k sebi, ga blagoslovil ter ga kot svojega naslednika imenoval za igumna. Brate pa je dolgo poučeval ter jim velel, naj ubogajo njegov poduk. Nato je vse odslovil in jim napovedal dan svoje smrti: »V soboto po sončnem vzhodu bo moja duša zapustila moje telo.« Zatem je k sebi poklical le Stefana in ga poučeval, kako naj pase to sveto čredo; ta ga potem ni več zapustil in ponižno mu je služil, saj je bil Teodozij že v smrtnih bolečinah.

Ko je prišla sobota in se je zdanilo, je blaženi poslal po vse brate in jih enega za drugim poljubil, medtem ko so jokali in vpili zaradi slovesa od takšnega pastirja. Blaženi pa jim je rekel: »Moja ljubljena deteta in bratje! Z vsem srcem se poslavljam od vas, saj odhajam h gospodarju, našemu Gospodu Jezusu Kristusu. Glejte, tukaj je igumen, ki ste si ga sami izbrali. Ubogajte ga, naj bo vaš duhovni oče, bojte se ga in zmeraj storite, kakor vam bo velel. Bog, ki je ustvaril vse stvari s svojo besedo in svojo modrostjo, naj vas blagoslovi, vas obvaruje pred zvitim hudičem ter ohrani vašo vero neupogljivo in trdno, da boste do poslednjega diha živeli skupaj, enega uma in ene ljubezni. Naj bo nad vami milost, da boste brezhibno služili Bogu ter da boste vsi kakor eno telo in ena duša prebivali v ponižnosti in poslušnosti. Bodite popolni, kakor je popoln vaš nebeški oče. Naj bo Gospod z vami! Glejte, česa vas prosim in k čemu vas zavezujem: zagrebite me v jami, kjer sem prebil postne dni, v obleki, ki jo nosim sedaj, in ne umivajte mojega nevrednega telesa. Nihče razen vas naj ne bo prisoten, ko bo to telo pokopano na kraju, ki sem ga prej omenil.« Ko so bratje slišali te besede iz ust svetega očeta, so jokali in iz njihovih oči so lile solze.

Toda blaženi jih je tolažil, rekoč: »Obljubljam vam, bratje in očetje, da bo moja duša za vedno ostala pri vas, četudi vas moje telo zapušča. In vedite: če bo kdo izmed vas umrl tukaj, v samostanu, ali pa ko ga bo igumen kam poslal – najsi bo tudi grešil pred tem –, zanj bom odgovarjal pred Bogom. Če pa bo kdo samovoljno zapustil samostan, mu ne bom pomagal. Na takšen način pa boste lahko spoznali, kolikšna bo moja zaupnost z Bogom: če boste videli, da naš samostan cveti, boste vedeli, da sem blizu gospodarja nebes. Če pa boste kdaj opazili, da samostan propada in kopni, takrat boste vedeli, da sem daleč od Boga in nimam zaupnosti, da bi molil k njemu.«

Po teh besedah je odslovil vse brate, tako da nobeden ni ostal pri njem. Le eden izmed bratov, ki mu je zmeraj stregel, je izvrtal majhno luknjo skozi vrata

njegove celice in ga opazoval. In blaženi je vstal, pokleknil in v solzah molil k usmiljenemu Bogu za odrešenje svoje duše; na pomoč je klical vse svetnike, vse bolj pa tudi našo sveto Gospo, Mater božjo, in v imenu Gospoda Boga, našega odrešenika Jezusa Kristusa, jo je prosil za svojo čredo in svoj samostan. Spet je pomolil, legel na svoje ležišče, nekaj časa tako ležal, nato pa pogledal kvišku in glasno in radostno vzkliknil: »Blagoslovljen naj bo Bog, da se je končalo tako; nič več se ne bojim, temveč radostno zapuščam ta svet!« Mogoče je te besede izrekel, ko je videl nekakšno prikazen. Nato se je namreč vzravnal, iztegnil noge, položil roke križem na prsi in predal svojo sveto dušo v božje roke ter se tako pridružil svetim očetom.

Bratje so močno zajokali nad njegovim truplom. Nato so ga dvignili, odnesli v cerkev in po običajih odpeli svete molitve. In kakor da bi se ravnali po božjem povelju, so od vsepovsod prišli številni pobožni ljudje; vsi so prišli po svoji volji, sedli pred samostanska vrata in čakali, kdaj bodo prinesli blaženega. Pobožni knez Svjatoslav, ki se je mudil nedaleč od samostana blaženega Teodozija, je naenkrat zagledal ognjeni steber, ki se je nad samostanom dvigal do neba. Nihče drug ni videl tega, samo knez; in razumel je, da je blaženi umrl. Svojim spremljevalcem je rekel: »Mislim, da je pravkar umrl blaženi Teodozij.« Malo pred tem je Teodozija namreč obiskal in videl ga je težko bolnega. In poslal je v samostan; ko je slišal, da je Teodozij resnično mrtev, je močno zajokal.

Bratje so zaprli vrata in nikogar niso spustili v samostan, kakor jim je bil ukazal blaženi. Sedeli so ob njegovem truplu in čakali, kdaj se bodo ljudje [pred vrati] razšli, da ga bodo lahko pokopali tako, kot jim je naročil. Tudi mnogo bojarjev je prišlo in stali so pred vrati. Takrat pa se je po božji volji zoblačilo in padel je dež. Ljudje so se takoj razšli. Nato je dež brž ponehal in zasijalo je sonce. Tako so lahko odnesli Teodozija v jamo, o kateri smo govorili prej, ga položili vanjo, zapečatili rakev ter odšli; ves dan so prebili brez jedi.

Naš oče Teodozij je umrl leta 6582 (1074), v soboto, tretjega dne meseca maja, po sončnem vzhodu, kakor je bil sam napovedal.

Aljaž Glaser

Žitje Teodozija Pečerskega in politika žanra

Primer *Branja o Borisu in Glebu*; različnost dveh hagiografij v pričujočem zborniku

Spomenik pismenstva Kijevske države s polnim naslovom *Žitje našega prečastitega očeta Teodozija, igumna Pečerskega samostana* (zaradi novoveške težnje h konciznosti naslov tukaj krčimo v *Žitje Teodozija Pečerskega*)¹ z *Branjem o življenju in smrti blaženih strastotrpcev Borisa in Gleba*, ki ga prav tako predstavljamo v izboru, družijo številne podobnosti. Avtorstvo obeh besedil je pripisano menihu Kijevisko-pečerskega samostana Nestorju,² prav tako pa obe pripadata obliki srednjeveškega pismenstva, ki jo lahko imenujemo

1 Za izbiro nekoliko starožitnega izraza *žitje* sem se pri slovenjenju izvorne ustreznice (*житие*) odločil z izključitvijo drugih dveh prvenstvenih možnosti: latinski termin za biografijo, svetniško ali drugačno – *vita* –, bi v kulturnem kontekstu besedila deloval tuje, zgolj »življenje« pa bi nezadostno označevalo tip besedila, ki sledi temu naslovu in ki pripada specifičnemu žanru pripovedne proze ter specifičnemu kulturno-zgodovinskemu prostoru. Termin *žitje* je sicer dokumentiran kot povsem sprejemljiv za poimenovanje »*Življenjepis[a] svetnika oz. hagiografij[e] v slovanskem srednjeveškem pismenstvu [...]*« (Kos 2007, 477). Tudi v nedavnih prevodih sorodnih tekstov v slovenščino je izpričana uporaba naslovne oznabe *žitje* (prim. Zajc 2016).

2 Gl. poglavje *Narativni teksti* v spremnem besedilu k *Branju o Borisu in Glebu* S. Malmenvalla. Hagiograf (Nestor) *Žitje Teodozija Pečerskega* začenja z omembo lastnega zapisa zgodbe Borisa in Gleba: »Zahvaljen bodi, gospodar moj, Gospod Jezus Kristus, da si mi, nevednemu, dal pripovedovati o svetih, Tebi všečnih možeh: najprej sem pisal o življenju, o pogubi in o čudežih tvojih svetih in blaženih strastotrpcev Borisa in Gleba [...]«

hagiografija ali življenje svetnikov. Toda znotraj besedilne družine hagiografij lahko obstajajo velika razhajanja; tako bi bila primerjava med *Branjem* in *Žitjem* nemara bolj zanimiva tam, kjer bi razjasnila njune razlike, kot pa tam, kjer bi iskala sorodnosti.

Kot ugotavlja avtor spremne besede k *Branju*, gre pri tem besedilu za popis življenj – predvsem pa najpomembnejših epizod v teh življenjih, strnjenih okrog njunega mučeništva – posebne vrste svetnikov – t. i. »strastotrpcev«. »Strastotrpstvo« Borisa in Gleba je zajeto v tem, da sta svetniške časti vredna zaradi mučeništva, ki ga nista bila deležna kot »klasični« krščanski mučenci pozne antike, ki so jih novi religiji sovražne oblasti obsodile na smrt iz razlogov, neposredno povezanih z njihovim krščanskim prepričanjem; nasprotno, s stališča hagiografa Nestorja sta Boris in Gleb mučenca v »sodobnem« času in (kulturnem) prostoru, kjer je krščanstvo več ali manj samoumevno. Sodobni mučenec bi bil v skladu s tem razmišljanjem nekdo, ki se znotraj krščanske kulture še posebej odlikuje s krščanskimi vrlinami in je pripravljen zemeljske preizkušnje – med temi seveda tudi smrt, še posebej nasilno – sprejemati kot popoln kristjan. Morda lahko tukaj v razmislek dodamo, da se zgodbe svetništva in mučeništva »klasičnih« mučencev, »pravnomočno« in eksplicitno kaznovanih zaradi njihove religije, do neke mere opirajo na dejanskost zunanjih dogodkov (odklonitev mučencev, da bi se odpovedali Kristusu, je pač neke vrste »zakonito dejstvo«, ki primarno obstaja v hagiografiji sami, nakazuje pa na predpostavljene dogodke izven nje).³ V nasprotju s tem je pri naraciji o strastotrpkih dokazno breme mučeništva položeno v notranji svet mučenicov, njihove misli, molitve in samoizpraševanja, v katerih sklenejo, da bodo proti zlu stopili s krščansko krotkostjo. Ta notranji dialog se v hagiografiji izraža tudi v izrečenih izjavah strastotrpca; Boris v *Branju* recimo takole govori svojim vojščakom:

Ne, moji bratje, ne, očetje, ne jezite na tak način mojega gospoda brata, sicer vas bo začel zasledovati. Bolje je namreč, da umrem jaz sam kakor toliko duš. Povrhu vsega se starejšemu bratu ne smem upirati, sicer ne ubežim božji sodbi. Prosim vas, moji bratje in očetje, odidite na svoje domove, jaz pa grem, padel bom pred noge svojega brata. Morda se me usmili, če me vidi, in me ne umori. Zelo vas prosim.

3 Pri tem imam v mislih na eni strani zgodovinsko realnost poznoantičnega sveta do »legalizacije« krščanstva pod Konstantinom in mesta kristjanov v njej – ter po drugi strani takojšnje pronicanje te realnosti v pisne spomenike, kot so 1 Pt v Novi zavezi, pisma Ignacija Antiohijskega pred njegovim mučeništvom ali v zapisu o mučeništvu sv. Polikarpa (gl. Ehrman 1997, 366–379).

Na tem mestu bi rad zgolj predlagal, da ima pri literarnem popisovanju tovrstnih svetnikov hagiograf še toliko bolj odprte roke za potencialno prikrojjevanje zgodbe svojim političnim ali teološkim nameram. Res je, tudi za dogodke v pripovedih, kakršna sta sodba in izvršitev smrtne kazni mučeniku, se seveda razume, da so bili vsaj sooblikovani s strani zapisovalca ali pa na novo izumljeni – toda hagiograf strastotrpcev ni (nujno) niti postavljen pred dilemo, ali naj svetništvo svojih likov utemeljuje z vključitvijo v pripoved »novih« elementov zunanjega sveta, saj vedno lahko poseže po upesnjevanju notranjega sveta svetnikov, ki je zunanjemu nedosegljivo in že samo po sebi zadosten porok svetništva.

Branje kot spomenik pismenstva (ali kot predstavnik »proto-žanra« v »nekakšni »proto-književnosti«)⁴ se torej pri oblikovanju svetniške pripovedi ne more strogo zgledovati po eminentnih klasičnih vzorih poznoantičnega ali bizantinskega pisanja. Podoba pravičnih velikašev, ki trpijo tegobe sveta kot zgledni kristjani, je predvsem zadeva srednjeveškega vzhodnoevropskega (in potencialno skandinavskega) pismenstva.⁵ Politični pomen vzpostavitve kulta Borisa in Gleba ne leži v prestavitvi in imitaciji kakšnega eminentnega lika ali zgodbe v krščanskem imaginariju na »ruska« tla, kar je, lahko rečemo, pogosta in uporabna pripovedno-ideološka strategija v besedilih, kot so *Pripoved o minulih letih* ali *Beseda o postavi in milosti*. Hagiografom boriso-glebskega cikla, in med njimi torej tudi Nestorju, gre bržkone bolj za vzpostavitev novega kulta, ki je usidran v dejstvih polpretekle zgodovine in z »literarno« posvetitvijo Rjurikovičev Borisa in Gleba posvečuje to monarhično dinastijo ter obenem razločuje tako vladajoči razred kot celotno politično tvorbo, ki ji ta vlada, od drugih krščanskih dežel.

Cilj »posvečuje« sredstva – iskanje intenc *Žitja* in hagiografovih strategij

Cilji – in sredstva za doseg te ciljev – drugega Nestorjevega velikega »življenja svetnikov«, *Žitja Teodozija Pečerskega*, so nekoliko drugačni in jih bržkone ne moremo strniti v en sam idejno-politični program – kot je bilo to do neke mere možno pri *Branju*.

Žitje popisuje življenje pomembnega asketa in ustanovitelja »urejenega«, s statuti reguliranega samostanskega življa v Kijevski državi, Teodozija Pečerskega.

4 Lenhoff 1984, 31–32; Seemann, Ingham 1987, 247.

5 Gl. poglavje *Strastotrpci in srednjeveška Evropa* v spremni besedi S. Malmevalla.

Hagiograf vodi pripoved vse od Teodozijevega rojstva in podrobno opisuje njegovo otroštvo in mladost v manjših mestih Kijevske države, predvsem njegov odnos do »*izrazito zaščitniške matere*«,⁶ uporno pobožne poskuse bega in zoperstavljanja materinski avtoriteti, ter naposled uspešen beg mladeniča, ki je začutil klic meniškega življenja, v Kijev, kjer ga zaradi uboštva zavrnejo vse meniške skupnosti razen tiste, ki jo vodi puščavnik Antonij; tako Teodozij zaživi v Antonijevi puščavniški jami in se posebej odlikuje v askezi, zato ga po Antonijevem umiku in preselitvi dotedanjega predstojnika menihov imenujejo za igumna. Teodozij nato blizu jame sezida samostan, kamor se menihi preselijo, in da za potrebe novega redovniškega življenja prepisati statut Studijskega samostana v Konstantinoplu. Hagiograf ob tem opisuje številne fantastične dogodke, kjer igumen izkazuje svojo moč nad hudimi duhovi, ter druge čudeže, pogosto povezane z množenjem hrane ali drugih dobrin. Mnoge zgodbene vinjete posebej poudarjajo Teodozijevo izjemno ponižnost. Pomemben element pripovedi je tudi odnos Teodozija do svetne oblasti. To najprej predstavlja knez Izjaslav, ki mu je igumen nadvse naklonjen, hagiograf pa ga imenuje kar z epitetom »Kristusa ljubeči knez«. Ko brata Svjatoslav in Vsevolod odstranita Izjaslava s kijevskega prestola, Teodozij noče priznati njune legitimnosti, in tako se vname bitka besed, v kateri Teodozij kneza, ki sta se s silo polastila oblasti, ostro obsoja za bratsko nezvestobo (ki je navsezadnje v popolnem nasprotju z zgledom Borisa in Gleba). Toda naposled se igumen do določene mere odpove napadom na svetno oblast in se spravi s Svjatoslavom. Kmalu nato Teodozij zboli; napove lastno smrt, da izbrati novega igumna in v skladu s svojo napovedjo umre.

Pri Teodoziju gre vsekakor za resnično zgodovinsko osebnost, ustanovitelja vzhodnoslovanskega »skupnostnega« menišva (gr. *koinobion*; za razliko od samostojnega puščavništva),⁷ toda ob *Pripovedi o minulih letih je Žitje* malone edini vir o njegovem življenju,⁸ zaradi česar so zgodovinsko verodostojni podatki o Teodoziju tesno prepleteni s tendencioznim hagiografskim materialom, vključujočim številne čudeže in legendarne prigode.

Čemu je bila torej sestavljena ta pripoved? Kakopak, hagiograf je želel z njenim zapisom doseči nekakšno dobrobit: bodisi v korist samostanu v odnosu do knežje elite, zase v odnosu do samostana, morda zase v odnosu do Boga, morda tudi za samostan v odnosu do Boga ali celo za svojo domovino, torej za

6 Malmenvall 2013, 577.

7 Hollingsworth 1992, lviii.

8 Prav tam.

»rusko zemljo« kot tako, kakor koli že je ta bila pojmovana v miselnem svetu Nestorja in njegove okolice ...

Iz besedila *Žitja* lahko tako v grobem izluščimo vsaj tri kategorije tovrstnih »dobrobiti«, ki jih Nestor poskuša realizirati z aktom zapisovanja Teodozijevega življenja.

1. »Mikropolitčna« intenca: za Pečerski samostan in njegove menihe

Takoj ob začetku proemija hagiografije se Nestor kot pripovedovalec obrne k (mlajšim) menihom svojega samostana, ki naj bi jim bila pripoved tako implicitno namenjena ali celo »posvečena«, ter izrazi upanje, da bo njim ter njihovim naslednikom v samostanskem redu pripoved o častitljivem začetniku meniškega življenja služila kot dober vzor:

Naj tudi črnokutarji, ki bodo živeli za nami, spoznajo odlike tega moža, naj dvignejo hvalo k Bogu ter, slaveč Njemu vsečnega moža, okrepijo svoje duše za nove podvige, ko bodo prejeli to pisanje in ga prebrali [...].

Tudi kadar naslavljanje hagiografa ni usmerjeno eksplicitno k njegovim bratom, je včasih precej očitno, da je izbira pripovednih prijemov in zgodbenih drobcov v hagiografiji pogojena z namero, da bi bil skozi menihom posredovan vrhunski zgled:

Naš veliki oče Teodozij je imel navado, da je vsako noč obhodil vse meniške celice, saj je hotel videti, kako menihi preživljajo svoj čas. Če je slišal koga moliti, se je ustavil in tudi sam z njim slavil Boga; če pa je slišal, da se v kateri celici dva ali trije menihi pogovarjajo, je potrkal po vratih, da jih je opozoril na svoj prihod, in šel dalje. Naslednji dan jih je poklical predse; ni jih začel grajati, temveč je nadaljeval pogovor s prisposodobami in namigi, da bi videl, kako predani so Bogu. Če je bil brat čistega srca in iskrene ljubezni do Boga, je brž uvidel svojo krivdo, padel na tla, se klanjal in prosil odpuščanja. Zgodilo pa se je tudi, da je bilo kdaj srce katerega drugega brata omračeno, saj so ga obsedli besi; tak brat je obstal na nogah, misleč, da govorijo o kom drugem, in se ni čutil krivega, dokler ga blaženi ni pogrjal, ga odslovil ter okreпил s pokoro.

Samostan s svojo ostro zamejenostjo od zunanjega sveta – v fizičnem in političnem smislu – ter notranjo raznolikostjo in razslojenostjo predstavlja nekašen mikrokozmos. Zato bi lahko to kategorijo hagiografove intence nemara

poimenovali kar »mikropolitčna«. Toda velik in bogat samostan, kakršen je naposled postal Pečerski, je obenem – zahvaljujoč svojemu zgodovinskemu primatu in prestižu – igral pomembno vlogo v političnem življenju celotne Kijevske države. Tako hagiografovo utečeno nizanje zgodb o ponižnosti in pobožnosti njegovih menihov, njihovi moči nad zlimi duhovi itd. služi krepitvi in vzdrževanju tega političnega statusa.

2. Osebna in duhovna intenca: za dušo hagiografa

Najsi imamo v mislih »zgodovinskega Nestorja«, meniha v Pečerskem samostanu, o katerem sicer ni znanega skoraj nič razen del, ki so mu pripisana, ali pa hagiografa-pripovedovalca kot knjižni lik v *Žitju*, lahko predpostavimo, da hoče njuna pripoved zadostiti tudi potrebam, ki se ne dotikajo nujno vprašanj takšne ali drugačne politične koristi ali preračunljivosti, temveč je izbrancu, ki mu je bilo namenjeno zapisati ta pomemben spomenik, predstavljalo tudi nekakšno dejanje osebnega očiščenja ali posvetitve; v besedah z začetka *Žitja* je težko ločiti med piščevo krinko drastične ponižnosti in samoponiževanja, ki ju do neke mere narekujejo konvencije žanra, in globoko duhovno-psihološko motivacijo za pristop k pisanju:

In rotim vas, predragi: ne obsojajte moje nevednosti, saj sem poln ljubezni do prečastitega Teodozija in sem se odločil napisati vse tole o tem svetem možu le zato, da o meni ne bi rekli: »Neumni, leni suženj! Moje srebro bi moral naložiti, da bi mu zrasla vrednost, pa bi ga jaz ob povratku prejel s pribitkom.«

Navsezadnje niti *Branje*, Nestorjeva druga hagiografija, niti njegov poglavitni žanrski zgled za *Žitje*, Življenje Antonija Puščavnika, ne vsebujeta tako eksplicitnega samoponižanja, ki sicer velja za značilen topos hagiografije.⁹ Morda v tekstu vendarle obstajajo bele lise, ki jih ne pogojujejo vprašanja politike in moči, prav tako pa ne določbe žanra in vrste?

3. »Makropolitčna« intenca: utemeljevanje kulture Kijevske države

Kljub pravkar povedanemu je *Žitje* bržkone treba brati kot tekst, ki funkcionira predvsem v svoji vpetosti v kulturno-politične silnice svojega časa in prostora, ne pa kot nekakšno prikrito osebno izpoved. Kako hagiograf z *Žitjem* med

9 Lenhoff 1984, 37.

vrsticami neguje politično moč svojega samostana, smo videli že v predprejšnjem podrazdelku; a pomen in vpliv besedila se ne končata pri tovrstnih operacijah. Kijevsko-pečerska lavra kot prvi in nedvomno najvplivnejši samostan Kijevske države je imel posebno mesto ne le v odnosu do posvetne oblasti in ostalih samostanov, temveč tudi v celotnem sistemu novonastale krščanske kijevske kulture. Zato ima *Žitje* kot prvo besedilo svoje vrste ali žanra, ki je sicer že stoletja obstajal v bizantinski književnosti, še eno dodatno vlogo. Hagiografije samostanskega življenja in velikih osebnosti, povezanih s samostanskim življenjem, so utrjevale prestiž bizantinske duhovnosti, zato je prvo besedilo te vrste, ki je nastalo v Kijevu,¹⁰ opravljalo tudi nalogo svojevrstnega »merjenja moči« s kulturo Bizanca, ki ima s stališča Kijevske države pogosto nadvse kočljivo, dvoumno, nekako »očetovsko-stričevsko« vlogo. Ta prvi primer kijevske samostanske meniške hagiografije mora torej dokazati, da so kijevska kultura in pismenstvo ter sveti možje v tej deželi kos zgledom iz krščanske pozne antike in Bizanca.

Še več, Nestor ob začetku *Žitja* celo zapiše formulacijo, ki bi jo lahko razumeli kot nadvse ambiciozno postavitev sodobnega kijevskega igumna *nad* podobne figure iz poznoantične krščanske zgodovine oz. pismenstva: »Teodozij je namreč v našem času *presegel* [poudarek dodan] pravičnike iz davnine [...].« Brž zatem sicer Nestor doda obrazložitev, ki v odnosu do prejšnjega ustvarja nekakšno napetost ali protislovje, saj očitno negira Teodozijev primat nad velikimi možmi davnine in ga postavlja nazaj v vlogo njihovega sledilca ali posnemovalca: »[...] ko je zaživa sledil tistemu, ki je osnul začetke meniškega življenja – govorim o velikem Antoniju.« Tovrstna mesta imamo lahko za izraz napornega iskanja identitete v pismenstvu, kulturi, »civilizaciji« Kijevske države, obremenjene s svojim zgodovinskim zamudništvom, a obenem polne zanosa in samozavesti; ta dva pola se izmenjujeta in spletata vseskozi kulturne manifestacije Kijevske države in – če lahko tukaj navržemo anahronistično in politično nekorektno opazko – Rusije.

Politika žanra: Nestorjeva velika naloga in njegovi zgledi

Tovrstne kulturne samopotrditve pa hagiograf ni mogel doseči kar s pisanjem tjavdan, temveč je moral storiti dvoje: prvič, za *žitje* o velikem sodobniku Teodoziju si je moral izbrati kot zgled kar največjo avtoriteto iz davnine – strategija torej, za katero smo v uvodni primerjavi z *Branjem o Borisu in Glebu* opozorili, da v slednjem besedilu večinoma umanjka, da pa je značilna za druga

10 Hollingsworth 1992, lviii.

eminentna dela kijevskega pismenstva, kakor sta *Pripoved o minulih letih* in *Beseda o postavi in milosti*; in drugič: slediti pravilom in konvencijam žanra hagiografije, kakršni so se izoblikovali v poznoantični in bizantinski književnosti.

Poglavitni tipološki zgled, ki si ga je Nestor bolj ali manj eksplicitno izbral za Teodozija, smo bežno omenili že zgoraj; takoj ob začetku proemija hagiograf prikaže vzporednice med glavnim likom svoje pripovedi in sv. Antonom (Antonijem) Puščavnikom (251?–356), ki velja za začetnika skupnega meniškega življenja v krščanski tradiciji¹¹ in je predmet učene in elokventne hagiografije svojega sodobnika in znanca Atanazija iz Aleksandrije (ok. 296–373).¹²

Borba Teodozija z zlimi duhovi (besi) v *Žitju* močno spominja na trop »skušnjav svetega Antona«: na napade hudiča – polne fantastičnih prikazni in metamorfoz – na krščanskega puščavnika, ki živi v osami. Tukaj recimo primer iz *Žitja*:

Ko je sedel, je slišal – kakor smo govorili – hrum topotanja mnogih besov, kakor bi se nekateri od njih vozili na vozovih, drugi bili na bobne, tretji pa pihali v dude; tako so kričali, da se je jama tresla od strašnega ropota zlih duhov. Ko je naš oče Teodozij slišal vse to, se ni zbal v duhu, v srcu pa ni čutil strahu, temveč se je zavaroval z znamenjem križa, vstal in začel peti Davidove psalme. In v trenutku ni bilo več slišati tega silnega hruma. Toda brž ko je odmolil in sedel, se je znova razlegel glas številnih besov. Takrat je prečastiti Teodozij znova vstal in začel peti psalme, in hrum se je takoj polegel. Tako so ga mnoge dni in noči trpinčili zli duhovi, da ni imel niti minute počitka, dokler jih ni z božjo pomočjo premagal in prejel od Boga oblasti nad njimi; od takrat se besi niso smeli niti približati mestu, kjer je blaženi molil.

In iz Atanazijevega *Življenja sv. Antona*:

Toda spremembe oblike zavoljo zla so hudiču enostavne; ponoči so dvignili tolikšen ropot, da je bilo vse tisto mesto kakor zamajano od potresa, in demoni kakor da bi vlamljali skozi vse štiri zidove tega bivališča ter vstopali vanj, prihajajoč v podobah zveri in laznine.¹³

Na pomenljivem mestu Nestor celo razkrije svoj zgled za prikaz boja Teodozija s hudimi duhovi:

In pogosto so ga motili zli duhovi, ki so se kot prikazni pojavljali v tej jami; včasih so mu celo zadajali rane, kakor je pisano tudi o svetem in

11 Cross, Livingstone 1997, 80.

12 N. d., 119.

13 Athanasius Magnus Alexandrinus 1994, 198.

velikem Antoniju. Toda Teodoziju se je prikazal On in mu velel, naj vzdrži, ter mu podaril moč, da jih je premagal.

Drugi zgled za Teodozija, ki ga *Žitje* eksplicitno omenja, a nemara na nekoliko manj pomembnem mestu, je palestinski menih Saba Posvečeni (439–532), bržkone za Antonom drugi najpomembnejši asket in organizator *koinobiona* iz pozne antike ali zgodnjega srednjega veka; Sabov samostan (zdaj znan kot Mar Saba) še vedno naseljujejo menihi.¹⁴ V povezavi s specifičnim čudežem, povezanim s Teodozijevo prisotnostjo, beremo:

Prav je omeniti, da je podobno pisano o svetem in velikem Sabu. Tudi on je nekoč zapustil svojo celico, da bi pomolil, in naenkrat se je pred njim dvignil ognjeni steber, ki je segal do neba. Ko je prispel na mesto, od koder se je dvigal steber, je odkril jamo in v nekaj dneh je tam zgradil slavni samostan. Tudi tukaj – tako moramo razumeti – je Bog pokazal mesto, kjer zdaj stoji slavni samostan, ki še danes cveti zaradi njegovih [/ Teodozijevih] molitev.

Nestor je naši prvi zahtevi za kijevsko »transplantacijo« žanra torej »dvojno« zadostil, saj si je izbral najbolj eminentna možna zgloda za svoje pisanje ter oblikovanje lika Teodozija in jima dokaj tesno sledil. Zdaj pa pogledjmo, katere naj bi bile poglobitve konvencije hagiografskega žanra kot takega in ali se jih je Nestor zvesto posluževal.

»Hagiografija« v širšem smislu zajema vsakršno pisanje o krščanskih svetnikih (*hagio-grafija*) vključno s pripovedmi o mučencih, osredotočenih ali izključno omejenih na njihovo pogibel,¹⁵ torej besedila, posebno podzvrst katerih predstavlja tudi *Branje*. »Polno« življenje svetnika – *bios* (gr. *bios*, lat. *vita*, cslv. *žitje*) – predstavlja poseben žanr. V besedilih te vrste – vsaj v obliki, v kakršni so se pojavljali v bizantinski književnosti 7. in 8. stol. (na podlagi starejših hagiografij in antičnih biografij) – lahko razpoznamo relativno preprosto tridelno strukturo: retorični uvod, pripovedno jedro in zaključek s pohvalo (*evlogijo*) svetniku in popisom čudežev, ki so se v zvezi z njim zgodili po njegovi smrti.¹⁶ Prav tako so za *bios* značilni določeni tropi (recimo že omenjena poudarjena ponižnost in samoponiževalnost hagiografa) in pripovedni klišeji – recimo opisovanje svetnikovega življenja od otroštva, pri čemer je bodoči svetnik že takrat poudarjeno »svetniški«, ponižen, marljiv.¹⁷

14 Cross, Livingstone 1997, 1432.

15 Lenhoff 1984, 36.

16 Prav tam.

17 N. d., 37.

Kako torej *Žitje Teodozija* ustreza navedenim osnovnim »pravilom« žanra biografske hagiografije? Uvodni, retorični segment, kjer hagiograf poda razloge za svoje dejanje in se obenem v skladu z zahtevami žanra samoponiža, je v *Žitju* jasno razpoznaven v prvih dveh straneh besedila. Končna *evlogija* pa nekako umanjka, tako da se besedilo zaključi le z lapidarno notico o Teodozijevi smrti: »Naš oče Teodozij je umrl leta 6582 (1074), v soboto, tretjega dne meseca maja, po sončnem vzhodu, kakor je bil sam napovedal.« Tudi pripovedi o posmrtnih čudežih, povezanih s Teodozijem, ob koncu *Žitja* ni, pač pa so v jedro pripovedi vpletena mnoga poročila o čudežih, ki niso jasno časovno umeščeni, kakor recimo že citiran primer z ognjenim stebrom, ki se navezuje na Saba Posvečenega. Kliše svetniškega otroka, ki ga ne zanimajo igre vrstnikov, je v *Žitju* zelo dobro izpričan, kakor recimo v naslednjem odlomku:

Zdaj pa se vrnimo k pripovedi o tem svetem otroku. Njegovo telo je raslo, dušo pa je iztezal k božji ljubezni; vsak dan je hodil v božjo cerkev in nadvse pozorno poslušal branje iz svetih knjig. V otroške igre se ni vključeval, kakor je navada med mladežjo, temveč so se mu upirale. Nosil je stara in zakrpana oblačila. In mnogokrat so mu starši prigovarjali, naj si obleče čisto obleko ter se gre igrat z otroki. Toda teh prigovarjanj ni poslušal in še naprej je živel kakor kakšen berač. Starše je tudi prosil, naj ga kateremu izmed učiteljev izročijo v uk svetih knjig; tako so tudi storili. Brž je usvojil branje s pisanjem, in vsi so se čudili njegovi modrosti in pameti ter temu, kako hitro se je učil. In kdo bi mogel povedati vse o pokornosti in poslušnosti, ki ju je med svojim ukom izkazoval ne le učitelju, temveč tudi tistim, ki so se učili skupaj z njim?

Toda Teodozijeve nenavaden odnos do matere problematizira to sliko idiličnega, posvečenega otroštva; čeprav je mladenič na splošno krotak in poslušen, pogosto krši eksplcitne ukaze svoje roditeljice, ki v *Žitju* nastopa kot nekakšen instrument hudiča, skozi katerega je mladi svetnik preskušan:

Toda tudi hudič ni počival: v nemal jo je [Teodozijevo mater], da bi v otroku šibila tolikšno ponižnost. In leto kasneje je spet videla svojega sina, kako ves črn od saj peče daritveni kruh, in se užalostila; od takrat je spet začela zdaj ljubeznivo, zdaj grozeče prepričevati sina. Včasih ga je tudi pretepala, da bi opustil svoje opravilo. Sveti mladenič je zapadel veliki žalosti in ni vedel, kaj naj stori. Tako je nekoč vstal sredi noči in skrivaj zapustil svoj dom ter odšel v mesto, ki je stalo nedaleč. Vselil se je k tamkajšnjemu prezbiterju in spet začel opravljati svoje delo. Mati ga je iskala v domačem mestu, pa ga ni našla, in žalovala je za njim. Ko je mnogo dni kasneje izvedela,

kje živi, je šla v besu za njim; prišla je v prej omenjeno mesto, iskala, ga našla v hiši prezbiterja in ga med tepežem odvedla nazaj domov. Ko sta prispela domov, ga je zaklenila, rekoč: »Zdaj ne boš več mogel zbežati od mene. Če odideš kamor koli, te bom dohitela, našla te bom in te zvezanega pretepala vso pot do tega mesta.«

Bios svetnika je seveda žanr, ki se je skozi čas spreminjal, in ne moremo reči, da so značilnosti, ki smo jih navedli zgoraj, obče veljavne ter obvezne za vsako uspešno hagiografijo. Ne moremo vedeti natančno, kakšna oblika žanrskih določil je bila veljavna v času zapisa Nestorjevega *Žitja* in katerim zgleodom je hagiograf najtesneje skušal slediti. Upoštevaje to, lahko sklenemo, da *Žitje* na splošno spoštuje znane konvencije žanra in tudi s tem izpolnjuje pomembno nalogo potrjevanja kulturnih ambicij Kijeva v odnosu do njegovega velikega zgodovinskega učitelja in rivala Bizanca. Velika izjema v tej enačbi je lik Teodozijeve matere, ki ni lahko umestljiv v sicer praviloma idilični prostor svetnikovega otroštva in mladosti.

Ali lahko tudi v tem primeru (očitno) namernega in »nadzorovanega« razhajanja s tradicijo vidimo obrise edinstvene kulturne mentalitete Kijevske države, za katero je značilna tako vihrava samozavest kot tudi nekakšna oblika civilizacijske »tesnobe vplivanja« ob soočenju z velikimi tradicijami pismenstva krščanske antike in Bizanca, tako da so njuni kulturni vzorci že ob prevzemu na kijevska tla obenem agresivno istovetni in agresivno drugačni?

Viri in literatura

- Athanasius Magnus Alexandrinus, 1994. *Athanasius: Select Works and Letters*. Ur. Philip Schaff, Henry Wace. Peabody: Hendrickson.
- Cross, F. L. in Livingstone, E. A., ur. 1997. *The Oxford Dictionary of the Christian Church (3rd Edition)*. Oxford: Oxford University press.
- Ehrman, Bart D, 1997. *The New Testament: A Historical introduction to the Early Christian Writings*. New York: Oxford University Press.
- Glaser, Aljaž (prev.), 2015. *Pripoved o minulih letih*. Ljubljana: Znanstvena založba FF.
- Hollingsworth, Paul, ur., prev. 1992. *The Hagiography of Kievan Rus'.* Cambridge, Massachussets: Harvard University Press.
- Kos, Janko (et al.), 2007. *Literatura: Leksikon*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Lenhoff, Gail, 1984. Toward a Theory of Protogenres in Medieval Russian Letters. *The Russian Review* 43, 1/1984. 31–54.
- Lenhoff, Gail, 1987. Categories of Early Russian Writing. *The Slavic and East European Journal* 31, 2/1987. 259–271.

- Malmenvall, Simon, 2013. Podoba ženskosti v Življenju prečastitega Teodozija Pečerskega. *Bogoslovni vestnik* 73, 4/2013. 575–588.
- Mulić, Malik, 1986. Stara ruska književnost. *Ruska književnost*, 7–36. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
- Podlesnik, Blaž, 2018. *Pregled ruske kulturne zgodovine*. Ljubljana: Znanstvena založba FF.
- Robertson, Archibald, 1994. Vita S. Antoni (prolegomenon). *Athanasius: Select Works and Letters*, 188–193. Peabody: Hendrickson.
- Seemann, Klaus-Dieter in N. W. Ingham, 1987. Genres and the Alterity of Old Russian Literature. *The Slavic and East European Journal* 31, 2/1987. 246–258.
- Worth, Dean S., 1975. Was There a »Literary Language« In Kievan Rus'? *The Russian Review* 34, 1/1975. 1–9.
- Zajc, Neža, 2009. *Žitje protopopa Avvakuma: ruska tradicija na preizkušnji*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- ЖФР, 1997. Житие Феодосия Печерского (Подготовка текста, перевод и комментарии О. В. Творогова). *Библиотека литературы древней Руси*, Том 1, 352–433, 531–534. Санкт-Петербург: Наука.
- Ольшевская, Л. А. in С. Н. Травников, ur., prev. 1999. *Древнерусские патерики*. Москва: Наука.

Ruska pravda

(*razširjena redakcija*, prev. Aljaž Glaser)

Besedilo je prevod t. i. razširjene redakcije *Ruske pravde* in sledi znanstvenokritični izdaji, ki jo je leta 1997 pripravil ruski zgodovinar Mihail B. Sverdlov. Omenjena izdaja je izšla v četrtem zvezku znanstvene zbirke staroruskih tekstov pod uredništvom ruskega literarnega zgodovinarja Dmitrija Sergejeviča Lihačova (prim. Сverdлов, Михаил Б., ur., prev. 1997. Русская Правда. Пространная редакция V: Библиотека литературы Древней Руси, zv. 4, 469–517; 675–679. Уг. Дмитрий С. Лихачёв. Санкт-Петербург: Наука). Izdaja Sverdlova prinaša besedilo v različici *I. trojiškega rokopisa* (14. stol.), ki velja za najpopolnejši vir tega spomenika. Razlog za izbiro t. i. *razširjene* redakcije besedila in odnos med obema redakcijama sta podrobneje predstavljena v spremni študiji. Komentarji v prevodu se deloma opirajo na komentarje v izdaji Sverdlova, deloma pa izpostavljajo težave, do katerih prihaja pri prevajanju mestoma nejasnega besedila.

Zakon¹ Jaroslava Vladimiroviča²

Ruska pravda³

1. Če mož ubije moža, tedaj naj brat maščuje brata ali oče [svojega sina] ali sin [svojega očeta] ali bratranec [svojega bratranca] ali bratov sin [svojega strica]. Če ga nihče ne bo maščeval, naj se za ubitega odšteje 80 griven,⁴ če je izmed knežjih mož⁵ ali knezov nadzornik del.⁶ Če je [ubiti] Rusin,⁷ telesni stražar kneza, trgovec, bojarjev⁸ nadzornik del, mečenosec,⁹ osvobojenec¹⁰ ali Sloven,¹¹ naj se zanj odšteje 40 griven.
2. Po smrti Jaroslava so se znova zbrali njegovi sinovi – Izjaslav, Svjatoslav in Vsevolod – ter njihovi možje – Kosnjačko, Pereneg in Nikefor – ter ukinili krvno maščevanje; zamenjali so ga z denarno odkupnino. Glede vsega drugega pa: kakor je sodil Jaroslav, takšne zakone so postavili njegovi sinovi.

1 V izvornem svsl. jeziku je uporabljena beseda *sud* (*cyd[ʋ]*), ki bi jo lahko bolj dobesedno prevajali kot *sodišče*; zaradi neželeno omejujočih pomenskih odtenkov slov. ustreznice se podobno kot v angleškem prevodu Daniela H. Kaiserja in nemškem Otta Kronsteinerja odločam za prevod z besedo *zakon*.

2 Jaroslav Vladimirovič, imenovan Modri, je kot kijevski knez vladal med letoma 1019 in 1054.

3 Zagate, povezane s prevodom naslova *Ruska pravda*, so podrobneje pojasnjene v spremni študiji.

4 Večja denarna enota v Kijevski državi: novc iz zlata, srebra, zlitine obeh (ali izjemoma kakšna druga dobrina) v teži 1 kufskega funta (pribl. 400 g).

5 Tj. eden izmed pomembnejših članov knežjega spremstva.

6 Služabnik (svoboden ali nesvoboden – gl. paragraf 110) na knežjem ali bojarskem posestvu, ki upravlja posamezen del tega gospodarstva (kuhinjo, konjušnico itd.) ter nadzoruje delo nižjih služabnikov in sužnjev. Isti termin je v Kijevski državi označeval tudi vrsto sodnega uradnika (izpričano v PVL). Beseda izhaja iz stnord. *þjónn* – sluga.

7 Tu pojem verjetno označuje prebivalce kneževin Kijevske države, ki so pripadali elitnemu sloju družbe.

8 Bojar je pripadnik zemljiške posestniške elite v Kijevski državi, v kasnejši Moskovski kneževini in v Ruskem carstvu do reform Petra Velikega.

9 Položaj v knežji upravi; opravljal je razne pravosodne funkcije (med drugim na primer nadzoroval sodne preizkuse z razbeljenim železom).

10 Beseda (*изгой*) je v Kijevski državi na splošno označevala nekoga, ki je zapustil svoj družbeni razred, recimo osvobojenega sužnja, obubožanega trgovca, ali drugače »iz-občene« ljudi.

11 Sloven (*словѣнинъ*) je bil pripadnik slovanskega plemena na severu Kijevske države s središčem v Novgorodu.

3. **O uboju.** Če kdo nasilno ubije enega knežjih mož, krivca pa ne skušajo najti, naj skupnost, na območju katere leži ubiti, izplača odkupnino¹² v višini 80 griven. Če pa je ubiti navaden svobodnjak, naj bo 40 griven.
4. Če odkupnino plačuje skupnost,¹³ naj jo odplača v tolikšnem času, kot zmore, saj plačuje brez zločinca.
5. Če je zločinec iz njihove skupnosti, naj občani pomagajo zločincu [odplačati krvno odkupnino], saj jim je tudi on prej pomagal plačevati. Če pa plačujejo krvno odkupnino brez zločinca, naj vsi skupaj izplačajo 40 griven, za zločin pa naj plača zločinec sam; tudi svoj delež skupnega plačila 40 griven naj plača.
6. Če pa je kdo koga ubil v javnem prepiru ali na pirovanju, naj za to plača skupaj z vso skupnostjo, saj ji tudi sam pomaga plačevati.
7. **Če kdo ubija brez razloga.** Če je kdo ubijal brez vsakršnega prepira, naj ljudje ne plačujejo za morilca, temveč naj ga skupaj z ženo in otroki predajo v izgnanstvo, njegovo premoženje pa naj bo zaseženo.
8. Če kdo ni pomagal plačevati krvne odkupnine, naj mu ljudje ne pomagajo, temveč naj jo sam odplača.
9. **Tole so določbe glede krvnih odkupnin, kakor jih je postavil Jaroslav:** pobiralec odkupnin naj vzame 7 veder sladu na teden, ob tem pa še bodisi ovna, bodisi pol goveda, bodisi dve nogati.¹⁴ V sredo naj vzame kuno¹⁵ ali sir, v petek pa prav toliko. Na dan naj vzame dve kokoši, na teden pa 7 hlebov kruha ter 7 mer prosa, 7 mer graha ter 7 meric soli – vse to gre pobiralcu odkupnin in njegovemu spremljevalcu.¹⁶ Prav tako naj preskrbijo štiri konje; za vsakega izmed njih naj odmerijo oves: pobiralcu odkupnin 8 griven in 10 kun plačila, spremljevalcu pa 12 vekš¹⁷ pa tudi grivno ob prihodu.

12 Denarna odkupnina (*виря оз. выравная*) je bila eden ključnih konceptov prava Kijevske države.

13 Odkupnina, ki jo za posameznika plačuje celotna skupnost pod določenimi pogoji, je v izvirniku označena kot *divja* odkupnina (*дикая виря*).

14 Denarna enota (*ногата*), vredna približno 1 ½ kune.

15 Denarna enota (*куна*), vredna približno 1/25 grivne.

16 Spremljevalec (*отрокъ*) je bil v Kijevski državi mlajši in manj pomemben član knežjega oboroženega spremstva, t. i. *družine*; opravljali so razna pomožna fizična in administrativna dela.

17 Najmanjša denarna enota (*вѣкъша*) Kijevske države, praviloma vredna □ kune (dobesedno *veverica*).

10. **O krvnih odkupninah.** Če odkupnina znaša 80 griven, naj gre pobiralcu odkupnin 16 griven, 10 kun in 12 vekš, pred tem pa grivna ob prihodu, za ubitega pa 3 grivne.
11. **O mlajših knežjih spremljevalcih.** Za mlajšega knežjega spremljevalca, za konjušnika ali za kuharja – 40 griven.
12. Za nadzornika knežjih posesti ali za nadzornika konjušnice – 80 griven.
13. Za nadzornika knežjih polj ali zanj, ki nadzira or, 12 griven.
14. Za rjadoviča¹⁸ 5 griven. Prav toliko za rjadoviča kakšnega bojarja.
15. **O rokodelcu in rokodelki.** Za rokodelca ali rokodelko 12 griven.
16. Za smerda¹⁹ ali sužnja²⁰ 5 griven, za sužnjo pa 6 griven.
17. Za skrbnika 12 griven, prav toliko za doviljo, četudi sta suženj ali sužnja.
18. **O nedokazani obtožbi uboja.** Če bo kdo brez dokazov obtožen uboja, naj privedejo sedem prič, da ovržejo tožbo; če pa je obtoženi Varjag ali kak drug tujec, naj bosta privedeni dve priči.
19. Za posmrtno ostanke ali za mrtveca, čigar imena ne vedo in je neznan, naj se krvna odkupnina ne plačuje.
20. **Če kdo ovrže obtožbo uboja.** Če kdo ovrže obtožbo uboja, naj odšteje spremljevalcu [pobiralca odkupnin] eno grivno kun, da očisti svoje ime; kdor pa ga je obtožil brez dokaza, naj odšteje drugo grivno; plačilo za pomoč pri očiščenju od obtožbe uboja znaša 9 kun.
21. Če iščejo pričo, ampak je ne najdejo, tožnik pa [obtoženca] obtožuje uboja, naj ju podvržejo preizkusu z razbeljenim železom.
22. Tako naj bo pri vseh sodnih primerih, pri krajah in klevetah, če ne bodo obstajali trdni dokazi, vrednost sodbe pa bo višja od pol grivne zlata; tedaj morajo obtoženega privedi k preizkusu z razbeljenim železom. Če

18 Rjadovič (*рядовичь*) je bil kmetovalec, ki je po dogovoru s posestnikom za delež pridelka obdeloval njegovo zemljo. Prim. *zakup*.

19 Smerd (*смердь*) je bil običajno osebno svoboden kmetovalec; prim. *zakup in rjadovič*.

20 Tu *holop* (*холопъ*). Za nesvobodne posameznike v *Pravdi* najdemo tri različna poimenovanja: 1. *холопы* – v besedilu izraz označuje izključno nesvobodne moške; 2. *челядь* (edninski sam. ž. sp., označujoč skupino) – prvotno je ta izraz označeval zaslužnjene vojne ujetnike, ki so se kasneje zlili v preostalo nesvobodno prebivalstvo; in 3. *робы* – v *Pravdi* je izraz rabljen izključno za nesvobodne ženske.

je primer vreden manj, [mora obtoženi prestati] preizkus z vodo. Če je vreden dve grivni ali manj, naj obtoženi poda prisego, za katero jamči s svojim premoženjem.

23. **Če kdo napade koga z mečem.** Če kdo koga udari z oplaščenim mečem ali z ročajem meča, naj plača 12 griven za svoj prestopok.
24. Če pa izvleče meč iz nožnice, toda ne udari – grivna kun.
25. Če kdo koga udari s kijem, čašo, pivskim rogom ali s hrbtom rezila – 12 griven.
26. Če kdo utрпи udarec, pa se ne more udržati in vrne udarec z mečem, na njem ni krivde.
27. Če kdo komu rani roko, tako da roka odpade ali se posuši, ali pa nogo, ali pa pohabi oko ali nos, naj plača polovico krvne odkupnine – 20 griven, žrtvi pohabljenja pa 10 griven.
28. Če odseka kateri koli prst, naj plača knezu kazen 3 griven, oškodovancu pa grivno kun.
29. **Če pride [pred sodnika] okrvavljen človek.** Če kdo pride na [knežji] dvor okrvavljen ali pretepen z modricami, mu ni treba iskati prič, temveč naj [krivec] knezu izplača 3 grivne. Če sledi nasilja ni, naj privede priče, da potrdijo njegovo pričevanje [o napadu] do besede natančno. Kdor je začel pretep, naj plača 60 kun; če pride okrvavljeni, ki je po pričevanju prič sam začel [pretep], naj plača, četudi so ga pretepli.
30. Če kdo koga udari z mečem, a ga ne rani smrtno, naj plača 3 grivne, [oškodovancu] pa grivno za zdravljenje ran. Če rani smrtno, naj plača krvno odkupnino.
31. Če kdo nasilno povleče koga k sebi ali ga pahne odse, če ga udari v obraz ali če ga udari s šibo in če sta privedeni dve priči, [naj krivec plača] knezu 3 grivne. Če bo [krivec] Varjag ali Kulfing,²¹ naj prav tako privedejo dve priči in naj prisežeta pred sodnikom.
32. O sužnjih.²² Če suženj zbeži, naj to razglasijo na trgu; če ni vrnjen v 3 dneh, na tretji dan pa izvedo, kje se skriva, naj [gospodar] vzame svojega sužnja nazaj, [ta, pri komer se je suženj skrival] pa naj plača knezu 3 grivne.

21 Kulfing (колбягъ) – poimenovanje za eno od skupin tujega prebivalstva, nejasno.

22 Ту челядь. Gl. op. k paragrafu 16.

33. Če kdo jezdi na tujem konju brez dovoljenja – 3 grivne.
34. Če kdo izgubi konja, orožje ali oblačilo in o tem razglasi na trgu, kasneje pa prepozna [izgubljeno lastnino] v svojem mestu, naj osebno prevzame svojo lastnino, [tat] pa naj mu v povračilo škode plača 3 grivne.
35. Če kdo prepozna svojo ukradeno ali izgubljeno lastnino – konja, oblačilo ali živino –, naj ne reče tistemu [pri komer je lastnina najdena]: »Tole je moje«, temveč naj se soočita, kjer naj bi si [obtoženi kraje] prisvojil pogrešano lastnino; tam naj se zberejo [vsi udeleženci preiskave] in naj določijo, kdo je kriv, in nanj naj pade obtožba kraje. Tožnik naj vzame svojo lastnino [ki jo trenutno poseduje obtoženi kraje], kar je izgubil skupaj s tem, pa naj mu krivec odplača. Če gre za krajo konj, naj ga predajo knezu, da ga izžene, če pa je bil izropan prostor, kjer je [oškodovani] hranil svoje premoženje, naj plača 3 grivne.
36. **O soočenju.**²³ Če soočenje poteka [le] v enem mestu, naj bo tožnik prisoten do konca soočenja. Če vodi soočenje skozi več okrajev, naj gre tožnik do tretjega soočenja. Obtoženi na tretjem soočenju²⁴ naj plača za [ukradeni] predmet z denarjem, predmet pa naj potem prenesejo na naslednja soočenja. Tožnik naj čaka na preostanek [odtujene lastnine]; ko pa bo naposled najden poslednji [člen soočenj – izvorni tat], naj on plača za vse, tudi kazen knezu.
37. **O tatvini.** Če je kdo na trgu kupil kaj ukradenega – konja, oblačilo ali živino –, naj privede za priči dva svobodnjaka ali pa pobiralca tržnih dajatev. Če pa ne ve, od koga je kupil, naj priči podata sodno prisego v njegovo korist, tožnik pa naj vzame svojo ukradeno lastnino. Izgubo dodatne lastnine [izginule skupaj s prepoznano in najdeno lastnino] lahko [tožnik] le obžaluje, kupec pa lahko le obžaluje izgubo denarja [s katerim je plačal za ukradeno lastnino], saj ne ve, od koga jo je kupil. Če kasneje ugotovi, kdo mu je prodal [ukradeno lastnino], naj vzame svoj denar nazaj; [prodajalec] naj plača za vso škodo ter izplača knezu kazen.
38. **Če kdo prepozna svojega sužnja.** Če kdo prepozna svojega ukradenega sužnja in ga vzame nazaj, mora voditi preiskavo do tretjega soočenja in

23 Sodno soočenje oz. *svod* (сводъ) je bil pravdni postopek pri iskanju ukradene lastnine; na mestu vsake preprodaje se tožniki ali njihovi pravni zastopniki soočijo z obtoženimi, ki so kdaj imeli v posesti iskani ukradeni predmet.

24 Tj. kdor je imel ukradeni predmet v lasti, preden je lastništvo prešlo na obtoženo stranko na drugem soočenju.

vzeti od tretjega obtoženca sužnja v zameno za svojega [prepoznanega]. Soočenja naj se nadaljujejo do poslednjega člana, saj [suženj] ni žival in ne more reči: »Ne vem, kdo me je prodal«, temveč naj gredo – v skladu s pričevanjem sužnja – do konca. Ko bo prepoznan izvorni tat, naj se gospodarju zopet vrne ukradeni suženj, obtoženec s tretjega soočenja pa naj dobi nazaj svojega. Za nastalo škodo naj plača tat, prav tako pa 12 griven knezu za kraj o sužnja.

39. **Še o soočenju.** Soočenja naj se ne nadaljujejo iz mesta [kjer živi tožnik] v tuji okraj, temveč naj obtoženi prav tako privede priči ali pobiralca dajatev, pred katerim je bila opravljena prodaja, tožnik pa naj vzame nazaj svojo [prepoznano] lastnino; izgubo preostale lastnine lahko le obžaluje. Kdor je kupil ukradeno lastnino, pa lahko obžaluje izgubo svojega denarja.
40. **O kraji.** Če kdo koga ubije v prostoru, kjer slednji hrani svoje premoženje [med kraj o ali vlomom], ali med kakršno koli kraj o, ga lahko ubijejo kot psa. Če ga pridržijo do sončnega vzhoda, naj ga privedejo na knežji dvor. Če pa ga ubijejo po tem, ko so ga ljudje že videli zvezanega, naj zanj plačajo 12 griven.
41. Če kdo krade živino iz hleva ali [če krade iz] shrambe, naj, če je [kradel] sam, plača 3 grivne in 30 kun. Če jih je [kradlo] več, naj vsi plačajo po 3 grivne in 30 kun.
42. **Še o kraji.** Če kdo krade živino na prostem: ovce, koze ali svinje – 60 kun; če je tatov več, vsi po 60 kun.
43. Če kdo krade žito z gumna ali iz kašče, naj vsi, ki so kradli, plačajo po 3 grivne in 30 kun.
44. Kdor je kaj izgubil, kasneje pa je bila izgubljena lastnina [najdena], naj vzame [izgubljeno lastnino] nazaj, na leto [vsako leto, ko je bila lastnina odtujena] pa mu pripada pol grivne.
45. Če lastnina ni najdena, gre pa za knežjega konja, naj [tat] plača 3 grivne, za druge [konje] pa 2 grivni.

Tole pa so pravila glede živine. Za kobilo 60 kun, za vola eno grivno, za kravo 40 kun, za triletno telico 30 kun, za enoletno telico pol grivne, za tele 5 kun, za svinjo 5 kun, za prašička eno nogato, za ovco 5 kun, za ovna eno nogato, za žrebca – če je neukroč en – eno grivno kun, za

- žrebička 6 nogat, za kravje mleko²⁵ 6 nogat. To so pravila, namenjena smerdom, kadar morajo knezu plačati kazen [za krajo živine].
46. Če tatvino zagrešijo sužnji, [je za primer pristojno] knežje sodišče. Če tatvino zagrešijo sužnji – bodisi knežji, bodisi bojarški, bodisi samostanski –, naj jih knez ne kaznuje, temveč naj [njihov gospodar] plača tožniku dvakratno vsoto.
47. **Če kdo [od koga] zahteva [vračilo] denarja.** Če kdo od koga zahteva denar, ta pa se brani plačati, naj [dolžnik] plača, če [upnik] najde dve priči, ki podata sodno prisego. Če pa upnik denarja ne vrne mnogo let, naj za povrnitev škode plača 3 grivne.
48. Če da kak trgovec drugemu trgovcu denar za kupčijo v domačem [mestu] ali preprodajo v tujino, mu [/prejemniku] ni treba izkazati [prejema] denarja pred pričami; prič ne potrebuje, temveč naj pojde sam podat sodno prisego, če se [prejemnik] brani odplačila.
49. **O hrambi dobrin.** Če kdo komu kaj odda v hrambo, priča ni potrebna. Če pa [ta, ki odda dobrine v hrambo] zahteva več [kot je oddal], naj gre tisti, pri komer so bile dobrine skladiščene, na sodno prisego [in priseže tako]: »V hrambo si mi oddal natanko toliko.« Hranitelj je namreč dobrotnik slednjega, saj je hranil njegove dobrine.
50. **O obrestih.** Če kdo posoja bodisi denar z obrestmi, bodisi méd z zahtevo po povečanem vračilu, bodisi žito za povečano vračilo, naj najde dve priči; kakor sta se dogovorila [z upnikom], takšno povračilo naj prejme.
51. **O mesečnih obrestih.** [Upnik] naj prejema mesečne obresti, če sta se [z dolžnikom dogovorila] za majhno [kratkoročno posojilo]; če denar ne bo odplačan do tega leta [ko posojilo poteče], naj dobi [upnik] svoj denar nazaj s tretjino,²⁶ mesečnim obrestim pa naj se odpove.
52. Če prič ni, [dolg] pa znaša 3 grivne kun, naj [upnik] poda sodno prisego za svoj denar. Če je dolg višji, naj mu rečejo tako: »Sam si kriv, da si posojal brez prič.«

25 Verjetno je tu mišljeno dejanje večkratne molže tuje krave; za enkratno molžo bi bila kazen 6 nogat previsoka, za krajo krave mlekarice pa prenizka.

26 S tretjino (*съ третью*), torej s tretjinskimi obrestmi.

53. **Statut Vladimirja Vsevolodiča.**²⁷ Naslednje pa je po smrti Svjatopolka določil Vladimir Vsevolodič, ko je sklical svoje spremstvo v Berestovu: Ratiborja, kijevskega tisočnika²⁸; Prokopija, belgorodskega tisočnika; Stanislava, perejaslavskega tisočnika; Nažirja, Miroslava ter Ivanka Čudinoviča, izmed Olegovih mož. Določili so tretjinske obresti v primeru, da upnik pobira obresti trikrat; če pa kdo pobira obresti dvakrat, naj vzame glavnico. Če pobira obresti trikrat, naj glavnice ne vzame.

Če kdo pobira po 10 kun na grivno na leto, to ni prepovedano.

54. **Če kak trgovec doživi brodolom.** Če kak trgovec, ki potuje s tujim denarjem, doživi brodolom ali pa mu je [denar] bodisi nasilno odvzet bodisi uničen v požaru, naj mu ne storijo sile niti naj ga ne prodajo [v suženjstvo]. Če nato začne odplačevati [nastali dolg] v letnih obrokih, naj le plačuje tako, saj je bila ta nezgoda od Boga; na njem samem ni krivde. Če pa [denar] izgubi v pijanosti, ga zakocka ali po lastni neumnosti poškoduje tuje dobrine, naj bo tako, kakor bo hotel lastnik dobrin: lahko počaka [da mu dolžnik odplača dolg], lahko pa ga proda [v suženjstvo] – naj se odloči po svoji volji.
55. **O dolgu.** Če je kdo dolžan mnogim, iz drugega mesta pa pripotuje trgovec ali tujec in tega ne ve ter mu zaupa svoje dobrine [v hrambo] in [dolžnik] nato ne vrača denarja, poprejšnji upniki pa ugovarjajo in mu denarja ne posojajo več, naj ga odvedejo na trg ter ga prodajo [v suženjstvo] skupaj z njegovim premoženjem. Najprej naj gre [zbrani] denar tujim trgovcem, kar ostane, pa naj si razdelijo domači. Če [dolg] vključuje denar kneza, naj ga poravnajo prednostno, kar ostane, pa naj se razdeli. Če je kdo [od dolžnika] že prejel več obrokov obresti, naj ne prejme svojega [deleža dolga].
56. **Če pobegne zakup.**²⁹ Če zakup pobegne od gospodarja, postane navaden [suženj]. Če gre iskat denar [za odkup] in ne odide na skrivaj ali pa če zbeži h knezu ali k sodnikom, da bi se pritožil nad svojim gospodarjem, naj ga za to ne zaslužnjijo, temveč naj mu dajo [dostop do] pravice.

27 Kijevski knez Vladimir Vsevolodič, imenovan Monomah, vnuk Jaroslava Modrega, je leta 1113 v kraju Berestovo pri Kijevu sklical posvet, na katerem je znatno zaostрил zakonodajo v zvezi z oderuštvo; določila iz časa vladavine njegovega predhodnika, kneza Svjatopolka Izjaslaviča, so se namreč izkazala za nezadostna pri omejevanju zlorab dolžnikov.

28 Poveljnik vojaške enote (*тысячский*).

29 Osebnostno svobodni kmetovalci, upravitelji lastnega gospodarstva, ki je od posestnika najemal denar, orodje idr. ter jih odplačeval med drugim s prisilnim delom na posestvu upnika.

57. **Še o zakupu.** Če ima gospodar zakupa orača in ta pogubi svojega³⁰ konja, mu [/gospodarju] ni treba plačati. Če mu je gospodar dal plug in brano ter od njega prejema delež pridelka, naj v primeru, da je [poljedelsko orodje] uničeno, plača zanj. Če pa gospodar pošlje zakupa delat njegova lastna dela in je med njegovo odsotnostjo uničena gospodarjeva lastnina, mu za to ni treba plačati.
58. **Še o zakupu.** Če je živina ukradena iz zaprtega hleva, zakupu ni treba plačati zanjo. Če pa pogubi žival na polju, je ne prižene na dvor, je ne zaščiti, kakor mu je velel gospodar, ali pa [jo pogubi] pri lastnem delu, mora zanj plačati.
59. Če gospodar povzroči škodo zakupu, če poškoduje njegov pridelek ali njegovo lastnino, mora vse povrniti, za škodo pa mu mora plačati 60 kun.
60. Če [gospodar] vzame [zakupu] preveč denarja, mu mora vrniti [prekomerni] znesek, za škodo pa mora knezu plačati 3 grivne.
61. Če gospodar proda zakupa v [popolno] suženjstvo, je dolžnik³¹ osvobojen vseh denarnih [dolgov], gospodar pa mora knezu plačati 12 griven.
62. Če gospodar pretepe zakupa z razlogom, na njem ni krivde; če pretepa brez smisla, pijan in brez zakupove krivde, mora plačati [kazen knezu] – kakor za svobodnjaka, tako tudi za zakupa.
63. **O sužnju.** Če [navaden] suženj komu ukrade konja, naj [gospodar] zanj plača 2 grivni.
64. **O zakupu.** Če zakup komu kaj ukrade, zanj odgovarja gospodar. Če [zakupa po kraji] odkrijejo, mora gospodar najprej plačati za konja ali kaj drugega, kar je [zakup] ukradel, zakup pa postane navaden suženj. Če pa gospodar noče plačati in ga proda, naj [z denarjem od prodaje sužnja] najprej plača za konja, za vola ali za dobrine, ki jih je [zakup] ukradel, preostanek pa obdrži zase.

30 V *Arheografskem rokopisu II.* namesto branja »svojega konja« (своискы конь) zasledimo branje *bojnega konja* (воискии конь), kar bi spremenilo smisel paragrafa in pomenilo, da zakup ne odgovarja za izgubo gospodarjevega konja. Smisel tega branja je nejasen, saj je odsotnost kazenske odgovornosti polsvobodnega delavca za nadvse dragoceno dobrino, kakršna bi bil bojni konj gospodarja, malo verjetna. Tudi pri prevodu uporabljeno branje *svojega konja* je pomanjkljivo, saj paragraf v tem primeru določa, naj *gospodar* ne plača za izgubljenega *zakupovega* konja, česar zakoniku bržkone ne bi bilo treba posebej poudariti.

31 Termin (*наимуть*) označuje ekonomski odnos med zakupom in gospodarjem: zakup gospodarju dolguje delež vrednosti svojega pridelka vključno z obrestmi.

65. **Tole pa, če suženj koga udari.** Če suženj udari svobodnjaka in zbeži v svoje bivališče, gospodar pa ga ne preda, naj gospodar zanj plača 12 griven. Če udarjeni kasneje najde [sužnja], ki ga je udaril, Jaroslav določa, naj bo ubit. Njegovi [/Jaroslavovi] otroci pa so po očetovi smrti uvedli denarne odkupnine; lahko ga bodisi razvežejo in pretepejo bodisi vzamejo grivno kun za razžalitev.
66. **O pričevanju.** Sužnji naj ne služijo za priče; če [med možnimi pričami] ni nobenega svobodnjaka, naj [dolžnost priče] po potrebi prevzame bojarjev nadzornik del; drugi sužnji naj ne pričajo.
V manj pomembnih primerih lahko po potrebi priča zakup.
67. **O bradi.** Če kdo komu poškoduje brado, [na žrtvi] pusti sledi in ta najde priče, naj knezu plača 12 griven. Če prič ni in obtožba ni dokazana, kazni ni.
68. **O zobu.** Če kdo komu izbije zob in je v ustih [žrtve] vidna kri, očitvidci pa pričajo, naj plača knezu 12 griven, za zob pa eno grivno.
69. Če kdo ukrade bobra – 12 griven.
70. Če bo kje [opažena] razrita zemlja ali sled lovilne priprave ali pa mreža, naj člani skupnosti med seboj poiščejo tatu ali pa [skupaj] plačajo kazen knezu.
71. **Če kdo uniči znamenje lastništva na panju.** Če kdo uniči znamenje lastništva na panju – 12 griven.
72. Če kdo poseka mejno znamenje med panji ali zaorje čez orno mejo ali pregradi mejo med zemljišči, naj plača knezu 12 griven.
73. Če kdo spodseka hrast z znamenjem lastništva ali mejni hrast, naj plača knezu 12 griven.
74. **Tole pa so pridatki.** Tole so pridatki h [kazni, ki se plača knezu v višini] 12 griven: spremljevalcu [pobiralca odkupnin] – 2 grivni in 20 kun. [Pobiralec odkupnin] sam naj jezdi na lastnem konju;³² za oba [konja] naj dajo ovsu, [za pobiralca in spremljevalca] pa mesa – ovna ali pol goveda in preostalih okrepcil, kolikor bosta pojedla. Pisec naj prejme 10 kun, za pot 5 kun, za kožo³³ pa dve nogati.

32 Pobiralec odkupnin in njegov spremljevalec naj torej jezditu vsak na svojem konju.

33 Morda gre za pristojbino za prenos plačanega denarja (v usnjeni mošnji) ali pa za porabo pisarjevega pergamenta.

75. **Tole pa o drevesnem panju.** Če kdo spodseka drevesni panj, naj plača knezu 3 grivne, za drevo pa pol grivne.
76. Če kdo ukrade roj čebel, naj plača knezu 3 grivne; za med pa, če čebele še ne prezimujejo, 10 kun, če pa prezimujejo, 5 kun.³⁴
77. Če tatu ne najdejo, naj dalje iščejo po njegovi sledi; če sled vodi k vasi ali trgovski postojanki in [prebivalci vasi ali upravitelji postojanke] ne odvrnejo sledi od sebe [/ne pokažejo, da je ubežnik zapustil vas ali postojanko], ne pomagajo pri iskanju ali se zoperstavijo s silo, naj poplačajo ukradeno lastnino in plačajo kazen knezu. Dalje naj iščejo po sledi z drugimi ljudmi in pričami. Če izgubijo sled na široki trgovski cesti, kjer ne bo v bližini nobene vasi ne ljudi, naj ne bo niti plačana kazen knezu niti [povrnjena škoda] tatvine.
78. **O smerdu.** Če smerd muči smerda brez knežjega povelja – 3 grivne knezu, za muke pa grivna kun [mučenemu]. Če kdo muči nadzornika knežjih posesti, naj plača knezu 12 griven, za muke pa eno grivno [mučenemu].
79. Če kdo ukrade čoln, naj plača knezu 60 kun, čoln pa naj vrne, kakršen je; za pomorski čoln 3 grivne, za čoln z visokimi boki 2 grivni, za deblak 20 kun, za strug³⁵ pa eno grivno.
80. **O mrežah za ptičji lov.** Če kdo prereže vrvico na mreži za ptičji lov, naj plača knezu 3 grivne, lastniku mreže pa grivno kun.
81. Če kdo iz čigave mreže za ptičji lov ukrade jastreba ali sokola, naj plača knezu 3 grivne, gospodarju pa grivno; za goloba 9 kun, za jrebico [?] 9 kun, za raco 30 kun, za gos 30 kun, za laboda 30 kun, za žerjava 30 kun.
82. Za seno in za drva 9 kun; za vsak voz, ki bo ukraden, pa naj lastnik dobi 2 nogati.
83. **O gumnu.** Če kdo zažge gumno, naj bo izgnan, njegovo bivališče [z vso lastnino] pa naj bo zaseženo; najprej naj plača za uničeno [lastnino], preostalo premoženje pa naj mu zaseže knez. Takšna kazen velja tudi, če kdo komu zažge kmetijsko poslopje.

34 Smisel tega paragrafa je bržkone naslednji: tat panja naj knezu plača 5 griven; če so čebele že začele zimsko hibernacijo in v tekočem letu ne bodo več zbirale medu, naj bodisi knezu bodisi lastniku panja (nejasno) plača 5 kun, če pa bi čebele v tekočem letu še nabirale med in je lastnik tako dodatno oškodovan, naj plača 10 kun.

35 Rečni čoln s ploskim dnom (*чмпыръв*).

84. Če kdo zlonamerno pokonča konja ali govedo, naj plača knezu 12 griven, lastniku pa [naj poplača] škodo.
85. Vsi ti primeri se presojajo na podlagi pričevanja svobodnih ljudi; če je priča suženj, naj se ne pojavi pred sodiščem; če pa ga hoče tožnik uporabiti za pričo, naj [obtoženemu] reče tako: »Obtožujem te po pričevanju tega sužnja, toda obtožujem te jaz, ne suženj.« [Obtoženca] lahko nato izzove na preizkus z železom. Če bo [obtoženec] obsojen, naj [tožnik] vzame, kar mu pripada [po zakonu]; če pa ne bo obsojen, mu mora [tožnik] plačati eno grivno za prestane muke, saj so ga prijeli po pričevanju sužnja.
86. V primeru preizkusa z železom naj se [sodišču] plača 40 kun, mečenoscu 5 kun, mlademu spremljevalcu³⁶ pa pol grivne. Tole je torej seznam plačil v primeru preizkusa z železom [ki določa], kdo dobi [koliko] za kaj.
87. Če pa koga privedejo na preizkus z železom po pričevanju svobodnih ljudi ali zaradi suma [recimo zato], ker je ponoči hodil [blizu kraja zločina]; – če [obtoženi] zaradi katerega koli razloga ne utrpi opeklin, naj mu ne plačajo za muke; kdor ga je izzval, naj plača le za preizkus z železom.
88. **O ženski.** Če kdo ubije žensko, naj mu sodijo v skladu z istimi zakoni kot pri uboju moškega. Če je obtoženi kriv, naj plača polovico krvne odkupnine – 20 griven.
89. Za uboj sužnja ali sužnje se krvna odkupnina ne plačuje. Če pa bo [kdo izmed teh] ubit po nedolžnem, naj za sužnja ali sužnjo plačajo nadomestilo [lastniku], knezu pa 12 griven.
90. **Če umre smerd.** Če smerd umre [brez dediča], naj po njem deduje knez; če so pri njegovi hiši hčere, naj jim predajo del [dediščine]; če pa so poročene, naj ne dobijo deleža.
91. **O dediščini bojarjev in knežjih spremljevalcev.**³⁷ Če umre bojar ali knežji spremljevalec, po njem [v nobenem primeru] ne deduje knez: če nima sinov, naj dedujejo hčere.
92. Če kdo na smrtni postelji razdeli svojo posest med sinove, naj se zgodi tako [kot želi umirajoči]; če pa umre, ne da bi podal svojo voljo glede

36 Mlajši član knežjega spremstva, ki opravlja sodno-administrativna dela (*демский*).

37 Član oboroženega knežjega spremstva (t. i. *družine*), vojščak.

- dediščine, naj [premoženje] razdelijo med vse otroke, [pokojniku] samemu pa naj odmerijo delež v spomin na njegovo dušo.
93. Če žena ovdovi, naj ji odmerijo delež; če pa ji je [za živega] mož podelil del premoženja, katerega gospodarica je, ji delež [dediščine] ne pripada.
94. Če ima [mož] otroke iz prvega zakona, naj ti prejmejo delež, ki gre njihovi materi; tudi če je mož [ta delež] zapustil drugi ženi, naj prejmejo delež svoje matere.
95. Če je pri hiši sestra, naj ne deduje [od očeta], bratje pa naj ji priskrbijo za doto, kolikor zmorejo.
96. **In to o postavljanju mestnega obzidja.** Kdor gradi obzidje, naj vzame eno kuno, ob koncu del pa še eno nogato. Za jedačo, pijačo, za meso in za ribe – 7 kun na teden, 7 hlebcev, 7 meric prosa ter 7 meric ovsna na 4 konje. Toliko naj dobiva, dokler ne dokonča obzidja; sladu pa naj mu dajo 10 meric [za celotno obdobje gradnje].
97. **O gradbenikih mostov.** To je [plačilo] za graditelja mostu. Ko sezi da most, naj vzame po eno nogato za vsakih 10 laktov [mostu]; če bo popravljal star most, naj vzame za vsak popravljeni svod po eno kuno. Gradbenik in mladi spremljevalec naj jašeta vsak na svojem konju; [prejema naj] 4 merice ovsna na teden, hrane pa, kolikor hoče.
98. **In to o dediščini.** Če je imel kdo otroke s sužnjo, naj ne dedujejo, toda skupaj z materjo naj prejmejo svobodo.
99. Če bodo pri hiši majhni otroci in ne bodo mogli poskrbeti sami zase, njihova mati pa se bo [spet] omožila, naj jih skupaj s posestvom in premoženjem vzame v oskrbo njihov najbližji sorodnik, dokler ne zmorejo [poskrbeti zase]. Premoženje naj predajo pred pričami; [skrbnik] naj obdrži dobiček, ki ga pridela s tem premoženjem, bodisi s posojanjem na obresti bodisi s trgovanjem, osnovo pa naj vrne [otrokom]. Dobitek mu pripada, ker jih je hranil in skrbel zanje. Tudi če bo [v času skrbništva] nastal naraščaj od sužnje ali živine, naj ga obdrži v celoti. Če pa kaj zapravi, naj za vse plača otrokom [do vrednosti premoženja, ki ga je prejel v skrb]. Če očim prejme otroke skupaj z dediščino, naj bo prav tako [kot je opisano zgoraj].
100. Očetovo posestvo naj se ne deli, v celoti naj gre mlajšemu sinu.

101. **O ženi, ki hoče ostati vdova.** Če se žena odloči ostati vdova, toda zapravi premoženje in se [vseeno spet] omoži, mora otrokom vse povrniti.
102. Če otroci nočejo [živeti] na posestvu z njo [/materjo], ona pa hoče ostati, naj ugodijo njeni volji, želje otrok pa naj ne [upoštevajo]. Naj živi od tega, kar ji je dal mož [zaživa]; če pa je dobila svoj delež [dediščine], naj živi od tega.
103. Otroci nimajo pravice do materinega deleža [dediščine], toda komur mati zapusti [imetje], naj ga vzame; če zapusti vsem, naj si razdelijo med seboj; če umre brez besede [o dediščini], naj njeno imetje prevzame tisti, na čigar posestvu je živela in kdor jo je hranil.
104. Če bo imela otroke z dvema možema, naj prvi dedujejo po svojem očetu, drugi pa po svojem.
105. Če očim zapravi del dediščine očeta svojih pastorkov in umre, naj [zapravljeni del dediščine] povrne [pol]brat [pastorkov]; ljudje naj pričajo, koliko je njegov oče zapravil, ko je očimoval. Kar pa je [podedoval] od svojega očeta, naj obdrži.
106. Mati naj zapusti svoje [premoženje] tistemu sinu, ki je dober, najsi bo od prvega moža ali drugega. Če bodo vsi sinovi slabi do nje, lahko zapusti [premoženje] tudi hčeri, ki jo preživlja.
107. **To pa so sodne pristojbine.** To pa so sodne pristojbine: za krvno odkupnino 9 kun, spremljevalcu [pobiralca odkupnin] pa 9 vekš; za [primer] glede čebelarških posesti 30 kun; za vse druge primere, pri katerih sodelujejo [sodni uradniki], 4 kune, spremljevalcu [sodnega uradnika] pa 6 vekš.
108. **O dedovanju.** Če se bratje pred knezom tožijo glede dediščine, naj mladi spremljevalec, ki jo bo razdelil mednje, prejme grivno kun.
109. **Pristojbine pri sodni prisegi.** Tole pa so pristojbine pri sodni prisegi: za [primer, ki vključuje] uboj, 30 kun; za primer glede čebelarških posesti, 30 kun brez treh kun [/27 kun]; prav toliko za primer glede ornih [/poljedelskih] posesti. Za primer glede svobode pa 9 kun.
110. **O suženjstvu.** Popolno suženjstvo³⁸ ima tri oblike: [prvič:] če kdo kupi [sužnja] za največ pol grivne, naj najde priče in izplača eno nogato [prodajalcu] vpricho sužnja. Druga oblika suženjstva: če kdo brez dogovora [z gospodarjem] vzame za ženo sužnjo; [sicer] naj bo, kakor sta se

38 Ту холопство. Gl. op. k paragrafu 16.

dogovorila. Tole pa je tretja oblika suženjstva: služiti kot nadzornik brez dogovora ali privezati nase ključ brez dogovora;³⁹ če dogovor obstaja, naj bo, kakor veleva dogovor.

111. Zaradi danega⁴⁰ [človek] ne postane suženj, niti zavoljo kruha [ki ga od koga prejema v zameno za kaj], niti zaradi pridatkov; pač pa naj, kdor ne odplača [ali oddela] prejetih dobrin v določenem času, te odplača. Če odide [ko oddela ali odplača dolg], nima več obveznosti [do upnika].
112. Če suženj zbeži in gospodar obvesti [skupnost o pobegu], pa [odkrijejo koga], ki je slišal, spoznal ali zvedel, da je [pobegli] suženj, ampak mu je vseeno dal kruha ali mu pokazal pot, naj ta plača 5 griven, za sužnjo pa 6 griven.
113. Če kdo prime tujega sužnja in o tem obvesti njegovega gospodarja, naj za prijetje prejme eno grivno. Če ta [kdor je prijel sužnja] ne pazi nanj [tako da suženj zbeži], naj plača 4 grivne, peto pa za prijetje; če pa gre za sužnjo, naj [plača] 5 griven, šesta pa naj se mu odšteje za prijetje.
114. Če kdo sam najde svojega sužnja v kakem [tujem] mestu, poveljnik tega mesta pa [za tega sužnja] ne ve, naj mu poveljnik dá enega svojih mladih spremljevalcev [za pomoč]; sužnja naj zvežejo, spremljevalcu pa naj dajo pristojbino za zvezanje v višini 10 kun; nagrade za najdbo sužnja pa naj ne bo. Če pa gospodar opusti lov za sužnjem, naj bo to njemu samemu v izgubo; za to naj nihče ne plača, nagrade za prijem pa naj prav tako ne bo.
115. Če kdo skriva tujega sužnja, ne da bi vedel [da je suženj], ali pa mu sporoči kako novico, ali pa ga ima pri sebi, nato pa [suženj] odide od njega, naj [gostitelj] poda sodno prisego [ter zatrdi], da ni vedel, da je [njegov gost] suženj; plačati mu ni treba ničesar.
116. Če suženj kje z lažjo pridobi denar od nekoga, ki ne ve [da gre za sužnja], naj gospodar sužnja bodisi odkupi bodisi se mu odpove; če pa je, kdor je [sužnju dal denar], vedel [da gre za sužnja], naj on izgubi denar.
117. Če kdo dopusti svojemu sužnju, da se ukvarja s trgovanjem, [suženj] pa pade v dolg, naj gospodar odkupi sužnjeve dolg in naj se mu ne odpove.

39 Privezovanje ključa je bil obred, pri katerem je človek postal *nadzornik del* (gl. op. k paragrafu 1) v določenem gospodarstvu (prvi paragraf omenja knežje in bojarske *nadzornike*); če pred obredom ni sklenil posebnega dogovora z gospodarjem, je postal suženj, a osebna nesvoboda je prinašala tudi nekatere dodatne koristi.

40 V kontekstu Kijevske države 11.–12. stol. termin (*daua*) označuje nekaj, kar upnik oz. gospodar preda dolžniku pod določenimi pogoji.

118. Če kdo kupi tujega sužnja, ne da bi vedel [da suženj pripada nekomu drugemu], naj prvi gospodar vzame sužnja, kupec pa naj dobi denar [za sužnja] ter priseže, da je [sužnja] kupil ponevedoma; če ga je kupil vede, nima pravice do [vračila] denarja.
119. Če suženj zbeži in se polasti kakih dobrin, naj gospodar poravna dolg; gospodarju pripadejo tudi te dobrine, sužnja pa naj prav tako obdrži.
120. Če kdo zbeži [od gospodarja] in od sosedov ukrade kakršne koli dobrine, mora gospodar plačati za vse, kar je ukradel.
121. Če suženj koga okrade, naj njegov gospodar [okradenemu] bodisi izplača škodo bodisi mu preda [svojega sužnja] skupaj z njegovimi pajdaši [če so ti prav tako sužnji istega gospodarja]. Ženi in otrokom [sužnja, ki je kradel] ni treba odgovarjati za krajo; če pa so mu pomagali krasti in skrivati [ukradene dobrine], naj jih gospodar bodisi vse skupaj preda bodisi jih ponovno odkupi. Če so [skupaj s sužnjem] kradli ali skrivali ukradene dobrine svobodnjaki, naj plačajo kazen knezu.

Aljaž Glaser

Ruska pravda: vpogled v »pravni tekst« Kijevske države

Ruska pravda v okviru pričujočega zbornika

Kot je bilo nakazano že ob koncu uvodne študije te knjige, je *Ruska pravda* med štirimi besedili v izboru nekakšen kuriozum. Ta tekst ne izstopa le v smislu žanra, obsega ali časa ter okoliščin nastanka, temveč sta tudi politična moč tega spomenika in njegov kulturnozgodovinski kontekst povsem drugačna kot pri ostalih treh besedilih izbora. Elokventni homiletik Hilarion in ponižni hagiograf Nestor se lahko pri spletnju svoje misli – ki, lahko rečemo, zarisuje pomemben segment »državne ideologije« Kijevske države – opirata na široko paleto retoričnih in pripovednih sredstev: na konvencije literarnega žanra, na metafore, blagozvočja, aluzije idr. Bistvo njunega prizadevanja je namreč prav to: utemeljiti svojo državo v retoriki, pripovedi, jeziku. *Ruska pravda* pa je zavezana povsem drugačni logiki. Kot pravni kodeks naj bi predvsem jasno in nedvoumno narekovala, kako naj prebivalstvo, ki je zavezano knežjemu zakonu, postopa v opredeljenih realnih situacijah, in kakšne sankcije lahko pričakuje, če se odpove postopanju v skladu z njenimi določili.¹ Seveda pa

1 S tovrstnim orisom *Ruske pravde* kot pravnega teksta se morda preveč približujemo pozitivistični teoriji prava, kakršna je bila formulirana v 19. stol., predvsem v delu pravnega teoretika J. Austina; pisec tega spremnega besedila se zaveda, da zakonik (ali v tem primeru bolje pravni kodeks), kakor ga pojmuje sodobno pravoznanstvo (predvsem po paradigmatškem obratu, ki se je sredi 20. stol. odvil pod vplivom teoretika H. L. A. Harta), ne predstavlja zgolj niza prepovedi in zapovedi, za katerimi z monopolom nasilja in izključno močjo sankcioniranja

lahko tudi v pravnem dokumentu – kolikor je že ta lahko lapidaren, težeč k redukciji, suhoparen – zaznamo sledi ideologije njegovih odrejevalcev, četudi le v vrstnem redu paragrafov, primerjavami med sankcijami za različne prekrške ter »palimpsesti in permutacijami«, ki se jih odrejevalci zakona poslužujejo pri uporabi zakonodajnega materiala, kakor bomo videli v tretjem razdelku spremne besede.

Avtor uvodne študije tega zbornika, ki izhaja iz problematike zbranih spomenikov kot ključnih kulturno- in političnonormativnih tekstov Kijevske države (slednje, lahko rečemo, predstavlja nekakšen miselni okvir pričujočega zbornika), se tako sprašuje, ali lahko napetost med žanrsko identiteto *Ruske pravde* kot pravnim kodeksom, ki naj bi sodil prav v »jedro političnoidejne sfere kulture«,² in njeno očitno »obrobnostjo« v primerjavi z ostalimi sočasnimi teksti (tudi in predvsem z zbranimi v pričujoči izdaji), ki aktivno in eksplicitno soustvarjajo kulturno, politično in duhovno ideologijo Kijevske države, razumemo kot do neke mere »paradoksalno«?

Ali je bila zakonodajna sfera pisne kulture, ki jo v pričujočem zborniku predstavlja *Ruska pravda*, v tem dinamičnem, kulturno in ideološko formativnem obdobju Kijevske države zares pasivnejša – ne nema, toda tiha – sopotnica drugih, elokventnejših in za tvorjenje vplivnih zgodb bolj večjih oblik, v katerih je tamkajšnja in takratna družba iskala smisel? Opisano zagato lahko poskusimo razrešiti le, če si poskusimo poprej nekoliko pobliže ogledati *Rusko pravdo* vsaj z jezikovnega, zgodovinskega, redakcijskokritiškega in pravoznanškega vidika.

Jezik pravnega kodeksa in problematika, povezana z njegovim poimenovanjem

Najprej je bržkone na mestu nekaj besed o jeziku, v katerem je ta pravni dokument zapisan, predvsem pa razjasnitev glede naslova, ki se je zanj uveljavil, in odločitve za slovenjenje tega naslova kot *Ruska pravda* v pričujočem zborniku.

stoji država ali suveren (gl. Kelly, 402–403), temveč gre za bistveno bolj kompleksen sistem, ki obstaja v nenehnem spreminjanju in iskanju ravnotežja, pri čemer pomembno vlogo igra jezik, v katerem je zakon izražen. V tem smislu se tudi pravni tekst približuje literarnemu. Seveda pa med njima obstajajo pomembne ločnice: slednje bodo za potrebe te študije v nadaljevanju bržkone nekoliko poudarjene, saj si bomo z njihovo pomočjo prizadevali orisati mesto *Pravde* v miselnem svetu Kijevske države.

2 Gl. poglavje *Kultura je politična* v uvodni študiji B. Podlesnika.

Če je za preostale tri spomenike v zborniku značilen jezikovni register, kjer se cerkvenoslovanski jezik (ki bi ga sodobniki zapisovalcev teh spomenikov verjetno že dojemali kot višjo, knjižno sfero jezika) le do določene mere meša s prviniami »žive« vzhodnoslovanske govornice prostora in časa njihovega nastanka, je jezik *Ruske pravde* skoraj v celoti vezan na sočasno vzhodnoslovansko ljudsko govornico.³ Kot primer odklanjanja tega besedila od knjižne norme cerkvenoslovanskega jezika lahko navedemo kar zapis prve besede v naslovni besedni zvezi (*правда*), ki jo bomo v nadaljevanju analizirali tudi s pomenskega vidika. Normativni zapis te besede, ki kot jezikovna varianta obstaja tako v cerkvenoslovanskem kot v sorodnem vzhodnoslovanskem jeziku, bi bil namreč drugačen (*правьда*). V preostalih besedilih tega zbornika, po nastanku sicer približno sočasnih, toda v skladu z žanrskimi nujnostmi predstavljajočih »višji« knjižni register, bomo tako večinoma našli zapis te in sorodnih besed z jerom.⁴ Besedilo pravnega kodeksa je sicer prežeto s tovrstnimi pravopisnimi, morfološkiimi, leksikalnimi idr. razhajalnji, a naj za ponazoritev v našem primeru zadostuje ta primer.

Verzija dokumenta, ki smo jo izbrali za podlago prevoda v pričujočem zborniku, se v izvorniku začneja z opisno formulacijo v starovzhodnoslovanskem jeziku »Суд Ярославль Володимѣричь. Правда русьская.«⁵ Drugi stavek tega incipita (*Правда русьская*) se je tako sočasno kot v sodobnih jezikih splošno uveljavil kot poimenovanje tega dokumenta v vseh njegovih različicah, pogosto v zamenjanem besednem redu ter z dodatnimi kvalifikatorji za označevanje posameznih redakcij dokumenta (večinoma z izpustom elementa *русьская*) – *Пространная, Краткая, Сокращенная Правда*; te redakcije bomo na kratko orisali v naslednjem razdelku spremne besede.

Kaj naj bi torej pomenila formulacija *Правда русьская*? Njen drugi element, *русьская*, je seveda ženska oblika pridevnika, ki se nanaša na kompleksni in spreminjavi etnonim *русьскии*; ta je že v uvodni študiji zbornika podrobneje ekspliciran ter postavljen v kontekst zgodovinskega trenutka zapisa pričujočih spomenikov. Prvi element, besedo *правда*, katere pomen je nemara prav tako izmuzljiv kot pomen zgoraj omenjenega etnonima, pa bi lahko dobesedno

3 Kronsteiner 1980, 7.

4 Npr. *правьдьни* (ЖФП 1997, 374) ali *бес правьды* (ЖФП 1997, 426). Ta zapis v tekstih, ki so na voljo v tem zborniku (in tudi sicer v sočasnih spomenikih kijevskega pismenstva), kot dokumentih rokopisne kulture seveda še zdaleč ni uniformen in se spreminja tako med iteracijami besede znotraj posameznih besedil kot med njihovimi rokopisnimi variantami, a primerjava rabe jera v znanstvenih izdajah *Ruske pravde* ter *Žitja Teodozija Pečerskega* predvidljivo izpričuje izpust v primeru prve.

5 Skoraj vsaka od besed tega kratkega naslovnega segmenta je pri prevajanju problematična; za potrebe te izdaje sem se odločil za slovenjenje *Zakon Jaroslava Vladimiroviča. Ruska pravda*.

prevajali kot *zakon*, *pravica*, *pravičnost* ipd.⁶ Če bi splošno sprejeto formulacijo za poimenovanje pravnega kodeksa torej prevajali dobresedno, bi se lahko prevod naslova glasil recimo *Ruski zakon* ali *Rusko pravo*. Toda odločil sem se za drugačno prevodno rešitev, kar pojasnujem v nadaljevanju.

Besedna zveza iz drugega stavka incipita se v sodobnih jezikih ni uveljavila kot znak za poimenovanje pravnega kodeksa le v smislu substrata za prevajanje po smislu, temveč je pogosto kar neposredno prečrkovana; to ne velja le za sodobne slovanske jezike, ki so s starovzhodnoslovanskim jezikom izvirnika genaološko povezani, temveč tudi za jezike, v katerih niz *pravda* ne poseduje nikakršnega pomena razen v zvezi s pravnim kodeksom, ki je predmet naše obravnave.⁷ Stroke nekaterih sodobnih neslovanskih jezikov se tako za poimenovanje tega dokumenta nemara celo bolj kot k smiselnemu prevajanju naslovne besedne zveze⁸ zatekajo kar k prečrkovanju izvirnika, kakor recimo prevajalec *Ruske pravde* v sodobno angleščino Daniel H. Kaiser, ki dokument imenuje *The Pravda Rus'skaya*.⁹

V slovanskih jezikih, ki poznajo lekseme s korenem *pravd-*, je tako lahko ohranitev izvirnega »naslova« z manjšimi priredbami besednega reda in pravopisa relativno elegantna rešitev, saj vsebuje tudi element (vsaj delne) pomenske ekvivalence; v sodobnem ruskem jeziku se tako največkrat rabljena različica naslova glasi *Русская правда*, v ukrajinskem pa *Руська правда*. Toda pri tovrstnih prevodnih operacijah je vedno treba upoštevati dejstvo, da navidezno istovetne besede v sorodnih jezikih skoraj vedno zajemajo nekoliko drugačna pomenska polja, včasih pa tudi povsem neželene konotacije. V sodobnem bolgarskem jeziku tako leksem *pravda* ob pomenih »pravica« in »resnica« lahko označuje tudi »število glav živine v določenem gospodarstvu«.¹⁰ Primer obratne situacije, kjer ena izmed konotacij leksema umanjka, se pojavlja recimo v sodobnem slovenskem jeziku: tukaj beseda *pravda* pokriva le pomensko polje, povezano s *pravico*, ne pa tudi z *resnico*.

6 Podobno kot v sodobni ruščini in ukrajiniščini naj bi tudi starovzhodnoslovanska beseda *pravda* ob pomenih v smislu *pravica* itd. zajemala tudi pomen *resnica* (Vasmerjev etimološki slovar tudi v cerkvenoslovanskih in starovzhodnoslovanskih plasteh za leksem *pravda* uporablja grško denotacijo *ἀλήθεια*, resnica/resničnost; seveda ob drugih, zgoraj navedenih pomenih).

7 Morda besedo *pravda* govorniki mnogih sodobnih (neslovanskih) jezikov celo bolj kot s pravnim kodeksom povezujejo z imenom glasila ruske komunistične stranke, ki je začelo izhajati l. 1912. Naslov tega časopisa (*Pravda*) se je marsikje usidral kot izposojenka.

8 Otto Kronsteiner se v svojem prevodu dokumenta v sodobno nemščino iz leta 1980 odloča za formulacijo *Das Recht der Rus'*, dob. *Pravo Rusov*.

9 V angleški strokovni literaturi lahko najdemo tudi druge oblike prečrkovanja, kakor recimo *Russkaia Pravda*; prim. rabo v Feldbrugge 2009 ter 2017.

10 Gl. Фасмер, gesli *pravda*, *ноголовье*.

Kljub temu sem se za poimenovanje pravnega kodeksa v pričujoči izdaji odločil kar za besedno zvezo *Ruska pravda*. »Ruskost« je seveda treba – kot je bilo uvodoma opozorjeno – razumeti v ustreznem zgodovinskem in kulturnem kontekstu, nepopolno prekrivanje pomenskih polj slovenske besede *pravda* in starovzhodnoslovanske besede *pravda* pa ostaja ena od pomanjkljivosti moje prevodne odločitve.¹¹ Kljub temu sta mi (vsaj delna) pomenska ekvivalence ter izpričana in do neke mere uveljavljena raba zveze *Ruska pravda* za poimenovanje tega pravnega kodeksa v slovenščini¹² predstavljali zadostno utemeljitev za končno prevodno rešitev, a nobena prevajalska odločitev ni popolna in nobena ni lahka.

Odtod in do konca pričujočega spremnega besedila – terminološke zagate glede naslova so namreč do sedaj zahtevale korektno izpisovanje naslova – bom v korist preglednosti zvezo *Ruska pravda* zamenjeval z akronimom RP.

Redakcije RP

RP se je kot pravni dokument ohranila v različnih različicah oz. redakcijah,¹³ ki do neke mere predstavljajo različne postaje v razvoju prava Kijevske države, deloma pa so stadiji starovzhodnoslovanske pravne misli naplasteni tudi znotraj posameznih redakcij. Glavni redakciji RP sta znani kot *Razširjena* ali *Prostrana* (*Пространная*) RP ter *Kratka* (*Краткая*) RP; tretja, za naše potrebe manj bistvena redakcija, ohranjena le v nekaterih poznih prepisih, je znana kot »*Skrajšana*« (*Сокращенная*) RP.¹⁴

Razmerje med razširjeno in kratko redakcijo RP

Med raziskovalci pravne zgodovine Kijevske države obstaja konsenz, da je kratka redakcija RP starejša izmed obeh.¹⁵ Na tem mestu bi rad predvsem

11 Kot tretjo pomanjkljivost svoje prevodne odločitve lahko navedem nezanemarljivo interferenco, ki jo bo verjetno tudi marsikateri slovenski bralec občutil zaradi naslova že omenjenega ikoničnega časopisa Ruske komunistične stranke.

12 Prim. Podlesnik 2018, 48.

13 Besedo *redakcija* moramo tukaj razumeti v smislu sovisnih in med seboj bistveno razlikujočih se oblik besedila in jo strogo ločevati od pomena v smislu *rokopisna verzija besedila* ali »*prepis*«, kot dokument rokopisne kulture se je RP ohranila v velikem številu prepisov, ki se vsi nujno vsaj malenkostno razlikujejo med seboj.

14 Feldbrugge 2017, 104–105.

15 N. d., 133.

primerjal osnovne obrise obeh besedil ter poskusil utemeljiti odločitev, da v zbornik slovenskih prevodov besedil kijevskega obdobja vključimo *razširjeno* redakcijo spomenika.

Kratka redakcija RP resnično ni obširno besedilo, saj obsega le približno 850 besed; razširjena redakcija je približno štiri- do petkrat obsežnejša.¹⁶ Doma- la ves material, zaobsežen v kratki redakciji RP, je vključen tudi v razširjeno redakcijo; kratka redakcija je tako služila kot eden izmed virov pri sestavi raz- širjene. A »paragrafi« iz kratke redakcije v razširjeni niso predstavljeni kot zao- krožena enota, temveč so razpršeni skozi celotno besedilo razširjene redakcije; tekstna kritika tako narekuje, da gre pri razširjeni RP za kompilacijo raznih pravnih virov, ki so bili na voljo njenim zapisovalcem, eden od teh virov pa naj bi bila tudi kratka redakcija RP, ki naj bi nudila nekakšen zaokrožen pogled na »pravni red« Kijevske države v času njenega nastanka.¹⁷

Razlog za izbiro razširjene redakcije RP za prevod v pričujočem zborniku je bil torej predvsem njen obseg: z njo dobi slovenski bralec dostop do širšega nabora pravnih stipulacij iz časa Kijevske države, obenem pa je v njej – vsaj v razpostavljenih segmentih – zajeta tudi celotna starejša redakcija. Kot protiar- gument za prevod izključno razširjene redakcije morda kaže izpostaviti, da je ureditev materiala kratke redakcije zagotovo bližja najstarejši dokumentirani zakonodaji iz prve polovice 11. stoletja in tako morda v nekaterih primerih bolj relevantna za zgodovinsko in pravoznansko raziskovanje začetkov pravne tradicije v Kijeviski državi; upošteva je slednje, bi bil upravičen tudi sočasni prevod in objava obeh redakcij.

Ustroj in vsebina redakcij RP

Obe redakciji RP sta v sodobnih izdajah razdeljeni na paragrafe, ki jih roko- pisna zapuščina praviloma ni oštevilčevala ali ločevala z grafičnimi sredstvi.¹⁸ Kratka redakcija zajema 43 paragrafov in izkazuje v grobem dvodelno struk- turo: paragrafi št. 1–18 sestavljajo zaokroženo celoto in so znani tudi kot *Ja- roslavova Pravda*¹⁹ po kijevskem knezu Jaroslavu Vladimiroviču, znanem kot Modri (vladal 1019–1054). Ta segment predstavlja najstarejši stratum katere

16 N. d., 105.

17 N. d., 133–134.

18 Feldbrugge 2017, 106.

19 Nekateri strokovnjaki dopuščajo možnost, da paragrafi 12–18 predstavljajo ločeno enoto zakonodaje, še vedno pa iz časa vladavine Jaroslava Modrega.

koli redakcije RP. Najpomembnejša stipulacija *Jaroslavove Pravde* je gotovo regulacija krvnega maščevanja ali odkupnine za uboj v primeru odsotnosti maščevalcev (1. paragraf); temu sledi zakonodaja, ki ureja v glavnem primere namernih telesnih poškodb in tatvin.

Paragrafi št. 19–41 ali 43 kratke RP sestavljajo t. i. *Pravdo Jaroslavovih sinov oz. Jaroslavičev* – knezov Izjaslava, Svjatoslava in Vsevoloda.²⁰ Ta segment kratke RP – paradoksalno? – že v prvem paragrafu ukine najpomembnejšo stipulacijo *Jaroslavove Pravde* – zakonitost krvnega maščevanja – ter za vse primere uboja (torej tudi, ko obstajajo potencialni maščevalci) predvidi denarno kazen (t. i. *viro*). Te navidezne abrogacije zakona že v dokumentu, v katerem je bil ta vzpostavljen, ne smemo razumeti kot logično napako ali zdrs kompilatorjev, temveč moramo upoštevati, da gre za sočasen zapis dveh pravnih zapuščin, ki sta bili odrejani v dveh zgodovinskih trenutkih: Jaroslavova, kakor bomo videli, najverjetneje okoli leta 1016, njegovih sinov pa najverjetneje 1072. Motivacijo zapisovalca za vključitev starejšega stratuma pravne zapuščine, ki je bila kasneje razveljavljena, v nov pravni kodeks lahko bržkone razložimo kot poskus dodatne avtorizacije pravnega kodeksa s sklicevanjem na še starejšo avtoriteto, četudi je konkretne pravne določbe le-te v ključnih mestih abrogirala. Tudi v tem smislu, kakor bomo videli, služi besedilo RP (potencialno) jasno določljivemu političnemu motivu.

Če je kratka redakcija RP dokument s konca 11. ali začetka 12. stol., lahko kompilacijo razširjene RP umestimo v 12. ali celo 13. stol.; tako tudi v kronološkem smislu predstavlja »kuriozum« med preostalimi spomeniki, predstavljenimi v tem zborniku.²¹ Razširjena redakcija obsega 121 paragrafov, med drugim (vsaj v parafrazirani in mestoma razširjeni obliki) vse paragrafe kratke RP. Tudi v tej redakciji lahko razločimo dve bolj ali manj zaokroženi enoti zakonodajnega materiala: prvič, vsebino, prevzeto iz kratke redakcije, in drugič, t. i. *Statut Vladimirja Vsevolodiča* (kijevskega kneza Vladimirja Monomaha, vladal 1113–1125), ki se začneja s paragrafom št. 53 in bržkone zajema naslednje paragrafe do št. 64 razen paragrafa 63.²² A v tem primeru je delitev manj smiselna, če upoštevamo, da so verzije paragrafov kratke RP razpršene skozi celotno telo razširjene redakcije.

20 N. d., 118–119.

21 Periodizacija dokumentov rokopisne kulture je izjemno zahtevna in pogostim revizijam podvržena znanost; v vsakem primeru moramo za *terminus a quo* za datacijo razširjene RP šteti leto 1113, ko je naslov kijevskega kneza prevzel Vladimir Monomah, čigar zakonodajo ta redakcija vsebuje.

22 Feldbrugge 2017, 136.

Prvi paragraf razširjene redakcije skoraj dobesedno podaja besedilo začetka *Jaroslavove Pravde*, ki – kot smo dejali – dovoljuje in regulira krvno maščevanje uboja, čeprav je bila praksa krvnega maščevanja abrogirana že v novejšem stratumu kratke redakcije. Takoj zatem, že v drugem paragrafu razširjene redakcije, sledi besedilo (večinoma nespremenjeno), ki v kratki RP uvaja segment, znan kot *Pravda Jaroslavičev*, in ki eksplicitno razveljavlja legalizacijo krvnega maščevanja iz prvega paragrafa *Jaroslavove Pravde* (in s tem torej tudi neposredno predhodnega prvega paragrafa razširjene RP). S tako abruptno abrogacijo je nemara še jasneje poudarjena verjetna politična motivacija vključitve zastarele zakonodaje v nov pravni kodeks: želja oblasti, ki je naročila redakcijo pravnega kodeksa, da bi se lahko sklicevala na splošno priznano avtoriteto – kneza Jaroslava, čigar podoba kot modrega zakonodajalca (*sekularni kult?*) je bržkone spadala v samo jedro ideološke interpretacije (pol)pretekle zgodovine zapisovalcev tega pravnega kodeksa. Tako je bila nova zakonodaja postavljena v niz v trenutku njenega zapisa morda že napol legendarnih pravnih dejanj, ki so svežemu pravnemu dokumentu pridajala dodatno legitimitnost.

Določbe razširjene RP sicer pokrivajo podobna področja življenja in delovanja njenih pravnih subjektov kot v kratki redakciji, ki smo se je že bežno dotaknili: tudi v razširjeni RP bomo našli predvsem zakonodajo, predvidevajočo razne denarne sankcije za različne oblike telesnega in gmotnega oškodovanja, odvisne od družbenega statusa oškodovanca in zločinca, ter stipulacije, ki urejajo dedno pravo, prav tako pa tudi regulacije sužnjelastniških odnosov in drugih družbeno-ekonomskih razmerij. Glede zadnjega je zanimiv recimo niz paragrafov (56–64) znotraj omenjenega *Statuta Vladimírja Vsevolodiča*, vloženega v razširjeno RP (in verjetno njenega najkasneje oblikovanega stratuma), kjer je natančno opredeljena družbena vloga pripadnikov sloja, imenovanega *zakupi*; to je edina omemba tega sloja v znanih virih.²³ Šlo je očitno za obliko vstopa obubožanega manualnega, praviloma poljedelskega delavca v najemniški odnos z gospodarjem.²⁴ Status zakupov je zaznamovala določena erozija osebnih svoboščin, a niso bili izenačeni z (navadnimi) sužnji. Pojavitev te in sorodnih oblik družbene hierarhije ter organizacije proizvodnje lahko morda izpostavimo kot pomemben znak postopne transformacije družbe Kijevske države iz sužnjelastništva v določeno obliko fevdalizma.²⁵

23 Feldbrugge 2017, 136.

24 N. d., 1069.

25 Fevdalizem Kijevske države, če ga lahko tako imenujemo, je bil bistveno drugačen in nemara manj robustno ukoreninjen v družbi kot v Zahodni Evropi; prim. Feldbrugge 2009, 136–139.

RP in širši kulturni kontekst

V povezavi z zadnjim razdelkom, ki je na kratko osvetlil vsebino in zakonodajno področje (razširjene) RP ter izpostavil »manipulacije« njenih kompilatorjev v iskanju politične utemeljitve svojega teksta, se v sklepu vrnimo k vprašanju, zastavljenemu na začetku pričujoče spremne besede. Ali RP kot pravni dokument, ki ureja vse vidike življenja svojih pravnih subjektov, jim v primeru prekrškov grozi z mestoma zelo težkimi sankcijami in jih zavezuje rigidnim družbenim hierarhijam, res sodi v »obrobje« kulturnega polja Kijevske države? Vprašanje, *kaj in koga pravni tekst dosega sam ter kaj dosega zaradi ali v imenu drugih tekstov*, je bržkone široko odprto. Kompilatorji, ki so svoj kodeks očitno z redakcijskimi in jezikovnimi sredstvi poskušali povezati z avtoriteto predhodnih zakonodajalcev, čeprav so v isti besedi ukinjali poglobitveno pravno določbo te avtoritete, kljub svoji opolnomočenosti teh modelov niso mogli izbirati v vakuumu, temveč zgolj v skladu z obstoječimi zapisanimi ali izgovorjenimi predstavami. Kar pa je še pomembneje, tudi obstoječi pravni modeli sami morda ne bi bili zadostni za to, da bi pravni subjekti sprejeli takšno ali drugačno zakonodajo; morda je bilo povsem ideološko, mitološko in v tem smislu politično sklicevanje na (pol)davno avtoriteto, Jaroslava, čigar zakon je novi pravni kodeks sicer ukinjal, nujno. V tem primeru lahko rečemo, da so imela besedila, ki so v kulturi sveta kompilatorjev obeh redakcij RP in njihovih sodobnikov zapustila in ohranjala podobo Jaroslava kot avtoritete, večjo »moč« kot zakonodaja, ki se je morala sklicevati na to avtoriteto; da jim je bila zakonodaja nekako zavezana in podvržena. In katera besedila so to bila? Morda so v tem smislu najpomembnejši pravni teksti, kakršni so ob *Ruski pravdi* zbrani v pričujočem zborniku, ki obenem prepričujejo, ukazujejo, »identificirajo«, pripovedujejo, proslavljajo, rišejo vzporednice, uporabljajoč vse možnosti jezika; pri tem pa tvorijo domala neizčrpen rezervoar politične, ideološke moči, iz katere se je kot integralni element te nadosebne zgodbe o Kijeviski državi, njenih knezih, mučencih in svetnikih napajal tudi »simbolni Jaroslav«, kakršnega so videli kompilatorji *Pravde* ter so ga kot takšnega hoteli na svoji strani.

Viri in literatura

Feldbrugge, Ferdinand, 2017. *A History of Russian Law From Ancient Times to the Council Code (Ulozhenie) of Tsar Aleksei Mikhailovich of 1649*. Leiden; Boston: Brill.

- Feldbrugge, Ferdinand, 2009. *Law in Medieval Russia*. Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers.
- Glaser, Aljaž (prev.), 2015. *Pripoved o minulih letih*. Ljubljana: Znanstvena založba FF.
- Kaiser, Daniel H. (prev., ur.), 1992. Pravda Ros'kaia. *The Laws of Rus' – Tenth to Fifteenth Centuries*. Salt Lake City: Charles Schlacks Publisher. 15–19. [<http://web.grinnell.edu/individuals/kaiser/shrp.html> 31. 1. 2019].
- Kaiser, Daniel H. (prev., ur.), 1992. The Pravda Rus'skaia. The Expanded Redaction (Trinity Copy). *The Laws of Rus' – Tenth to Fifteenth Centuries*. Salt Lake City: Charles Schlacks Publisher. 20–34. [<http://web.grinnell.edu/individuals/kaiser/exrp.html> 31. 1. 2019].
- Kelly, J. M., 1996. *A Short History of Western Legal Theory*. Oxford [etc.]: Clarendon Press.
- Kronsteiner, Otto, 1980. *Pravda russkaja – Das Recht dr Rus'*. Klagenfurt: Klagenfurter Sprachwissenschaftliche Gesellschaft.
- Malmenvall, Simon, 2015. Kijevska Rusija in »Pripoved o minulih letih«. *Pripoved o minulih letih*, 175–248. Ljubljana: Znanstvena založba FF.
- Podlesnik, Blaž, 2018. *Pregled ruske kulturne zgodovine*. Ljubljana: Znanstvena založba FF.
- ЖФР, 1997. Житие Феодосия Печерского (Подготовка текста, перевод и комментарии О. В. Творогова). *Библиотека литературы древней Руси*, Том 1, 352–433, 531–534. Санкт-Петербург: Наука.
- Фасмер, Макс, 1986–1987. *Этимологический словарь русского языка: в четырех томах. Изд. 2-е стереотипное*. Москва: Прогресс.